ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Η περίοδος της οικονομικής κρίσης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση
Επιπτώσεις και συμπεράσματα

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Βασιλική Παπαϊωάννου

Αθήνα, 2023

Τριμελής Επιτροπή

Γεώργιος Πετράκος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Βασίλειος Κέφης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Ρόντος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου

Copyright © Βασιλική Παπαϊωάννου, 2023
Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διατριβής, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα.

Αφιέρωση

Στον Γιάννη, τον Νίκο και τον Φίλιππο

Συντομογραφίες

ΑΕ: Ανώτατη Εκπαίδευση

Α.Ε.Ι.: Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

ΑΣΠΑΙΤΕ: Ανώτατη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης

ΔΕΠ: Διδακτικό Ερευνητικό Προσωπικό

ΔΟΠ: Διοίκηση Ολικής Ποιότητας

ΔΝΤ: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή

ΕΚΤ: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

ΕΛΣΤΑΤ: Ελληνική Στατιστική Αρχή

ΕΜΠ: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

ΕΟΠ: Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών

ΕΣΠΑ: Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης

ΕΣΥΕ: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας

ΕΧΑΕ: Ενιαίος Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης

ΕΧΤΕ: Ευρωπαϊκός Χώρος Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ: Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων Γενικής Συνομοσπονδίας Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας

ΙΟΒΕ: Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών

ΙΚΥ: Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών

ΜΚΤ: Μάρκετινγκ

ΝΠΔΔ: Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΟΠΑ: Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΤΕΙ: Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα

ΤΕΠΑΚ: Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΥΠ.Π.Ε.Θ.: Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων

Ξενόγλωσσες

ECTS: European Credit Transfer and Accumulation System

EHEA: European Higher Education Area

ENQA: European Network for Quality Assurance in Higher Education

Erasmus: EuRopean Community Action Scheme for the Mobility of University Students

EUA: European University Association

Europarl: European Parliament

Eurostat: European Statistical System

GDP: Gross Domestic Product

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development

Unesco: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Ευχαριστίες

Θα επιθυμούσα να εκφράσω θερμές ευχαριστίες στα μέλη της Τριμελούς Επιστημονικής Επιτροπής που επέβλεπαν τη διδακτορική μου διατριβή, τον επιβλέποντα Καθηγητή Γεώργιο Πετράκο, τον Καθηγητή Βασίλειο Κέφη και τον Καθηγητή Κωνσταντίνο Ρόντο για την επιστημονική τους συμβολή και την καθοδήγηση καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας ερευνητικής μελέτης.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας και συγκεκριμένα το ακαδημαϊκό και διοικητικό προσωπικό του Παντείου Πανεπιστημίου, του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, του Πολυτεχνείου Κρήτης, του Πανεπιστημίου Πατρών και του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών για την προσφορά τους στην ομαλή διεξαγωγή της έρευνας. Επίσης, τους συμμετέχοντες στην έρευνα φοιτητές, οι οποίοι συνέβαλαν στην υλοποίησή της.

Τέλος, ευχαριστώ θερμά την οικογένειά μου για την υπομονή, την ακλόνητη στήριξη και την αμέριστη συμπαράσταση που μου πρόσφερε σε όλη τη διάρκεια της συγγραφής της παρούσας διδακτορικής διατριβής.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ 17

ABSTRACT 19

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ 27

1.1 Βιβλιογραφική Επισκόπηση 27

1.2 Ο ρόλος της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Κοινωνία της Γνώσης 32

1.2.1 Η Διακήρυξη της Σορβόννης 34

1.2.2 Η διαδικασία της Μπολόνια 35

1.2.3 Προς τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης 37

1.2.4 Ο ρόλος της Διαδικασίας της Bologna 41

1.2.5 Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΧΑΕ) 42

1.2.6 Η εφαρμογή της διαδικασίας της Μπολόνια στην ελληνική ΑΕ 43

1.3 Η Διοίκηση Ολικής Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα 45

1.3.1 Θεωρητική προσέγγιση της οργάνωσης και της διοίκησης 46

1.3.2 Η έννοια της Ποιότητας 50

1.3.3 Η Ολική Ποιότητα στην Εκπαίδευση 51

1.3.4 Η έννοια του πελάτη-προμηθευτή 52

1.3.5 Η ΔΟΠ στην Εκπαίδευση 53

1.3.6 Η διάρθρωση της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα 55

1.3.7 Εκπαίδευση και Μάρκετινγκ (ΜΚΤ) 57

1.3.8 Η εισαγωγή της Ολικής Ποιότητας στην ΑΕ 59

1.3.9 Αξιολόγηση των Πανεπιστημίων 61

1.4 Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην ελληνική κοινωνία 64

1.4.1 Η παγκόσμια οικονομική ύφεση του 2007-2008 64

1.4.2 Η κρίση χρέους στην Ευρωζώνη 65

1.4.3 Η περίπτωση της Πορτογαλίας 66

1.4.4 Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα 74

1.4.5 Δημόσιο χρέος και ΑΕΠ 74

1.4.6 Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) ως οικονομικός δείκτης ευημερίας 76

1.4.7 Η ανεργία και η εξελικτική πορεία της στην ελληνική κοινωνία 78

1.4.8 Νοικοκυριά πολύ χαμηλής εντάσεως εργασίας 80

1.4.9 Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης στα ελληνικά νοικοκυριά 82

1.4.10 Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση 83

1.4.11 Η εξερχόμενη μεταναστευτική κίνηση και οι κοινωνικές της επιπτώσεις 89

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ 92

2.1 Εισαγωγή 92
2.2 Διατύπωση Στόχων 97
2.2.1 Ο Σκοπός της έρευνας 97
2.2.2 Οι χρήστες και οι χρήσεις των δεδομένων/αποτελεσμάτων 97
2.2.3 Έννοιες και λειτουργικοί ορισμοί 97
2.3 Σχεδιασμός της Έρευνας 99
2.3.1 Σχέδιο δειγματοληψίας 99
2.3.2 Πληθυσμός 99
2.4 Μέθοδος συλλογής δεδομένων 100
2.5 Η σχεδίαση του ερωτηματολογίου 100
2.5.1 Εισαγωγή 100
2.5.2 Είδη ερωτήσεων 100
2.5.3 Διάρθρωση του ερωτηματολογίου 101
2.6 Διαδικασία συλλογής δεδομένων 104
2.7 Επεξεργασία Δεδομένων 105
2.7.1 Κωδικοποίηση και καταχώρηση των δεδομένων 105
2.7.2 Έλεγχοι Δεδομένων 106
2.8 Ανάλυση Δεδομένων 107

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ 108

3.1 Εισαγωγή 108
3.2 Πάντειο Πανεπιστήμιο 109
3.2.1 Περιγραφικά αποτελέσματα ποσοτικής έρευνας 109
3.2.2 Στατιστική Ανάλυση Ποσοτικής Έρευνας 113
3.2.2.1 Η επαγγελματική κατάσταση σε σχέση με το φύλο 113
3.2.2.2 Σχέση οικονομικής στήριξης και επαγγελματικής κατάστασης 114
3.2.2.3 Οι επιπτώσεις στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών σε σχέση με την επαγγελματική τους κατάσταση 115
3.2.2.4 Το αίσθημα αβεβαιότητας σε σχέση με τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στο βιοτικό επίπεδο 116
3.2.2.5 Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα 117
3.2.2.6 Πηγή οικονομικής στήριξης και επιπτώσεις της ανεργίας στις σπουδές 118
3.2.2.7 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου και μελλοντικές επιδιώξεις ως απόρροια της οικονομικής κρίσης 119

3.2.2.8 Οι επιδιώξεις των φοιτητών εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και το ενδεχόμενο μετανάστευσης 120
3.2.3 Συμπεράσματα της στατιστικής ανάλυσης για την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών του Παντείου Πανεπιστημίου 121
3.3 Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης 123
3.3.1 Περιγραφικά αποτελέσματα ποσοτικής έρευνας 123
3.3.2 Στατιστική Ανάλυση Ποσοτικής Έρευνας 128
3.3.2.1 Η διαφοροποίηση της επαγγελματικής κατάστασης ως προς το φύλο 128
3.3.2.2 Η πηγή οικονομικής στήριξης σε σχέση με την επαγγελματική κατάσταση 129
3.3.2.3 Καθορισμός των επιπτώσεων της ακαδημαϊκής καθημερινότητας σε σχέση με την επαγγελματική ταυτότητα 130
3.3.2.4 Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στο επίπεδο διαβίωσης σε σχέση με το αίσθημα αβεβαιότητας των φοιτητών 131
3.3.2.5 Συσχέτιση επίδρασης της οικονομικής κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα 132
3.3.2.6 Οικονομική υποστήριξη και επίδραση της ανεργίας στην περάτωση των ακαδημαϊκών σπουδών 133
3.3.2.7 Επανακαθορισμός γνωστικής κατεύθυνσης και μελλοντικών επιδιώξεων υπό το πρίσμα της οικονομικής κρίσης 134
3.3.2.8 Οι επιδιώξεις των φοιτητών υπό το πρίσμα της οικονομικής κρίσης και η δυνατότητα μετανάστευσης 135
3.3.3 Συμπεράσματα της στατιστικής ανάλυσης για την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης 136
3.4 Πολυτεχνείο Κρήτης 138
3.4.1 Περιγραφικά αποτελέσματα ποσοτικής έρευνας 138
3.4.2 Στατιστική Ανάλυση Ποσοτικής Έρευνας 141
3.4.2.1 Σχέση φύλου και απασχόλησης 141
3.4.2.2 Σχέση οικονομικής στήριξης και επαγγελματικής ταυτότητας 142
3.4.2.3 Η εικόνα της ακαδημαϊκής καθημερινότητας των φοιτητών σε συνάρτηση με την επαγγελματική τους κατάσταση 143
3.4.2.4 Συσχέτιση της επίδρασης της οικονομικής κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και στο αίσθημα αβεβαιότητας των φοιτητών 144
3.4.2.5 Η επιρροή του βιοτικού επιπέδου και της φοιτητικής μέριμνας από την οικονομική κρίση 145
3.4.2.6 Πηγή χρηματοδότησης και επιπτώσεις της ανεργίας στην ολοκλήρωση των σπουδών 146
3.4.2.7 Επαναπροσδιορισμός εκπαιδευτικών στόχων και μελλοντικών προσδοκιών ως απόρροια της οικονομικής κρίσης 147

3.4.2.8 Οι επιδιώξεις των φοιτητών εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και το ενδεχόμενο μετανάστευσης 148
3.4.3 Συμπεράσματα της στατιστικής ανάλυσης για την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών του Πολυτεχνείου Κρήτης 149
3.5 Πανεπιστήμιο Πατρών 151
3.5.1 Περιγραφικά αποτελέσματα ποσοτικής έρευνας 151
3.5.2 Στατιστική Ανάλυση Ποσοτικής Έρευνας 155
3.5.2.1 Επαγγελματική ταυτότητα και φύλο 155
3.5.2.2 Η σχέση της επαγγελματικής ταυτότητας την πηγή οικονομικής στήριξης 156
3.5.2.3 Σχέση επαγγελματικής κατάστασης και επιπτώσεων στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα 157
3.5.2.4 Η σχέση της επίδρασης της οικονομικής κρίσης στο επίπεδο διαβίωσης με το αίσθημα αβεβαιότητας 158
3.5.2.5 Σχέση βιοτικού επιπέδου και φοιτητικής μέριμνας ως απόρροια της οικονομικής κρίσης 159
3.5.2.6 Οικονομική στήριξη και ανεργία ως παράγοντες ολοκλήρωσης των σπουδών 160
3.5.2.7 Αναθεώρηση του γνωστικού πεδίου και μελλοντικοί στόχοι ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης 161
3.5.2.8 Οι επιδιώξεις των φοιτητών εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και το ενδεχόμενο μετανάστευσης 162
3.5.3 Συμπεράσματα της στατιστικής ανάλυσης για την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών του Πανεπιστημίου Πατρών 163
3.6 Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΟΠΑ) 165
3.6.1 Περιγραφικά αποτελέσματα ποσοτικής έρευνας 165
3.6.2 Στατιστική Ανάλυση Ποσοτικής Έρευνας 169
3.6.2.1 Σχέση μεταξύ φύλου και απασχόλησης 169
3.6.2.2 Η επαγγελματική κατάσταση των φοιτητών σε σχέση με την πηγή οικονομικής στήριξής τους 170
3.6.2.3 Συσχέτιση των επιπτώσεων στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα και της επαγγελματικής κατάστασης 171
3.6.2.4 Συσχέτιση αβεβαιότητας και βιοτικού επιπέδου 172
3.6.2.5 Ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα 173
3.6.2.6 Πηγή χρηματοδότησης των φοιτητών και επίδραση της ανεργίας στην ολοκλήρωση των ακαδημαϊκών σπουδών 174
3.6.2.7 Επαναπροσδιορισμός του γνωστικού πεδίου και μελλοντικοί στόχοι λόγω της οικονομικής κρίσης 175

3.6.2.8 Τρόποι αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης και πιθανότητα μετανάστευσης 176
3.6.3 Συμπεράσματα της στατιστικής ανάλυσης για την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΟΠΑ) 177
3.7 Διαγράμματα συσχετίσεων 179

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 195
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 204
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι 211
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ 218

Πίνακες

Πίνακας 1.1 Εγγραφές στην πορτογαλική τριτοβάθμια εκπαίδευση ανά φύλο 69
Πίνακας 1.2 Η εξελικτική πορεία των οικονομικών δεικτών τα έτη 2004-2016 79
Πίνακας 1.3 Ανεργία (%) στους αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης..... 87
Πίνακας 3.1 Επαγγελματική κατάσταση ανά φύλο 113
Πίνακας 3.2 Σχέση οικονομικής στήριξης και επαγγελματικής κατάστασης..... 114
Πίνακας 3.3 Οι επιπτώσεις της εργασίας στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα..... 115
Πίνακας 3.4 Επίπεδο διαβίωσης και αβεβαιότητα..... 116
Πίνακας 3.5 Η επίδραση της κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα. 117
Πίνακας 3.6 Ανεργία και οικονομική στήριξη..... 118
Πίνακας 3.7 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου και επιδιώξεις 119
Πίνακας 3.8 Επιδιώξεις λόγω της οικονομικής κρίσης και μετανάστευση..... 120
Πίνακας 3.9 Επαγγελματική κατάσταση ανά φύλο 128
Πίνακας 3.10 Σχέση οικονομικής στήριξης και επαγγελματικής κατάστασης..... 129
Πίνακας 3.11 Οι επιπτώσεις της εργασίας στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα..... 130
Πίνακας 3.12 Επίπεδο διαβίωσης και αβεβαιότητα..... 131
Πίνακας 3.13 Η επίδραση της κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα. 132
Πίνακας 3.14 Η επίδραση της ανεργίας σε σχέση με την πηγή οικονομικής στήριξης 133
Πίνακας 3.15 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου και επιδιώξεις 134
Πίνακας 3.16 Επιδιώξεις λόγω της οικονομικής κρίσης και μετανάστευση..... 135
Πίνακας 3.17 Επαγγελματική κατάσταση ανά φύλο 141
Πίνακας 3.18 Οικονομική στήριξη και επαγγελματική κατάσταση 142
Πίνακας 3.19 Οι επιπτώσεις της εργασίας στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα..... 143
Πίνακας 3.20 Επίπεδο διαβίωσης και αβεβαιότητα..... 144
Πίνακας 3.21 Επίδραση της κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα.... 145
Πίνακας 3.22 Ανεργία και οικονομική στήριξη..... 146
Πίνακας 3.23 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου και επιδιώξεις 147
Πίνακας 3.24 Επιδιώξεις λόγω της οικονομικής κρίσης και μετανάστευση..... 148
Πίνακας 3.25 Επαγγελματική κατάσταση ανά φύλο 155
Πίνακας 3.26 Σχέση οικονομικής στήριξης και επαγγελματικής κατάστασης..... 156
Πίνακας 3.27 Οι επιπτώσεις της εργασίας στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα..... 157
Πίνακας 3.28 Επίπεδο διαβίωσης και αβεβαιότητα..... 158
Πίνακας 3.29 Η επίδραση της κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα. 159
Πίνακας 3.30 Η επίδραση της ανεργίας σε σχέση με την πηγή οικονομικής στήριξης 160
Πίνακας 3.31 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου και επιδιώξεις 161

Πίνακας 3.32 Επιδιώξεις λόγω της οικονομικής κρίσης και μετανάστευση..... 162
Πίνακας 3.33 Επαγγελματική κατάσταση ανά φύλο 169
Πίνακας 3.34 Σχέση οικονομικής στήριξης και επαγγελματικής κατάστασης..... 170
Πίνακας 3.35 Οι επιπτώσεις της εργασίας στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα..... 171
Πίνακας 3.36 Επίπεδο διαβίωσης και αβεβαιότητα..... 172
Πίνακας 3.37 Η επίδραση της κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα. 173
Πίνακας 3.38 Η επίδραση της ανεργίας σε σχέση με την πηγή οικονομικής στήριξης 174
Πίνακας 3.39 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου και επιδιώξεις..... 175
Πίνακας 3.40 Επιδιώξεις λόγω της οικονομικής κρίσης και μετανάστευση..... 176

Διαγράμματα

Διάγραμμα 1.1 Ποσοστό εγγραφών στα πανεπιστήμια επί του συνόλου του πληθυσμού στις χώρες της Ε.Ε. 33
Διάγραμμα 1.2 Αύξηση του ΑΕΠ (ετήσια%), 2000-2017 66
Διάγραμμα 1.3 Ποσοστό φτώχειας επί του συνόλου του πληθυσμού (%), 2013-2017..... 67
Διάγραμμα 1.4 Ποσοστό ανεργίας στους απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, 2017 . 70
Διάγραμμα 1.5 Σύνολο δημοσίων δαπανών (%) για την τριτοβάθμια εκπαίδευση 71
Διάγραμμα 1.6 Σύνολο ιδιωτικών δαπανών (%) για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, 2000-2015 72
Διάγραμμα 1.7 Δημόσιες και ιδιωτικές δαπάνες (%) για την τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ε.Ε. 73
Διάγραμμα 1.8 Μέση μηνιαία δαπάνη νοικοκυριών 82
Διάγραμμα 1.9 Αναλογία φοιτητών προς ακαδημαϊκούς τα έτη 2003-2015 84
Διάγραμμα 1.10 Δημόσιες δαπάνες για την τριτοβάθμια εκπαίδευση 2005-2013..... 85
Διάγραμμα 1.11 Η ανεργία ανά φύλο και επίπεδο εκπαίδευσης..... 88
Διάγραμμα 1.12 Εξερχόμενοι μετανάστες 20-24 ετών 89
Διάγραμμα 1.13 Εξερχόμενοι μετανάστες 25-29 ετών 89
Διάγραμμα 1.14 Μετανάστευση, ανεργία και ύφεση 2008-2014..... 91
Διάγραμμα 2.1 Σχολές των ΑΕΙ που συμμετείχαν στην έρευνα 95
Διάγραμμα 2.2 Η Ταυτότητα της Έρευνας..... 96
Διάγραμμα 2.3 Δομή Ερωτηματολογίου 102
Διάγραμμα 3.1 Πηγή οικονομικής στήριξης κατά τη διάρκεια των σπουδών 109
Διάγραμμα 3.2 Βαθμός αβεβαιότητας για την επαγγελματική αποκατάσταση και την καθημερινή διαβίωση 110
Διάγραμμα 3.3 Βαθμός επίδρασης της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα..... 111
Διάγραμμα 3.4 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου..... 111
Διάγραμμα 3.5 Φοιτητές ανά φύλο 123
Διάγραμμα 3.6 Διαμονή κατά τη διάρκεια των σπουδών..... 123
Διάγραμμα 3.7 Πηγή οικονομικής στήριξης 124
Διάγραμμα 3.8 Επιπτώσεις της ανεργίας στη διάρκεια των σπουδών 125
Διάγραμμα 3.9 Η επίδραση της κρίσης στη φοιτητική μέριμνα του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου..... 126
Διάγραμμα 3.10 Αύξηση ενοικίου κατά τη διάρκεια των σπουδών..... 138
Διάγραμμα 3.11 Ποσοστό εργαζόμενων φοιτητών 139
Διάγραμμα 3.12 Μετανάστευση λόγω της οικονομικής κρίσης 140
Διάγραμμα 3.13 Φοιτητές ανά φύλο 151

Διάγραμμα 3.14 Ο βαθμός επίδρασης της οικονομικής 152
Διάγραμμα 3.15 Ο βαθμός επίδρασης της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα... 153
Διάγραμμα 3.16 Μετανάστευση λόγω οικονομικής κρίσης..... 154
Διάγραμμα 3.17 Ποσοστό εργαζόμενων φοιτητών 165
Διάγραμμα 3.18 Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα..... 166
Διάγραμμα 3.19 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου..... 167
Διάγραμμα 3.20 Η επαγγελματική κατάσταση των φοιτητών ανά φύλο 179
Διάγραμμα 3.21 Πηγή οικονομικής στήριξης & Επαγγελματική κατάσταση..... 181
Διάγραμμα 3.22 Οι επιπτώσεις στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών σε σχέση με την επαγγελματική τους κατάσταση..... 183
Διάγραμμα 3.23 Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στο επίπεδο διαβίωσης και στο.... 185
Διάγραμμα 3.24 Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα 187
Διάγραμμα 3.25 Πηγή οικονομικής στήριξης και διάρκεια σπουδών..... 189
Διάγραμμα 3.26 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου και μελλοντικές επιδιώξεις ως απόρροια της οικονομικής κρίσης 191
Διάγραμμα 3.27 Μελλοντικές επιδιώξεις και μετανάστευση 193

Σχήματα

Σχήμα 1.1 Οι 6 άξονες δράσης της Διακήρυξης της Bologna 37

Σχήμα 1.2 Η Διαδικασία της Μπολόνια 38

Σχήμα 1.3 Αξιολόγηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στα πέντε ποιοτικά χαρακτηριστικά των Υποδομών 62

Σχήμα 1.4 Η ανάπτυξη του ΑΕΠ στο σύνολο των χωρών για το 2009 75

Σχήμα 2.1 Μέγεθος δείγματος στο σύνολο των εγγεγραμμένων φοιτητών..... 94

Περίληψη

Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση και οι δημοσιονομικές ανισορροπίες οδήγησαν στην παρατεταμένη ύφεση της ελληνικής οικονομίας με άμεση απόρροια την επιρροή της κρίσης στο σύγχρονο οικογενειακό περιβάλλον. Κύριο χαρακτηριστικό αποτελεί η μείωση των μισθών, η οποία σε συνάρτηση με την όλο και αυξανόμενη ανεργία των μελών της οικογένειας οδήγησε στην πτώση του βιοτικού επιπέδου, την ανασφάλεια και την αβεβαιότητα για το μέλλον. Μία από τις ομάδες του πληθυσμού που επηρεάστηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό από τη διερχόμενη κρίση είναι οι σημερινοί φοιτητές, οι οποίοι αντιμετωπίζουν τις επιπτώσεις της τόσο στο βιοτικό τους επίπεδο όσο και την ακαδημαϊκή τους καθημερινότητα. Κατά συνέπεια οι φοιτητές, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, αισθάνονται αβεβαιότητα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση, με αποτέλεσμα οι περισσότεροι να επιδιώκουν την έγκαιρη ολοκλήρωση των σπουδών τους, ώστε να απορροφηθούν όσο το δυνατόν γρηγορότερα στην αγορά εργασίας. Στον αντίποδα ένα σημαντικό ποσοστό φοιτητών έχει παρατείνει τις σπουδές του λόγω αναγκαστικής, για βιοποριστικούς λόγους, εργασίας με άμεσο επακόλουθο την ασυνέπεια στις ακαδημαϊκές δραστηριότητες. Παράλληλα, δεδομένης της απορρύθμισης του σύγχρονου εργασιακού περιβάλλοντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από αύξηση της ανεργίας, ένα μεγάλο ποσοστό φοιτητών θα επιθυμούσε να επαναπροσδιορίσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών του προκειμένου να καταστεί πιο ανταγωνιστικό στην αγορά εργασίας.

Σκοπός της παρούσας διδακτορικής διατριβής αποτελεί η διερεύνηση των επιπτώσεων της κοινωνικοοικονομικής κρίσης στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα των προπτυχιακών φοιτητών των κεντρικών και περιφερειακών Πανεπιστημίων της χώρας. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με δειγματοληψία και υλοποιήθηκε με έντυπα ερωτηματολόγια.

Η τριτοβάθμια εκπαίδευση καλείται να αντιμετωπίσει μια σειρά από σημαντικές προκλήσεις, καθώς η διαρκής μείωση της χρηματοδότησης των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων προκαλεί αναπόφευκτα αλυσιδωτά προβλήματα στην ορθή λειτουργία των πανεπιστημίων. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την παρούσα έρευνα αποσκοπούν στη διαμόρφωση της εικόνας της σύγχρονης ακαδημαϊκής καθημερινότητας των προπτυχιακών φοιτητών και καταδεικνύουν το μέγεθος της επίδρασης της οικονομικής κρίσης στους προπτυχιακούς φοιτητές

αναφορικά με τις αλλαγές στις συνθήκες διαβίωσης, τη φοιτητική μέριμνα, καθώς και τα εμπόδια ομαλής φοίτησης με τα οποία καθημερινά έρχονται αντιμέτωποι. Ως εκ τούτου κρίνεται επιτακτική ανάγκη η εξέταση προτάσεων για καλύτερη αξιοποίηση της υφιστάμενης χρηματοδότησης, ώστε η Ανώτατη Εκπαίδευση να συμβάλλει αποτελεσματικά στην αναπτυξιακή διαδικασία της χώρας.

Λέξεις-κλειδιά: Οικονομική κρίση, Ανώτατη Εκπαίδευση, φοιτητές, επιπτώσεις, κεντρικά και περιφερειακά Πανεπιστήμια, επαγγελματική αβεβαιότητα.

Abstract

The global financial crisis and fiscal imbalances have led to prolonged recession of the Greek economy with the direct consequence of the crisis influence on modern household environment. Its main feature is the reduction of wages, which in conjunction with the ever-growing unemployment of the family members led to the impoverishment, insecurity, and uncertainty for the future. One of the groups of the population that was affected heavily by the financial crisis consists of students who are experiencing the impact in both their living standards and their academic life. Consequently, the vast majority of students feel uncertain about their professional rehabilitation, with the result that more students to pursue the timely completion of their studies, to absorb as much as possible in the labor market. Furthermore, many students are obliged to work and consequently they experience serious delays and inconsistencies in their academic activities and duties. At the same time, given the deterioration of the modern working environment, which is characterized by the increase of unemployment rates, a large percentage of students would like to redefine the subject of study in order to become more competitive in the labor market.

The purpose of this doctoral dissertation is to investigate the impact of the socio-economic crisis in academic everyday life of the undergraduate students of central and regional Universities of the country. A statistical survey was carried out by sampling and developed with printed questionnaires.

Higher education is facing a number of significant challenges, since the constant reduction of funding for universities, causes chain problems in proper functioning of universities. The results obtained from the present investigation aimed at shaping the image of modern academic everyday life of undergraduate students and demonstrate the magnitude of the impact of the economic crisis on undergraduates in relation to changes in living conditions, student care, as well as obstacles to everyday schooling. Therefore, it is considered imperative to examine proposals for better use of existing funding, so the higher education will be able to contribute effectively in the development of the country.

Keywords: Financial crisis, Higher Education, students, impact, central and regional Universities, business uncertainty.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο αντίκτυπος της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης, η οποία εκδηλώθηκε στις ΗΠΑ τον Αύγουστο του 2007 και επιδεινώθηκε ραγδαία το φθινόπωρο του 2008, προκάλεσε μεγάλη οικονομική ύφεση, σοβαρή δημοσιονομική επιδείνωση στις περισσότερες χώρες και δυσμενείς επιπτώσεις για όλες τις οικονομίες του πλανήτη (Τράπεζα της Ελλάδας, 2014). Η κρίση, η οποία εξαπλώθηκε και στις χώρες της Ευρωζώνης, πήρε μεγάλες διαστάσεις επιβάλλοντας την έξοδο των χωρών του ευρωπαϊκού Νότου από τις διεθνείς αγορές.

Η κοινωνικοοικονομική κρίση οδήγησε στην αποσταθεροποίηση της ελληνικής κοινωνίας σε θέματα πρωτίστως οικονομικά και ακολούθως κοινωνικά, σηματοδοτώντας μια σειρά αλλαγών. Οι επιπτώσεις της κρίσης απεικονίζονται στο οικογενειακό περιβάλλον, με αισθητή μείωση της μέσης μηνιαίας δαπάνης των νοικοκυριών. Επιπλέον, η μείωση των μισθών σε συνάρτηση με την αυξανόμενη ανεργία των μελών της οικογένειας οδηγεί στην πτώση του βιοτικού επιπέδου, την ανασφάλεια και την αβεβαιότητα για το μέλλον. Η περίπτωση της Ελλάδας οδήγησε τους αναλυτές ώστε να τη χαρακτηρίσουν ως τον πιο αδύναμο κρίκο της ευρωπαϊκής και διεθνούς οικονομίας (Σακελλαρόπουλος, 2014).

Σε περιόδους παρατεταμένων κρίσεων, ο ρόλος της επιστημονικής κοινότητας καθίσταται αποφασιστικός για το μέλλον της οικονομίας, της ανάπτυξης και της κοινωνικής συνοχής. Οι προκλήσεις του εγχώριου και διεθνούς περιβάλλοντος καθιστούν επιτακτική ανάγκη να εξεταστούν οι απαιτήσεις των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων σε συνδυασμό με τα αδύναμα στοιχεία της λειτουργίας του συστήματος της Ανώτατης Εκπαίδευσης, ώστε να ενισχυθεί η αποτελεσματικότητά της στα πλαίσια της αναπτυξιακής διαδικασίας. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης σημειώθηκαν περικοπές στους προϋπολογισμούς της χρηματοδότησης της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και της έρευνας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι χώρες των οποίων τα πανεπιστήμια επλήγησαν περισσότερο από την κρίση είναι η Κύπρος, η Ελλάδα, η Ιρλανδία, η Πορτογαλία και η Ισπανία (Ritzen, 2015). Η μελέτη των επιπτώσεων της κρίσης στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια κατέδειξε ότι η ικανότητα των πανεπιστημίων να ανταποκρίνονται αποτελεσματικά στην τρέχουσα οικονομική κατάσταση εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το επίπεδο της θεσμικής και ιδιαίτερα της οικονομικής τους αυτονομίας (EUA, 2011).

Το σύστημα της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα αποτελείται από πανεπιστημιακά ιδρύματα κατανεμημένα σε όλες τις μεγάλες πόλεις της χώρας, με τα περισσότερα να βρίσκονται στις μητροπολιτικές περιοχές της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Η ίδρυση των περιφερειακών πανεπιστημίων αποτελεί μια αποφασιστική τομή στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση της χώρας συμβάλλοντας αποφασιστικά στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη (Μαλκίδης, 2003). Παρόλα αυτά τα προγράμματα δημοσιονομικής εξυγίανσης που εφαρμόζονται από το 2010 οδήγησαν σε μια δραματική μείωση των κονδυλίων του Κρατικού προϋπολογισμού προς την Ανώτατη Εκπαίδευση. Τα θεμελιώδη προβλήματα με τα οποία η τριτοβάθμια εκπαίδευση βρίσκεται αντιμέτωπη αφορούν την ανεπάρκεια υλικοτεχνικών υποδομών, καθώς και τις συνεχείς καθυστερήσεις στην έγκριση χρηματοδότησης ερευνητικών προγραμμάτων. Την κατάσταση αυτή δυσχεραίνουν οι υπάρχουσες ελλείψεις σε διοικητικό προσωπικό, το χαμηλά αμειβόμενο διδακτικό προσωπικό, το οποίο δεν έχει σταθερή συνεργασία με τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και η δυσανάλογη μείωση των προσλήψεων των μελών ΔΕΠ συγκριτικά με τις υφιστάμενες συνταξιοδοτήσεις των καθηγητών, με άμεση συνέπεια την αυξητική τάση στην αναλογία φοιτητών προς διδάσκοντες (Πετράκος & Παπαϊωάννου, 2017).

Η δραματική αύξηση των ποσοστών της ανεργίας οδήγησε αναπόφευκτα στην αύξηση των νοικοκυριών που διαβιούν κάτω από τα όρια της φτώχειας, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά τα ποσοστά επιτυχούς ολοκλήρωσης των σπουδών των φοιτητών, αφού πολλές οικογένειες δεν είναι πλέον σε θέση να παρέχουν οικονομική στήριξη στα παιδιά τους που φοιτούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Varghese, 2010). Επομένως, μία από τις ομάδες του πληθυσμού που επηρεάστηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό από τη διερχόμενη κρίση είναι οι σημερινοί φοιτητές, οι οποίοι αντιμετωπίζουν τις επιπτώσεις της στο βιοτικό τους επίπεδο, στην ακαδημαϊκή τους καθημερινότητα και στις επαγγελματικές τους προοπτικές.

Η αδυναμία της οικογένειας να συνδράμει στα φοιτητικά έξοδα έχει ως αναπόφευκτη συνέπεια πολλοί φοιτητές να υποαπασχολούνται σε προσωρινές εργασίες, καλύπτοντας μάλιστα εργασιακές θέσεις οι οποίες δεν αντιστοιχούν στο μορφωτικό τους επίπεδο και συνήθως κατέχονται από άτομα λιγότερο μορφωμένα (Le Rhun/Pollet, 2011). Ως εκ τούτου, παρατηρείται η εγκατάλειψη των ακαδημαϊκών σπουδών, κυρίως από τους φοιτητές που προέρχονται από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον. Επιπλέον, παρόλο που πολλοί φοιτητές εργάζονται,

λίγοι είναι εκείνοι που βασίζονται στην εργασία τους για την κάλυψη των αναγκών τους.

Η γενική προβληματική της παρούσας έρευνας συνίσταται στη μελέτη των επιδράσεων της οικονομικής κρίσης στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα. Ειδικότερα, η συλλογή δεδομένων στοχεύει στην αποτύπωση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα των προπτυχιακών φοιτητών. Το γεγονός ότι η επέκταση της ανώτατης εκπαίδευσης συνοδεύτηκε από αύξηση του αριθμού των ιδρυμάτων σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο, καθιστά το μελετώμενο υποσύνολο ακόμη πιο ευρύ και σύνθετο (ΙΟΒΕ, 2017). Η συμβολή των περιφερειακών πανεπιστημίων, μέσω του ανθρώπινου κεφαλαίου που δημιουργούν, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, τη διατηρήσιμη ανάπτυξή της και την κοινωνική συνοχή. Δεδομένης ωστόσο της σύγχρονης οικονομικής πραγματικότητας, τα περιφερειακά πανεπιστήμια βιώνουν τις επιπτώσεις της κρίσης, εξαιτίας του μειωμένου αριθμού των νέων που φοιτούν σε αυτά, γεγονός που, μεταξύ άλλων, περιορίζει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ φοιτητών με ποικίλη γεωγραφική, ταξική και πολιτισμική προέλευση.

Μέσα σε αυτό το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο η παρούσα ερευνητική πρόταση εστιάζει στη μελέτη των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα. Μέσω διαπανεπιστημιακής έρευνας εξετάζεται ο βαθμός επίδρασης της κρίσης στα ελληνικά πανεπιστήμια -όπως αυτά έχουν κατανεμηθεί στην ελληνική επικράτεια- με στόχο να εντοπιστούν οι παράγοντες που συντελούν στην υποβάθμιση των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Ως εκ τούτου προκύπτουν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1) Ποιος είναι ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα των προπτυχιακών φοιτητών;
2) Σε ποιο βαθμό επηρέασε η οικονομική κρίση τη φοιτητική μέριμνα των Πανεπιστημιακών ιδρυμάτων;
3) Ποιες αλλαγές ενδέχεται να συντελέσουν στη διευκόλυνση της ακαδημαϊκής καθημερινότητας αναφορικά με τις συνθήκες διαβίωσης, τη φοιτητική μέριμνα, καθώς και τα εμπόδια ομαλής φοίτησης με τα οποία οι φοιτητές έρχονται αντιμέτωποι;

Το ιδιόμορφο καθεστώς του Πανεπιστημίου και του διδακτικού ερευνητικού προσωπικού του κατέχει καθοριστικό ρόλο στις σύγχρονες κοινωνίες. Το Πανεπιστήμιο έχει ως αποστολή να επιτελέσει τρεις αλληλένδετες λειτουργίες: τη μετάδοση της ήδη κατακτημένης γνώσης, την παραγωγή νέας γνώσης και τη διαμόρφωση νέων επιστημόνων. Σε μια περίοδο παρατεταμένης οικονομικής κρίσης, σε συνδυασμό με σοβαρές διαρθρωτικές και θεσμικές αδυναμίες στην παραγωγική βάση της οικονομίας της χώρας, ο ρόλος της επιστημονικής βάσης της χώρας χαρακτηρίζεται πολύ κρίσιμος για το μέλλον της οικονομίας και τις προοπτικές απασχόλησης της νέας γενιάς. Οι προκλήσεις του εγχώριου και διεθνούς περιβάλλοντος καθιστούν επιτακτική ανάγκη να εξεταστούν οι απαιτήσεις των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων σε συνδυασμό με τα αδύναμα στοιχεία της λειτουργίας του συστήματος της Ανώτατης Εκπαίδευσης, ώστε να ενισχυθεί η αποτελεσματικότητά της στα πλαίσια της αναπτυξιακής διαδικασίας της χώρας.

Η παρούσα ερευνητική μελέτη αποτελείται από την ακόλουθη διαρθρωτική δομή. Αρχικά, στην Εισαγωγή παρατίθεται εκτενής συλλογισμός, στον οποίο βασίζεται η επιλογή του υπό διερεύνηση θέματος. Εξετάζεται η γενική προβληματική, τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν και επισημαίνεται ο σκοπός της παρούσας διατριβής.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι θεωρητικές και επιστημολογικές προσεγγίσεις του υπό διερεύνηση θέματος. Αρχικά επιχειρείται αναφορά σε ανάλογες ερευνητικές προσπάθειες, οι οποίες εξετάζουν τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και την ακαδημαϊκή καθημερινότητα τόσο στην ελληνική όσο και στη διεθνή βιβλιογραφία. Στη συνέχεια προσδιορίζεται ο ρόλος της Ανώτατης Εκπαίδευσης ως ενός από τα σημαντικότερα πεδία της μεταβιομηχανικής κοινωνίας με κυρίαρχη θέση στην εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Γίνεται αναφορά στη διαδικασία της Μπολόνια, με την οποία η ευρωπαϊκή Ανώτατη Εκπαίδευση εισέρχεται σε μια νέα εποχή, καθώς διαμορφώνεται ένα κοινό πλαίσιο αρχών, βασισμένο στην ακαδημαϊκή ελευθερία και την αυτονομία των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Αποτέλεσμα των μεταρρυθμίσεων της Μπολόνια αποτέλεσε η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (ΕΧΤΕ), του οποίου κύρια χαρακτηριστικά είναι η συγκρισιμότητα των δομών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η αύξηση της κινητικότητας, η πρόβλεψη συστημάτων διασφάλισης της ποιότητας, η αναγνώριση τίτλων σπουδών και η βελτίωση της ποιότητας των

εκπαιδευτικών συστημάτων, καθώς και της ελκυστικότητας της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ευρώπη (European Parliament, 2015).

Ακολούθως επιχειρείται μια θεωρητική προσέγγιση της διοικητικής επιστήμης μέσω της κλασικής, νεοκλασικής και συστημικής προσέγγισης. Εξετάζεται η έννοια της ποιότητας και ειδικότερα της Ολικής Ποιότητας στην εκπαιδευτική διαδικασία. Το εκπαιδευτικό σύστημα δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται αποκομμένο από το κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον μέσα στο οποίο υπάρχει και λειτουργεί. Δεν είναι μια αυτάρκης κοινότητα, αλλά συνδέεται στενά με τις υπόλοιπες κοινωνικές δομές. Ήδη από τη δεκαετία του 1990 η διοίκηση των πανεπιστημίων στην Αμερική και την Ευρώπη διαπίστωσε την πρόοδο των οργανισμών και των επιχειρήσεων που εφάρμοσαν τη φιλοσοφία της ολικής ποιότητας και άρχισε να ενδιαφέρεται για την εισαγωγή της ολικής ποιότητας στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα.

Το πρώτο κεφάλαιο εστιάζει στην παγκόσμια οικονομική κρίση, η οποία αποτέλεσε τη μετεξέλιξη της χρηματοπιστωτικής κρίσης που εκδηλώθηκε αρχικά στις ΗΠΑ τον Αύγουστο του 2007 και επιδεινώθηκε ραγδαία το φθινόπωρο του 2008 προκαλώντας μεγάλη οικονομική ύφεση, σοβαρή δημοσιονομική επιδείνωση στις περισσότερες χώρες και δυσμενείς επιπτώσεις για όλες τις οικονομίες του πλανήτη. Ειδικότερα εξετάζεται η περίπτωση της Ελλάδας, την οποία οι αναλυτές χαρακτήρισαν ως τον πιο αδύναμο κρίκο της ευρωπαϊκής και διεθνούς οικονομίας (Σακελλαρόπουλος, 2014), με εκτενή αναφορά στον αντίκτυπο της οικονομικής ύφεσης στην ελληνική κοινωνία και με ιδιαίτερη έμφαση στις επιπτώσεις της κρίσης στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται ο σχεδιασμός της έρευνας, που αποτελείται από τον καθορισμό του ερευνώμενου πληθυσμού, του δειγματοληπτικού πλαισίου και της μεθόδου συλλογής των δεδομένων. Εν συνεχεία, παρατίθεται ο τρόπος σχεδίασης και η διάρθρωση του ερωτηματολογίου. Γίνεται αναφορά στην ιεραρχική δομή του ερωτηματολογίου και ακολουθεί η παρουσίαση του περιεχομένου των επιμέρους θεματικών ενοτήτων. Μετά την ανάλυση των ερευνητικών μεθόδων και του μεθοδολογικού εργαλείου περιγράφεται η διαδικασία συλλογής δεδομένων, η οποία πραγματοποιήθηκε σε κεντρικά και περιφερειακά πανεπιστημιακά ιδρύματα. Η συλλογή των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών ετών 2018-2019 και 2019-2020. Το πιλοτικό ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από 89 προπτυχιακούς φοιτητές του Παντείου Πανεπιστημίου. Το τελικό ερωτηματολόγιο συμπλήρωσαν 2.050 προπτυχιακοί φοιτητές των σχολών του

Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, του Πολυτεχνείου Κρήτης, του Πανεπιστημίου Πατρών και του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Αναλύεται ο τρόπος επεξεργασίας των δεδομένων (κωδικοποίηση, καταχώρηση, έλεγχος) και οι περιγραφικές και επαγωγικές στατιστικές μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση των βασικών μεγεθών της έρευνας. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με αναφορά στο εξειδικευμένο για υπολογισμούς στατιστικής φύσεως και οπτικοποίησης περιβάλλον προγραμματισμού R, στο οποίο έγινε η επεξεργασία των δεδομένων.

Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρείται η διαμόρφωση της εικόνας των πανεπιστημιακών και πολυτεχνικών σχολών στις οποίες διεξήχθη η έρευνα, αλλά και της γενικότερη εικόνας της ελληνικής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Γίνεται παρουσίαση των αποτελεσμάτων της ανάλυσης των συσχετίσεων των μεταβλητών για κάθε Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα, οι φοιτητές του οποίου συμμετείχαν στην έρευνα. Την ανάλυση των αποτελεσμάτων κάθε πανεπιστημιακού ιδρύματος ακολουθεί και η διεξαγωγή των αντίστοιχων συμπερασμάτων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο επιχειρείται η συνθετική ανασκόπηση της παρούσας μελέτης με τη σύνοψη των κυριότερων αποτελεσμάτων που προέκυψαν από τη διεξαγωγή της έρευνας και μελετάται η θέση τους στη σύγχρονη ακαδημαϊκή πραγματικότητα. Οι πολλαπλές και πολύπλοκες οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις συνιστούν μια εν δυνάμει πρόκληση για την προσαρμογή των Δημόσιων Πανεπιστημίων σε ένα περιβάλλον δράσης, ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν επιτυχώς στις ανάγκες και τις προσδοκίες των σύγχρονων φοιτητών (Κέφης, 2014). Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την παρούσα έρευνα αποσκοπούν στη διαμόρφωση της εικόνας της σύγχρονης ακαδημαϊκής καθημερινότητας των φοιτητών των ελληνικών Πανεπιστημίων και στη διερεύνηση και τη συγκριτική μελέτη της ακαδημαϊκής πραγματικότητας τόσο των κεντρικών όσο και των περιφερειακών πανεπιστημίων της χώρας, καταδεικνύοντας το μέγεθος της επίδρασης της οικονομικής κρίσης στους προπτυχιακούς φοιτητές αναφορικά με τις αλλαγές στις συνθήκες διαβίωσης, τη φοιτητική μέριμνα, καθώς και τα εμπόδια ομαλής φοίτησης με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι. Τα συμπεράσματα από μία τέτοια διαπανεπιστημιακή έρευνα συντελούν στην αποτελεσματικότερη συμβολή της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην ενίσχυση της καινοτομίας, της κοινωνικής συνοχής και γενικότερα της αναπτυξιακής διαδικασίας της χώρας.

Ακολουθούν δύο **Παραρτήματα**: Στο πρώτο Παράρτημα παρατίθεται το ερωτηματολόγιο μέσω του οποίου υλοποιήθηκε η παρούσα έρευνα. Το δεύτερο

Παράρτημα εμπεριέχει τον κώδικα της R βάση του οποίου έγινε η επεξεργασία, η ανάλυση και η οπτικοποίηση των δεδομένων.

Κεφάλαιο 1: Θεωρητική Προσέγγιση

1.1 Βιβλιογραφική Επισκόπηση

Η παγκόσμια οικονομική κρίση, η οποία εκδηλώθηκε στις ΗΠΑ τον Αύγουστο του 2007 και επιδεινώθηκε ραγδαία το φθινόπωρο του 2008 προκάλεσε σοβαρή δημοσιονομική επιδείνωση στις περισσότερες χώρες και δυσμενείς επιπτώσεις για όλες τις οικονομίες του πλανήτη. Αναπόφευκτα επηρέασε και την Ανώτατη Εκπαίδευση δημιουργώντας αλυσιδωτά προβλήματα στην ορθή λειτουργία των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων παγκοσμίως. Σύμφωνα με τον Roger Geiger (2010) η αμερικανική τριτοβάθμια εκπαίδευση κλήθηκε να αντιμετωπίσει μια σειρά από σημαντικές προκλήσεις, όπως η μείωση της χρηματοδότησης των δημόσιων Πανεπιστημίων και η αισθητή μετρίαση των δωρεών σε μερικά από τα πιο διάσημα και αναγνωρίσιμα πανεπιστημιακά ιδρύματα. Η σταδιακή αύξηση των διδάκτρων δημιουργεί προβλήματα πρόσβασης στα πιο διακεκριμένα πανεπιστήμια στους φοιτητές χαμηλότερου εισοδήματος, ενώ στα υπόλοιπα ενδέχεται να επηρεαστεί η ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Παράλληλα, η ερευνητική δραστηριότητα έχει μετριαστεί λόγω της μείωσης της χρηματοδότησης στον τομέα της έρευνας. Επομένως ελλοχεύει ο κίνδυνος η πρόσβαση στην Ανώτατη Εκπαίδευση να εξαρτηθεί από το κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο, με αποτέλεσμα να γίνει προϊόν κοινωνικών ανισοτήτων και ταξικών διακρίσεων.

Η οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2008 είχε σημαντικές επιπτώσεις, μεταξύ των άλλων περιοχών παγκοσμίως, και στα πανεπιστήμια της Ασίας. Στον αντίκτυπο της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης στην οικονομία της Ιαπωνίας, ο Futao Huang από το πανεπιστήμιο της Χιροσίμα (2011) μελέτησε τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην Ανώτατη Εκπαίδευση της Ιαπωνίας. Ειδικότερα ανέλυσε την επίδραση της κρίσης στη χρηματοδότηση των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και στις εισροές φοιτητών από χώρες του εξωτερικού. Δεδομένου της μείωσης των χορηγιών για υποτροφίες, πολλοί φοιτητές δεν κατέστη δυνατόν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους. Η ιαπωνική κυβέρνηση έλαβε μέτρα για την αντιμετώπιση της κρίσης με την αύξηση της χρηματοδότησης, καθώς και με τη δημιουργία ειδικών προγραμμάτων και τη σύνδεση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με την πρόσβαση στην αγορά εργασίας.

Ωστόσο, ο συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση δεν είχε τις ίδιες καταστροφικές και μακροχρόνιες επιπτώσεις στην οικονομία της Ιαπωνίας και ειδικότερα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, όπως συνέβη στις χώρες της Βόρειας Αμερικής και της ευρωπαϊκής ηπείρου.

Στην Ευρώπη, οι επιπτώσεις της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης ήταν καταστροφικές για τις χώρες του ευρωπαϊκού Νότου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Πορτογαλία, η οποία χαρακτηρίζεται μία από τις ευρωπαϊκές χώρες με τη μεγαλύτερη εισοδηματική ανισότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η πορτογαλική οικονομία, με κύρια χαρακτηριστικά τη μείωση της παραγωγικότητας, την πολύ χαμηλή οικονομική ανάπτυξη, τη μείωση των επενδύσεων και το μεγάλο δημοσιονομικό έλλειμμα, αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα και είχε τους δικούς της οικονομικούς περιορισμούς πριν από την έλευση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης. Σύμφωνα με τη μελέτη των F. David, R. Abreu, L. Segura, H. Formigoni και F. Mantovani (2015) για τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση της Πορτογαλίας, η δημοσιονομική πολιτική που εφαρμόστηκε το 2011 είχε ως στόχο τη μείωση των εκπαιδευτικών δαπανών, με σκοπό την εξοικονόμηση πόρων. Συνέπεια των μέτρων λιτότητας που εφαρμόστηκαν ήταν η μείωση των διαθέσιμων πόρων για την Ανώτατη Εκπαίδευση, οι περικοπές στους μισθούς των ακαδημαϊκών και η μείωση των διαθέσιμων θέσεων στα πανεπιστήμια. Παράλληλα, η αύξηση της ανεργίας οδήγησε στη μείωση των εισοδημάτων των νοικοκυριών, δεδομένο που εξηγεί την αδυναμία πολλών φοιτητών να ολοκληρώσουν την πανεπιστημιακή τους εκπαίδευση.

Η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης αποτέλεσε αφετηρία για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων. Ωστόσο, με την έλευση της οικονομικής κρίσης, οι χώρες της Νότιας Ευρώπης βρέθηκαν αντιμέτωπες με τη μείωση της δημόσιας χρηματοδότησης για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, γεγονός που ασκεί ακόμη μεγαλύτερη πίεση στα δημόσια πανεπιστήμια για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την επίτευξη της αριστείας. Η μελέτη των Martínez-Campillo και Fernández-Santos (2020) εστιάζει στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στα δημόσια Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της Ισπανίας. Με συγκριτική μελέτη της αποτελεσματικότητας των ισπανικών δημόσιων ακαδημαϊκών ιδρυμάτων πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης επιδιώκεται η ανάλυση των παραγόντων που καθορίζουν την αποτελεσματικότητα των πανεπιστημίων, καθώς και ο αντίκτυπος της κρίσης σε αυτά. Τα αποτελέσματα της έρευνας οδήγησαν στο

συμπέρασμα ότι η οικονομική κρίση άσκησε θετική επίδραση σε σημαντικό βαθμό στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, με αποτέλεσμα τα ισπανικά δημόσια πανεπιστήμια να καταστούν πιο αποτελεσματικά κατά τη διάρκεια της κρίσης.

Η σύγχρονη οικονομική κρίση οδήγησε τις οικονομίες των χωρών σε μια παρατεταμένη ύφεση, με κύριο χαρακτηριστικό τη δραματική αύξηση των ποσοστών της ανεργίας, η οποία με τη σειρά της οδήγησε αναπόφευκτα στην αύξηση των νοικοκυριών που διαβιούν κάτω από τα όρια της φτώχειας. Το γεγονός αυτό επηρεάζει αρνητικά τα ποσοστά επιτυχούς ολοκλήρωσης των σπουδών των φοιτητών, αφού πολλές οικογένειες δεν είναι πλέον σε θέση να παρέχουν οικονομική στήριξη στα παιδιά τους που φοιτούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σε σχετική μελέτη ο Bridget Terry (2015) από το Πανεπιστήμιο του Σικάγο, διερεύνησε τις επιπτώσεις της κρίσης όπως απεικονίζονται στο σύγχρονο οικογενειακό περιβάλλον. Η μείωση των μισθών σε συνάρτηση με την αυξανόμενη ανεργία των μελών της οικογένειας οδήγησε αναπόφευκτα στη μείωση της μέσης μηνιαίας δαπάνης των νοικοκυριών και στην πτώση του βιοτικού επιπέδου. Παράλληλα σημειώθηκε αύξηση του κόστους των πανεπιστημιακών διδάκτρων, ως απόρροια της κρίσης και της χαμηλής χρηματοδότησης των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων, ιδιαίτερα στις αμερικανικές πολιτείες όπου καταγράφηκε μεγαλύτερη αύξηση του ποσοστού ανεργίας. Παράλληλα παρατηρήθηκε αύξηση των εγγραφών μερικής φοίτησης στα Πανεπιστήμια, ενώ οι εγγραφές πλήρους φοίτησης μειώθηκαν. Τέλος, καταγράφηκε αύξηση του ύψους των ποσών των φοιτητικών δανείων, γεγονός που καταδεικνύει την αδυναμία της οικογένειας να παρέχει οικονομική στήριξη στους νέους κατά τη διάρκεια και για την ολοκλήρωση των ακαδημαϊκών τους σπουδών.

Το ζήτημα των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα υπήρξε αντικείμενο μελέτης και Ελλήνων ερευνητών, οι οποίοι εξέτασαν τις επιπτώσεις αυτές στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα των προπτυχιακών, κυρίως, φοιτητών. Η κοινωνικοοικονομική κρίση οδήγησε στην αποσταθεροποίηση της ελληνικής κοινωνίας σε θέματα πρωτίστως οικονομικά και ακολούθως κοινωνικά, σηματοδοτώντας μια σειρά αλλαγών, οι οποίες -παράλληλα με τους υπόλοιπους τομείς- δεν άφησαν ανεπηρέαστο το χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Η εικόνα της σύγχρονης ακαδημαϊκής καθημερινότητας καταδεικνύει το μέγεθος της επίδρασης της οικονομικής κρίσης στους προπτυχιακούς φοιτητές αναφορικά με τις αλλαγές στις συνθήκες διαβίωσης, τη φοιτητική μέριμνα, καθώς και τα εμπόδια ομαλής φοίτησης με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι. Σύμφωνα με έρευνα

των Γ. Πετράκου και Β. Παπαϊωάννου (2017), η οποία διεξήχθη στους προπτυχιακούς φοιτητές του Παντείου Πανεπιστημίου, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εργαζόμενοι φοιτητές, των οποίων η συμμετοχή στις ακαδημαϊκές δραστηριότητες επηρεάζεται από τις ώρες εργασίας. Τα αποτελέσματα της μελέτης κατέδειξαν πως η πλειοψηφία των φοιτητών θα επαναπροσδιόριζε το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους προκειμένου να καταστούν πιο ανταγωνιστικοί στην αγορά εργασίας. Παράλληλα μεγάλο είναι το ποσοστό των φοιτητών που σκέφτονται να συνεχίσουν τις σπουδές τους στο εξωτερικό ή να μεταναστεύσουν προς αναζήτηση εργασίας. Επιπροσθέτως, για τη διευκόλυνση της ακαδημαϊκής τους καθημερινότητας, οι συμμετέχοντες στην έρευνα φοιτητές πρότειναν λύσεις όπως την καθιέρωση σταθερού ωραρίου προγραμμάτων, τη δυνατότητα σημειώσεων σε ηλεκτρονική πλατφόρμα, καθώς και την επιπλέον λειτουργία των διοικητικών υπηρεσιών τις απογευματινές ώρες. Αναγκαία κρίνεται η υποστήριξη της λειτουργίας του Γραφείου Διασύνδεσης και Σταδιοδρομίας του Πανεπιστημίου, με στόχο τη σύνδεση των φοιτητών και των αποφοίτων με την αγορά εργασίας μέσω δημιουργίας διαύλων επικοινωνίας ανάμεσα σε άτομα που αναζητούν και φορείς που προσφέρουν εργασία, ώστε να επιτευχθεί η πολυεπίπεδη προσέγγιση της αγοράς εργασίας.

Η μελέτη για τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης επεκτάθηκε και στους φοιτητές του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Σύμφωνα με τη μελέτη του Παντελή Δημητρίου (2014) ένα σημαντικό ποσοστό φοιτητών εργάζεται για βιοποριστικούς λόγους, ενώ η πλειοψηφία των εργαζόμενων φοιτητών δηλώνει ότι η κρίση έχει επηρεάσει αρνητικά τις σπουδές, προσδιορίζοντας ως βασικές αιτίες την αδυναμία παρακολούθησης των μαθημάτων λόγω εργασίας και την ασυνέπεια στις ακαδημαϊκές δραστηριότητες. Η έρευνα κατέδειξε την προσπάθεια των φοιτητών να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους έγκαιρα, λόγω οικονομικών κινήτρων, ώστε να απορροφηθούν όσο το δυνατόν γρηγορότερα στην αγορά εργασίας. Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της έρευνας η πλειοψηφία των προπτυχιακών φοιτητών θεωρεί ότι η κρίση έχει επιδράσει αρνητικά στην ποιότητα σπουδών στο ΕΜΠ, λόγω της μείωσης των φοιτητικών παροχών και της φοιτητικής μέριμνας.

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης υπήρξαν αντικείμενο έρευνας και στους φοιτητές του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Η έρευνα του Μ. Φραγκάκη (2014) κατέδειξε ότι η αγοραστική δύναμη της πλειοψηφίας των φοιτητών έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση και έχει οδηγηθεί σε μείωση των δαπανών. Επιπροσθέτως, η μείωση

της κρατικής χρηματοδότησης τους Πανεπιστημίου έχει επηρεάσει το επίπεδο σπουδών και έχει οδηγήσει σε ελλείψεις διδακτικού προσωπικού. Οι φοιτητές δηλώνουν ότι επιθυμούν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους σε σύντομο χρονικό διάστημα, δεδομένου των πιέσεων που δέχονται από το οικογενειακό τους περιβάλλον, το οποίο έχει επιβαρυνθεί με το κόστος των σπουδών τους. Ωστόσο, παραδέχονται ότι θα επαναπροσδιόριζαν το αντικείμενο των σπουδών τους εάν είχαν την ευκαιρία, ενώ σκέφτονται και το ενδεχόμενο μετανάστευσης με σκοπό την εύρεση εργασίας.

Οι επιπτώσεις της κοινωνικοοικονομικής κρίσης εξετάστηκαν και στους προπτυχιακούς φοιτητές του Παιδαγωγικού τμήματος του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Σύμφωνα με τη Χ. Σιμάκη (2014) πρόκειται για ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, το οποίο καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την οικονομική κατάσταση των φοιτητών και των οικογενειών τους. Ως εκ τούτου η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει αρνητικά την ακαδημαϊκή επίδοση των φοιτητών, οι οποίοι, παράλληλα με τις σπουδές τους, αναγκάζονται να εργαστούν σε ευκαιριακές εργασίες, συνήθως χαμηλά αμειβόμενες. Ας σημειωθεί ακόμη ότι οι συμμετέχοντες στην έρευνα δήλωσαν την πρόθεσή τους να ολοκληρώσουν έγκαιρα τις σπουδές τους, δεδομένου του κόστους που επιβαρύνονται οι οικογένειές τους, ιδίως όσων σπουδάζουν μακριά από τον τόπο καταγωγής τους. Επιπλέον τα αποτελέσματα της έρευνας κατέδειξαν ότι η κρίση ασκεί αρνητική επιρροή στην ψυχολογία των φοιτητών, καθώς έχει επηρεαστεί η κοινωνικότητά τους και χαρακτηρίζονται από τάσεις απομόνωσης.

Η έρευνα για τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση επεκτάθηκε και στα Πανεπιστήμια της Κύπρου. Μέσα από συγκριτική μελέτη σε τέσσερα πανεπιστημιακά ιδρύματα, το Πανεπιστήμιο Κύπρου, το Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, το Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου (ΤΕΠΑΚ), η Α. Κυριάκου (2017) εξέτασε την επίδραση της οικονομικής κρίσης στην Ανώτατη Εκπαίδευση και την ποιότητα τα παρεχόμενης εκπαίδευσης από τα Ανώτερα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα. Δεδομένου ότι η Κύπρος του σήμερα βρίσκεται σε πιο δύσκολη οικονομικά περίοδο από την Κύπρο του χθες, η ποιότητα των παρεχόμενων εκπαιδευτικών υπηρεσιών υστερεί, λόγω της οικονομικής κρίσης, αντιμετωπίζοντας πληθώρα προβλημάτων. Τα αποτελέσματα εστιάζουν στην αρνητική επιρροή των εμπλεκομένων (φοιτητών, διδασκόντων και διοικητικών υπηρεσιών) από την οικονομική κρίση, τόσο κοινωνικά όσο και ψυχολογικά, καθώς και στους παράγοντες που επηρέασαν την ποιότητα της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης.

1.2 Ο ρόλος της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Κοινωνία της Γνώσης

Ο προσδιορισμός της εκπαίδευσης ως ενός από τα σημαντικότερα πεδία της μεταβιομηχανικής κοινωνίας κατέχει κυρίαρχη θέση στην εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το ευρύτερο πλαίσιο του Νέο-Ευρωπαϊκού Εκσυγχρονισμού θέλει τους στόχους της εκπαίδευσης να προσδιορίζονται από τις απαιτήσεις της αγοράς οδηγώντας σε μια «Κοινωνία της Γνώσης». Ο όρος αυτός που εισάγεται στην Ευρώπη το 1996, θεμελιώνεται με τη Στρατηγική της Λισαβώνας το 2000 και στη συνέχεια υιοθετείται από τους Διεθνείς Οργανισμούς με απώτερο σκοπό την ανάδειξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης «στην ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή» (Europarl, 2000). Η δέσμευση των Υπουργών για την επίτευξη τριών στρατηγικών στόχων μέχρι το 2010, οι οποίοι αφορούσαν τη βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας των εκπαιδευτικών συστημάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, την καθολική πρόσβαση στην εκπαίδευση και κατάρτιση και το άνοιγμα αυτών στον ευρύτερο κόσμο, απαιτούσε δράση σε διάφορους τομείς, όπως την εκπαίδευση, την έρευνα, την κοινωνία των πληροφοριών, την εσωτερική αγορά και τις διαρθρωτικές οικονομικές μεταρρυθμίσεις.

Η πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα βρέθηκε αντιμέτωπη με μια κρίση σύνθετη και πολυδιάστατη. Μια κρίση οικονομική, κοινωνική, επισιτιστική, περιβαλλοντική, ανθρωπιστική και, κυρίως, κρίση αξιών. Η Ανώτατη Εκπαίδευση απέναντι στη διεθνή κρίση καλείται να λειτουργήσει ως φορέας παραγωγής και μετάδοσης της γνώσης (Τσαούσης, 2007) και ως καθοριστικός παράγοντας για την ανάπτυξη και διαχείριση των ανθρωπίνων πόρων θέτοντας ως κύριο στόχο τη δημιουργία ανταγωνιστικού ανθρώπινου δυναμικού. Κυρίαρχη θέση κατέχει η ενίσχυση και η αξιοποίηση των πνευματικών, πολιτιστικών, κοινωνικών και τεχνικών διαστάσεων της Ευρώπης, των οποίων η διαμόρφωση και η ανάπτυξη συντελείται και διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό από τα πανεπιστήμια. Η εξασφάλιση επαρκούς ανθρώπινου δυναμικού, ικανού να παράγει και να χειρίζεται τη νέα τεχνολογία αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της Κοινωνίας της Γνώσης δεδομένων των οικονομικών οφελών που προσφέρει στις χώρες εξαγωγής εκπαιδευτικών υπηρεσιών. Προσεγγίζοντας με μεγαλύτερη προσοχή το θέμα η μελλοντική ευημερία της Ευρώπης εξαρτάται ως ένα βαθμό από τη διαμόρφωση ατόμων με υψηλές αποδόσεις, τα οποία θα είναι ικανά να αναπτύξουν καινοτόμα προϊόντα και διαδικασίες. Η αυξημένη ζήτηση για άτομα υψηλής ειδίκευσης

προϋποθέτει ότι ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης οδεύει προς μια περίοδο σημαντικών αλλαγών στην εκπαίδευση και τις συνθήκες εργασίας, στη διαφοροποίηση των μαθημάτων επαγγελματικής σταδιοδρομίας, με την εκπαίδευση και την κατάρτιση καθ ' όλη τη διάρκεια της ζωής να καταστεί σαφής υποχρέωση (D. Wit)

Ως εκ τούτου η επέκταση της Ανώτατης Εκπαίδευσης και η παρατηρούμενη τα τελευταία χρόνια αύξηση των εισακτέων φοιτητών παρέχουν τη δυνατότητα πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση σε μεγαλύτερο αριθμό υποψηφίων ανεξαρτήτως κοινωνικού υπόβαθρου. Στο ακόλουθο διάγραμμα (1.1) είναι εμφανές ότι το ποσοστό των εγγραφών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του Ινστιτούτου Στατιστικής της Unesco, έχει αυξηθεί κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαπενταετίας. Συγκεκριμένα, το ποσοστό εγγραφών στα πανεπιστήμια από 49,8% το 2000 ανέρχεται στο 67,8% το 2016, σημειώνοντας αύξηση 18%.

Διάγραμμα 1.1 Ποσοστό εγγραφών στα πανεπιστήμια επί του συνόλου του πληθυσμού στις χώρες της Ε.Ε.

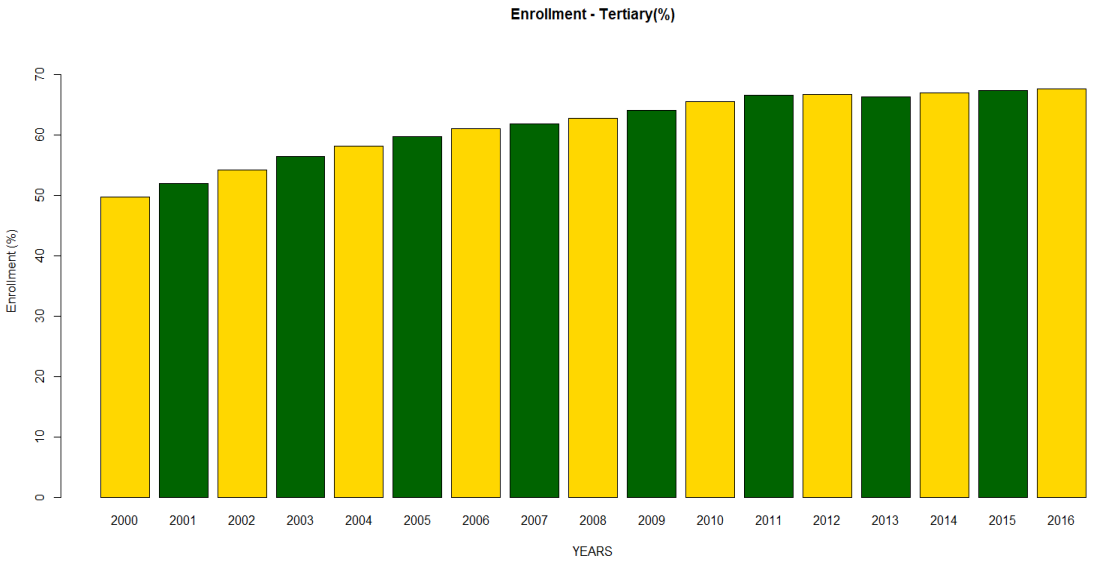

Πηγή: UNESCO, Institute for Statistics / επεξεργασία σε R language

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση οι στόχοι και οι ανάγκες της κοινωνίας της γνώσης δεν είναι δυνατόν να επιτευχθούν σε επίπεδο μεμονωμένων κρατών αλλά σε επίπεδο συντονισμένης συλλογικής δράσης, ασκώντας κοινή εκπαιδευτική πολιτική και επεκτείνοντάς τη με πολιτικές συμφωνίες και δεσμεύσεις στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο (Τσαούσης, 2007). Τα ευρωπαϊκά ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης πρέπει

να μπορούν να αντιδρούν ταχέως στις οικονομικές, πολιτιστικές, επιστημονικές και τεχνολογικές μεταβολές της σύγχρονης κοινωνίας προκειμένου να αξιοποιούν πλήρως τις δυνατότητές τους όσον αφορά την προώθηση της ανάπτυξης, της απασχολησιμότητας και της κοινωνικής συνοχής.

1.2.1 Η Διακήρυξη της Σορβόννης

Στις 25 Μαΐου του 1998 υπογράφεται στο Παρίσι από τους αρμόδιους υπουργούς της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Ιταλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου κοινή δήλωση αναφορικά με την εναρμόνιση της αρχιτεκτονικής του ευρωπαϊκού συστήματος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Με τη Διακήρυξη της Σορβόννης, οι τέσσερις Υπουργοί δεσμεύτηκαν να δημιουργήσουν έναν Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης, όπου οι εθνικές ταυτότητες και τα κοινά συμφέροντα μπορούν να αλληλοεπιδράσουν και να αλληλοενισχυθούν προς όφελος της Ευρώπης, των σπουδαστών της και, γενικότερα, των πολιτών της (Sorbonne Joint Declaration, 1998). Παράλληλα ανέλαβαν τη δέσμευση να ενθαρρύνουν ένα κοινό πλαίσιο αναφοράς με στόχο τη βελτίωση της εξωτερικής αναγνώρισης και τη διευκόλυνση της κινητικότητας των σπουδαστών καθώς και της απασχολησιμότητας.

Μέσω της Διακήρυξης προσκαλούνται τα υπόλοιπα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες να συμμετάσχουν σε αυτόν τον στόχο. Η Διακήρυξη της Σορβόννης εστίαζε στην ανάγκη εκσυγχρονισμού και μεταρρυθμίσεων στα εθνικά συστήματα Ανώτατης Εκπαίδευσης της Ευρώπης με τη θέσπιση κριτηρίων σύγκλισης και κοινών διαδικασιών αξιολόγησης. Επίσης, διατυπώθηκε η ανάγκη για μια ευρωπαϊκή πολιτική τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς και για τη βαθμιαία εναρμόνιση των προγραμμάτων σπουδών και του τρόπου οργάνωσης των πανεπιστημίων, διατηρώντας τη μοναδικότητα των ακαδημαϊκών παραδόσεων κάθε χώρας, ενθαρρύνοντας παράλληλα την καινοτομία, την κινητικότητα και τον ανταγωνισμό. Το έργο αυτό χαρακτηρίστηκε ως «ένα από τα σημαντικότερα έργα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την επόμενη δεκαετία» (Attali, 1998) και αποτελεί το «εναρκτήριο λάκτισμα», το πρώτο σημείο αναφοράς για την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης μέσα από μια διακυβερνητική διαδικασία που συνεχίζεται έως και σήμερα (Ασδεράκη, 2008).

1.2.2 Η διαδικασία της Μπολόνια

Η διαδικασία της Μπολόνια αποτελεί μια διακυβερνητική συνεργασία 48 ευρωπαϊκών χωρών στον τομέα της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Η συλλογική προσπάθεια των δημοσίων αρχών, των πανεπιστημίων, των εκπαιδευτικών και των φοιτητών, των εργοδοτών, των οργανισμών διασφάλισης της ποιότητας, καθώς και των διεθνών οργανισμών και των θεσμικών οργάνων στοχεύει στη βελτίωση της διεθνοποίησης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ένας από του θεμελιώδεις παράγοντες που εξηγούν τη Διαδικασία της Μπολόνια είναι η εντεινόμενη απόσταση μεταξύ μιας ολοένα και πιο ανοιχτής ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας από τη μια και αποκλειστικά εθνικών συστημάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης και τίτλων σπουδών από την άλλη. Με τη διαδικασία της Μπολόνια, το ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο εισέρχεται σε μια νέα εποχή, καθώς διαμορφώνεται ένα κοινό πλαίσιο αρχών, με απώτερο σκοπό την προώθηση της κινητικότητας και της απασχολησιμότητας ώστε να δημιουργηθεί ένας Ενιαίος Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΧΑΕ) και να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα της Ευρώπης και το μερίδιό της στην παγκόσμια αγορά (Λιανός, 2012).

Στην υπουργική διάσκεψη που έλαβε χώρα στην Μπολόνια της Ιταλίας στις 18 και 19 Ιουνίου 1999, οι 29 συμμετέχουσες χώρες εξέφρασαν την προθυμία τους να δεσμευθούν για την ενίσχυση ενός ανταγωνιστικού Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για την προώθηση της ανεξαρτησίας και της αυτονομίας των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων (Bologna Declaration, 1999). Στη σύνταξη της δήλωσης συμμετείχαν διεθνείς θεσμοί όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Συμβούλιο της Ευρώπης και οι ενώσεις πανεπιστημίων, διευθυντών και ευρωπαίων φοιτητών.

Ως κεντρικός στόχος τέθηκε η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (European Higher Education Area), μέσω του οποίου εκτιμάται ότι μπορεί να διασφαλιστεί αφ’ ενός μεν η διεθνής ανταγωνιστικότητα της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης μέσα σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης της οικονομίας και της γνώσης, αφ’ ετέρου δε η αποτελεσματική σύνδεση της ανώτατης εκπαίδευσης με τις ανάγκες της κοινωνίας, αλλά και της αγοράς εργασίας στην Ευρώπη (ΙΚΥ, 2014). Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι οι διατάξεις της Διακήρυξης της Μπολόνια καθορίστηκαν ως μέτρα εθελοντικής εναρμόνισης και όχι ως ρήτρες δεσμευτικής σύμβασης.

Η Διακήρυξη της Μπολόνια θέτει έξι άξονες δράσης (σχήμα 1.1):

i. Υιοθέτηση ενός συστήματος ακαδημαϊκών κύκλων, ευανάγνωστων και συγκρίσιμων, με σκοπό τη βελτίωση της διαφάνειας του ευρωπαϊκού συστήματος Ανώτατης Εκπαίδευσης και την εφαρμογή ενός κοινού Παραρτήματος Διπλώματος με στόχο την προώθηση της απασχόλησης των Ευρωπαίων πολιτών και του διεθνούς ανταγωνισμού των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων.
ii. Θεμελίωση δύο κύκλων σπουδών, ενός προπτυχιακού διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών και ενός δεύτερου κύκλου Master, στον οποίο αποκτούν πρόσβαση μόνο οι απόφοιτοι του πρώτου κύκλου και οδηγεί σε μεταπτυχιακό και διδακτορικό τίτλο σπουδών.
iii. Καθιέρωση ενός συστήματος συσσώρευσης και μεταφοράς πιστωτικών μονάδων (ECTS), ως μέσου για την προώθηση της κινητικότητας και της διαφάνειας αναφορικά με την αναγνώριση περιόδων και τίτλων σπουδών.
iv. Προώθηση της κινητικότητας φοιτητών, καθηγητών και ερευνητών, χωρίς φραγμούς στην ελεύθερη μετακίνησή τους.
v. Ευρωπαϊκή συνεργασία ως προς τη Διασφάλιση της Ποιότητας με συγκρίσιμα κριτήρια και μεθοδολογίες.
vi. Ευρωπαϊκή διάσταση στην Ανώτατη Εκπαίδευση με την ανάπτυξη προγραμμάτων σπουδών, διαπανεπιστημιακών συνεργασιών, κατάρτισης και έρευνας με κοινό περιεχόμενο και προσανατολισμό στο πλαίσιο της δια βίου μάθησης.

Σχήμα 1.1 Οι 6 άξονες δράσης της Διακήρυξης της Bologna

1.2.3 Προς τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης

Η διαδικασία της Μπολόνια είναι το προϊόν μιας σειράς συνόδων των αρμόδιων υπουργών για την Ανώτατη εκπαίδευση, στις οποίες ελήφθησαν πολιτικές αποφάσεις για τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης μέχρι το 2010. Κάθε δύο χρόνια πραγματοποιούνται υπουργικές διασκέψεις ώστε να αξιολογηθεί η πρόοδος που σημειώθηκε στον χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και να αποφασιστούν τα νέα μέτρα που πρέπει να ληφθούν ώστε να επιτευχθεί η εισαγωγή ενός πιο συγκρίσιμου, συμβατού και συνεκτικού συστήματος για την ευρωπαϊκή Ανώτατη Εκπαίδευση. Σε κάθε υπουργική διάσκεψη εγκρίνεται ένα ανακοινωθέν, το οποίο αναφέρει τις αποφάσεις των υπουργών.

Από το 1998, πραγματοποιήθηκαν σε διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις υπουργικές διασκέψεις που κατέγραψαν τη διαδικασία της Μπολόνια, όπως καταδεικνύεται και στο σχήμα 1.2: στο Παρίσι (στο Πανεπιστήμιο της Σορβόννης) το 1998, στην Μπολόνια της Ιταλίας το 1999, στην Πράγα το 2001, στο Βερολίνο το 2003, στο Μπέργκεν της Νορβηγίας το 2005, στο Λονδίνο το 2007, στο Βέλγιο το 2009, στη Βουδαπέστη – Βιέννη το 2010, στο Βουκουρέστι το 2012, στο Ερεβάν της Αρμενίας το 2015 και στο Παρίσι το 2018. (Eurydice, 2007).

Σχήμα 1.2 Η Διαδικασία της Μπολόνια

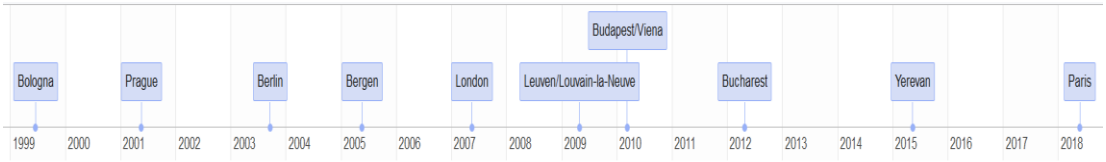

Πηγή: EHEA, the Bologna process / επεξεργασία σε RStudio

Δύο χρόνια μετά την υπογραφή της Διακήρυξης της Μπολόνια έλαβε χώρα στις 19 Μαΐου 2001 στην Πράγα Σύνοδος Κορυφής όπου οι ευρωπαίοι αρμόδιοι για την ανώτατη εκπαίδευση υπουργοί των 33 χωρών που είχαν προσυπογράψει τη Διακήρυξη έκαναν απολογισμό της πορείας και της εφαρμογής της Διαδικασίας.

Οι υπουργοί υποστήριξαν ότι απαραίτητη προϋπόθεση για την ενίσχυση της ελκυστικότητας και της ανταγωνιστικότητας των ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ευρώπη αποτελεί η οικοδόμηση του Ευρωπαϊκού Χώρου Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Κύρια θέση τους υπήρξε η ιδέα ότι η Ανώτατη Εκπαίδευση πρέπει να θεωρείται δημόσιο αγαθό, το οποίο βρίσκεται και θα παραμείνει υπό δημόσια ευθύνη (Weber & Bergan, 2005).

Με το Ανακοινωθέν της Πράγας επιβεβαιώθηκε η δέσμευση των Υπουργών στους στόχους της Διακήρυξης της Μπολόνια και της δημιουργίας του Ευρωπαϊκού Χώρου για την Ανώτατη Εκπαίδευση έως το 2010 και τέθηκαν τρεις νέοι άξονες συνεργασίας. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη Δια βίου Εκπαίδευση, η οποία αποτελεί απαραίτητο στοιχείο οικοδόμησης της Κοινωνίας και της οικονομίας της Γνώσης στην Ευρώπη. Παράλληλα τονίστηκε η ανάγκη συμμετοχής των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και φοιτητών στην προσπάθεια εγκαθίδρυσης ενός αποτελεσματικού Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης και η προώθηση της ελκυστικότητας του ΕΧΑΕ τόσο για τους ευρωπαίους φοιτητές όσο και από άλλες περιοχές του κόσμου. Κύριο σημείο τομής τόσο της Διακήρυξης της Μπολόνια όσο και της Συνόδου της Πράγας, είναι η άμεση και χωρίς παρεκκλίσεις προσαρμογή της ανώτατης εκπαίδευσης στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας (Κάτσικας & Παναγιώτης, 2003).

Στο ανακοινωθέν της Πράγας γίνεται αναφορά για πρώτη φορά στην έννοια της κοινωνικής διάστασης, η οποία αποτελεί συστατικό μέρος του ΕΧΑΕ και απαραίτητη

προϋπόθεση για την ελκυστικότητα και την ανταγωνιστικότητά του (Prague Communiqué, 2001). Τονίστηκε η ανάγκη για μια πιο ποιοτική Ανώτατη Εκπαίδευση, προσιτή σε όλους, ώστε οι φοιτητές να μπορούν να ολοκληρώνουν τις σπουδές τους χωρίς εμπόδια σχετικά με οικονομική και κοινωνική προέλευσή τους. Λαμβάνοντας υπόψη τη θέση ότι οι φοιτητές σε καμιά περίπτωση δεν είναι «καταναλωτές μιας εμπορεύσιμης υπηρεσίας», η κοινωνική διάσταση αφορά τα μέτρα που λαμβάνονται από τις κυβερνήσεις, στη βάση διασφάλισης της ισότιμης πρόσβασης, με απώτερο σκοπό την οικονομική στήριξη των κοινωνικά μειονεκτουσών ομάδων, καθώς και των ΑΕΙ, έτσι ώστε αυτά να ασκούν τη δημόσια αποστολή τους (Ασδεράκη, 2008).

Η επόμενη υπουργική διάσκεψη πραγματοποιήθηκε στο Βερολίνο στις 19 Σεπτεμβρίου 2003. Οι βασικές διατάξεις αφορούσαν την επέκταση των στόχων, όσον αφορά στην προώθηση της σύνδεσης του Ευρωπαϊκού Χώρου Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης με τον Ευρωπαϊκό Χώρο Έρευνας και την προώθηση της διασφάλισης της ποιότητας. Παράλληλα οι Υπουργοί συμφώνησαν να δημιουργηθεί μια εθνική δομή παρακολούθησης σε κάθε συμμετέχουσα χώρα (Berlin, Communiqué, 2003).

Στη συνέχεια, οι αρμόδιοι για την Ανώτατη Εκπαίδευση Υπουργοί συναντήθηκαν στο Μπέργκεν της Νορβηγίας στις 19-20 Μαΐου 2005, όπου ο αριθμός των συνεργαζόμενων χωρών ανήλθε στις 45 χώρες. Οι Υπουργοί επιβεβαίωσαν τη δέσμευσή τους για την καθιέρωση του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΧΑΕ) μέχρι το 2010. Επιπροσθέτως έγινε απολογισμός της προόδου που επιτεύχθηκε συνολικά και στην κάθε μία από τις 40 χώρες ξεχωριστά και ορίστηκαν συγκεκριμένες προτεραιότητες για το διάστημα 2005-2010. Οι Υπουργοί υποστήριξαν εκ νέου την αρχή ότι η Ανώτατη Εκπαίδευση τελεί υπό δημόσια ευθύνη κι ότι ο ΕΧΑΕ πρέπει να οικοδομηθεί με τις αρχές της ποιότητας, της διαφάνειας και της ίσης πρόσβασης (Bergen Communiqué, 2005). Μετά την υιοθέτηση του Ανακοινωθέντος του Μπέργκεν, η δομή του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης περιλαμβάνει πλέον τρεις κύκλους σπουδών.

Όταν πραγματοποιήθηκε η υπουργική Σύνοδος του Λονδίνου στο 18 Μαΐου του 2007, η Ευρώπη της Μπολόνια εκτεινόταν από τη Βαλτική έως τη Μεσόγειο και από τον Ατλαντικό έως τον Εύξεινο Πόντο (Corbett, 2008). Στη Σύνοδο Κορυφής του Λονδίνου οι Υπουργοί Παιδείας εστίασαν στην ανάγκη ενδυνάμωσης του ρόλου του Πανεπιστημίου, επαναβεβαίωσαν τη δέσμευσή τους για στην βελτίωση της συμβατότητας των ευρωπαϊκών συστημάτων ανώτερης εκπαίδευσης και υπογράμμισαν τη σημασία ισχυρών πανεπιστημιακών ιδρυμάτων τα οποία θα

χαρακτηρίζει η διαφορετικότητα, θα είναι επαρκώς χρηματοδοτούμενα, αυτόνομα και υπεύθυνα (London Communiqué, 2007).

Η Υπουργική Διάσκεψη της Βουδαπέστης – Βιέννης πραγματοποιήθηκε στις 12 Μαρτίου 2010, με την οποία σηματοδοτήθηκε η πρώτη δεκαετία της Διαδικασίας της Μπολόνια και έγινε η επίσημη έναρξη του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης. Μεταξύ άλλων αναφέρθηκε ότι η διαδικασία της Bologna έθεσε τις βάσεις του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης που αποτελεί πρωτόγνωρο παράδειγμα περιφερειακής διασυνοριακής συνεργασίας, προσδίδοντας παράλληλα στην ευρωπαϊκή ανώτατη εκπαίδευση πιο αναγνωρίσιμη θέση στον παγκόσμιο χάρτη. Επιπλέον δόθηκε σημασία στον κρίσιμο ρόλο που κατέχει η ακαδημαϊκή κοινότητα, με τη συμμετοχή των διδασκόντων, των ερευνητών, του διοικητικού προσωπικού και των σπουδαστών, ώστε να γίνει πραγματικότητα ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης (Budapest-Vienna Declaration, 2010).

Η επόμενη συνάντηση των Υπουργών ορίστηκε για τις 26 και 27 Απριλίου του 2012 στο Βουκουρέστι της Ρουμανίας, κατά τη διάρκεια της οποίας οι υπουργοί των 47 χωρών προέβησαν σε απολογισμό της προόδου υλοποίησης της Διαδικασίας της Μπολόνια και δεσμεύτηκαν για την προώθηση των στόχων της Διαδικασίας της Μπολόνια μέχρι το 2020. Με δεδομένη την υπάρχουσα οικονομική κρίση οι υπουργοί συμφώνησαν να δοθεί προτεραιότητα στην εξασφάλιση ευκαιριών για την πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση σε μεγαλύτερο αριθμό φοιτητών. Επιπροσθέτως τονίστηκε η ανάγκη εφοδιασμού των φοιτητών με δεξιότητες απασχολησιμότητας, καθώς και της αύξησης της φοιτητικής κινητικότητας, με στόχο το 20% των φοιτητών που θα αποφοιτήσουν μέχρι το 2020 να έχουν λάβει μέρος σε προγράμματα κινητικότητας για σπουδές ή πρακτική άσκηση (Bucharest Communiqué, 2012).

Στις 14 και 15 Μαΐου του 2015 έλαβε χώρα στο Ερεβάν της Αρμενίας η υπουργική Διάσκεψη με τη συμμετοχή 47 αντιπροσωπειών του ΕΧΑΕ. Ως αποτέλεσμα 16 ετών εντατικής εργασίας ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης έγινε πραγματικότητα σε ένα παγκοσμιοποιημένο και ανταγωνιστικό περιβάλλον. Κύριο σημείο αποτέλεσε η θέση ότι οι ευρωπαϊκές κοινωνίες οφείλουν να βασιστούν στην εκπαίδευση για την ανάπτυξή τους και στην ενίσχυση διαλόγου εντός και εκτός του Ευρωπαϊκού Χώρου (Yerevan Communiqué, 2012).

Η τελευταία συνάντηση των 48 ευρωπαίων υπουργών παιδείας διεξήχθη στο Παρίσι, στις 25 Μαΐου 2018, σε μια επετειακή Διάσκεψη για τον εορτασμό των 20 χρόνων από την υπογραφή της Διακήρυξης της Σορβόννης. Κατά τη διάρκεια της

Συνόδου Κορυφής τονίστηκε η ανάγκη για την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των χωρών, ενώ παράλληλα ήταν μια ευκαιρία για τη διεξαγωγή διαλόγου ανάμεσα στις χώρες μέλη του ΕΧΕΑ και σε όσες δεν ανήκουν σ'αυτόν. Στο ανακοινωθέν του Παρισιού γίνεται αναφορά στο κοινό όραμα για έναν πιο φιλόδοξο Ευρωπαϊκό χώρο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μετά το 2020 και την εξασφάλιση βιώσιμου μέλλοντος για τον πλανήτη μέσω της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Paris Communiqué, 2018*)*. Η επόμενη τακτική σύνοδος έχει προγραμματιστεί το 2020 με υπεύθυνη για τη διοργάνωσή της χώρα την Ιταλία.

1.2.4 Ο ρόλος της Διαδικασίας της Bologna

Η Διαδικασία της Μπολόνια διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία μιας Ευρώπης της Γνώσης. Στόχος της ήταν η εκκίνηση μιας διαδικασίας για την εναρμόνιση των πτυχίων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και απώτερος σκοπός της η επίτευξη της συγκρισιμότητας και της αμοιβαίας αναγνώρισης των πανεπιστημιακών πτυχίων ως προϋπόθεσης για την ανεμπόδιστη κινητικότητα του ανθρώπινου δυναμικού των ευρωπαϊκών και των συνεργαζόμενων χωρών (Μπουζάκης, 2008). Ο ρόλος της εστιάζει στο γεγονός ότι η εκπαίδευση και η έρευνα είναι ένας από τους βασικούς πυλώνες της κοινωνίας μας αναφορικά με την προώθηση της ανάπτυξης δεξιοτήτων, της οικονομικής ανάπτυξης και της δημιουργίας θέσεων εργασίας. Με τη Διακήρυξη της Μπολόνια προσφέρεται στους φοιτητές ένα ευρύτερο και περισσότερο διαφανές φάσμα εκπαιδευτικών ευκαιριών υψηλής ποιότητας, καθώς και μια απλουστευμένη διαδικασία αναγνώρισης τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά σε όλα τα συμμετέχοντα εθνικά συστήματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. (Lybacka, 2015).

Η Διακήρυξη της Μπολόνια συμβάλλει στη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης βασισμένου στην ακαδημαϊκή ελευθερία και την αυτονομία των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, η οποία παράλληλα σέβεται τη διαφορετικότητα των ιδρυμάτων Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είτε πρόκειται για Πανεπιστήμια, Πολυτεχνεία ή Τεχνολογικά Ιδρύματα. Παράλληλα ενισχύει τη φοιτητοκεντρική διαδικασία μάθησης και αποτελεί σύνδεσμο μεταξύ της εκπαίδευσης, της έρευνας και της αγοράς εργασίας (ΙΚΥ, 2014). Επιπλέον, η ανάπτυξη της ευρωπαϊκής συνεργασίας στον τομέα της διασφάλισης και αξιολόγησης της ποιότητας

στην ανώτατη εκπαίδευση συντονίζεται από το Ευρωπαϊκό Δίκτυο για τη Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση (ENQA – European Network for Quality Assurance in Higher Education), το οποίο αποτελεί το πανευρωπαϊκό συντονιστικό όργανο για την αξιολόγηση και στο οποίο συμμετέχουν όλες οι ευρωπαϊκές χώρες με τα εθνικά τους κέντρα αξιολόγησης της ποιότητας. Επίσης, η εφαρμογή του Συστήματος Μεταφοράς και Συσσώρευσης Πιστωτικών Μονάδων (ECTS) αντανακλά ένα σύστημα φοιτητοκεντρικό, το οποίο καθιστά εύκολη την αναγνώριση και τη σύγκριση των προγραμμάτων σπουδών, διευκολύνει την κινητικότητα και την ακαδημαϊκή αναγνώριση και βοηθά τα ιδρύματα να οργανώσουν και να αναθεωρήσουν τα προγράμματα σπουδών τους και να οργανώσουν κοινά προγράμματα σπουδών με ιδρύματα άλλων χωρών.

Σημαντική θέση στη διαμόρφωση των πανεπιστημιακών μεταρρυθμίσεων κατέχει το Παράρτημα Διπλώματος (Diploma Supplement), το οποίο συντελεί στη διαφάνεια και στη διευκόλυνση της ακαδημαϊκής και επαγγελματικής αναγνώρισης των τίτλων σπουδών που χορηγούν τα ΑΕΙ. Πρόκειται για ένα επεξηγηματικό έγγραφο -κοινώς αποδεκτό στις ευρωπαϊκές χώρες - το οποίο χορηγείται αυτόματα και δωρεάν σε κάθε απόφοιτο και των τριών κύκλων σπουδών. Το Παράρτημα Διπλώματος επισυνάπτεται στους τίτλους σπουδών ανώτατης εκπαίδευσης και παρέχει μια τυποποιημένη περιγραφή της φύσης, του επιπέδου, του περιεχομένου και του γενικού πλαισίου των σπουδών που ακολούθησε και ολοκλήρωσε επιτυχώς ο απόφοιτος. Με αυτόν τον τρόπο συντελεί στην προώθηση όλων των πεδίων δράσης της διαδικασίας της Bologna, κατέχοντας σημαντικό ρόλο στη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης.

1.2.5 Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΧΑΕ)

Αποτέλεσμα των μεταρρυθμίσεων της Μπολόνια αποτέλεσε η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (ΕΧΤΕ), του οποίου κύρια χαρακτηριστικά είναι η συγκρισιμότητα των δομών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η αύξηση της κινητικότητας, η πρόβλεψη συστημάτων διασφάλισης της ποιότητας, η αναγνώριση τίτλων σπουδών και η βελτίωση της ποιότητας των εκπαιδευτικών συστημάτων, καθώς και της ελκυστικότητας της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ευρώπη (European Parliament, 2015). Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης αποτελεί ένα διεθνές καθεστώς**,** το οποίο σχηματίζεται σταδιακά μέσα από μια

εθελοντική, διακυβερνητική διαδικασία, τη Διαδικασία της Μπολόνια. Ως αποτέλεσμα της πολιτικής βούλησης 48 χωρών οι οποίες κατά τα τελευταία δεκαοκτώ χρόνια έχτισαν ένα χώρο με κοινά εργαλεία, ο ΕΧΑΕ αποσκοπεί στη διαχείριση μιας σειράς πολυδιάστατων προβλημάτων στον τομέα της Ανώτατης Εκπαίδευσης αποσκοπώντας στην εξεύρεση μιας κοινής λύσης στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι συμμετέχουσες χώρες. Ως αρωγός των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων προωθεί τη δημιουργία συνθηκών για μεγαλύτερη κινητικότητα, την προσαρμογή των εκπαιδευτικών συστημάτων στις ανάγκες της αγοράς εργασίας για τη βελτίωση συνολικά της απασχολησιμότητας και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και της ελκυστικότητας της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ευρώπη ώστε να παρέχει τη δική της συνεισφορά στην πολιτισμική ανάπτυξη (Lybacka, 2015).

Η εφαρμογή μεταρρυθμίσεων στην ευρωπαϊκή Ανώτατη Εκπαίδευση με βάση κοινές αξίες, όπως η ακαδημαϊκή ελευθερία, η αυτονομία των ιδρυμάτων και η ελεύθερη κυκλοφορία φοιτητών και ακαδημαϊκού προσωπικού, καθιστά τα συστήματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης πιο συμβατά και ενισχύει τους μηχανισμούς διασφάλισης της ποιότητας. Οι συνθήκες ανταγωνισμού που η παγκοσμιοποίηση έχει εδραιώσει καθιστούν επιτακτική ανάγκη την ανάληψη συλλογικής δράσης δεδομένου της πολιτικής και οικονομικής αλληλεξάρτησης των ευρωπαϊκών χωρών.

1.2.6 Η εφαρμογή της διαδικασίας της Μπολόνια στην ελληνική ΑΕ

Η Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα σημείωσε σημαντική επέκταση κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών με την ίδρυση πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, σχολών και τμημάτων τόσο σε κεντρικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Θεωρείται ότι αποτελεί ένα από τα πιο ανοικτά ευρωπαϊκά και διεθνή συστήματα, δίνοντας πρόσβαση σε περισσότερους από το 60% των νέων κάθε γενιάς (ΙΟΒΕ, 2017). Παράλληλα όμως χαρακτηρίζεται από τα πιο συγκεντρωτικά συστήματα της Ευρώπης με την άσκηση ελέγχων νομιμότητας και την περιορισμένη στη χάραξη στρατηγικής ικανότητα των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων.

Η Ελλάδα, υπό το πρίσμα της διαδικασίας της Μπολόνια, εστιάζει στη διευκόλυνση της κινητικότητας εκπαιδευτικών, διοικητικών υπαλλήλων και φοιτητών. Με τη συμμετοχή σε διάφορα προγράμματα κινητικότητας, όπως το πρόγραμμα Erasmus, έχουν μετακινηθεί περίπου 47.000 φοιτητές για σπουδές και πρακτική

άσκηση και περίπου 5.000 καθηγητές για επισκέψεις διδασκαλίας σε ιδρύματα της Ευρώπης (Eurydice, 2018). Επιπλέον, έχει διαμορφωθεί ένα κοινό σύστημα σπουδών που στηρίζεται σε τρεις βασικούς κύκλους: τα προπτυχιακά προγράμματα (Bachelor) διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών, τα μεταπτυχιακά (Master) διάρκειας ενός ή δύο ετών και τα διδακτορικά προγράμματα (PhD) διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών. Η δυνατότητα πρόσβασης σε σπουδές μεταπτυχιακού ή διδακτορικού επιπέδου αφορά όλους ανεξαρτήτως τους αποφοίτους των ελληνικών πανεπιστημίων.

Δεδομένου ότι η διασφάλιση της ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ελκυστικότητα των ιδρυμάτων του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, η διαδικασία τόσο της εσωτερικής όσο και της αξιολόγησης εφαρμόζεται ήδη στα ελληνικά πανεπιστημιακά ιδρύματα με τη συμμετοχή των φοιτητών στη διαδικασία της αξιολόγησης. Παράλληλα η συσσώρευση πιστωτικών μονάδων μπορεί να εφαρμοστεί σε ιδρυματικό, περιφερειακό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο με την προσμέτρηση μονάδων, που αποκτώνται και στο εσωτερικό της κάθε χώρας, ακόμα και μέσα από άτυπες μορφές εκπαίδευσης ή μέσω πρακτικής και επαγγελματικής εμπειρίας.

Αξίζει ακόμη να τονιστεί το γεγονός ότι αρκετά ιδρύματα της χώρας μας έχουν εφαρμόσει τη χορήγηση του Παραρτήματος Διπλώματος σύμφωνα με τη σχετική υπουργική απόφαση, ενώ ένας αριθμός ιδρυμάτων έχει λάβει το DS Label (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Διεθνές Πανεπιστήμιο Ελλάδος, ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας, ΤΕΙ Πειραιά, ΤΕΙ Καβάλας, ΤΕΙ Κρήτης, ΑΣΠΑΙΤΕ και το Μεσογειακό Αγρονομικό Ινστιτούτο Χανίων), το οποίο αποτελεί τιμητική διάκριση, που πιστοποιεί την ορθή χορήγηση του Παραρτήματος Διπλώματος από ένα Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα (ΙΚΥ, 2014).

Επιπροσθέτως, η Ελλάδα υποστηρίζει τους κοινούς τίτλους σπουδών μεταξύ της χώρας και ιδρυμάτων της ανώτατης εκπαίδευσης του εξωτερικού, όπως και τη διεθνή συνεργασία, για την αντιμετώπιση των κοινών και μέγιστης σημασίας προβλημάτων και την αναζήτηση κοινών στόχων και στρατηγικών. Η διεθνής και ευρωπαϊκή διάσταση αντανακλάται και προωθείται σε προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγραμμάτων σπουδών των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης, καθιστώντας την Ελλάδα έναν διεθνή προορισμό μέσω της αναβάθμισης της ποιότητας των ελληνικών πανεπιστημίων.

1.3 Η Διοίκηση Ολικής Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα

Η ΔΟΠ είναι ένας νέος τρόπος σκέψης και ζωής, μια φιλοσοφία η οποία υλοποιείται σ' έναν οργανισμό, γίνεται η καρδιά και η ψυχή του τρόπου λειτουργίας του. Η εισαγωγή της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας στο εκπαιδευτικό σύστημα απαιτεί την προσπάθεια και τη συμμετοχή όλων των ατόμων, την αποδοχή κοινού οράματος και σκοπών και τη χρησιμοποίηση ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων τα οποία προσδιορίζουν το μέγεθος ικανοποίησης του συστήματος των αναγκών και των προσδοκιών όλων των ενδιαφερομένων μελών μέσα και έξω από τον οργανισμό. Ο νέος αυτός τρόπος αντίληψης και λειτουργίας μεταφέρεται και στους εκπαιδευτικούς οργανισμούς. Σύμφωνα με την Marilyn Ferguson «Στην εκπαίδευση πρέπει να δώσουμε έμφαση στη φύση της μάθησης παρά στη μέθοδο διδασκαλίας. Η μάθηση είναι μια διαδικασία μετασχηματισμού, η οποία συντελείται στο μυαλό του σπουδαστή στην περίπτωση κατά την οποία μια νέα πληροφορία συντίθεται με την παλαιά ή αποκτάται μια νέα δεξιότητα».

Η εκπαιδευτική πολιτική δεν μπορεί να αγνοήσει τη θέση και το ρόλο του Πανεπιστημίου στην κοινωνία. Είναι γεγονός ότι το σύγχρονο Πανεπιστήμιο χαρακτηρίζεται από μια γενικότερη απορρύθμιση, η οποία αποτελεί απόρροια των παραλείψεων στα αλλεπάλληλα και ευκαιριακά μέτρα του κράτους που δυστυχώς δε χαρακτηρίζονται από τη χάραξη και την εφαρμογή μιας συνολικής εκπαιδευτικής πολιτικής με μακροπρόθεσμους στόχους. Η μια μεταρρύθμιση διαδέχεται την άλλη, μέσα σε ένα κλίμα αλλεπάλληλων μεταβολών, οι οποίες άλλοτε προηγούνται και άλλοτε έπονται των κρατικών παρεμβάσεων και ρυθμίσεων (Τσαούσης, 1994).

Οι κύριες πηγές από τις οποίες εκπορεύονται οι παράγοντες της κρίσης είναι δύο. Την πρώτη διαμορφώνουν οι συνθήκες που επικρατούν στον κοινωνικό περίγυρο που περιβάλλει την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, οι οποίες προκαλούν ανάγκες, αρθρώνουν προσδοκίες και απαιτήσεις και ασκούν πιέσεις στον τομέα της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Η δεύτερη είναι οι πιέσεις που ασκούνται στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση από το ευρύτερο εκπαιδευτικό σύστημα μιας χώρας εξαιτίας της μεταβαλλόμενης θέσης της και των σχέσεων με τα άλλα υποσυστήματα του συνολικού συστήματος (Τσαούσης, 1994).

1.3.1 Θεωρητική προσέγγιση της οργάνωσης και της διοίκησης

Η εξέλιξη και η ανάπτυξη της διοικητικής επιστήμης-management από τα μέσα του 20ού αιώνα πέρασε από διάφορα στάδια, τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αμερική. Η επιστημονική προσέγγιση των διαφόρων διοικητικών φαινομένων υπήρξε αντικείμενο πολλών ερευνών και κατέληξε σε αλληλοσυγκρουόμενα συμπεράσματα και αντιφατικές θεωρίες.

Οι διάφοροι τρόποι και μέθοδοι έρευνας και το διαφορετικό περιβάλλον της συνεχούς αναζήτησης της θεωρίας της διοίκησης είχαν ως αποτέλεσμα τη διατύπωση πολλών θεωριών. Μια παρουσίαση μοντέλων διοίκησης των τελευταίων εκατό χρόνων, της οργανωτικής και διοικητικής επιστήμης, είναι αυτή που διακρίνει τη θεωρία της διοίκησης σε τρεις μεγάλες περιόδους και η οποία προσιδιάζει και προσφέρεται περισσότερο για μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση της εκπαιδευτικής διοίκησης (Κωτσίκη, 2003). Οι κατηγορίες της παραπάνω διάκρισης είναι οι ακόλουθες:

I. Κλασική προσέγγιση

Κλασική περίοδος θεωρείται η περίοδος του τέλους του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού, που συμπίπτει με την εποχή της μεγάλης βιομηχανικής ανάπτυξης στη Βόρεια Αμερική και τη Δυτική Ευρώπη. Η κλασική θεωρία ή θεωρία της επιστημονικής διοίκησης εξετάζει την οργάνωση από την πλευρά των H.Fayol, L.Gulick και L.Urwick. Δίνει προτεραιότητα στη συστηματική εξέταση των στοιχείων της διοίκησης και στην ορθολογική οργάνωση των οργανωτικών μέσων, ανθρώπινων και υλικών, τα οποία απαιτούνται για την εξασφάλιση του προκαθορισμένου σκοπού, επικεντρώνοντας τη δυναμική της στην επιλογή, την εκπαίδευση και τη βελτίωση των μεθόδων αμοιβής του προσωπικού, ανάλογα με την επίδοσή τους (Κωτσίκη, 2003). Τα βασικά μοντέλα της περιόδου αυτής είναι δύο, το κλασικό και το γραφειοκρατικό.

Το κλασικό μοντέλο είναι το μοντέλο της επιστημονικής οργάνωσης και διοίκησης, το οποίο προσπαθεί να ορθολογικοποιήσει και να συστηματοποιήσει τη διαδικασία της οργάνωσης και διοίκησης στις επιχειρήσεις και στους οργανισμούς. Το μοντέλο αυτό παραβλέπει πλήρως τον ανθρώπινο παράγοντα και δίνει μεγάλη έμφαση στην ορθολογική οργάνωση και ταξινόμηση των οργανωτικών στοιχείων με βάση τον καταμερισμό εργασίας, την οργανωτική δομή, την κατανομή εξουσίας και ευθύνης. Παρά το γεγονός ότι το κλασικό μοντέλο αγνοεί τον ανθρώπινο παράγοντα και δεν κρίνεται επαρκές στο να καθορίσει τρόπους προσαρμογής της οργάνωσης στις

μεταβολές του περιβάλλοντος, οι αρχές του εξακολουθούν να διέπουν και σήμερα ακόμη την οργάνωση τόσο των δημόσιων, όσο και των ιδιωτικών οργανώσεων. Η λειτουργεία των οργανωτικών σχηματισμών της εκπαίδευσης βασίζεται, μεταξύ άλλων, και στην κλασική θεωρία, ωστόσο τα ανώτερα διοικητικά στελέχη της εκπαίδευσης επιβάλλεται να ανατρέξουν σε πολλές συγχρόνως θεωρητικές προσεγγίσεις και να μην αρκεστούν σε μια μόνο θεωρία, γιατί δε θα βρουν καμία θεωρία που να έχει απόλυτη εφαρμογή (Κωτσίκη, 2003).

Οι γενικές αρχές στις οποίες στηρίζεται το κλασικό μοντέλο και οι οποίες μπορούν να εφαρμοσθούν και στο χώρο της εκπαίδευσης είναι:

- Ο καταμερισμός της εργασίας μέσω του οποίου ευνοείται η ειδίκευση των ατόμων.
- Η οργανωτική δομή που διευκολύνει την ορθολογιστική ρύθμιση των λειτουργικών αρμοδιοτήτων της οργάνωσης με σκοπό την επίτευξη του στόχου.
- Ο σαφής προσδιορισμός αρμοδιοτήτων και έργων.
- Η χρησιμοποίηση σε όλους τους τομείς των πιο σύγχρονων και αποτελεσματικών τεχνολογικών μέσων.
- Η σταθερή προσήλωση στους επιδιωκόμενους σκοπούς και στόχους, καθώς και ο συνεχής εκσυγχρονισμός.
- Η επιλογή των κατάλληλων προσώπων για τις θέσεις των managers.
- Η αναγνώριση διαύλων επικοινωνίας μεταξύ των θέσεων εργασίας. (Κωτσίκη, 2003)

Το γραφειοκρατικό μοντέλο συμπληρώνει και βελτιώνει το κλασικό, αποτελώντας το πιο δυναμικό και διαρκές μοντέλο οργάνωσης και διοίκησης, το οποίο επέδρασε και επιδρά ακόμα και σήμερα στη διοίκηση των οργανισμών. Εκπρόσωπος αυτού το μοντέλου είναι ο Max Weber. Τα χαρακτηριστικά του γραφειοκρατικού μοντέλου είναι τα ακόλουθα:

- Εξειδίκευση εργασίας (job specialization). Οι εργαζόμενοι πρέπει να εξειδικεύονται σε συγκεκριμένο μοντέλο, στο οποίο οφείλουν να είναι πλήρως καταρτισμένοι.
- Αυστηρή εφαρμογή της ιεραρχίας (authority hierarchy). Κάθε εργαζόμενος ανήκει σε ένα τμήμα μέσα στην επιχείρηση και είναι υποχρεωμένος να υπακούει στις εντολές του άμεσα προϊσταμένου του. Η υπέρβαση της ιεραρχίας

ευθύνεται για τις συνθήκες ανισορροπίας και έλλειψης σταθερότητας στον οργανισμό, γι' αυτό και είναι ανεπίτρεπτη.

- Σεβασμός στους κανονισμούς (formal rules and regulations). Οι managers είναι υπεύθυνοι για την τυπική οργάνωση της επιχείρησης και οφείλουν να ελέγχουν συνεχώς τη συμπεριφορά των υφισταμένων τους.
- Τυπική οργάνωση και διαπροσωπικές σχέσεις (impersonality). Οι προσωπικές σχέσεις μεταξύ των διοικητικών στελεχών και των εργαζομένων δεν έχουν θέση σε έναν αποτελεσματικό οργανισμό, διότι μπορούν σε δεδομένη στιγμή να μειώσουν την αποδοτικότητα των ατόμων.
- Επιλογή του προσωπικού (formal selection). Η επιλογή γίνεται με βάση τις τεχνικές γνώσεις των εργαζομένων, οι οποίες αποδεικνύονται είτε μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας είτε μέσω τυπικών εξετάσεων.
- Προσανατολισμός της επαγγελματικής καριέρας των στελεχών (career orientation). Οι managers εργάζονται για ένα συγκεκριμένο επίπεδο αμοιβής, συνδέοντας παράλληλα την επαγγελματική τους καριέρα με τους στόχους της επιχείρησης (Κέφης, 2005).

Η φιλοσοφία οργάνωσης που υιοθετείται για τη διοίκηση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στην πλειοψηφία των χωρών είναι η λογικο-γραφειοκρατική, η οποία αποβλέπει στο μεγαλύτερο δυνατό έλεγχο από την κεντρική εξουσία της διαδικασίας λήψης αποφάσεων σε κάθε συγκεκριμένο εκπαιδευτικό οργανισμό. Το γεγονός αυτό οδηγεί, φαινομενικά, σε ομαλή και ομοιόμορφη λειτουργία, άλλα δεν παύει να έχει ως αποτέλεσμα τη λειτουργική ακαμψία, την έλλειψη πρωτοβουλίας και την αλλοτρίωση.

II. Νεοκλασική προσέγγιση

Η νεοκλασική θεωρία έχει ως επίκεντρο τον ανθρώπινο παράγοντα. Εμφανίστηκε κυρίως στη μεταπολεμική περίοδο σαν αντίδραση στην ακαμψία της κλασικής θεωρίας. Δίνεται μεγάλη έμφαση στην άτυπη οργάνωση, δηλαδή στην οργάνωση που δε διαθέτει δομή, κανόνες και κανονισμούς λειτουργίας, αλλά η ύπαρξή της στηρίζεται στο αυθόρμητο συναισθηματικό στοιχείο και η δραστηριότητά της καθοδηγείται από άτυπους κανόνες, καθήκοντα και υποχρεώσεις (Κωτσίκη, 2003). Η διάρκειά της δεν είναι σταθερή και η ύπαρξή της εξαρτάται από το χρόνο πραγματοποίησης των στόχων για τους οποίους συστήθηκε. Με την άτυπη οργάνωση

ο άνθρωπος αναπτύσσει ιδιαίτερες σχέσεις και επικοινωνιακή συμπεριφορά. Η ηγεσία μέσα στη οργάνωση, κατά τη νεοκλασική θεωρία, δεν πρέπει να είναι αυστηρή αλλά θα πρέπει να δραστηριοποιείται σαν μια προωθητική δύναμη και να συνεργάζεται, αφού η συνεργασία είναι μια δημιουργική διαδικασία. Η κλασική θεωρία δέχεται ότι η κατανομή της εργασίας αυξάνει την αποδοτικότητα της οργάνωσης, ενώ η νεοκλασική θεωρία διατυπώνει την άποψη ότι η αποδοτικότητα της οργάνωσης παρουσιάζει προβλήματα, αν δε ληφθεί υπόψη η ανθρώπινη συμπεριφορά. Η αποτελεσματικότητα του οργανισμού ή της επιχείρησης καθορίζεται από την ανθρώπινη συμπεριφορά και όχι από την τυπική οργάνωση, δηλαδή τη διοικητική σχεδίαση που προϋποθέτει σκοπούς και προγράμματα, χωρίς όμως να γίνεται αναφορά σε συγκεκριμένα άτομα (Κωτσίκη, 2003). Η περίοδος αυτή ονομάζεται και περίοδος των ανθρώπινων σχέσεων και ανάμεσα στους εκπροσώπους της βρίσκονται οι Bernard, Roetheisberger, Dickson, Mc Gregor και Maslow.

Βασική αντίληψη της νεοκλασικής θεωρίας είναι ότι, αν οι εργαζόμενοι αισθάνονται ικανοποίηση από την τοποθέτησή τους μέσα στην οργάνωση, η λειτουργεία της οργάνωσης είναι πιο αποδοτική. Οι οπαδοί της νεοκλασικής θεωρίας προτείνουν να δίνεται το ίδιο βάρος τόσο στην αύξηση της παραγωγικότητας στην επιχείρηση, όσο και στην ικανοποίηση των αναγκών των ατόμων που εργάζονται σ' αυτή. Σύμφωνα, λοιπόν, με τη θεωρία των ανθρωπίνων σχέσεων, σχετικά με τη διοίκηση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, η αποδοτικότητα και η ομαλή λειτουργία μιας οργάνωσης είναι συνάρτηση του βαθμού ικανοποίησης των ανθρωπίνων αναγκών των μελών της (Κωτσίκη, 2003).

III. Συστημική προσέγγιση

Η συστημική θεωρία αποτελεί μια νέα οργανωτική θεωρία που προσεγγίζει την οργάνωση μέσω της συστημικής ανάλυσης. Η δυναμική μορφή της οργάνωσης αντιμετωπίζεται αποτελεσματικά από τη συστημική θεωρία χρησιμοποιώντας διαφορετικές προσεγγίσεις τόσο από την κλασική, όσο και από τη νεοκλασική θεωρία. Συμβάλλει στην κατανόηση του συστήματος και του περιβάλλοντος, τα οποία αλληλεξαρτώνται και αλληλοεπηρεάζονται μεταξύ τους. Η συστημική θεωρία αντιλαμβάνεται την τυπική οργάνωση σαν ένα ανοικτό σύστημα, το οποίο βρίσκεται σε μια διαρκεί σχέση αλληλεξάρτησης με το περιβάλλον (Κωτσίκη, 2003). Ένα ανοικτό σύστημα εισάγει ενέργεια από το περιβάλλον του και στη συνέχεια την

επανεξαγάγει στο περιβάλλον του με τη μορφή κάποιου προϊόντος. Η λειτουργία του πανεπιστημίου ως ανοικτό σύστημα περιγράφεται ως εξής:

- Το Πανεπιστήμιο εισάγει από την κοινωνία γνώσεις, αξίες, στόχους, οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους (εισροές).
- Επεξεργάζεται τις εισροές με βάση ορισμένες διαδικασίες, στις οποίες μπορεί να περιληφθεί οτιδήποτε έχει σχέση με τη δομή και την οργάνωση του Πανεπιστημίου, από το σύστημα διδασκαλίας μέχρι τα μέσα διδασκαλίας ή τη διοικητική του διάρθρωση (διαδικασία).
- Το εξαγόμενο προϊόν (εκροές), μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι οι απόφοιτοί του που έχουν υποστεί διαδικασίες μεταβολής, ώστε να υπηρετήσουν τόσο τους εαυτούς τους, όσο και την κοινωνία (αξίες, γνώσεις και δεξιότητες που έχουν αποκτήσει).

Οι κυριότεροι εκπρόσωποι της συστημικής θεωρίας είναι οι Bertalanffy, Kast και Roenzweig, H-A. Simon, T. Parsons, Berns και Stalker και άλλοι.

1.3.2 Η έννοια της Ποιότητας

Η ποιότητα είναι μια έννοια που εύκολα γίνεται αντιληπτή ως θετική, χωρίς ωστόσο να ορίζεται με απόλυτη ακρίβεια. Ετυμολογικά προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη «ποιότης» και σημαίνει το ποιόν, τη φύση ή την εσωτερική υπόσταση ενός προσώπου ή πράγματος, καθώς και το σύνολο των ιδιοτήτων που χαρακτηρίζουν ένα εμπόρευμα σε σχέση με τα ομοειδή του (Κέφης, 2014). Σύμφωνα με τον Juran «Ποιότητα είναι η καταλληλότητα προς χρήση», ενώ κατά τον Crosby «Ποιότητα είναι η συμμόρφωση του προϊόντος στις απαιτήσεις του πελάτη». Επιπροσθέτως, ο Deming θεωρεί πως «Ποιότητα είναι η ικανοποίηση των αναγκών του πελάτη», η οποία εκφράζεται από τη σχέση: (Ικανοποίηση)=(Τωρινή απόδοση)-(Αναμενόμενη απόδοση). Όταν η τωρινή απόδοση είναι μεγαλύτερη από την αναμενόμενη, τότε η ικανοποίηση του πελάτη μεγαλώνει. Κατά τον Feigenbaum «Ποιότητα είναι το σύνολο των χαρακτηριστικών του προϊόντος και των υπηρεσιών τα οποία έχουν σχέση με το μάρκετινγκ, την τεχνολογία, την κατασκευή και τη συντήρηση μέσω των οποίων το προϊόν ή η υπηρεσία ικανοποιεί τις προσδοκίες του πελάτη». Τέλος, ο Taguchi υποστηρίζει ότι «Ποιότητα είναι η απώλεια που ένα προϊόν προξενεί στην κοινωνία

μετά την αποστολή του». Είναι οι συνέπειες της κακής ποιότητας του προϊόντος ή της υπηρεσίας».

Από όλους τους ορισμούς της ποιότητας, ο επικρατέστερος είναι αυτός ο οποίος ορίζει ότι «ποιότητα είναι η ικανοποίηση των πελατών, ενώ δείκτης ποιότητας είναι οι πελάτες που επανειλημμένα προμηθεύονται το προϊόν που παράγει η επιχείρηση» (Κέφης, 2014).

1.3.3 Η Ολική Ποιότητα στην Εκπαίδευση

«Ολική ποιότητα» για την εκπαίδευση ορίζεται η διηνεκής προσπάθεια προσέγγισης του άριστου, της τελειότητας (Ζαβλανός, 2003). Είναι αυτό που κάνει τη μάθηση μια ευχάριστη διαδικασία. Στον πανεπιστημιακό χώρο η ολική ποιότητα αποβλέπει στην εκπλήρωση και υπέρβαση των προσδοκιών και των αναγκών του φοιτητή, στη συνεχή βελτίωση των διαδικασιών, στην ανάθεση ευθυνών στους φοιτητές, καθώς και στη μείωση των αδυναμιών του συστήματος και την υιοθέτηση μεθόδων που οδηγούν στην αποτελεσματική και κριτική μάθηση. Επιπροσθέτως, αποσκοπεί στην ενδυνάμωση των ατόμων και στην ομαδική εργασία, καθώς και στη συμμετοχή όλων των φορέων που εμπλέκονται στη λειτουργία του πανεπιστήμιου.

Η εισαγωγή της ολικής ποιότητας στα πανεπιστήμια αποβλέπει στη μετατροπή του ισχύοντος συστήματος διδασκαλίας και αξιολόγησης σε ένα σύστημα συνεχούς βελτίωσης και μάθησης. Το μεγάλο πλεονέκτημα της καινοτομίας αυτής είναι ότι προσθέτει μεγάλη αξία στις διαδικασίες, ώστε όσα κερδίζει κανείς σε μάθηση να είναι περισσότερα από όσα καταθέτει σε χρήμα, μόχθο και χρόνο για την απόκτησή της.

Οι βασικότερες αρχές της ολικής ποιότητας στην εκπαίδευση είναι:

- Η εστίαση στις ανάγκες του εκπαιδευόμενου.
- Η πίστη στη συνεχή βελτίωση.
- Η συμμετοχή όλων των ατόμων.

Η φιλοσοφία της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας βοηθάει τον εκπαιδευτικό να δει τον εαυτό του ως υποστηρικτή του έργου των φοιτητών και όχι ως κριτή. Ως μέντορα και εκγυμναστή και όχι ως λέκτορα (Ζαβλανός, 2003). Ως συνεργάτη με τους φοιτητές του και κατ' επέκταση με όλο το κοινωνικό σύνολο και όχι ως έναν απομονωμένο εργαζόμενο μέσα στους τέσσερις τοίχους της αίθουσας διδασκαλίας.

Η παραπάνω φιλοσοφία καθοδηγείται από τα δεδομένα. Το μάνατζμεντ στηρίζεται σε γεγονότα και χρησιμοποιεί δεδομένα και στατιστικές αναλύσεις προτού λάβει μια απόφαση. Ο Tom Peter γράφει: «Αυτό το οποίο μπορεί να μετρηθεί, μπορεί και να γίνει».

1.3.4 Η έννοια του πελάτη-προμηθευτή

Η σύγχρονη φιλοσοφία της διοίκησης στις επιχειρήσεις δίνει έμφαση και προτεραιότητα στις ανάγκες του πελάτη. Το ίδιο ισχύει και για τα εκπαιδευτικά ιδρύματα των οποίων η λειτουργία πρέπει να είναι μαθητοκεντρική και όχι δασκαλοκεντρική.

Ο πελάτης αποτελεί το σπουδαιότερο πρόσωπο για τις επιχειρήσεις. Οι Ιάπωνες για να τονίσουν τη σπουδαιότητα την οποία έχει ο πελάτης για τους οργανισμούς, χρησιμοποιούν τη λέξη «Okyakusama», η οποία σημαίνει ταυτόχρονα «πελάτης» και «τιμώμενο πρόσωπο». Διακρίνονται δύο ειδών πελάτες: οι εσωτερικοί και οι εξωτερικοί.

Ο Juran ορίζει τους εσωτερικούς πελάτες «ως άτομα τα οποία αποτελούν μέρος της επιχείρησης». Είναι τα άτομα μέσα στον οργανισμό τα οποία βοηθούν στην παραγωγή του προϊόντος, καθώς επίσης και τα άτομα εκείνα τα οποία επηρεάζονται από την εργασία. Η εξυπηρέτηση γίνεται μέσα στον οργανισμό.

Οι εξωτερικοί πελάτες είναι αυτοί οι οποίοι αγοράζουν και χρησιμοποιούν το προϊόν του οργανισμού. Πρόκειται για τα άτομα τα οποία δεν αποτελούν μέρος της επιχείρησης, αλλά που επηρεάζονται από τα προϊόντα της. Η εξυπηρέτηση γίνεται έξω από τον οργανισμό. Για τα εκπαιδευτικά ιδρύματα ο πελάτης είναι ο οργανισμός, ο οποίος δέχεται τους αποφοίτους τους. Δηλαδή το πανεπιστήμιο για τους αποφοίτους του Λυκείου και οι εταιρείες για τους αποφοίτους του πανεπιστημίου (Ζαβλανός, 2003).

Για τα εκπαιδευτικά ιδρύματα το προϊόν δεν είναι ο σπουδαστής. Το προϊόν είναι η εκπαίδευση του σπουδαστή. Οι πελάτες για το εκπαιδευτικό σύστημα είναι: α) ο σπουδαστής, ο οποίος πρέπει να ζήσει με το προϊόν που πήρε, β) οι επιχειρήσεις, οι οποίες θα στηριχθούν στην εκπαίδευση των σπουδαστών μετά την αποφοίτησή τους

και γ) η κοινωνία, στην οποία θα συνεισφέρει το άτομο αργότερα. Για να ικανοποιηθεί ο εξωτερικός πελάτης, θα πρέπει να είναι ικανοποιημένοι και οι εσωτερικοί πελάτες.

Τους εξωτερικούς πελάτες του εκπαιδευτικού συστήματος αποτελούν οι οργανισμοί, οι οποίοι δέχονται τους αποφοίτους του πανεπιστημίου. Οι οργανισμοί αυτοί μπορεί να είναι είτε το Δημόσιο είτε οι επιχειρήσεις. Η ποιότητα του εκπαιδευτικού ιδρύματος ορίζεται με βάση τις προσδοκίες του εξωτερικού πελάτη (Ζαβλανός, 2003). Όλα τα άτομα που εργάζονται σε έναν εκπαιδευτικό οργανισμό είναι συνυπεύθυνα για το έργο του οργανισμού και έχουν ως στόχο να βοηθήσουν στην εκπλήρωση των απαιτήσεων του εξωτερικού πελάτη και όχι των δικών τους προσωπικών ενδιαφερόντων.

Η έννοια του εσωτερικού πελάτη είναι δύσκολο να κατανοηθεί. Κάθε άτομο μέσα στον οργανισμό εξαρτάται από κάποιο άλλο. Ο κάθε εσωτερικός πελάτης εξυπηρετεί κάποιον άλλο εσωτερικό πελάτη με απώτερο στόχο όλοι μαζί να εξυπηρετήσουν στο τέλος τον εξωτερικό πελάτη (Ζαβλανός,2003). Όλα τα άτομα τα οποία εργάζονται στους εκπαιδευτικούς οργανισμούς είναι εσωτερικοί πελάτες και όλοι μαζί επιδιώκουν να αυξήσουν την απόδοση του σπουδαστή. Ο σπουδαστής είναι εξωτερικός πελάτης, παράλληλα όμως είναι και εσωτερικός πελάτης, γιατί πρέπει να συμμετέχει στη διαδικασία της μάθησης, αφού η διαδικασία της διδασκαλίας-μάθησης είναι διπολική (Ζαβλανός).

1.3.5 Η ΔΟΠ στην Εκπαίδευση

Η εποχή της παγκοσμιοποίησης σε συνάρτηση με τον αυξημένο ανταγωνισμό απαιτούν ριζικές αλλαγές όχι μόνο στις επιχειρήσεις και τους οργανισμούς, αλλά και στην εκπαίδευση. Οι πολυεθνικές εταιρείες αναζητούν φθηνότερο εργατικό κόστος στην παραγωγή των προϊόντων τους, ενώ παράλληλα επιδιώκουν να βρουν εργατικό δυναμικό με άριστες τεχνικές δεξιότητες. Η σύγχρονη γενιά οφείλει να είναι περισσότερο προνοητική, καταρτισμένη και δημιουργική, να προσαρμόζεται ευκολότερα στις αλλαγές, να έχει την ικανότητα να ασκεί κριτική και να διερευνά, να επικοινωνεί καλύτερα με τους άλλους, να συνεργάζεται ως ομάδα, να δέχεται αλλά και να διαχειρίζεται αποτελεσματικότερα τις αλλαγές (Ζαβλανός, 2003).

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση κρίνεται απαραίτητη, διαφορετικά οι πτυχιούχοι των ελληνικών πανεπιστημίων θα μείνουν έξω από τους χώρους εργασίας, αφού δε θα μπορούν να ανταγωνιστούν τους άλλους. Όλα ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης οφείλουν να χρησιμοποιήσουν τις αρχές της ΔΟΠ ως ένα μέσο για την αναδιοργάνωσή τους. Είναι κοινώς παραδεκτό ότι ο κύριος μοχλός ανάπτυξης της χώρας είναι το εκπαιδευτικό σύστημα και χωρίς τη βελτίωση αυτού δεν μπορεί να υπάρξει ουσιαστική βελτίωση και σε άλλους τομείς (Ζαβλανός, 2003).

Η ελληνική εκπαίδευση θα μπορέσει να παρακολουθήσει τις σύγχρονες διεθνείς εξελίξεις και να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις τους μόνο μέσα από την ολική ποιότητα. Ένας σημαντικός αριθμός ξένων εκπαιδευτικών συστημάτων χρησιμοποιεί την ολική ποιότητα για να αναβαθμισθούν και να αναδιοργανωθούν τα εκπαιδευτικά ιδρύματά του. Στην Αμερική, την Αυστραλία, τη Ρωσία, τη Δανία, την Ιρλανδία, τον Καναδά, την Αγγλία κ.α. γίνονται μεγάλες προσπάθειες προς την κατεύθυνση αυτή.

Το εκπαιδευτικό σύστημα δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται αποκομμένο από το κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον μέσα στο οποίο υπάρχει και λειτουργεί. Δεν είναι μια αυτάρκης κοινότητα, αλλά συνδέεται στενά με άλλες κοινωνικές δομές. Οι βασικές αρχές και οι αξίες του καθορίζονται από τις αρχές και τις αξίες που επικρατούν στην κάθε κοινωνία, ενώ τα επιμέρους χαρακτηριστικά του εξαρτώνται από τα πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτιστικά, καθώς και τα δημογραφικά δεδομένα κάθε χώρας (Κωτσίκη, 2003). Τα παραπάνω χαρακτηριστικά καθορίζουν και τον τρόπο οργάνωσης και διοίκησης του εκπαιδευτικού συστήματος, τις βασικές του κατευθύνσεις και προτεραιότητες, το εύρος, τον τρόπο και τις διαδικασίες ικανοποίησης των εκπαιδευτικών αναγκών. Το εκπαιδευτικό σύστημα, μέσα στο οποίο εντάσσονται και τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, θεωρείται κοινωνικός οργανισμός (Κωτσίκη, 2003). Οι κοινωνικοί οργανισμοί έχουν οριστεί ως κοινωνικές μονάδες που επιδιώκουν συγκεκριμένους στόχους, για την εξυπηρέτηση των οποίων είναι κατάλληλα δομημένες. Χαρακτηριστική τυπική μορφή τέτοιων οργανώσεων αποτελούν τα πανεπιστήμια. Η οργανωτική δομή και η λειτουργεία του πανεπιστημίου αποτελεί μια μορφή ανοικτού κοινωνικού συστήματος, έναν πολυσύνθετο κοινωνικό οργανισμό, ο οποίος αφορά όλο το φοιτητικό πληθυσμό μιας κοινωνίας και οποίος πραγματοποιεί τους σκοπούς του κάθε ατόμου, αλλά συγχρόνως και ολόκληρης της κοινωνίας (Κωτσίκη,2003). Τα επιμέρους στοιχεία που συνθέτουν το πανεπιστήμιο ως κοινωνική οργάνωση είναι:

- Το ανθρώπινο κεφάλαιο: Φοιτητές, εκπαιδευτικοί, διοικητικοί υπάλληλοι, ηγεσία, διάφοροι κοινωνικοί φορείς, διοικητικό προσωπικό του υπουργείου Παιδείας κ.λπ.
- Η υλικοτεχνική υποδομή: Αίθουσες διδασκαλίας, εγκαταστάσεις και εξοπλισμός, εποπτικά μέσα διδασκαλίας, βιβλία, γραφική ύλη, οικονομικά μέσα κ.λπ.
- Η εκπαιδευτικοπαιδαγωγική ιδεολογία που αποτελεί το φιλοσοφικό υπόβαθρο του εκπαιδευτικού συστήματος: σκοποί της εκπαίδευσης, αξίες, προγράμματα σπουδών, μέθοδοι και χρόνος διδασκαλίας, αξιολόγηση αναλυτικού προγράμματος, γενικό σύστημα εκπαιδευτικής αξιολόγησης κ.λπ.

1.3.6 Η διάρθρωση της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα

Σύμφωνα με το Άρθρο 16 του Ελληνικού Συντάγματος η εκπαίδευση αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους με στόχο την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και σωματική κατάρτιση των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη δημιουργία ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών. Επιπρόσθετη υποχρέωση του Κράτους λογίζεται η ανάπτυξη και η προώθηση της τέχνης και της επιστήμης, της έρευνας και της διδασκαλίας. Το τυπικό ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, υπό την επίβλεψη του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, περιλαμβάνει:

- Πρωτοβάθμια εκπαίδευση
- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση
- Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ)
- Μεταγυμνασιακή επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση επιπέδου 3
- Μεταδευτεροβάθμια επαγγελματική κατάρτιση επιπέδου 5
- Ανώτατη εκπαίδευση

Η ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα παρέχεται από τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και αποτελείται από: α) τον πανεπιστημιακό τομέα, που περιλαμβάνει τα Πανεπιστήμια, τα Πολυτεχνεία και την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών και β)

τον τεχνολογικό τομέα, που περιλαμβάνει τα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (ΤΕΙ) και την Ανώτατη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης (ΑΣΠΑΙΤΕ). Το σύνολο των ΤΕΙ της χώρας έχουν πλέον ενταχθεί σε Πανεπιστημιακά Ιδρύματα.

Σύμφωνα με το Σύνταγμα, η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου (ΝΠΔΔ), τα οποία έχουν πλήρη αυτοδιοίκηση και ακαδημαϊκή ελευθερία. Η επιστημονική έρευνα επιδιώκει την ανεύρεση και η διδασκαλία τη μετάδοση της επιστημονικής αλήθειας (Τσαούσης, 2003). Οι δύο αυτές πλευρές της ακαδημαϊκής ελευθερίας συνδέονται στενά μεταξύ τους, επειδή η διδασκαλία στηρίζεται στην έρευνα για να προσεγγίσει τη γνώση και επειδή η έρευνα προωθείται με τη διδασκαλία, η οποία τη βοηθάει να επαληθεύσει τη γνώση.

Τα ιδρύματα του πανεπιστημιακού τομέα δίνουν έμφαση στην προαγωγή νέας γνώσης με τη βασική και εφαρμοσμένη έρευνα και στην υψηλή και ολοκληρωμένη θεωρητική και εφαρμοσμένη κατάρτιση του επιστημονικού, τεχνολογικού και καλλιτεχνικού δυναμικού της χώρας. Στα πλαίσια του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, το Πανεπιστήμιο κατέχει ιδιαίτερη και κεντρική θέση. Αποτελεί έναν ιδιαίτερο εκπαιδευτικό θεσμό, ο οποίος με βάση το Σύνταγμα και την ισχύουσα νομοθεσία διέπεται από ειδικό καθεστώς. Ήδη από το 1952 το Σύνταγμα καθιέρωνε το δημόσιο χαρακτήρα της Ανώτατης Εκπαίδευσης, ενώ το άρθρο 16 του Συντάγματος του 1975 απαγορεύει ρητά την ίδρυση Πανεπιστημίων από ιδιώτες (Τσαούσης, 2003).

Η Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα θεωρείται από το Σύνταγμα ως δημόσιο αγαθό και χρηματοδοτείται από τον κρατικό προϋπολογισμό για τα λειτουργικά της έξοδα και τις ανάγκες της σε επενδύσεις και υποδομές. Η σημαντική ανάπτυξη που σημειώθηκε κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες, έδωσε τη θέση της σε μια σειρά από σημαντικές προκλήσεις. Η διαρκής μείωση της χρηματοδότησης των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων προκαλεί αναπόφευκτα αλυσιδωτά προβλήματα στην ορθή λειτουργία τους. Ως εκ τούτου τα θεμελιώδη προβλήματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης συνοψίζονται στην αδυναμία διασφάλισης αναγκαίων υλικοτεχνικών υποδομών για τη διενέργεια αξιόλογων ερευνητικών και πειραματικών εργασιών, καθώς και στις συνεχείς καθυστερήσεις στην έγκριση χρηματοδότησης ερευνητικών προγραμμάτων. Επιπροσθέτως, το διδακτικό προσωπικό είναι χαμηλά αμειβόμενο και δεν έχει πάντοτε μια σταθερή συνεργασία με τα εκάστοτε ιδρύματα, γεγονός που κάμπτει τη διάθεση ουσιαστικής και παραγωγικής προσφοράς. Στα παραπάνω προστίθενται και τα

προβλήματα οργάνωσης, τα οποία δυσχεραίνουν την εύρυθμη λειτουργία των ιδρυμάτων, εξαιτίας ελλείψεων ακόμη και στο διοικητικό προσωπικό. Οφείλει να σημειωθεί ακόμη η μη επαρκής στελέχωση των ιδρυμάτων με αποτέλεσμα να δημιουργείται αυξητική τάση στην αναλογία φοιτητών προς διδάσκοντες, στοιχείο που υποβαθμίζει την αποτελεσματική διενέργεια των μαθημάτων, αλλά και τη δυνατότητα επικοινωνίας ανάμεσα στους καθηγητές και τους φοιτητές.

Τα προγράμματα δημοσιονομικής εξυγίανσης που εφαρμόζονται από το 2010 οδήγησαν σε μια δραματική μείωση των κονδυλίων από τον Κρατικό προϋπολογισμό για την Ανώτατη Εκπαίδευση. Η καταγεγραμμένη μείωση, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία για την περίοδο 2009-2013, ανέρχεται περίπου στο 31,74%, αλλά η πραγματική μείωση τα τελευταία 6 χρόνια είναι πολύ μεγαλύτερη. Περιλαμβάνονται οι μειώσεις στους μισθούς του διδακτικού και διοικητικού προσωπικού κατά περίπου 30-40%, περικοπές σε λειτουργικά έξοδα κατά περίπου 50-60% και σημαντικότατες περικοπές κατά 60-80% στον προϋπολογισμό δημοσίων επενδύσεων που αφορούσε στην συντήρηση, στον επιστημονικό εξοπλισμό για τα εργαστήρια και την έρευνα ή τις εκπαιδευτικές υποδομές.

1.3.7 Εκπαίδευση και Μάρκετινγκ (ΜΚΤ)

Το Μάρκετινγκ (ΜΚΤ) αποτελεί την κεντρική δραστηριότητα των οργανισμών για την αποτελεσματική ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών. Ορίζεται ως μία διοικητική διαδικασία που περιλαμβάνει την ανάλυση, το σχεδιασμό, την εφαρμογή και τον έλεγχο. Έχει το ρόλο αρωγού της διοίκησης για να αντιμετωπίσει πρακτικά προβλήματα (Παγανός, 1998). Για να επιβιώσουν και να πετύχουν οι οργανισμοί θα πρέπει να προσελκύσουν ικανοποιητικούς πόρους και στη συνέχεια να μετατρέψουν τους πόρους αυτούς σε κατάλληλα προγράμματα, υπηρεσίες και ιδέες. Η αποτελεσματική δραστηριότητα του ΜΚΤ εξαρτάται από το σωστό προγραμματισμό, ο οποίος απαιτεί την ξεκάθαρη εικόνα του σκοπού και των στόχων ενός ιδρύματος. Π.χ. ένα ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα που επιζητά φοιτητές θα πρέπει να προσφέρει υψηλού επιπέδου ακαδημαϊκό πρόγραμμα.

Ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα οφείλει να έχει τη σωστή παρουσία μέσα στο χώρο της εκπαίδευσης στον οποίο κινείται. Η χρησιμοποίηση του ΜΚΤ διαφέρει από ίδρυμα σε ίδρυμα. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα που εφαρμόζουν ενεργά το ΜΚΤ είναι ελάχιστα. Ο χρόνος που ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα θα στραφεί στη χρησιμοποίηση του ΜΚΤ εξαρτάται από τον αριθμό και την σπουδαιότητα των προβλημάτων που αντιμετωπίζει (Παγανός, 1998).

Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα που αναγνωρίζουν την ανάγκη του ΜΚΤ είναι αυτά τα οποία παρουσιάζουν προβλήματα με την προσέλκυση σπουδαστών, οικονομικών πόρων και προσωπικού ή οι απαιτούμενοι πόροι δεν είναι σε αφθονία ή αναφύονται καινούριες ανάγκες των καταναλωτών. Γενικά, τα δημόσια εκπαιδευτικά ιδρύματα δεν δείχνουν να ενδιαφέρονται για το ΜΚΤ. Η έλλειψη ενδιαφέροντος ίσως είναι κατανοητή, δεδομένου ότι θα ήθελαν να δουν περισσότερη βοήθεια να έρχεται προς αυτά.

Στην Ελλάδα τα παραπάνω φαινόμενα άρχισαν να γίνονται ορατά στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ενώ σε άλλες χώρες (π.χ. Αμερική) στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα άρχισαν να αισθάνονται τις επιπτώσεις από τις πτωτικές οικονομικές και τις δημογραφικές τάσεις με την αισθητή μείωση του συνολικού αριθμού σπουδαστών. Μείωση των παιδιών που παρακολουθούν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση συνεπάγεται αναλογικά μείωση του αριθμού των μαθητών που θα παρακολουθήσουν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και κατά συνέπεια αυτών που θα προχωρήσουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Ένα ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα που κατέχεται από τη φιλοσοφία του ΜΚΤ πρέπει να είναι προσανατολισμένο στην ικανοποίηση των μακροπρόθεσμων αναγκών των φοιτητών και της κοινωνίας (Παγανός, 1998). Οι φοιτητές έχουν μακροπρόθεσμες ανάγκες που ίσως δεν τις αντιλαμβάνονται από την αρχή. Τα μακροπρόθεσμα ενδιαφέροντά τους μπορεί να απαιτούν όχι μόνο ένα πτυχίο, αλλά κυρίως μία πραγματική εκπαίδευση και ικανότητες που το πτυχίο αντανακλά. Το εκπαιδευτικό ίδρυμα σχεδιάζοντας ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα μπορεί να διασφαλίσει τα ανωτέρω. Η εκπαίδευση υπηρετεί τις μεγαλύτερες ανάγκες της κοινωνίας με το να προετοιμάζει τους ανθρώπους για τη μετέπειτα υπεύθυνη κοινωνική τους παρουσία (Παγανός, 1998).

Κάθε εκπαιδευτικό ίδρυμα θα πρέπει να αξιολογεί την απόδοση της λειτουργίας του, δηλαδή να πραγματοποιεί μία αξιολόγηση της αποδοτικότητας της λειτουργίας του ΜΚΤ. Το ίδρυμα που θέλει να υπερέχει και να παρέχει ένα υψηλό επίπεδο ικανοποίησης, συνήθως δημιουργεί μία στρατηγική δράσης και λειτουργίας, έχοντας

υπόψη του το σκοπό ύπαρξής του, τους πόρους του και τις δυνατότητές του. Η αξιολόγηση της απόδοσης της λειτουργίας του ΜΚΤ μπορεί να γίνει σε διάφορα επίπεδα μέσα στο ίδρυμα. Το είδος της αξιολόγησης εξαρτάται από τη δέσμευση του ιδρύματος προς τη φιλοσοφία του ΜΚΤ και από το βαθμό εφαρμογής του.

Η διοίκηση ενός εκπαιδευτικού ιδρύματος πάντοτε επιθυμεί να γνωρίζει πόσο καλά λειτουργεί το ίδρυμα γενικά, αλλά και ειδικά για κάθε τμήμα του. Η τάση του αριθμού των εισακτέων φοιτητών, της αποτελεσματικότητας του εκπαιδευτικού προσωπικού, καθώς και άλλων αντικειμένων μέτρησης της αποτελεσματικότητας, αποτελούν εκτιμήσεις που χρησιμοποιούνται από τα ιδρύματα (Παγανός, 1998).

Ο έλεγχος του ΜΚΤ καλύπτει όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων και τμημάτων ενός ιδρύματος και όχι μερικά από αυτά. Αν και οι τμηματικοί έλεγχοι είναι χρήσιμοι, ελλοχεύει ο κίνδυνος να οδηγήσουν σε αποπροσανατολισμό της ανακάλυψης της πραγματικής πηγής ενός προβλήματος. Για παράδειγμα, η μείωση των εισαγόμενων φοιτητών μπορεί να είναι αποτέλεσμα αλλαγών στο οικονομικό και δημογραφικό περιβάλλον, μπορεί όμως να είναι η απόρροια ενός όχι καλού ακαδημαϊκού προγράμματος (Παγανός, 1998).

Η ύπαρξη και η σπουδαιότητα του στρατηγικού προγραμματισμού για τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα καθιστούν τον έλεγχο ΜΚΤ αναγκαίο ελεγκτικό εργαλείο που οδηγεί στη βελτίωση της αποδοτικότητας για ολόκληρο το ίδρυμα.

1.3.8 Η εισαγωγή της Ολικής Ποιότητας στην ΑΕ

Είναι κοινώς παραδεκτό ότι οι επιχειρήσεις και οι οργανισμοί, οι οποίοι εφάρμοσαν τη φιλοσοφία της ολικής ποιότητας στη λειτουργία τους, βελτίωσαν σημαντικά την ποιότητα των προϊόντων τους και της παροχής υπηρεσιών, με αποτέλεσμα να αυξήσουν την παραγωγικότητα, να μειώσουν το κόστος, να ικανοποιήσουν τους πελάτες τους και να γίνουν ανταγωνιστικοί στην αγορά (Ζαβλανός, 2003). Η διοίκηση πανεπιστημίων στην Αμερική και στην Ευρώπη διαπίστωσε την πρόοδο αυτή στις επιχειρήσεις,, εντόπισε τις αδυναμίες και άρχισε από το 1990 να ενδιαφέρεται για την εισαγωγή της ολικής ποιότητας τόσο στο διοικητικό όσο και στο ακαδημαϊκό και διδακτικό επίπεδο των ιδρυμάτων τους. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στην υιοθέτηση των αρχών ποιότητας, στην εφαρμογή της ολικής

ποιότητας στις διαδικασίες διδασκαλίας και μάθησης, καθώς και στη χρησιμοποίηση της τεχνολογίας των πληροφοριών για την υποστήριξη της συνεχούς βελτίωσης της μάθησης (Ζαβλανός, 2003).

Η ομαλή εισαγωγή της Ολικής Ποιότητας προϋποθέτει μια σειρά από δραστηριότητες. Αρχικά, ο πρύτανης του Πανεπιστημίου, οι αντιπρυτάνεις και οι πρόεδροι των τμημάτων παρακολουθούν σεμινάριο για την κατανόηση των αρχών της ολικής ποιότητας και τη συμβατότητα αυτών με τις αξίες και τους σκοπούς του Πανεπιστημίου. Τα διοικητικά αυτά στελέχη στη συνέχεια σχηματίζουν μια ομάδα, η οποία ονομάζεται «Συμβούλιο Ποιότητας». Στη συνέχεια ο Πρύτανης ορίζει μια επιτροπή προγραμματισμού (περιλαμβανομένων καθηγητών, προσωπικού και φοιτητών), η οποία μελετά την ανάπτυξη των στρατηγικών υλοποίησης της εισαγωγής της ολικής ποιότητας στο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Ακολουθεί η ενημέρωση σε θέματα ποιότητας όλων των φορέων του Πανεπιστημίου. Κάθε τμήμα σχηματίζει τη δική του ομάδα, η οποία αναλαμβάνει την υποχρέωση να συντονίσει την εκπαίδευση του προσωπικού, υποστηρίζοντας παράλληλα το έργο του. Ο πρόεδρος του τμήματος είναι υπεύθυνος για την παρακολούθηση και τη μέτρηση των βελτιώσεων μέσα στο τμήμα του. Ο πρύτανης με τους αντιπρυτάνεις συντονίζουν και υποστηρίζουν τις προσπάθειες όλων των στελεχών για τη βελτίωση της ποιότητας παροχής υπηρεσιών στο Πανεπιστήμιο. Τέλος, κάθε ομάδα υποχρεούται να δίνει αναφορά, σε συγκεκριμένο χρόνο, στο «Συμβούλιο ποιότητας» βάσει του χρονοδιαγράμματος που έχει προσχεδιαστεί.

Η εισαγωγή της ολικής ποιότητας στην αίθουσα διδασκαλίας δεν είναι εύκολη εργασία. Χρειάζεται να αλλάξει η κουλτούρα στο Πανεπιστήμιο και να γίνει δεκτή η έννοια του φοιτητή ως πελάτη. Επιπροσθέτως, οι καθηγητές παράλληλα με το ερευνητικό τους έργο οφείλουν να αποδεχτούν την ομαδική εργασία, την παρακίνηση και τη βελτίωση των διαδικασιών που θα τους βοηθήσει να έχουν άριστα αποτελέσματα στη διδασκαλία τους. Στόχος των καθηγητών πρέπει να αποτελεί η βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης.

Γι’αυτό και τα πανεπιστήμια άρχισαν να υλοποιούν τη φιλοσοφία της ολικής ποιότητας στη λειτουργεία τους, η οποία αποτελεί σήμερα το μόνο εκσυγχρονιστικό μέσο των οργανισμών. Σε έρευνες που πραγματοποιήθηκαν σε Πανεπιστήμια της Ευρώπης και της Αμερικής αντικείμενο συζήτησης αποτέλεσαν διάφορες πρακτικές, οι οποίες στοχεύουν στη βελτίωση της διαδικασίας της διδασκαλίας και οι οποίες συνοψίζονται στη συγκέντρωση πληροφοριών σχετικά με το βαθμό ικανοποίησης των

φοιτητών για διάφορα κριτήρια ποιότητας (ανατροφοδότηση από του φοιτητές) και στην καθιέρωση της ομαδικής εργασίας. Όταν υπάρχει συχνή ανατροφοδότηση από τους φοιτητές σχετικά με την παράδοση του μαθήματος, καθίσταται δυνατή η ταχύτερη βελτίωση της διαδικασίας της διδασκαλίας. Καθηγητές, οι οποίοι δε δέχονται την κριτική των φοιτητών, δεν μπορούν να βελτιώσουν τον τρόπο διδασκαλίας τους. Επιπλέον η ομαδική συμμετοχή των φοιτητών αποτελεί τη βάση για τη βελτίωση της διαδικασίας διδασκαλίας-μάθησης. Είναι δυνατόν να επιτευχθεί η αλλαγή της φιλοσοφίας της τάξης, από τάξη προσανατολισμένη στη διδασκαλία σε τάξη προσανατολισμένη στη μάθηση (Ζαβλανός,2003).

1.3.9 Αξιολόγηση των Πανεπιστημίων

Τα πανεπιστήμια μέχρι σήμερα αξιολογούσαν την ποιότητά τους χρησιμοποιώντας τέσσερις μεταβλητές:

i. Τη φήμη του πανεπιστημίου, η οποία μετριέται με βάση την επισκόπηση των πρυτάνεων, των προέδρων και των καθηγητών. Τα ιδρύματα κατατάσσονται σε μια σειρά, σύμφωνα με τη μέθοδο επιλογής των φοιτητών, τις δαπάνες ανά φοιτητή, τον αριθμό τμημάτων που δίνουν διδακτορικά και τον αριθμό των διδακτορικών που δίνουν.

ii. Τις πηγές. Ιδρύματα που έχουν οικονομικούς πόρους, καλοπληρωμένους καθηγητές και μεγάλα κονδύλια ερευνών χαρακτηρίζονται ως τέλεια. Η συγκεκριμένη μέτρηση σχετίζεται με τους δείκτες της φήμης.

iii. Τα αποτελέσματα. Τα ιδρύματα χαρακτηρίζονται τέλεια αν έχουν μικρό αριθμό συγκρούσεων και μεγάλο ποσοστό φοιτητών που παίρνουν διδακτορικά.. Οι δείκτες αυτοί σχετίζονται με τη φήμη και τις πηγές που διαθέτει το ίδρυμα.

iv. Το αναλυτικό πρόγραμμα. Αξίζει να σημειωθεί ότι σήμερα όλα τα πανεπιστήμια δίνουν έμφαση και στα προγράμματα ανθρωπιστικών σπουδών.

Η πραγματική ποιότητα βρίσκεται στην ικανότητα του εκπαιδευτικού ιδρύματος να επηρεάζει ευνοϊκά τους φοιτητές και τους καθηγητές αυξάνοντας τη νοητική τους ικανότητα. Η ποιότητα στην εκπαίδευση έχει να κάνει με την προετοιμασία των φοιτητών μέσω όλων των τεχνικών μάθησης να κατανοήσουν, να αντιμετωπίσουν και να επηρεάσουν θετικά το περιβάλλον μέσα στο οποίο οι ίδιοι βρίσκονται.

Η ποιότητα των σπουδών στα πανεπιστήμια δεν είναι η επιθυμητή. Αυτό οφείλεται στο μεγάλο αριθμό εισακτέων, χωρίς όμως να υπάρχει η κατάλληλη υποδομή σε προσωπικό, μέσα, χώρους και εργαστήρια. Επιπροσθέτως, η έλλειψη επαρκών οικονομικών πόρων αποτελεί τροχοπέδη στην ανάπτυξη της ποιότητας. Τη χαμηλή ποιότητα επικουρεί και το ίδιο το εκπαιδευτικό σύστημα, σύμφωνα με το οποίο οι φοιτητές προχωρούν στις σπουδές τους χωρίς να έχουν περάσει τα μαθήματα των προηγούμενων εξαμήνων. Τέλος σημαντικός παράγοντας είναι και η έλλειψη πραγματικού μάνατζμεντ των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και του ενδιαφέροντος για τη βελτίωση της διαδικασίας-μάθησης. Στο σχήμα 1.3 αποτυπώνεται η αξιολόγηση των τμημάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε κάθε ένα από τα πέντε ποιοτικά χαρακτηριστικά των Υποδομών, όπως προκύπτει από το σύνολο των 372 εκθέσεων εξωτερικής αξιολόγησης των τμημάτων της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης από την Α.ΔΙ.Π την περίοδο 2008-2014.

Σχήμα 1.3 Αξιολόγηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στα πέντε ποιοτικά χαρακτηριστικά των Υποδομών

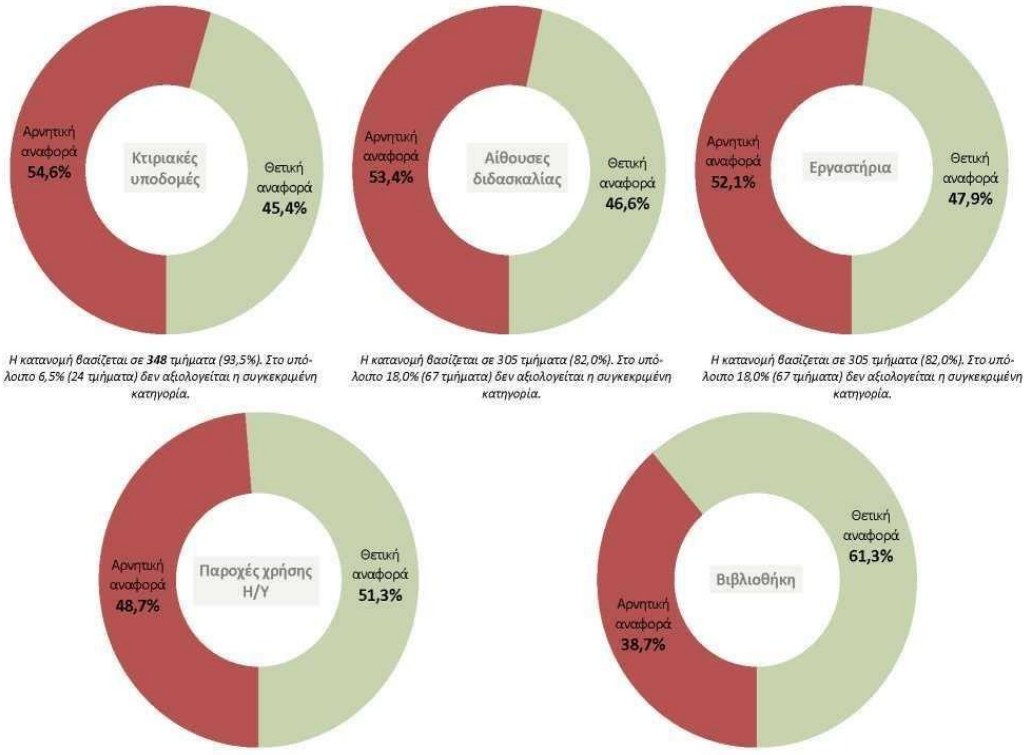

Πηγή: Α.ΔΙ.Π - Εκθέσεις Εξωτερικής Αξιολόγησης (2008-2014)

Το παραπάνω σχήμα (1.3) καταδεικνύει ότι οι περισσότερες εκθέσεις που αναφέρονται στη διαθεσιμότητα και την ποιότητα των κτιριακών υποδομών, των τάξεων και των ερευνητικών υποδομών είναι αρνητικές. Μεγάλος αριθμός εκθέσεων είναι επίσης αρνητικός αναφορικά με τη διαθεσιμότητα και την ποιότητα του ψηφιακού εξοπλισμού και την ποιότητα των βιβλιοθηκών. Αυτή η εκτίμηση των ανεξάρτητων αξιολογητών αποδίδεται στην υποχρηματοδότηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης και στο σημαντικό κεφαλαιακό έλλειμμα που υπάρχει όσον αφορά στις υποδομές και τον εξοπλισμό των εργαστηρίων και των αιθουσών (www.minedu.gov/publications).

Το ιδιόμορφο καθεστώς του Πανεπιστημίου και του διδακτικού ερευνητικού προσωπικού του κατέχει καθοριστικό ρόλο στις σύγχρονες κοινωνίες. Το Πανεπιστήμιο έχει ως αποστολή να επιτελέσει τρεις αλληλένδετες λειτουργίες: τη μετάδοση της ήδη κατακτημένης γνώσης, την παραγωγή νέας γνώσης και τη διαμόρφωση νέων επιστημόνων (Τσαούσης, 2003).

Αποτελεί επιτακτική ανάγκη η πραγματοποίηση αλλαγών, οι οποίες θα επιτευχθούν μόνο με την εισαγωγή της φιλοσοφίας της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας στη λειτουργεία τους. Επομένως, για να γίνουν ανταγωνιστικά τα πανεπιστήμια πρέπει να αναπτύξουν τη διαδικασία της συνεχούς βελτίωσης και ανανέωσης σ’ ό,τι αφορά στις γνώσεις και στην ποιότητα της ζωής.

Οι περικοπές στον προϋπολογισμό για τα τρέχοντα έξοδα καθιστά τη λειτουργία των Α.Ε.Ι. πολύ δύσκολη, καθώς δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στις βασικές τους ανάγκες. Μέρος των λειτουργικών εξόδων των Α.Ε.Ι. και κυρίως των Πανεπιστημίων καλύπτεται σε πολλές περιπτώσεις από ίδιες πηγές που προέρχονται από τις γενικές δαπάνες των ερευνητικών προγραμμάτων, όπως επίσης και από έσοδα από άλλες δραστηριότητες, όπως αμοιβές από μεταπτυχιακά προγράμματα, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ή υπηρεσίες εργαστηρίων.

Τα Πανεπιστήμια οφείλουν να αντιληφθούν ότι λειτουργούν και ως οικονομικές μονάδες και ότι πρέπει να δώσουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανάγκη για άμεση ανάπτυξη και εφαρμογή του πανεπιστημιακού μάνατζμεντ. Η αξιολόγηση στοχεύει στην ενίσχυση της ποιοτικής τους βελτίωσης, χωρίς να αντιπροσωπεύει μια μορφή ελέγχου, κατηγοριοποίησης και διαβάθμισης (Τσαούσης, 1994). Η ανάληψη πρωτοβουλιών για την ενημέρωση και εκπαίδευση του διοικητικού στελεχιακού δυναμικού των Πανεπιστημίων προς την κατεύθυνση αυτή κρίνεται επείγουσα και απαραίτητη.

1.4 Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην ελληνική κοινωνία

1.4.1 Η παγκόσμια οικονομική ύφεση του 2007-2008

Η παγκόσμια οικονομική κρίση αποτέλεσε τη μετεξέλιξη της χρηματοπιστωτικής κρίσης, η οποία εκδηλώθηκε αρχικά στις ΗΠΑ τον Αύγουστο του 2007 και επιδεινώθηκε ραγδαία το φθινόπωρο του 2008 προκαλώντας μεγάλη οικονομική ύφεση, σοβαρή δημοσιονομική επιδείνωση στις περισσότερες χώρες και δυσμενείς επιπτώσεις για όλες τις οικονομίες του πλανήτη. Οι περισσότερες αναπτυγμένες χώρες εισήλθαν σε βαθιά ύφεση και ο ρυθμός ανόδου του ΑΕΠ στις αναδυόμενες οικονομίες σημείωσε σημαντική επιβράδυνση (Τράπεζα της Ελλάδας, 2014).

Μία από τις κυριότερες αιτίες εμφάνισης της σύγχρονης οικονομικής κρίσης θεωρήθηκε η υπερβολική χρήση δανειακών κεφαλαίων σε συνδυασμό με την αλόγιστη χορήγηση στεγαστικών δανείων προς νοικοκυριά χαμηλής πιστοληπτικής ικανότητας από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Οι λαϊκές τάξεις οδηγήθηκαν στο δανεισμό ώστε να αποκτήσουν ιδιωτικές κατοικίες και ταυτόχρονα να καλύψουν το έλλειμμα σε καταναλωτικά προϊόντα που δημιουργούσαν οι πολιτικές λιτότητας (Σακελλαρόπουλος, 2014). Κάθε μεγάλη επέκταση αποτέλεσε αφορμή για περαιτέρω αύξηση του χρέους των νοικοκυριών, τα οποία χαρακτηρίστηκαν από μη βιώσιμες τάσεις. Είναι σαφές ότι σε ένα τέτοιο σύστημα η οικονομική επέκταση δεν μπορεί να συνεχιστεί, καθώς το επίπεδο της ευαίσθητης κατάστασης του χρηματοπιστωτικού τομέα μεγεθύνεται με την πάροδο του χρόνου (Kotz, 2009). Εξαιτίας της μεγάλης πτώσης στην αγορά ακινήτων, το πλήθος των τραπεζικών ιδρυμάτων που βρέθηκαν εκτεθειμένα αντιμετώπιζε τη χρεοκοπία. Η έλλειψη ρευστότητας έγινε εμφανής στους χρηματιστηριακούς δείκτες των αναπτυγμένων χωρών και πολλά χρηματιστήρια παρέμειναν κλειστά. Σημαντικοί κλάδοι της οικονομίας επλήγησαν, όπως ο τραπεζικός, ο ασφαλιστικός, ο κτηματομεσιτικός, οι αυτοκινητοβιομηχανίες και το εμπόριο με άμεση απόρροια την αύξησης της ανεργίας. Η κατάρρευση της εταιρείας χρηματοοικονομικών υπηρεσιών Lehman Brothers το Σεπτέμβριο του 2008 αποτέλεσε την αρχή μιας οικονομικής κρίσης μεγάλης κλίμακας. Τα επιτόκια εκτινάχθηκαν στα ύψη και η ρευστότητα πάγωσε (Stockhammer, 2015). Οι επιπτώσεις της Αμερικανικής κρίσης εξαπλώθηκαν ραγδαία και οι ρυθμοί ανάπτυξης υποχώρησαν σε τέτοιο βαθμό, ώστε η οικονομική ύφεση του 2007-2008 να προσομοιάζεται, σύμφωνα με τους

αναλυτές, με την παγκόσμια οικονομική ύφεση του 1929. Ωστόσο δεν παρατηρήθηκε μία ενιαία διεθνής πολιτική για την αντιμετώπιση της κατάστασης, με αποτέλεσμα οι παγκόσμιοι ηγέτες να στραφούν στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) ως βασικό μέσο για την εξεύρεση λύσης.

1.4.2 Η κρίση χρέους στην Ευρωζώνη

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξεκίνησε από την Αμερική εξαπλώθηκε γρήγορα και στις χώρες της Ευρωζώνης. Η αλληλεξάρτηση των πιστωτικών ιδρυμάτων είχε ως αποτέλεσμα την εξάπλωση της οικονομικής κρίσης και σε άλλες χώρες, οι οποίες εξαιτίας της διεθνούς οικονομικής βιομηχανίας (Μ. Βρετανία) και του αναπτυγμένου χρηματοοικονομικού τομέα (Ιρλανδία, Ισλανδία) βυθίστηκαν σε βαθιά ύφεση. Στα μέσα του 2007 η Ζώνη του Ευρώ άρχισε να υπόκειται στη δράση δύο «διαταραχών»: (i) Της χρηματοπιστωτικής αναταραχής που ξέσπασε στις ΗΠΑ και προκάλεσε περιορισμό της ρευστότητας, άνοδο των βραχυπρόθεσμων επιτοκίων, έντονες διακυμάνσεις των βασικότερων συναλλαγματικών ισοτιμιών και αβεβαιότητα σχετικά με τις προοπτικές ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας και (ii) της μεγάλης αύξησης των διεθνών τιμών του πετρελαίου, των βασικών μετάλλων και των τροφίμων, η οποία δημιούργησε αβεβαιότητα σχετικά με την εξέλιξη του επιπέδου των τιμών (Μαριόλης, 2011).

Το Ευρωπαϊκό τραπεζικό σύστημα αποδείχθηκε ευάλωτο. Πολλές τράπεζες κρατικοποιήθηκαν ώστε να αποφύγουν την κατάρρευση και τεράστια χρηματικά ποσά χορηγήθηκαν για να επιτευχθεί η ανάπτυξη της ρευστότητας. Επιπλέον, η μείωση του διεθνούς εμπορίου και των επενδύσεων σε συνδυασμό με τον περιορισμό χορήγησης δανείων από τις τράπεζες έκανε αισθητή την κρίση στις πραγματικές οικονομίες των χωρών της Ευρωζώνης. Η δημοσιονομική σταθερότητα των ευρωπαϊκών χωρών κλονίστηκε με αναπόφευκτη συνέπεια το ξέσπασμα κρίσεων δημοσίου χρέους. Στις χώρες του ευρωπαϊκού Νότου (Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία, Ιταλία, Κύπρος), καθώς και στην Ιρλανδία η κρίση πήρε μεγάλες διαστάσεις. Η αρχιτεκτονική της Ευρώπης, η οποία χαρακτηρίζεται από απουσία εμβάθυνσης και αλληλεγγύης, σε συνδυασμό με την άνιση κατανομή πόρων επέδρασαν αρνητικά στην ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών χωρών με αποτέλεσμα να καταστούν περισσότερο ευάλωτες στην κρίση (Ζαμπαρλούκου/Κούση, 2014). Σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Πορτογαλία και η Ιρλανδία

υπήρξε εκτόξευση των επιτοκίων δανεισμού, με αποτέλεσμα την έξοδο των χωρών από τις διεθνείς αγορές.

1.4.3 Η περίπτωση της Πορτογαλίας

Η πορτογαλική οικονομία, με κύρια χαρακτηριστικά τη μείωση της παραγωγικότητας, την πολύ χαμηλή οικονομική ανάπτυξη, τη μείωση των επενδύσεων και το μεγάλο δημοσιονομικό έλλειμμα, αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα και είχε τους δικούς της οικονομικούς περιορισμούς πριν από την έλευση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης το 2007. Η κυβερνητική πρωτοβουλία σε συνδυασμό με την αύξηση της δημόσιας κατανάλωσης κατάφεραν να αντιστρέψουν την οικονομική ύφεση, αλλά επιδείνωσαν το δημόσιο έλλειμμα. Μέχρι το τέλος του 2009 η οικονομία άρχισε να σημειώνει και πάλι θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης, όμως οι αλλαγές στην ευρωπαϊκή πολιτική και κατά συνέπεια στην εθνική πολιτική είχε άμεσο αντίκτυπο στην οικονομική ανάπτυξη, σταματώντας την ανάκαμψη. Η πτώση της δημόσιας κατανάλωσης άρχισε να επιβαρύνει την οικονομία το 2010 και, χωρίς περιθώρια ελιγμών, η Πορτογαλία δέχθηκε το μνημόνιο συνεννόησης το 2011 και τα μέτρα λιτότητας που της επιβλήθηκαν, τα οποία οδήγησαν την πορτογαλική οικονομία για μια ακόμα φορά στην ύφεση (Pedroso, 2014).

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, όπως αυτά αποτυπώνονται στο διάγραμμα (1.2), γίνεται εμφανές ότι η Πορτογαλία αντιμετώπιζε ήδη προβλήματα στην οικονομία της πριν από την οικονομική κρίση του 2008.

Διάγραμμα 1.2 Αύξηση του ΑΕΠ (ετήσια%), 2000-2017

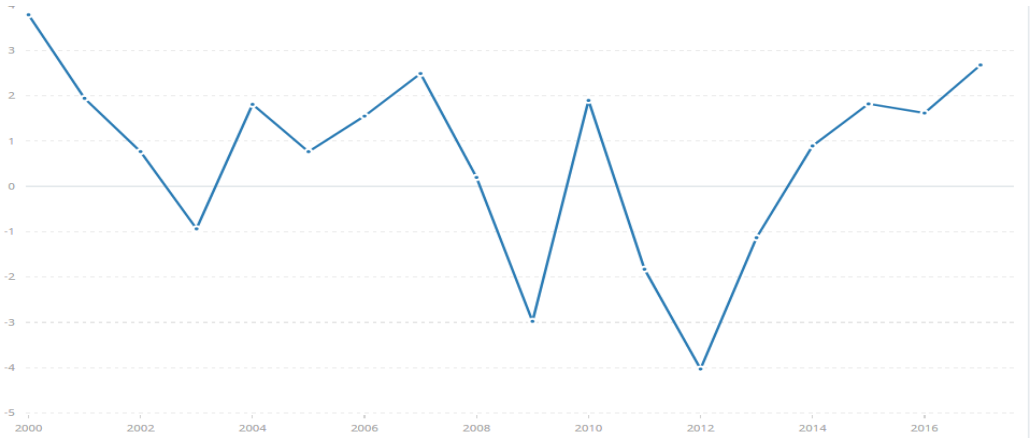

Πηγή: worldbank data

Το 2007 η πορτογαλική οικονομία κατέγραψε θετικό ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ (2.5%). Όμως παρατηρείται σημαντική μείωση αυτού κατά τα έτη 2008 (0.2%) και 2009, όπου καταγράφονται αρνητικές τιμές (-3%). Η προσωρινή ανάκαμψη της οικονομίας το 2010 έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του ΑΕΠ (1.9%), το οποίο όμως σημειώνει και πάλι κατακόρυφη πτώση το 2012 (-4%).

Άμεση απόρροια της οικονομικής ύφεσης αποτέλεσε η απότομη αύξηση της ανεργίας και η μείωση του εργατικού δυναμικού. Το παρακάτω διάγραμμα αποτυπώνει το ποσοστό της ανεργίας ως προς το εργατικό δυναμικό της χώρας συγκριτικά με το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ. Στην Πορτογαλία ο αριθμός των ανέργων υπερδιπλασιάστηκε στο χρονικό διάστημα 2008-2013, ενώ ο δείκτης ανεργίας διαμορφώθηκε στο 16.18% το 2013 από 7.55% το 2008, αυξήθηκε δηλαδή κατά 8.68%.

Η Πορτογαλία αποτελεί μία από τις ευρωπαϊκές χώρες με τη μεγαλύτερη εισοδηματική ανισότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Επιπροσθέτως, χαρακτηρίζεται από υψηλό ποσοστό φτώχειας σε σχέση με τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ, παρόλο που τα ποσοστά φτώχειας είναι χαμηλότερα σε σχέση με ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Ισπανία, η Ελλάδα και η Ιταλία.

Διάγραμμα 1.3 Ποσοστό φτώχειας επί του συνόλου του πληθυσμού (%), 2013-2017

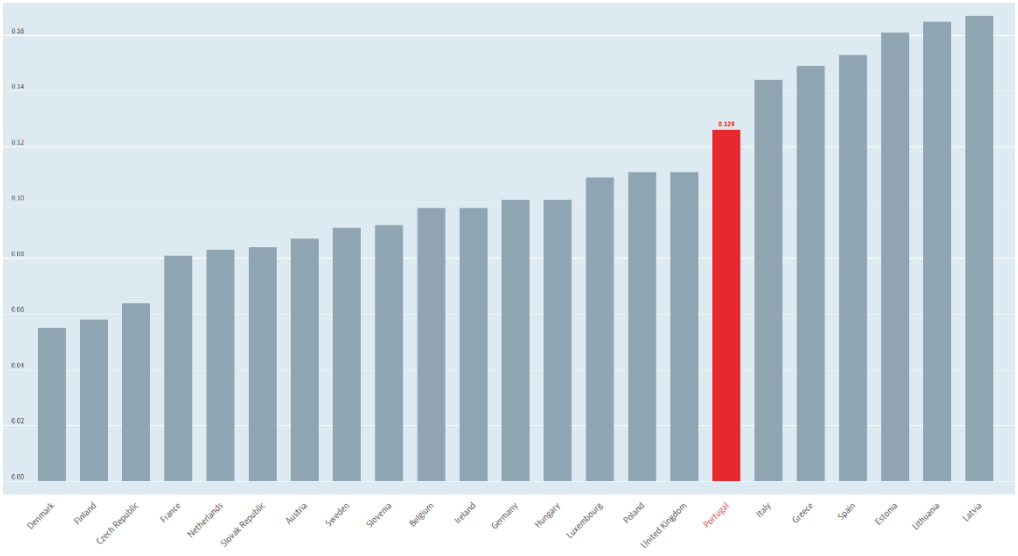

Source: OECD

Στην Πορτογαλία η Ανώτατη Εκπαίδευση παρέχεται από τα Πανεπιστήμια (Universidade), τα Πολυτεχνικά Ινστιτούτα (Instituto Politécnico), τις Ανώτατες Σχολές (Escola Superior) και τα Ανώτατα Ινστιτούτα (Instituto Superior). Το σύστημα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης διακρίνεται σε δύο κατηγορίες: Τη δημόσια τριτοβάθμια εκπαίδευση, η οποία αποτελείται από τα δημόσια ιδρύματα και τα θεσμικά όργανα που ανήκουν στο κράτος και την ιδιωτική τριτοβάθμια εκπαίδευση, αποτελούμενη από ιδρύματα που ανήκουν σε ιδιωτικούς φορείς (European Commission, 2010).

Οι τίτλοι σπουδών που απονέμονται από τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα είναι δομημένοι σύμφωνα με τις αρχές της Διαδικασίας της Μπολόνια:

i. Bacheler/Liceniatura: πτυχία βασικών σπουδών που απονέμονται από όλα τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Για την απόκτηση του Bacheler απαιτείται φοίτηση διάρκειας τριών ετών. Το Liceniatura απονέμεται μετά από τέσσερα, πέντε ή έξι χρόνια σπουδών ανάλογα με τον τομέα.
ii. Mestecado (master's degree): μεταπτυχιακός τίτλος σπουδών σε ένα ειδικό επιστημονικό πεδίο που απονέμεται κυρίως από τα Πανεπιστήμια μετά από σπουδές δύο ετών. Οι μεταπτυχιακές σπουδές περιλαμβάνουν διαλέξεις και συγγραφή εργασίας.
iii. Douctoramento (PhD): απονέμεται από τα πανεπιστήμια στους φοιτητές που είναι κάτοχοι πτυχίου Licenciado ή Mestre και οι οποίοι έχουν επιτύχει σε γραπτές εξετάσεις και έχουν υποστηρίξει με επιτυχία μια διδακτορική διατριβή.
iv. Ο Agregação είναι ο ύψιστος τίτλος σπουδών ο οποίος απονέμεται σε όσους είναι ήδη κάτοχοι διδακτορικοί πτυχίου. Για την απόκτησή του απαιτείται ικανότητα διεκπεραίωσης επιστημονικής έρευνας, παιδαγωγική ικανότητα και επιτυχία σε ειδικές εξετάσεις.

Στην Πορτογαλία όλοι οι φοιτητές πληρώνουν δίδακτρα, τα οποία εξαρτώνται από το είδος του ιδρύματος και το επίπεδο σπουδών. Στα δημόσια ιδρύματα το ύψος των διδάκτρων κυμαίνεται από 650 έως 1.100 ευρώ για κάθε ακαδημαϊκό έτος. Στα ιδιωτικά ιδρύματα τα δίδακτρα κυμαίνονται περίπου στα 3.600 ευρώ κάθε χρόνο.

Σύμφωνα με έκθεση του ΟΟΣΑ το ποσοστό ενηλίκων 25-34 ετών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης έχει αυξηθεί στην Πορτογαλία κατά τα έτη 2000-2017, συνεχίζει όμως να παραμένει από τα χαμηλότερα μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ. Το 2017 το 34.03% των

ενηλίκων 25-34 ετών ήταν απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, από 12.95% το 2000, αλλά εξακολουθεί να βρίσκεται 10 ποσοστιαίες μονάδες κάτω από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ (44.47%) κατατάσσοντας την Πορτογαλία ανάμεσα στις χώρες με τα χαμηλότερα ποσοστά αποφοίτησης από την τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Είναι γεγονός ότι σε κάθε χώρα για την οποία υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία οι νέοι των οποίων οι γονείς δεν έχουν λάβει πανεπιστημιακή εκπαίδευση έχουν μικρότερο ποσοστό συμμετοχής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Το κοινωνικο-οικονομικό υπόβαθρο φαίνεται να επηρεάζει το ποσοστό συμμετοχής και στην πορτογαλική πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ περίπου το 78% των φοιτητών 18-24 ετών δεν έχουν γονείς με ανώτατη εκπαίδευση και αποτελούν μόνο το 61% των εγγραφών σε προπτυχιακά προγράμματα. Παράλληλα έχει διαπιστωθεί ότι οι νέοι με γονείς χωρίς τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι πιθανόν να εισέλθουν στην ανώτατη εκπαίδευση μετά την ηλικία τω 25 ετών (OECD, 2018).

Στον πίνακα που ακολουθεί (1.1) παρουσιάζεται ο αριθμός των εγγραφών στην πορτογαλική τριτοβάθμια εκπαίδευση από το ακαδημαϊκό έτος 2003/04 έως το 2013/14. Σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα σημειώθηκε μείωση των εγγραφών των ανδρών κατά 5,315, από 173,567 το 2003/2004 σε 168,252 το 2013/2014. Η πλειονότητα των νεοεισελθέντων φοιτητών είναι γυναίκες, ωστόσο παρατηρείται και πάλι μείωση των εγγραφών κατά την αναφερόμενη περίοδο κατά 27,548. Στο σύνολο του πληθυσμού καταγράφεται μείωση κατά 32,863, από 395,063 το ακαδημαϊκό έτος 2003/2003 σε 362,200 το 2013/14.

Πίνακας 1.1 Εγγραφές στην πορτογαλική τριτοβάθμια εκπαίδευση ανά φύλο
(2003/04 to 2013/14)

Gender	**2003/04**	**2004/05**	**2005/06**	**2006/07**	**2007/08**	**2008/09**	**2009/10**	**2010/11**	**2011/12**	**2012/13**	**2013/14**
Men	173,567	168,884	164,520	168,821	175,177	174,000	179,151	184,627	181,515	173,745	168,252
Women	221,496	212,053	202,792	197,908	201,740	199,002	204,476	211,641	208,758	197,255	193,948
Total	**395,063**	**380,937**	**367,312**	**366,729**	**376,917**	**373,002**	**383,627**	**396,268**	**390,273**	**371,000**	**362,200**

Source: Adaptation of [28]

Το υψηλό ποσοστό ανεργίας των αποφοίτων πανεπιστημιακής εκπαίδευσης είναι σαφέστατα αποθαρρυντικό δεδομένου ότι κατατάσσει την Πορτογαλία ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη μεγαλύτερη ανεργία, μαζί με την Ελλάδα, την Ισπανία και την Ιταλία. Στο διάγραμμα 1.4 αποτυπώνεται το ποσοστό ανεργίας στους απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Πορτογαλία, το οποίο διαμορφώθηκε στο 5.7% για το 2017. Το ποσοστό αυτό κατατάσσει τη χώρα όσον αφορά στον δείκτη ανεργίας πάνω από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ, ο οποίος διαμορφώνεται στο 4.1% σημειώνεται δηλαδή διαφορά μεγέθους 1.6%.

Διάγραμμα 1.4 Ποσοστό ανεργίας στους απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, 2017

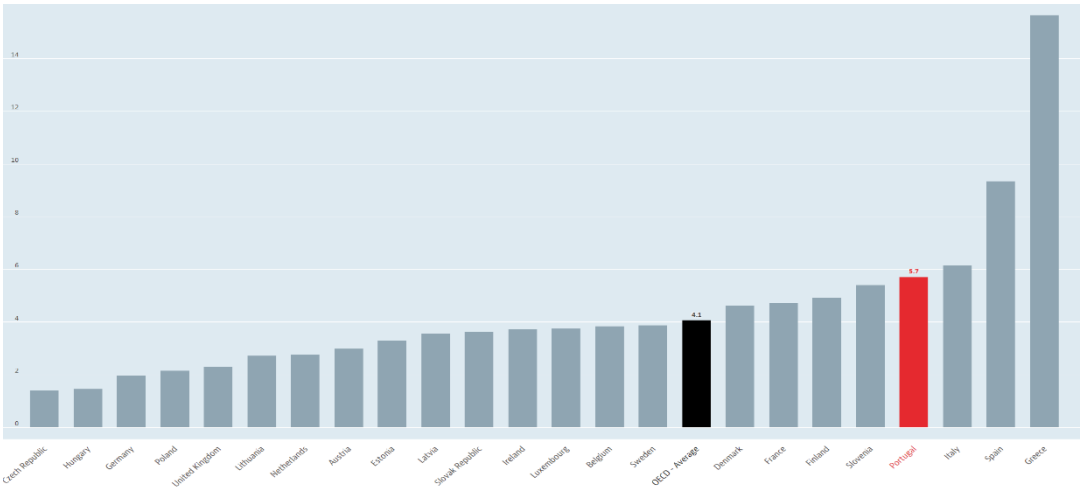

Source: OECD

Οι επιπτώσεις της ύφεσης ήταν καταστροφικές για ορισμένους τομείς της οικονομίας, όπως η εκπαίδευση. Η δημοσιονομική πολιτική του 2011 είχε ως στόχο τη μείωση του κόστους στον τομέα της εκπαίδευσης, ώστε να εξοικονομηθούν 195.000.000 ευρώ. Παρόμοια πολιτική υιοθετήθηκε και το 2013 με σκοπό τη μείωση των εκπαιδευτικών δαπανών κατά 175.000.000 ευρώ (David, 2015). Συνέπεια των μέτρων λιτότητας που εφαρμόστηκαν ήταν η μείωση των διαθέσιμων πόρων για την Ανώτατη Εκπαίδευση, οι περικοπές στους μισθούς των ακαδημαϊκών και η μείωση των διαθέσιμων θέσεων στα πανεπιστήμια. Η πορτογαλική τριτοβάθμια εκπαίδευση χαρακτηρίζεται τόσο από μείωση του αριθμού των νεοεισελθέντων φοιτητών στα πανεπιστήμια όσο και από μειώσεις στο εκπαιδευτικό προσωπικό. Επιπλέον τα μέτρα λιτότητας οδήγησαν στη μείωση των εισοδημάτων των νοικοκυριών, δεδομένο που

εξηγεί την αδυναμία πολλών φοιτητών να ολοκληρώσουν την πανεπιστημιακή τους εκπαίδευση (Arnold & Farinha Rodrigues, 2015).

Τα πανεπιστήμια στις χώρες του ΟΟΣΑ χρηματοδοτούνται κυρίως από το δημόσιο, αν και η χρηματοδότηση από ιδιωτικές πηγές (ιδιώτες, ιδιωτικές επιχειρήσεις, μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς) αυξάνεται συνεχώς και αποτελεί έναν αποτελεσματικό τρόπο για να εξασφαλιστεί η χρηματοδότηση των φοιτητών ανεξάρτητα από το οικονομικό τους υπόβαθρο. Μετά από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, περίπου οι μισές ευρωπαϊκές χώρες μείωσαν τον προϋπολογισμό που διατίθεται για την Ανώτατη Εκπαίδευση. Στο διάγραμμα που ακολουθεί (1.5) καταγράφονται οι συνολικές δημόσιες δαπάνες για την Τριτοβάθμια εκπαίδευση (%) και ο ρυθμός μεταβολής του δείκτη την περίοδο 2000-2015.

Διάγραμμα 1.5 Σύνολο δημοσίων δαπανών (%) για την τριτοβάθμια εκπαίδευση

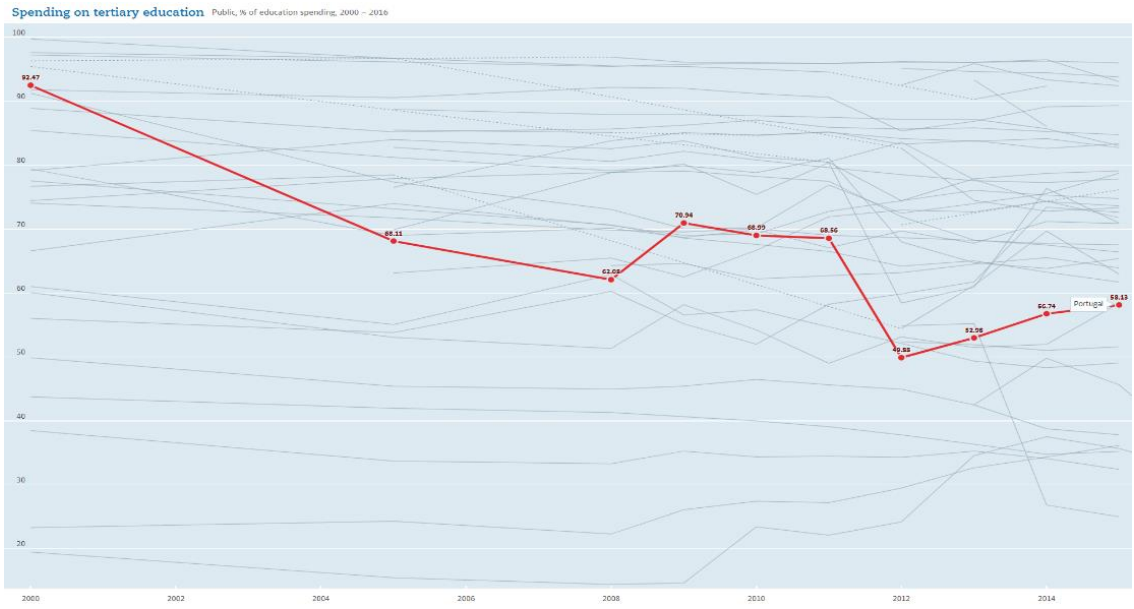

Source: OECD. Education at a glance: Educational finance indicators

Είναι εμφανές ότι οι δημόσιες δαπάνες για την Ανώτατη Εκπαίδευση παρουσίασαν κατακόρυφη μείωση μεγέθους 30.39% από το 2000 (92.47%) έως το 2008 (62.08%). Οι αυξομειώσεις την περίοδο 2008-2011 οδηγούν σε νέα πτώση το 2012 (49.88%), επιβεβαιώνοντας τη μείωση των κρατικών κονδυλίων για την Ανώτατη Εκπαίδευση. Την περίοδο 2013-2015 παρατηρείται σταδιακή αύξηση των κρατικών δαπανών σε ποσοστό 8.25%.

Αναλογικά με τη μείωση των δημοσίων δαπανών για την τριτοβάθμια εκπαίδευση την περίοδο της οικονομικής κρίσης, οι ιδιωτικές δαπάνες παρουσιάζουν αυξητικές τάσεις εξασφαλίζοντας την πανεπιστημιακή χρηματοδότηση τα έτη που οι δημόσιες δαπάνες δεν φαίνονται να είναι επαρκείς (διάγραμμα 1.6).

Διάγραμμα 1.6 Σύνολο ιδιωτικών δαπανών (%) για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, 2000-2015

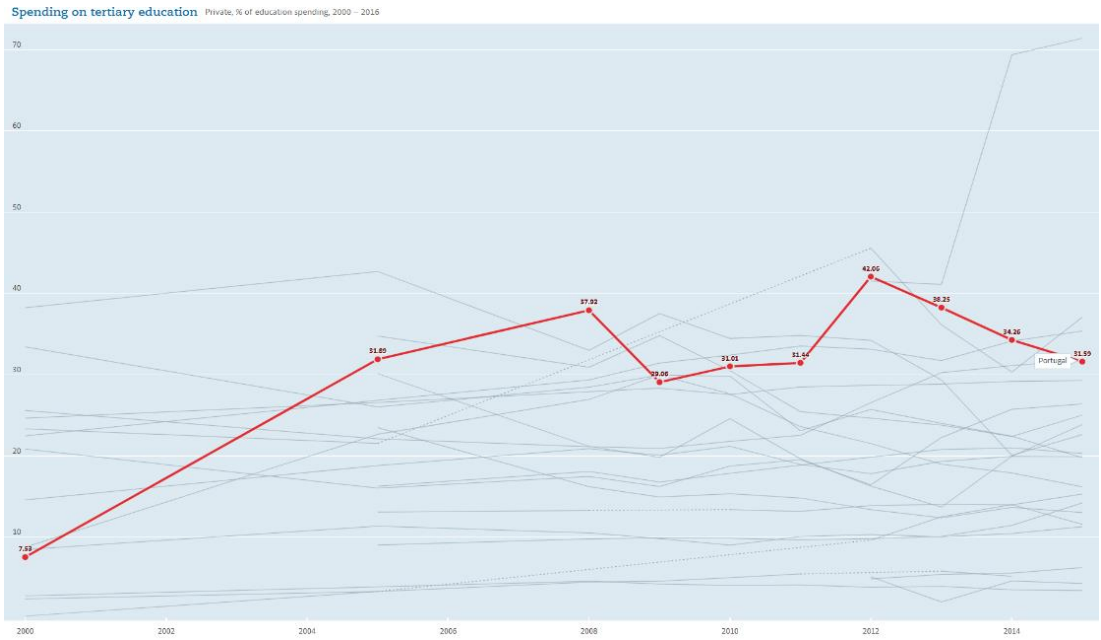

Source: OECD. Education at a glance: Educational finance indicators

Συγκεκριμένα, η χρηματοδότηση από ιδιωτικές πηγές καταγράφει αυξητική πορεία από το 2000 έως το 2008, έτη κατά τα οποία η δημόσια χρηματοδότηση παρουσίαζε πτώση. Αντίστοιχα τα έτη 2009-2011 οι ιδιωτικές δαπάνες μειώνονται (ενώ αντίστοιχα οι δημόσιες αυξάνονται, όπως είδαμε παραπάνω) για να σημειώσουν και πάλι αύξηση το 2012 (42.06%) σε αντιστοιχία με την κατακόρυφη μείωση της δημόσιας χρηματοδότησης. Από το 2013 έως το 2015 παρατηρείται πτώση των ιδιωτικών δαπανών κατά δέκα ποσοστιαίες μονάδες, περίοδο κατά την οποία η δημόσια χρηματοδότηση αυξήθηκε, σύμφωνα με το διάγραμμα που προηγήθηκε.

Τέλος, στο ακόλουθο διάγραμμα καταγράφονται μαζί τα ποσοστά χρηματοδότησης, τόσο της δημόσιας όσο και της ιδιωτικής, για την Ανώτατη Εκπαίδευση στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2016. Είναι εμφανές ότι στην Πορτογαλία το ποσοστό των δημοσίων δαπανών για την τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι από τα χαμηλότερα στην Ευρώπη, ενώ αντίθετα η ιδιωτική χρηματοδότηση

καταλαμβάνει μία από τις υψηλότερες θέσεις με ποσοστό περίπου 30% (διάγραμμα 1.7).

Διάγραμμα 1.7 Δημόσιες και ιδιωτικές δαπάνες (%) για την τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ε.Ε.

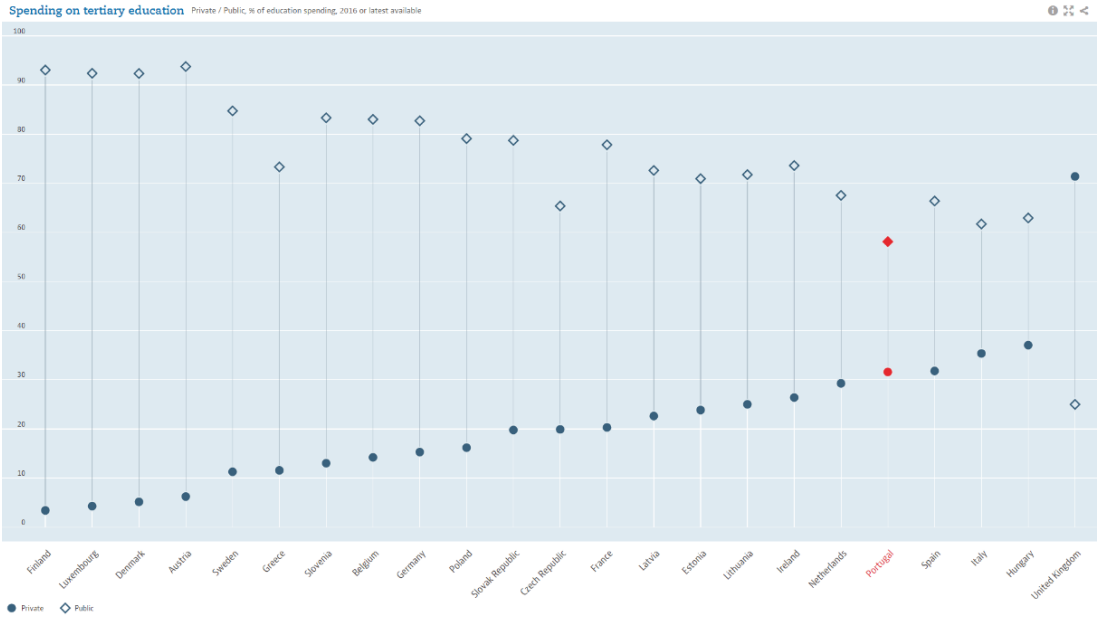

Source: OECD. Education at a glance: Educational finance indicators

1.4.4 Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα

Η ελληνική κρίση δεν αποτελεί ανεξάρτητο από τη διεθνή οικονομική κρίση φαινόμενο. Έγινε αισθητή σχεδόν δύο χρόνια μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers το 2008, καθιστώντας την Ελλάδα την πρώτη χώρα του ευρωπαϊκού Νότου που ήρθε αντιμέτωπη με μια κρίση χρέους. Παρά τους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης που είχε σημειώσει η χώρα έως το 2008, η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση και οι δημοσιονομικές ανισορροπίες οδήγησαν στην παρατεταμένη ύφεση της ελληνικής οικονομίας. Η ρευστότητα του τραπεζικού τομέα περιορίστηκε και αυξήθηκε το κόστος δανεισμού, εντείνοντας το δημοσιονομικό πρόβλημα της χώρας, η οποία βρέθηκε στα πρόθυρα χρεοκοπίας. Μέσα σε ένα χρόνο, εξαιτίας της στασιμότητας του ΑΕΠ, το δημόσιο χρέος αυξήθηκε από 110% σε πάνω από 125% ως ποσοστό του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος, δηλαδή σημειώθηκε δημοσιονομικό έλλειμμα της τάξης του 15%. Παρά τη λήψη μέτρων, η Ελλάδα δεν κατάφερε να βελτιώσει τη θέση της στις διεθνείς αγορές.

Η ανάγκη εξυγίανσης της χώρας οδήγησε στην υπογραφή της "Σύμβασης Δανειακής Διευκόλυνσης" με τις χώρες της Ευρωζώνης και του "Διακανονισμού Χρηματοδότησης Αμέσου Ετοιμότητας" με το ΔΝΤ. Η Ελλάδα εντάχθηκε σε τριμερή μηχανισμό οικονομικής στήριξης, αποτελούμενο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ΕΕ), το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), κοινώς γνωστή και ως «τρόικα» (Ζαμπαρλούκου/Κούση, 2014). Η περίπτωση της Ελλάδας οδήγησε τους αναλυτές ώστε να τη χαρακτηρίσουν ως τον πιο αδύναμο κρίκο της ευρωπαϊκής και διεθνούς οικονομίας (Σακελλαρόπουλος, 2014).

1.4.5 Δημόσιο χρέος και ΑΕΠ

Σημαντικό δείκτη της οικονομικής και χρηματοοικονομικής βιωσιμότητας ενός κράτους αποτελεί η σχέση μεταξύ του δημόσιου χρέους και του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος. Το δημόσιο χρέος αυξάνεται από έτος σε έτος κατά το ποσό που ο ετήσιος κρατικός προϋπολογισμός παρουσιάζει έλλειμμα ή, αντιστρόφως, μειώνεται κατά το ποσό που παρουσιάζει πλεόνασμα. Το δημόσιο χρέος δημιουργείται ή προσαυξάνεται κάθε φορά που πραγματοποιείται δημόσιος δανεισμός για την κάλυψη δημοσίων δαπανών. Όπως προαναφέρθηκε, ο λόγος μεταξύ του δημόσιου χρέους και του ΑΕΠ

αποτελεί μία σημαντική παράμετρο με την οποία καθορίζεται η οικονομική βιωσιμότητα μιας χώρας. Σύμφωνα με την Έκθεση του Δεκεμβρίου 2009 του Υπουργείου Οικονομικών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, η Ελλάδα βρέθηκε στη δεύτερη θέση μεταξύ των κρατών με το μεγαλύτερο δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ κατά το 2009 με ποσοστό 115,2% ανάμεσα στην Ιαπωνία (189,8%) και την Ιταλία (114,61%).

Η μείωση του ΑΕΠ ως απόρροια της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης είχε ως αποτέλεσμα οι αναπτυγμένες χώρες να γνωρίσουν δυσανάλογα μεγάλο πλήγμα. Στον παγκόσμιο χάρτη που ακολουθεί απεικονίζεται η ανάπτυξη του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) στο σύνολο των χωρών για το έτος 2009 βάση των στοιχείων του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ).

Σχήμα 1.4 Η ανάπτυξη του ΑΕΠ στο σύνολο των χωρών για το 2009

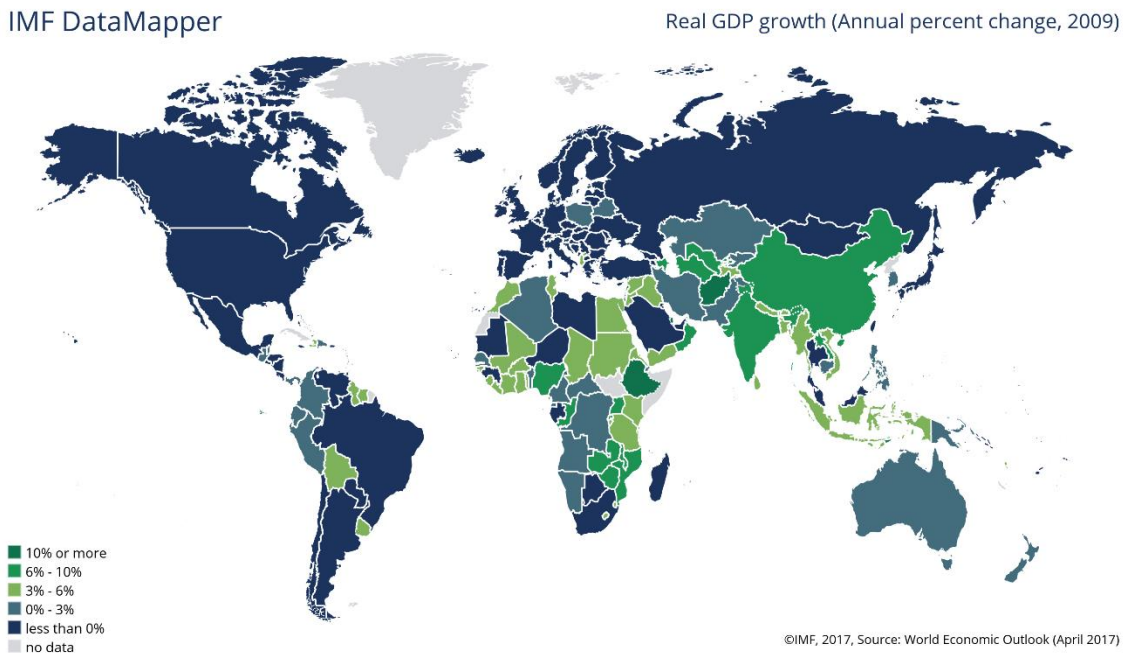

Από τα δεδομένα του χάρτη (σχήμα 1.4) γίνεται αντιληπτό ότι το 2009, το έτος δηλαδή που ακολουθεί την εκδήλωση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, σε λίγες μόνο χώρες σημειώθηκε αύξηση του ΑΕΠ, κυρίως της Νοτιοανατολικής Ασίας και της αφρικανικής ηπείρου. Αντιθέτως στις αναπτυγμένες χώρες, όπως είναι η Αμερική και οι χώρες της ευρωζώνης, το ΑΕΠ όχι μόνο δε σημείωσε αύξηση αλλά, ως επίπτωση της κρίσης, παρατηρήθηκαν αρνητικές τιμές.

1.4.6 Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) ως οικονομικός δείκτης ευημερίας

Σημαντικό δείκτη μέτρησης της παραγωγής μιας οικονομίας αποτελεί το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (gross domestic product – GDP), το οποίο παρουσιάζει τη συνολική εικόνα του επιπέδου ευημερίας μιας χώρας. Το ΑΕΠ ορίζεται ως η προστιθέμενη αξία που παράγεται εντός της επικράτειας μιας χώρας κατά τη διάρκεια μιας δεδομένης χρονικής περιόδου (συνήθως έτους ή τριμήνου) από όλους τους συντελεστές παραγωγής, περιλαμβανομένων και εκείνων που είναι ιδιοκτησίας κατοίκων του εξωτερικού (Βαβούρας, 2016). Ο ρυθμός αύξησης του συνολικού GDP εκφράζει την έκταση της αύξησης του συνολικού προϊόντος της οικονομίας. Εάν διαιρεθεί το ΑΕΠ ενός έτους με τον πληθυσμό της χώρας του ίδιου έτους προκύπτει το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, το οποίο δηλώνεται από τη σχέση:

$$GDP_i\ (p.c.) = \frac{GDP_i}{N_i}$$

όπου GDP_i είναι το GDP για κάθε χρονιά i και N_i ο αντίστοιχος πληθυσμός.

Το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ δίνει το προϊόν που θα αντιστοιχούσε σε κάθε κάτοικο μιας οικονομίας, αν η διανομή του ήταν ίση. Ο ρυθμός αύξησης του πραγματικού κατά κεφαλή GDP εκφράζει την έκταση της βελτίωσης της οικονομικής ευημερίας του μέσου, από πλευράς εισοδήματος, ατόμου. Ο ρυθμός αύξησης του πραγματικού κατά κεφαλή GDP δίνεται από τη σχέση:

$$\frac{\Delta y}{y} \quad \text{όπου } y = \frac{Y}{N}$$

Όπου Y = το συνολικό ΑΕΠ, y = το κατά κεφαλή ΑΕΠ και N = ο συνολικός πληθυσμός.

Ο ρυθμός αύξησης του κατά κεφαλήν πραγματικού GDP ισούται με το ρυθμό αύξησης του συνολικού πραγματικού GDP μείον το ρυθμό αύξησης του πληθυσμού:

$$\frac{\Delta y}{y} = \frac{\Delta Y}{Y} - \frac{\Delta N}{N}$$

Η πορεία του ΑΕΠ αποτελεί δείκτη της άνθησης ή της ύφεσης μιας οικονομίας. Ο αντίκτυπος της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008 οδήγησε την ελληνική οικονομία σε μια παρατεταμένη ύφεση, η οποία σε συνδυασμό με την αυστηρή εισοδηματική πολιτική και τον περιορισμό των δημοσίων δαπανών επηρέασαν αρνητικά την εξέλιξη του ΑΕΠ. Η μείωση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος συνεπάγεται την αύξηση του μεγέθους της ανεργίας και την εκτίναξη του ποσοστού της σε πρωτόγνωρα επίπεδα για τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα.

1.4.7 Η ανεργία και η εξελικτική πορεία της στην ελληνική κοινωνία

Με δεδομένο ότι κάθε οικονομία αποτελείται από ένα ορισμένο μέγεθος πληθυσμού, υφίσταται διάκριση του πληθυσμού σε οικονομικά ενεργό και οικονομικά μη ενεργό. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός αποτελεί το εργατικό δυναμικό της οικονομίας και περιλαμβάνει τα άτομα ηλικίας 14-65 ετών, τα οποία είναι ικανά προς εργασία και ταυτόχρονα θέλουν να εργαστούν, σε αντίθεση με τον οικονομικά μη ενεργό πληθυσμό ο οποίος περιλαμβάνει τα άτομα εκείνα τα οποία δεν μπορούν ή δε θέλουν να εργαστούν. Επιπλέον, το εργατικό δυναμικό διακρίνεται (i) στους απασχολούμενους, δηλαδή σ'εκείνους οι οποίοι εργάζονται και (ii) στους άνεργους, δηλαδή σ'εκείνους που δεν εργάζονται. Ως απασχολούμενοι θεωρούνται εκείνοι που είτε εργάστηκαν τουλάχιστον μία ώρα την εβδομάδα που προηγήθηκε της διεξαγωγής της έρευνας εργατικού δυναμικού είτε, ενώ έχουν κύρια εργασία, δεν εργάστηκαν τη συγκεκριμένη εβδομάδα για διάφορους λόγους (απεργία, ασθένεια, άδεια). Αντιθέτως ως άνεργοι ορίζονται τα άτομα εκείνα τα οποία δεν έχουν κύρια εργασία ούτε εργάστηκαν καθόλου την περασμένη εβδομάδα της διεξαγωγής της έρευνας. Το άθροισμα των απασχολούμενων και των ανέργων ισούται με το εργατικό δυναμικό. Κατά συνέπεια η ανεργία μετράται ως ποσοστό επί τοις εκατό (%) του εργατικού δυναμικού και δίνεται από τη σχέση:

$$Ποσοστό\ ανεργίας = \frac{Αριθμός\ ανέργων}{Εργατικό\ δυναμικό} \times 100$$

Στον πίνακα 1.2 παρουσιάζεται η εξελικτική πορεία που σημείωσε το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην Ελλάδα κατά τα έτη 2004-2016 και η ποσοστιαία μεταβολή του σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος. Επίσης, καταγράφεται η αυξητική πορεία της ανεργίας και τα ποσοστά ανεργίας που αφορούν το εργατικό δυναμικό της χώρας, ιδιαίτερα τους νέους κάτω των 25 ετών. Επιπλέον, παρουσιάζεται μια ιδιαίτερη κατηγορία νοικοκυριών που αφορά τα νοικοκυριά που χαρακτηρίζονται από πολύ χαμηλή ένταση εργασίας.

Πίνακας 1.2 Η εξελικτική πορεία των οικονομικών δεικτών τα έτη 2004-2016

Year	Real GDP per capita (in euro per inhabitant)	Real GDP per capita (% change on previous year)	Unemployment (in 1000 persons)	Total unemployment rate (% of labour force)	Unemployment rate of labour force aged less than 25 years (% of corresponding labour force)	People living in households with very low work intensity (in 1000 person
2004	17,100	4.00%	506	10.5%	26.9	604
2005	17,400	1.90%	477	9.9%	26	610
2006	18,300	5.10%	434	8.9%	25.2	660
2007	18,800	3.10%	407	8.3%	22.9	662
2008	18,700	-0.60%	378	7.7%	22.1	611
2009	18,100	-3.50%	471	9.5%	25.8	539
2010	17,100	-5.20%	629	12.6%	32.9	619
2011	15,900	-7.00%	877	17.7%	44.4	978
2012	14,900	-6.30%	1,204	24.3%	55.3	1,158
2013	14,500	-4.20%	1,330	27.5%	58.3	1,466
2014	14,700	1.00%	1,274	26.5%	52.4	1,357
2015	14,700	0.40%	1,197	24.9%	49.8	1,309
2016	14,800	0.40%	1,131	23.6%	47.3	1,330

Πηγή: Eurostat

Τα στοιχεία του πίνακα καταδεικνύουν το 2007 ως το τελευταίο έτος κατά το οποίο η ελληνική οικονομία κατέγραψε θετικό ρυθμό αύξησης του GDP. Επιπλέον, παρατηρείται συνολική μείωση του αυτού κατά τα έτη 2008-2016, από 18.700 € (2008) σε 14.800€ (2016). Η καταγεγραμμένη μείωση αντιστοιχεί σε ποσοστό 21%. Παράλληλα σημειώνεται σημαντική αύξηση της ανεργίας από το 2008 μέχρι το 2013 με μικρή ετήσια μείωση από την επόμενη χρονιά έως σήμερα. Ο αριθμός των ανέργων υπερδιπλασιάστηκε το 2016, ενώ ο δείκτης της συνολικής ανεργίας του εργατικού δυναμικού διαμορφώθηκε στο 23.6% το 2016, από 7.7% το 2008, αυξήθηκε δηλαδή κατά 15.9%. Ακόμα μεγαλύτερη αύξηση της ανεργίας παρατηρείται στους νέους κάτω των 25 ετών, το ποσοστό της οποίας υπερδιπλασιάστηκε από 22.1% το 2008 σε 47.3% το 2016. Τέλος, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, ο αριθμός των Ελλήνων που ζει σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας έχει διπλασιαστεί την περίοδο της οικονομικής κρίσης, από 662.000 το 2007 σε 1.330.000 το 2016.

Στη συνέχεια προσεγγίζεται εννοιολογικά η συγκεκριμένη κατηγορία νοικοκυριών και εξετάζεται η θέση που αυτά κατέχουν στη σύγχρονη ευρωπαϊκή πραγματικότητα.

1.4.8 Νοικοκυριά πολύ χαμηλής εντάσεως εργασίας

Η πολλαπλή διάσταση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού υπολογίζεται με βάση τρεις δείκτες σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο: το ποσοστό κινδύνου φτώχειας, το δείκτη υλικής στέρησης και το ποσοστό των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας. Στην πληθυσμιακή ομάδα που βιώνει τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό εντάσσονται τα άτομα εκείνα που ζουν σε νοικοκυριά με διαθέσιμο εισόδημα κάτω του 60% του εθνικού μέσου διαθέσιμου εισοδήματος (μετά τις μεταβιβάσεις των κοινωνικών επιδομάτων) ή που στερούνται σημαντικά αγαθά ή που ζουν σε νοικοκυριά χαμηλής εντάσεως εργασίας.

Οι άνθρωποι βρίσκονται αντιμέτωποι με τον κίνδυνο της φτώχειας ή του κοινωνικού αποκλεισμού εάν βιώσουν έναν τουλάχιστον από τους τρεις κινδύνους. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat), το 2015 υπήρχαν 51,2 εκατομμύρια άτομα στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 28 κρατών μελών που ζούσαν σε νοικοκυριά που αντιμετώπιζαν εισοδηματική φτώχεια, 16,0 εκατομμύρια άνθρωποι αντιμετώπιζαν σοβαρή υλική στέρηση, ενώ 13,1 εκατομμύρια άτομα ζούσαν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή εργασιακή δραστηριότητα. Ως νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας (households with very low work intensity) χαρακτηρίζονται τα νοικοκυριά των οποίων τα μέλη της εργάσιμης ηλικίας εργάστηκαν λιγότερο από το 20% του συνολικού δυναμικού τους κατά τους προηγούμενους 12 μήνες. Η ένταση εργασίας ενός νοικοκυριού είναι ο λόγος του συνολικού αριθμού μηνών που εργάστηκαν όλα τα μέλη του τα οποία βρίσκονται σε εργάσιμη ηλικία κατά το έτος αναφοράς του εισοδήματος και ο συνολικός αριθμός μηνών που τα ίδια μέλη του νοικοκυριού θεωρητικά θα μπορούσαν να είχαν εργαστεί την ίδια περίοδο. Επιπροσθέτως, ως μέλη ενός νοικοκυριού τα οποία βρίσκονται σε εργάσιμη ηλικία θεωρούνται τα άτομα ηλικίας 18-59 ετών, με εξαίρεση τους φοιτητές ηλικίας 18 έως 24 ετών (σημειώνεται ότι τα νοικοκυριά που αποτελούνται μόνο από παιδιά, σπουδαστές ηλικίας κάτω των 25 ετών και/ή άτομα ηλικίας 60 ετών και άνω αποκλείονται πλήρως από τον υπολογισμό).

Με βάση τα στοιχεία της Eurostat είναι δυνατό να ταξινομηθούν οι ευρωπαϊκές χώρες ανάλογα με το ποσοστό των νοικοκυριών με πολύ χαμηλή εργασιακή δραστηριότητα, όπως καταγράφεται σ' αυτές. Σύμφωνα με τα στοιχεία του χάρτη το ποσοστό του συνολικού πληθυσμού που ζει σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας στην Ευρώπη κυμαίνεται από 5.2 % (Ισλανδία) έως 21.2% (Σερβία).

Συγκεκριμένα, στις χώρες που παρατηρούνται τα περισσότερα νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας, τα οποία καταλαμβάνουν ποσοστό 14.9%-21.2% του συνολικού αριθμού των νοικοκυριών, ανήκουν η Σερβία (21.2%), η Ιρλανδία (19.2%), η πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (17.4%), η Ελλάδα (16.8) και η Ισπανία (15.4%).

Ακολουθούν οι χώρες στις οποίες τα νοικοκυριά με πολύ χαμηλή εργασιακή δραστηριότητα καταλαμβάνουν ποσοστό 10.9% - 14.9% του συνολικού αριθμού των νοικοκυριών. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν το Βέλγιο (14.9%), η Κροατία (14.4%), η Μεγάλη Βρετανία (11.9%), η Ιταλία (11.7%), η Δανία (11.6%) και η Βουλγαρία (11.6%).

Στην επόμενη κατηγορία ανήκουν οι χώρες στις οποίες το ποσοστό των νοικοκυριών με πολύ χαμηλή δραστηριότητα κυμαίνεται από 8.6% - 10.9%. Στη συγκεκριμένη ομάδα χωρών ανήκουν η Κύπρος και η Πορτογαλία (10.9%), η Φινλανδία (10.8%), η Ολλανδία (10.2%), η Γερμανία (9.8%), η Ουγγαρία (9.4%) και η Μάλτα με τη Λιθουανία (9.2%).

Λιγότερο επηρεασμένες είναι οι χώρες εκείνες που ανήκουν στην κατηγορία με ποσοστό από 6.9% - 8.6%, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται η Γαλλία (8.6%), η Αυστρία (8.2%), η Ρουμανία (7.9%), η Νορβηγία και η Λετονία (7.8%), η Σλοβενία (7.4%) και η Σλοβακία (7.1%).

Τέλος, λιγότερο αντιμέτωπες με τον κίνδυνο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού βρίσκονται οι χώρες εκείνες στις οποίες τα ποσοστά των νοικοκυριών με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας κυμαίνονται από 5.2% - 6.9%. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν η Πολωνία (6.9%), η Τσεχία (6.8%), η Εσθονία (6.6%), η Σουηδία (5.8%), το Λουξεμβούργο (5.7%), η Ελβετία (5.3%) και η Ισλανδία (5.2%).

1.4.9 Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης στα ελληνικά νοικοκυριά

Άμεση απόρροια της συρρίκνωσης του ΑΕΠ στην Ελλάδα εξαιτίας των μνημονιακών επιβαρύνσεων αποτελεί η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης των νοικοκυριών. Έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων Γενικής Συνομοσπονδίας Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας) κατέδειξε τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στο εισόδημα, τις δαπάνες και την ποιότητα διαβίωσης των νοικοκυριών (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2016). Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας το 75,3% των νοικοκυριών παρουσίασε σημαντική μείωση των εισοδημάτων του σε σχέση με το προηγούμενο έτος, ενώ πάνω από το 37% των νοικοκυριών δηλώνει ότι διαβιώνει με ετήσιο οικογενειακό εισόδημα της κατώτερης εισοδηματικής κλίμακας (37,1% δηλώνουν εισόδημα λιγότερο από 10.000€). Την αύξηση του ποσοστού ακραίας φτώχειας που πλήττει τη χώρα επιβεβαιώνει η δήλωση του 16% των νοικοκυριών ότι τα εισοδήματά του δεν επαρκούν για την κάλυψη των βασικών αναγκών.

Στο διάγραμμα 1.8 αποτυπώνονται τα αποτελέσματα της δειγματοληπτικής Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών (ΕΟΠ) για το έτος 2015, όπως αυτή διενεργήθηκε σε δείγμα 6.150 ιδιωτικών νοικοκυριών στο σύνολο των περιοχών της χώρας (ΕΛΣΤΑΤ, 2015).

Διάγραμμα 1.8 Μέση μηνιαία δαπάνη νοικοκυριών

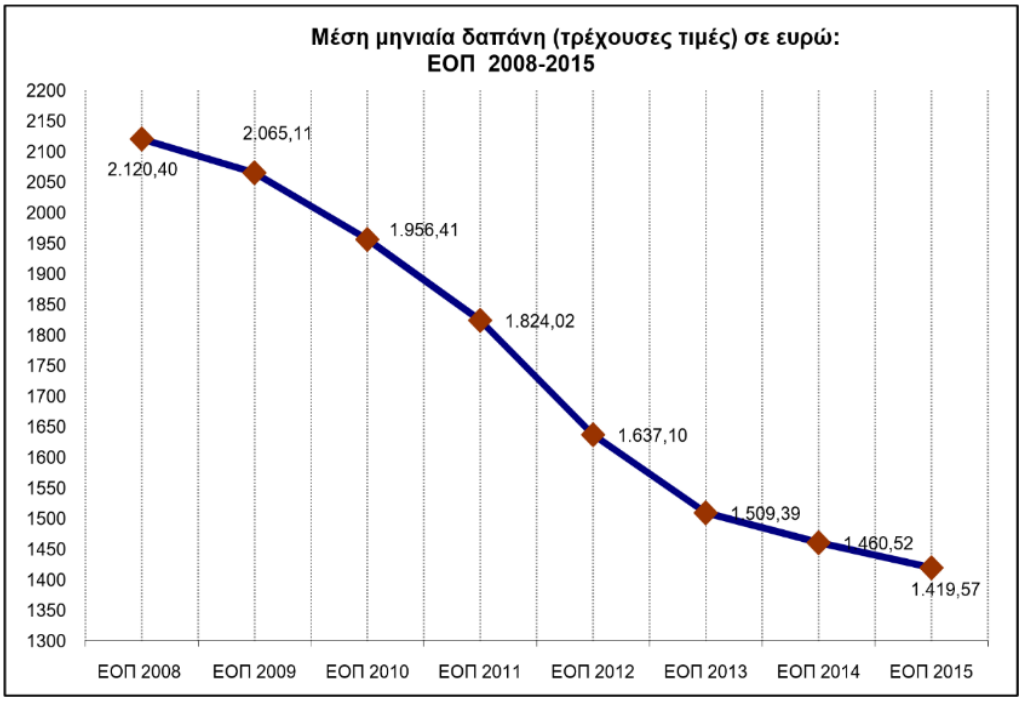

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Εξετάζοντας τις παρατηρούμενες τιμές διαπιστώνεται ότι σημειώθηκε μείωση της μέσης μηνιαίας δαπάνης των νοικοκυριών κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης από 2.120,40€ το 2008 σε 1.419,57€ το 2015. Επιπλέον, παρατηρείται μείωση της μέσης μηνιαίας δαπάνης των νοικοκυριών κατά 27.4% μεταξύ 2010 και 2015, ενώ η αντίστοιχη μείωση είναι της τάξεως του 33.1% μεταξύ 2008 και 2015.

1.4.10 Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Η Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα θεωρείται από το Σύνταγμα ως δημόσιο αγαθό και χρηματοδοτείται από τον κρατικό προϋπολογισμό για τα λειτουργικά της έξοδα και τις ανάγκες της σε επενδύσεις και υποδομές. Το ιδιόμορφο καθεστώς του Πανεπιστημίου και του διδακτικού ερευνητικού προσωπικού του κατέχει καθοριστικό ρόλο στις σύγχρονες κοινωνίες. Το Πανεπιστήμιο έχει ως αποστολή να επιτελέσει τρεις αλληλένδετες λειτουργίες: τη μετάδοση της ήδη κατακτημένης γνώσης, την παραγωγή νέας γνώσης και τη διαμόρφωση νέων επιστημόνων (Τσαούσης, 2003).

Το σύστημα της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα περιλαμβάνει ένα μεγάλο αριθμό Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων που παρέχουν υψηλής ποιότητας παιδεία και έρευνα με αποτέλεσμα να κατέχουν υψηλή θέση στην παγκόσμια κατάταξη, σύμφωνα με έκθεση του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ, 2016). Παρόλα αυτά η τριτοβάθμια εκπαίδευση καλείται να αντιμετωπίσει μια σειρά από σημαντικές προκλήσεις, καθώς η διαρκής μείωση της χρηματοδότησης των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων προκαλεί αναπόφευκτα αλυσιδωτά προβλήματα στην ορθή λειτουργία των πανεπιστημίων. Τα θεμελιώδη προβλήματα με τα οποία η τριτοβάθμια εκπαίδευση βρίσκεται αντιμέτωπη αφορούν την ανεπάρκεια υλικοτεχνικών υποδομών, καθώς και τις συνεχείς καθυστερήσεις στην έγκριση χρηματοδότησης ερευνητικών προγραμμάτων. Ας σημειωθεί ακόμη ότι οι ελλείψεις στο διοικητικό προσωπικό δυσχεραίνουν την εύρυθμη λειτουργία των ιδρυμάτων, δημιουργώντας προβλήματα που αφορούν στην οργάνωσή τους. Επιπροσθέτως, το διδακτικό προσωπικό είναι χαμηλά αμειβόμενο, χωρίς σταθερή συνεργασία με τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, με αποτέλεσμα να μην επιτυγχάνεται η ουσιαστική και παραγωγική προσφορά. Ο συνδυασμός αυτός αποτελεί μειονέκτημα για την Ανώτατη Εκπαίδευση με δεδομένο ότι το βασικό εχέγγυο επιτυχίας και επίτευξης των στόχων της αποτελεί το ανθρώπινο δυναμικό της (Κέφης & Παπαζαχαρίου, 2009).

Παράλληλα, η μη επαρκής στελέχωση των ιδρυμάτων έχει ως συνέπεια την αυξητική τάση στην αναλογία φοιτητών προς διδάσκοντες, με άμεση συνέπεια να υποβαθμίζεται η αποτελεσματική διενέργεια των μαθημάτων και η δυνατότητα επικοινωνίας ανάμεσα στους καθηγητές και τους φοιτητές. Την κατάσταση αυτή δυσχεραίνει και η δυσανάλογη μείωση των προσλήψεων των μελών ΔΕΠ συγκριτικά με τις υφιστάμενες συνταξιοδοτήσεις των καθηγητών.

Στο διάγραμμα 1.9 παρουσιάζονται από κοινού ο αριθμός των φοιτητών και των καθηγητών για τα ακαδημαϊκά έτη 2003-2015. Σχολιάζοντας τα δεδομένα είναι εμφανές ότι τη σταδιακή αύξηση του αριθμού των καθηγητών έως το 2009 διαδέχεται μια σημαντική μείωση από το 2010 και ύστερα. Η παράλληλη αύξηση του αριθμού των φοιτητών το χρονικό διάστημα 2009-2015 σε συνδυασμό με την παρατηρούμενη μείωση των καθηγητών, επιβεβαιώνει την αυξητική τάση στην αναλογία φοιτητών προς διδάσκοντες.

Διάγραμμα 1.9 Αναλογία φοιτητών προς ακαδημαϊκούς τα έτη 2003-2015

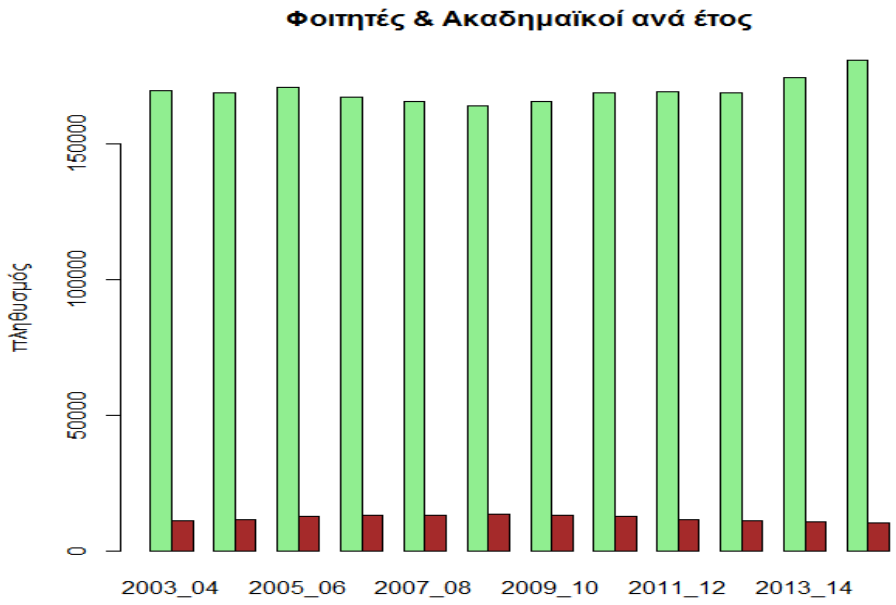

Το ύψος της εθνικής δαπάνης για την παιδεία συχνά θεωρείται ως ο βασικός προσδιοριστικός παράγοντας του επιπέδου εκπαίδευσης και συνεπώς του σχηματισμού ανθρώπινου κεφαλαίου που συντελεί στην αύξηση του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης (Τράπεζα της Ελλάδος, 2016). Παρόλα αυτά οι περικοπές στον προϋπολογισμό για τα

τρέχοντα έξοδα καθιστά τη λειτουργία των Α.Ε.Ι. πολύ δύσκολη, καθώς δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στις βασικές τους ανάγκες. Μέρος των λειτουργικών εξόδων των Α.Ε.Ι. και κυρίως των Πανεπιστημίων καλύπτεται σε πολλές περιπτώσεις από ίδιες πηγές που προέρχονται από τις γενικές δαπάνες των ερευνητικών προγραμμάτων, όπως επίσης και από έσοδα από άλλες δραστηριότητες, όπως αμοιβές από μεταπτυχιακά προγράμματα, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ή υπηρεσίες εργαστηρίων.

Τα προγράμματα δημοσιονομικής εξυγίανσης που εφαρμόζονται από το 2010 οδήγησαν σε μια δραματική μείωση των κονδυλίων του Κρατικού προϋπολογισμού προς την Ανώτατη Εκπαίδευση. Η καταγεγραμμένη μείωση, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία για την περίοδο 2009-2013, ανέρχεται περίπου στο 31,74%. Περιλαμβάνονται οι μειώσεις στους μισθούς του διδακτικού και διοικητικού προσωπικού κατά περίπου 30-40%, περικοπές σε λειτουργικά έξοδα κατά περίπου 50-60% και σημαντικότατες περικοπές κατά 60-80% στον προϋπολογισμό δημοσίων επενδύσεων που αφορούν στη συντήρηση, τον επιστημονικό εξοπλισμό για τα εργαστήρια και την έρευνα ή τις εκπαιδευτικές υποδομές (ΥΠΕΠΘ, 2016).

Στο διάγραμμα 1.10 καταγράφονται οι συνολικές δημόσιες δαπάνες για την τριτοβάθμια εκπαίδευση (σε εκ. €) και ο ρυθμός μεταβολής του δείκτη την περίοδο 2005-2013.

Διάγραμμα 1.10 Δημόσιες δαπάνες για την τριτοβάθμια εκπαίδευση 2005-2013

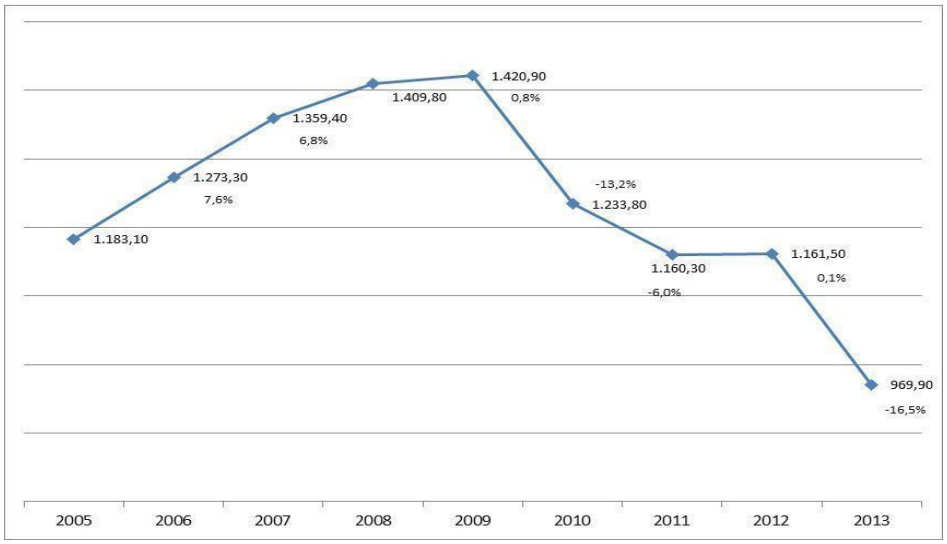

Πηγή: Τα βασικά μεγέθη της Ελληνικής Εκπαίδευσης. Κέντρο Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής. ΥΠ.Π.Ε.Θ

Από τα στοιχεία του διαγράμματος καθίσταται σαφές ότι οι δημόσιες δαπάνες για τα Πανεπιστήμια παρουσίαζαν συνεχόμενη αυξητική πορεία έως το 2009. Στη συνέχεια όμως παρατηρείται μια κατακόρυφη μείωση των κρατικών δαπανών, η οποία αγγίζει σχεδόν το 32% από την έναρξη της οικονομικής κρίσης και ύστερα, επιβεβαιώνοντας τη μείωση των κρατικών κονδυλίων για την Ανώτατη Εκπαίδευση.

Είναι γεγονός ότι παρατηρείται ένας ιδιόμορφος "γιγαντισμός" της Ανώτατης Εκπαίδευσης, ο οποίος οξύνει το πρόβλημα της ανεργίας που πλήττει την ελληνική κοινωνία. Αποτελεί κοινή θέση ότι για τον Νεοέλληνα η ανώτατη μόρφωση σημαίνει αυτόματα κοινωνική καταξίωση και οικονομική ευμάρεια. Ως φυσικό επακόλουθο παρατηρείται το νοσηρό φαινόμενο της πληθώρας των πτυχιούχων χωρίς να υπάρχει η δυνατότητα απορρόφησής τους από τις παραγωγικές δομές. Ανασταλτικό, επίσης, παράγοντα για τη συμβολή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην αναπτυξιακή πορεία της χώρας αποτελεί η περιορισμένη σύνδεσή της με την αγορά εργασίας.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα 1.3 το ποσοστό ανεργίας στους αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σημείωσε εκτεταμένη αύξηση κατά τη χρονική περίοδο 2007-2015. Συγκεκριμένα το 2007, πριν δηλαδή την άφιξη της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, το ποσοστό ανεργίας για τους κατόχους βασικού τίτλου σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ήταν 6,2% (έναντι 20,0% το 2015), σημειώθηκε δηλαδή αύξηση κατά 13.8%. Για τους κατόχους μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου σπουδών το ποσοστό αυτό αυξήθηκε κατά 7,3% την προαναφερόμενη περίοδο, ενώ για τους κατόχους πτυχίου Ανώτερης Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης διαμορφώθηκε στο 25,2% το 2015 (έναντι 10,3% το 2007), δηλαδή αυξήθηκε κατά 14,9%.

Πίνακας 1.3 Ανεργία (%) στους αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης

Έτος	Διδακτορικό/ μεταπτυχιακό	Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	Πτυχίο Ανώτερης Τεχν.Επαγ.Εκπαίδευσης
2007	5,9%	6,2%	10,3%
2008	5,0%	5,6%	10,0%
2009	7,6%	6,7%	12,1%
2010	8,3%	9,7%	16,5%
2011	11,9%	14,8%	23,1%
2012	14,3%	16,6%	29,1%
2013	15,0%	19,0%	30,9%
2014	12,7%	20,6%	26,9%
2015	13,2%	20,0%	25,2%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία: Μονάδα Α Επιτελικής Δομής ΕΣΠΑ

Η υψηλή αύξηση του ποσοστού της ανεργίας στους αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι σαφέστατα αποθαρρυντική και αξίζει να μελετηθεί παράλληλα με τη διάσταση του φύλου στο εκπαιδευτικό επίπεδο, η οποία αποτυπώνεται εντονότερα στο ποσοστό ανεργίας. Έρευνα που διεξήχθη από το Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (ΙΟΒΕ, 2017) κατέδειξε ότι το ποσοστό ανεργίας στους άνδρες κατόχους βασικού τίτλου σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης διαμορφώθηκε στο 14% για το 2016 σημειώνοντας ποσοστιαία αύξηση 9% σε σχέση με το 2009 (5%), όταν δηλαδή οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης άρχισαν να πλήττουν την Ελλάδα. Αντίστοιχα, στις γυναίκες αποφοίτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, άγγιξε το 23% το 2016, έναντι 9% που είχε καταγραφεί το 2009, σημειώνοντας αύξηση 14%. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας, το ποσοστό ανεργίας στους άνδρες κατόχους μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου διαμορφώθηκε στο 10% για το 2016, δηλαδή διπλασιάστηκε σε σχέση με το 2009 (5%). Παράλληλα, στις γυναίκες κατόχους μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου το ποσοστό ανεργίας σημείωσε αυξητική τάση το 2016 (14%) συγκριτικά με το 2009 (8%), αυξήθηκε δηλαδή κατά 6%.

Ας σημειωθεί ακόμη ότι στα άτομα με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο, παρατηρήθηκε μεγαλύτερη αύξηση του ποσοστού ανεργίας, κυρίως στις γυναίκες, το οποίο σε ορισμένες κατηγορίες έφτασε σχεδόν το 35% το 2016. Επομένως, είναι προφανές ότι η ανεργία ανά φύλο, λαμβάνοντας υπόψη το επίπεδο της εκπαίδευσης, πλήττει διαχρονικά περισσότερο τις γυναίκες συγκριτικά με τους άντρες. Παρόλο που η πρόσβαση των γυναικών με υψηλό μορφωτικό επίπεδο στην αγορά εργασίας είναι πιο ευνοϊκή, τα ποσοστά παραμένουν χαμηλότερα από εκείνα των αντρών πτυχιούχων (διάγραμμα 1.11).

Διάγραμμα 1.11 Η ανεργία ανά φύλο και επίπεδο εκπαίδευσης

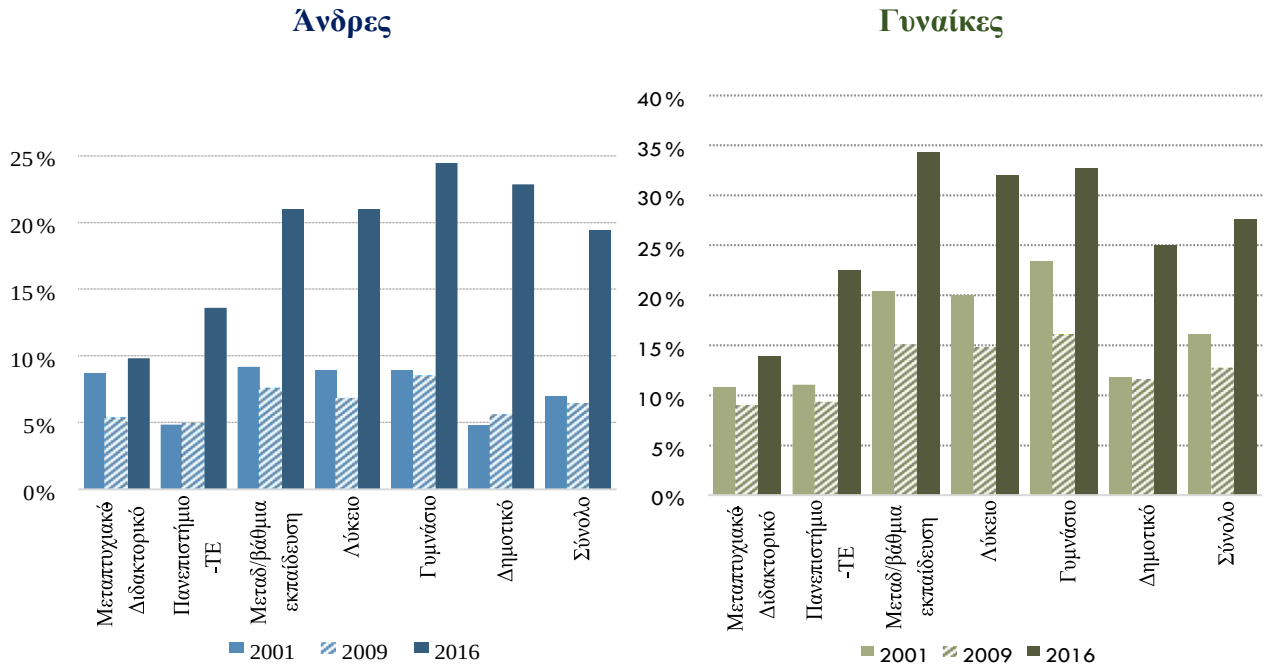

Πηγή:ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων: ΙΟΒΕ

Σε μια περίοδο παρατεταμένης οικονομικής κρίσης, όπως αυτή που βιώνει η σύγχρονη Ελλάδα, ο ρόλος της επιστημονικής βάσης της χώρας χαρακτηρίζεται πολύ κρίσιμος για το μέλλον της οικονομίας και τις προοπτικές απασχόλησης της νέας γενιάς. Η δημιουργία και η αξιοποίηση δεσμών των πανεπιστημίων με τον ελληνικό δημόσιο και ιδιωτικό τομέα κρίνεται απαραίτητη, ώστε να καλυφθούν οι ανάγκες και η ζήτηση της αγοράς εργασίας από υψηλής ποιότητας εργατικό δυναμικό, το οποίο θα συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

1.4.11 Η εξερχόμενη μεταναστευτική κίνηση και οι κοινωνικές της επιπτώσεις

Αδιαμφισβήτητα, οι δύο πιο επώδυνες συνέπειες που βιώνει μια κοινωνία σε συνθήκες παρατεταμένης οικονομικής ύφεσης είναι η φτώχεια και η μετανάστευση. Στην Ελλάδα της κρίσης, το φαινόμενο της εκροής ανθρώπινου κεφαλαίου έχει λάβει ανησυχητικές διαστάσεις. Χιλιάδες Έλληνες εξέρχονται μόνιμα από τη χώρα με κατεύθυνση τις περισσότερο αναπτυγμένες χώρες, αναζητώντας εργασία με καλύτερη αμοιβή και καλύτερες προοπτικές κοινωνικής και οικονομικής προόδου.

Διάγραμμα 1.12 Εξερχόμενοι μετανάστες 20-24 ετών

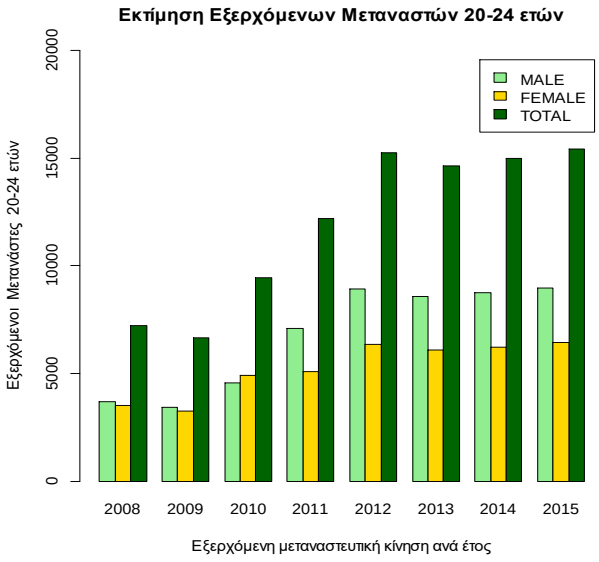

Παραδοσιακά, η ατλαντική οικονομία (η Αμερική και η Ευρώπη) θεωρείται σημαντικός πόλος έλξης μεταναστών. Παρόλα αυτά η σχετική οικονομική ευημερία, η υψηλή ζήτηση εργασίας, καθώς και το αναπτυγμένο κράτος πρόνοιας καθιστούν την ΕΕ τον πλέον δημοφιλή πόλο έλξης (Λαζαρέτου, 2016).

Διάγραμμα 1.13 Εξερχόμενοι μετανάστες 25-29 ετών

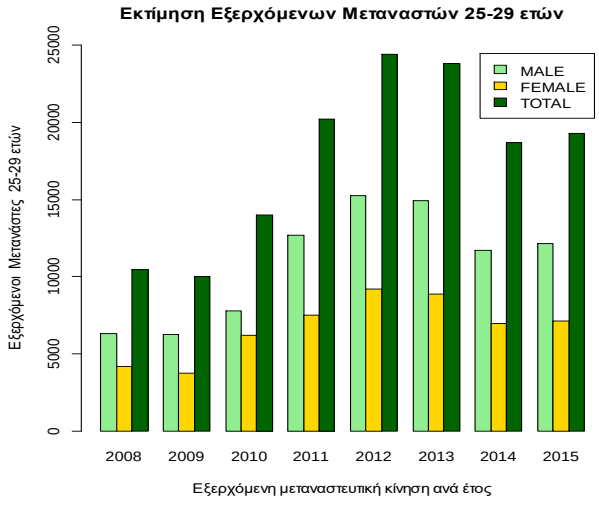

Σε συνθήκες συνεχούς υποχώρησης της ζήτησης για εργασία, το πρόβλημα της ανεργίας οξύνεται, με άμεση απόρροια την οικονομική μετανάστευση. Πρόκειται για φαινόμενο που εκδηλώνεται με τη μαζική μετακίνηση των ανέργων με προσόντα προς οικονομίες με ισχυρή ζήτηση εργασίας και υψηλότερες προσδοκώμενες απολαβές.

Από τη μελέτη των διαγραμμάτων 1.12 και 1.13 γίνεται αντιληπτό ότι η ελληνική οικονομία και κοινωνία βιώνει μια σύγχρονη φάση μαζικής μετανάστευσης. Η εξερχόμενη μεταναστευτική κίνηση αφορά τις ηλικιακές ομάδες 20-24 και 25-29 ετών. Συγκεκριμένα παρατηρείται αύξηση του αριθμού των νέων μεταναστών ηλικίας 20-24 ετών από το 2008 έως το 2015, την περίοδο δηλαδή που η οικονομική κρίση άρχισε να κάνει αισθητή την παρουσία της. Ακόμα μεγαλύτερη αύξηση σημειώνει η μεταναστευτική κίνηση στους νέους 25-29 ετών. Κοινό τόπο και στις δύο ομάδες αποτελούν τα νούμερα των ανδρών μεταναστών, τα οποία είναι εμφανώς μεγαλύτερα από εκείνα των γυναικών.

Κατά κανόνα η μετανάστευση αφορά εκείνο το τμήμα του εργατικού δυναμικού που έχει αποκτήσει στη χώρα προέλευσης υψηλής ποιότητας μόρφωση και διαθέτει υψηλό βαθμό εξειδίκευσης. Με άλλα λόγια αντιπροσωπεύει το πλέον ικανό και παραγωγικό τμήμα του εγχώριου εργατικού δυναμικού (Λαζαρέτου, 2016). Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, με τον όρο "διαρροή εγκεφάλων" περιγράφεται η μαζική εκροή μορφωμένων και ταλαντούχων ανθρώπων (ικανών πτυχιούχων και πολύτιμων επαγγελματιών), συνήθως από φτωχές χώρες με λιγότερο ευνοϊκό εργασιακό περιβάλλον, προς τις αναπτυγμένες πλούσιες χώρες στις οποίες οι προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης και προόδου καθώς και η αμοιβή εργασίας είναι καλύτερες. Με τον ίδιο όρο περιγράφεται και η απώλεια, τόσο σε όρους κοινωνικούς όσο και οικονομικούς, που επιφέρει για εκείνες τις χώρες προέλευσης όπου η μέση δημόσια δαπάνη εκπαίδευσης, εξειδίκευσης και επιστημονικής κατάρτισης είναι μεγάλη.

Επακόλουθο της μαζικής ανεργίας είναι η μαζική φυγή στο εξωτερικό του πλέον υγιούς και παραγωγικού τμήματος του ανθρώπινου δυναμικού της χώρας (brain drain).

Ως ανθρώπινο κεφάλαιο ορίζεται το σύνολο των γνώσεων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων σε συνδυασμό με την κατάρτιση που αποκτά το άτομο με σπουδές και επαγγελματική εμπειρία.

Στο διάγραμμα 1.14 παρουσιάζεται η εξελικτική πορεία του ποσοστού ανεργίας σε συνδυασμό με το ρυθμό μείωσης του ΑΕΠ και την πορεία της εξερχόμενης μεταναστευτικής ροής κατά τα χρόνια της κρίσης. Από την επισκόπηση του διαγράμματος είναι εμφανές ότι η ελληνική οικονομία και κοινωνία επέλεξε τη μετανάστευση ως αντίδραση στην εκτίναξη του ποσοστού ανεργίας. Η σταθερή εξερχόμενη ροή κατά τα έτη 2008 και 2009, σχεδόν 38 χιλιάδων ατόμων, υπερδιπλασιάστηκε μέσα σε δύο μόνο έτη (2010-2011).

Διάγραμμα 1.14 Μετανάστευση, ανεργία και ύφεση 2008-2014

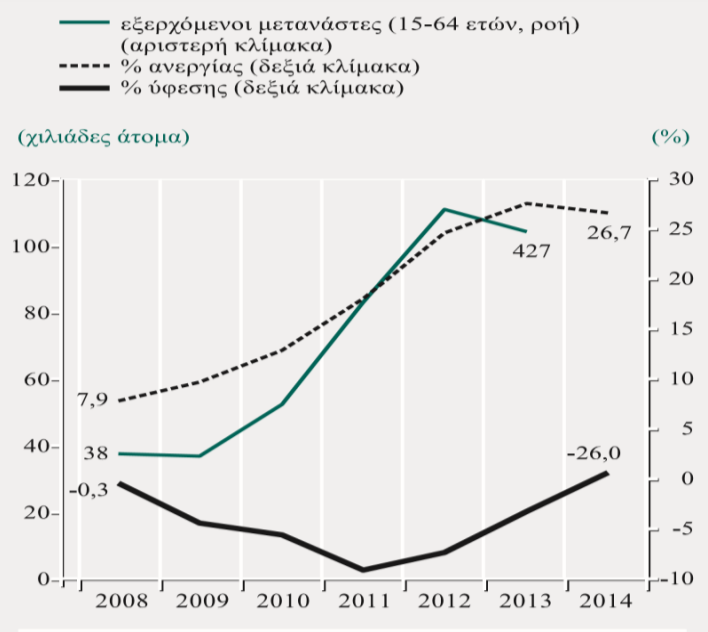

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat και ΕΛΣΤΑΤ

Κεφάλαιο 2: Μεθοδολογία έρευνας

2.1 Εισαγωγή

Το σύστημα της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα αποτελείται από πανεπιστημιακά ιδρύματα κατανεμημένα σε όλες τις μεγάλες πόλεις της χώρας, με τα περισσότερα να βρίσκονται στις μητροπολιτικές περιοχές της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Η ίδρυση των περιφερειακών πανεπιστημίων αποτελεί μια αποφασιστική τομή στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση της χώρας συμβάλλοντας αποφασιστικά στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη (Μαλκίδης, 2003). Παρόλα αυτά τα προγράμματα δημοσιονομικής εξυγίανσης που εφαρμόζονται από το 2010 οδήγησαν σε μια δραματική μείωση των κονδυλίων του Κρατικού προϋπολογισμού προς την Ανώτατη Εκπαίδευση, η οποία ανέρχεται περίπου στο 32% (ΥΠΕΠΘ, 2016). Τα θεμελιώδη προβλήματα με τα οποία η τριτοβάθμια εκπαίδευση βρίσκεται αντιμέτωπη αφορούν την ανεπάρκεια υλικοτεχνικών υποδομών, καθώς και τις συνεχείς καθυστερήσεις στην έγκριση χρηματοδότησης ερευνητικών προγραμμάτων. Την κατάσταση αυτή δυσχεραίνουν οι υπάρχουσες ελλείψεις σε διοικητικό προσωπικό, το χαμηλά αμειβόμενο διδακτικό προσωπικό, το οποίο δεν έχει σταθερή συνεργασία με τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και η δυσανάλογη μείωση των προσλήψεων των μελών ΔΕΠ συγκριτικά με τις υφιστάμενες συνταξιοδοτήσεις των καθηγητών, με άμεση συνέπεια την αυξητική τάση στην αναλογία φοιτητών προς διδάσκοντες (Πετράκος & Παπαϊωάννου, 2017).

Η δραματική αύξηση των ποσοστών της ανεργίας οδήγησε αναπόφευκτα στην αύξηση των νοικοκυριών που διαβιούν κάτω από τα όρια της φτώχειας, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά τα ποσοστά επιτυχούς ολοκλήρωσης των σπουδών των φοιτητών, αφού πολλές οικογένειες δεν είναι πλέον σε θέση να παρέχουν οικονομική στήριξη στα παιδιά τους που φοιτούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Varghese, 2010). Επομένως, μία από τις ομάδες του πληθυσμού που επηρεάστηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό από τη διερχόμενη κρίση είναι οι σημερινοί φοιτητές, οι οποίοι αντιμετωπίζουν τις επιπτώσεις της στο βιοτικό τους επίπεδο, στην ακαδημαϊκή τους καθημερινότητα και στις επαγγελματικές τους προοπτικές.

Με αφορμή το ανωτέρω κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο πραγματοποιήθηκε δειγματοληπτική έρευνα, η οποία υλοποιήθηκε με έντυπα ερωτηματολόγια, σε κεντρικά και περιφερειακά Πανεπιστήμια, ώστε να διερευνηθούν οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα των προπτυχιακών φοιτητών. Στην έρευνα, που ξεκίνησε τον Μάιο του 2019 και ολοκληρώθηκε τον Φεβρουάριο του 2020, συμμετείχαν 2.050 προπτυχιακοί φοιτητές οι οποίοι φοιτούσαν στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, στο Πολυτεχνείο Κρήτης, στο Πανεπιστήμιο Πατρών και στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, κατά τον χρόνο διεξαγωγής της έρευνας. Στο Πάντειο Πανεπιστήμιο η έρευνα που προηγήθηκε χρονικά λειτούργησε ως πιλοτική φάση της οποίας τα αποτελέσματα επίσης αξιοποιήθηκαν στην έρευνα.

Η κατανομή του δείγματος, καθώς και ο αριθμός των εγγεγραμμένων φοιτητών στα παραπάνω ακαδημαϊκά ιδρύματα κατά τον χρόνο διεξαγωγής της έρευνας καταγράφονται στο Σχήμα 4.1. Στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης σε σύνολο 22.696 εγγεγραμμένων φοιτητών, οι συμμετέχοντες στην έρευνα φοιτητές ανέρχονται στους 469. Στο Πανεπιστήμιο Πατρών σε σύνολο 38.302 εγγεγραμμένων φοιτητών, οι 523 αποτέλεσαν το δείγμα της έρευνας. Στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΟΠΑ), από τους 23.874 εγγεγραμμένους φοιτητές, συμμετείχαν στην έρευνα οι 569. Στο Πολυτεχνείο Κρήτης, που εδρεύει στο Νομό Χανίων, συμμετείχαν στην έρευνα 489 φοιτητές σε σύνολο 6.149 εγγεγραμμένων. Τέλος, στο Πάντειο Πανεπιστήμιο 89 φοιτητές σε σύνολο 17.935 εγγεγραμμένων συνέθεσαν το πρώτο δείγμα της πιλοτικής φάσης της έρευνας.

Σχήμα 2.1 Μέγεθος δείγματος στο σύνολο των εγγεγραμμένων φοιτητών

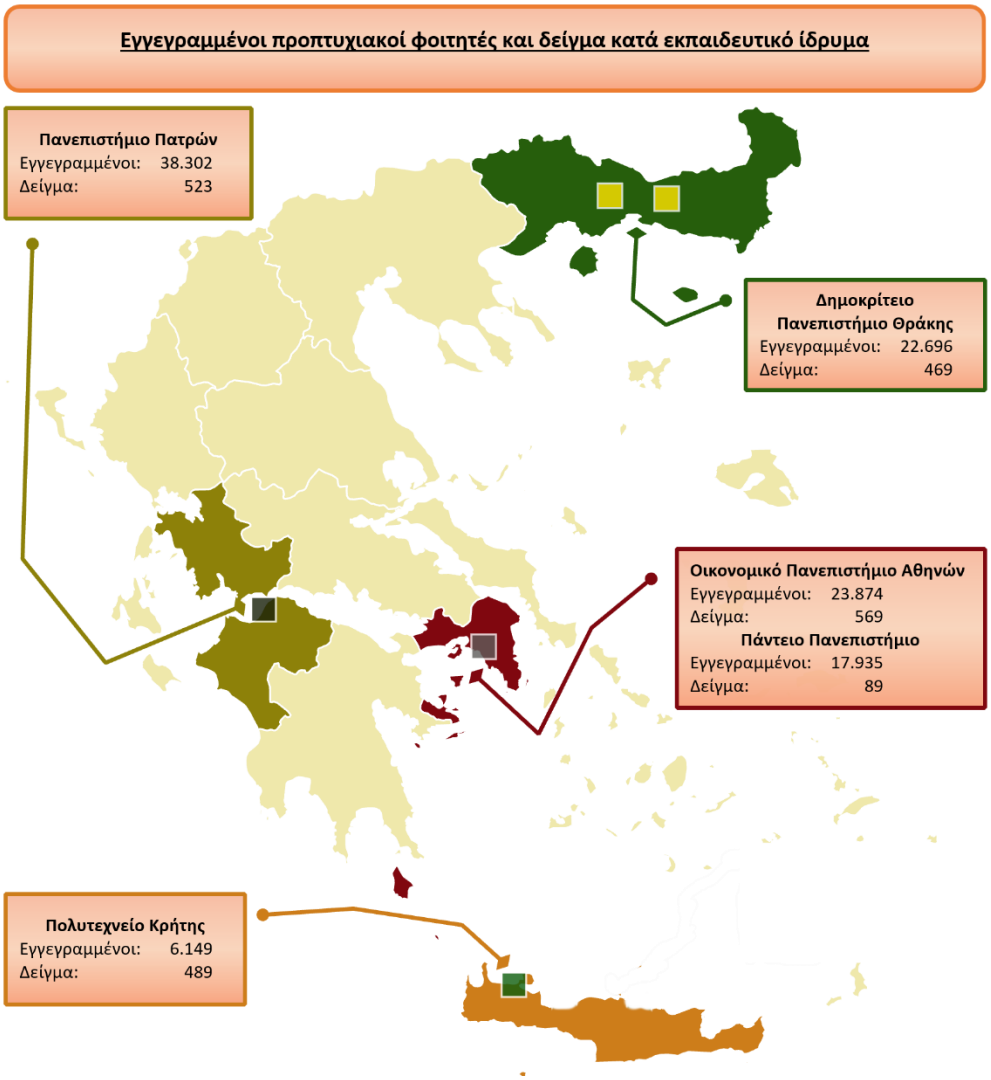

Το σχέδιο δειγματοληψίας βασίστηκε στη μέθοδο της πολυσταδιακής ή κατά ομάδες δειγματοληψίας σε επίπεδο Πανεπιστημίου, Σχολής και Φοιτητών που εφαρμόστηκε στην ιεραρχική αυτή δομή της ακαδημαϊκής κοινότητας. Στον Πίνακα 2.1 καταγράφονται επιλεγμένα σύμφωνα με την παραπάνω μέθοδο Ακαδημαϊκά Ιδρύματα και Σχολές αυτών, των οποίων οι προπτυχιακοί φοιτητές πήραν μέρος στην έρευνα.

Διάγραμμα 2.1 Σχολές των ΑΕΙ που συμμετείχαν στην έρευνα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ	ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ	ΣΧΟΛΕΣ
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης	Νομός Κομοτηνής	• Νομική Σχολή • Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού • Σχολή Κλασσικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών • Σχολή Κοινωνικών, Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών
	Νομός Ξάνθης	• Πολυτεχνική Σχολή
Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών	Νομός Αττικής	• Σχολή Οικονομικών Επιστημών • Σχολή Διοίκησης Επιχειρήσεων • Σχολή Επιστημών και Τεχνολογίας της Πληροφορίας • Σχολή Επιστημών Οικονομίας και Δημόσιας Διοίκησης • Σχολή Πολιτικών Επιστημών • Σχολή Κοινωνικών Επιστημών • Σχολή Διεθνών Σπουδών, Επικοινωνίας και Πολιτισμού
Πανεπιστήμιο Πατρών	Νομός Αχαΐας	• Σχολή Θετικών Επιστημών • Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης Επιχειρήσεων • Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών • Σχολή Επιστημών Υγείας • Σχολή Επιστημών Αποκατάστασης Υγείας • Πολυτεχνική Σχολή
Πολυτεχνείο Κρήτης	Νομός Χανίων	• Σχολή Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών • Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών • Σχολή Μηχανικών Ορυκτών Πόρων • Σχολή Χημικών Μηχανικών και Μηχανικών Περιβάλλοντος

Οι μέθοδοι και πρακτικές που ακολουθήθηκαν στο σχεδιασμό της έρευνας, τη συλλογή, την επεξεργασία και την ανάλυση των δεδομένων, περιγράφονται στις ακόλουθες ενότητες.

Διάγραμμα 2.2 Η Ταυτότητα της Έρευνας

ΤΙΤΛΟΣ ΈΡΕΥΝΑΣ	Οικονομική κρίση και Τριτοβάθμια Εκπαίδευση:
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ	05/2019 έως 02/2020
ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	Οι προπτυχιακοί φοιτητές των ελληνικών ΑΕΙ
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ	Πανεπιστήμιο/Σχολή/ προπτυχιακός φοιτητής
ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑΣ	Πολυσταδιακή Δειγματοληψία
ΜΕΓΕΘΟΣ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	n = 2050
ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ	Αυτοσυμπλήρωση έντυπου ερωτηματολογίου (self-enumeration), μέθοδος «Συλλογή με Χαρτί και Μολύβι» (Paper and Pencil Interviewing, PAPI)

2.2 Διατύπωση Στόχων

2.2.1 Ο Σκοπός της έρευνας

Η γενική προβληματική της παρούσας έρευνας συνίσταται στη μελέτη των επιδράσεων της οικονομικής κρίσης στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα. Ο σκοπός της έρευνας ήταν η συλλογή δεδομένων από διαφορετικά ακαδημαϊκά ιδρύματα που λειτουργούν στην επικράτεια ώστε να αποτυπωθούν με λεπτομέρεια και ακρίβεια οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις πολλές διαφορετικές πλευρές της ακαδημαϊκής και προσωπικής ζωής των προπτυχιακών φοιτητών. των ελληνικών ΑΕΙ.

2.2.2 Οι χρήστες και οι χρήσεις των δεδομένων/αποτελεσμάτων

Οι βασικοί χρήστες των αποτελεσμάτων της έρευνας είναι τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (ΑΕΙ), Ινστιτούτα και Ερευνητικά Κέντρα, Φορείς που συμμετέχουν στην χάραξη και υλοποίηση εκπαιδευτικών πολιτικών, τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, ερευνητές, φοιτητές, αλλά και το ευρύτερο ενδιαφερόμενο κοινό.

Οι χρήσεις των αποτελεσμάτων της διαπανεπιστημιακής αυτής έρευνας θα επιτρέψουν να εξεταστεί ο βαθμός επίδρασης της κρίσης στα ελληνικά πανεπιστήμια, όπως αυτά έχουν κατανεμηθεί στην ελληνική επικράτεια, προκειμένου να εντοπιστούν οι παράγοντες που συντελούν στην υποβάθμιση των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και τη διαμόρφωση της στρατηγικής των ελληνικών Πανεπιστημίων, η οποία θα αφορά μεταρρυθμίσεις στη λειτουργία του συστήματος της Ανώτατης Εκπαίδευσης, ώστε αυτό να θωρακιστεί σε ενδεχόμενες μελλοντικές κρίσεις.

2.2.3 Έννοιες και λειτουργικοί ορισμοί

Για να καθοριστούν τα δεδομένα προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της έρευνας, απαιτούνται ξεκάθαροι και ακριβείς ορισμοί, οι οποίοι πρέπει να καθορίζουν ποιος είναι ο πληθυσμός-στόχος, που βρίσκονται οι μονάδες του πληθυσμού και ποια είναι η περίοδος αναφοράς της έρευνας. Στη συνέχεια δίνεται ο ορισμός των βασικών εννοιών και μεγεθών που χρησιμοποιούνται στην παρούσα έρευνα.

Οικονομική κρίση: Η παγκόσμια οικονομική κρίση αποτέλεσε τη μετεξέλιξη της χρηματοπιστωτικής κρίσης, η οποία εκδηλώθηκε αρχικά στις ΗΠΑ τον Αύγουστο του 2007 και επιδεινώθηκε ραγδαία το φθινόπωρο του 2008 προκαλώντας μεγάλη οικονομική ύφεση, σοβαρή δημοσιονομική επιδείνωση στις περισσότερες χώρες και δυσμενείς επιπτώσεις για όλες τις οικονομίες του πλανήτη. Οι περισσότερες αναπτυγμένες χώρες εισήλθαν σε βαθιά ύφεση και ο ρυθμός ανόδου του ΑΕΠ στις αναδυόμενες οικονομίες σημείωσε σημαντική επιβράδυνση (Τράπεζα της Ελλάδας, 2014).

Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται από τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.). Τα Α.Ε.Ι. είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.) πλήρως αυτοδιοικούμενα και τελούν υπό την εποπτεία του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. Στην ανώτατη εκπαίδευση περιλαμβάνονται τα Πανεπιστήμια, τα Πολυτεχνεία, η Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών (Α.Σ.Κ.Τ.) και η Ανώτατη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης (Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε.) (Ν. 4957/2022).

Προπτυχιακοί φοιτητές: Οι φοιτητές που ακολουθούν προπτυχιακά προγράμματα σπουδών σε πανεπιστήμια, τεχνολογικά ιδρύματα ή άλλες εκπαιδευτικές ιδρύσεις τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η προπτυχιακή φοίτηση αναφέρεται στο πρώτο επίπεδο των σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και συνήθως διαρκεί τρία ή τέσσερα έτη, ανάλογα με το πρόγραμμα σπουδών και το εκπαιδευτικό ίδρυμα.

2.3 Σχεδιασμός της Έρευνας

2.3.1 Σχέδιο δειγματοληψίας

Η μέθοδος δειγματοληψίας της έρευνας είναι η πολυσταδιακή ή κατά ομάδες δειγματοληψία (cluster sampling). Η μέθοδος αυτή επιλέχθηκε ώστε να αξιοποιήσει την ιεραρχική δομή της κατανομής του πληθυσμού των προπτυχιακών φοιτητών.

Στο πρώτο επίπεδο πραγματοποιήθηκε με απλή τυχαία δειγματοληψία η επιλογή των ΑΕΙ από το σύνολο αυτών. Στη συνέχεια με την ίδια μέθοδο επιλέχθηκαν σχολές από τα επιλεγμένα πανεπιστήμια όπως αυτές καταγράφονται στον Πίνακα 2.1. Στο τρίτο επίπεδο δεν έγινε επιλογή των φοιτητών αλλά με την άδεια και σε συνεργασία με τους κοσμήτορες και τους προέδρους των επιλεγμένων σχολών και των αντίστοιχων τμημάτων έγινε συμπλήρωση και συγκέντρωση των ερωτηματολογίων από ένα μεγάλο αριθμό φοιτητών της κάθε σχολής. Στο στάδιο αυτό κρίθηκε ότι μία τυχαία επιλογή φοιτητών από τα μητρώα των τμημάτων και αποστολή ερωτηματολογίων με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο εκτός από συγκεκριμένους περιορισμούς και πρακτικές δυσκολίες θα είχε και μικρό ποσοστό απόκρισης και χαμηλό βαθμό αξιοπιστίας. Συνεπώς η τυχαιοποίηση έλαβε χώρα στα δύο πρώτα στάδια της δειγματοληψίας.

2.3.2 Πληθυσμός

Στην έρευνα για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της πολυσταδιακής μεθόδου δειγματοληψίας, ορίζονται μονάδες σε τρία επίπεδα, αυτά των Πανεπιστημίων, των Σχολών και των Φοιτητών. Ο πληθυσμός στόχος είναι οι προπτυχιακοί φοιτητές των ελληνικών ΑΕΙ.

2.4 Μέθοδος συλλογής δεδομένων

Ως μέθοδος συλλογής δεδομένων έχει επιλεγεί η αυτοσυμπλήρωση (self-enumeration) και, δεδομένου ότι το ερωτηματολόγιο είχε έντυπη μορφή, η μέθοδος «Συλλογή με Χαρτί και Μολύβι» (Paper and Pencil Interviewing, PAPI). Η επίδοση και επιστροφή των ερωτηματολογίων έγινε με παραλαβή πρόσωπο με πρόσωπο, ενώ οι ερωτώμενοι συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο χωρίς τη βοήθεια συνεντευκτή.

2.5 Η σχεδίαση του ερωτηματολογίου

2.5.1 Εισαγωγή

Η Στατιστική Έρευνα αποτελεί μια σύνθετη διαδικασία ποσοτικής μελέτης ενός θέματος που συνίσταται στο σχεδιασμό, τη συλλογή και την ανάλυση δεδομένων με σκοπό τη συγκέντρωση γνώσης, την εξαγωγή συμπερασμάτων και τη λήψη αποφάσεων. Σκοπός της ενότητας αυτής είναι η παρουσίαση όλων των βημάτων της σχεδίασης του ερωτηματολογίου της παρούσας έρευνας, της ανάπτυξης, της περιγραφής των ερωτήσεων και του ελέγχου του. Οι ερωτήσεις που τέθηκαν συμμορφώνονται με τη διατύπωση των στόχων της έρευνας και συλλέγουν πληροφορίες που είναι χρήσιμες για την ανάλυση.

2.5.2 Είδη ερωτήσεων

Οι ερωτήσεις ενός ερωτηματολογίου διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, τις ερωτήσεις κλειστού τύπου και τις ερωτήσεις ανοικτού τύπου. Ειδικότερα, στις ερωτήσεις κλειστού τύπου δίνονται προκαθορισμένες επιλογές απάντησης και οι ερωτώμενοι σημειώνουν μία από τις προκαθορισμένες επιλογές (response categories). Αντίθετα οι ερωτήσεις ανοικτού τύπου, οι οποίες χρησιμοποιούνται συχνά στο τέλος του ερωτηματολογίου, αφήνουν τον ερωτώμενο να απαντήσει χωρίς να επηρεάζεται από τις επιλογές απάντησης, προσθέτοντας οτιδήποτε θεωρεί σχετικό με το θέμα.

Στο ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή των δεδομένων οι ερωτήσεις διακρίνονται σε ερωτήσεις γνώμης (opinion) και ερωτήσεις γεγονότων (factual) και η κατηγοριοποίησή τους συνίσταται σε κλειστές ερωτήσεις με επιλογή

είτε κατηγορικών είτε ιεραρχικών απαντήσεων. Στο ερωτηματολόγιο περιλαμβάνονται και δύο ανοικτές ερωτήσεις με ελεύθερο κείμενο για απάντηση.

2.5.3 Διάρθρωση του ερωτηματολογίου

Η διάρθρωση του ερωτηματολογίου είναι καθοριστική για την ενθάρρυνση της συμμετοχής των ερωτώμενων. Η εισαγωγή χαρακτηρίζεται μεγάλης σημασίας, καθώς διαμορφώνει το κλίμα όλου του ερωτηματολογίου. Επομένως, η εισαγωγή πρέπει να παρουσιάζει το όνομα της έρευνας και το θέμα της, να εξηγεί τον σκοπό της και να ζητάει τη συνεργασία του ερωτώμενου. Ως εκ τούτου προηγήθηκε των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου της παρούσας έρευνας μία εισαγωγή, η οποία παρουσίαζε στους ερωτώμενους το όνομα και το θέμα της έρευνας, εξηγούσε πως ο σκοπός της ήταν η μελέτη της επίδρασης της οικονομικής κρίσης στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα και ζητούσε τη συμβολή τους για την επιτυχή διεξαγωγή της έρευνας. Απαραίτητη κρίθηκε η διευκρίνηση ότι το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο και εμπιστευτικό και ότι τα αποτελέσματα επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν αυστηρά στα πλαίσια της στατιστικής ανάλυσης της έρευνας.

Στη συνέχεια παρατίθεται η δομή του ερωτηματολογίου (Διάγραμμα…), η οποία είναι ιεραρχική, βασισμένη σε πέντε θεματικές ενότητες στο πλαίσιο των οποίων ομαδοποιούνται οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου. Το ερωτηματολόγιο της παρούσας έρευνας αποτελείται από είκοσι έξι (26) ερωτήσεις. Ακολουθεί η παρουσίαση του περιεχομένου των επιμέρους θεματικών ενοτήτων.

Διάγραμμα 2.3 Δομή Ερωτηματολογίου

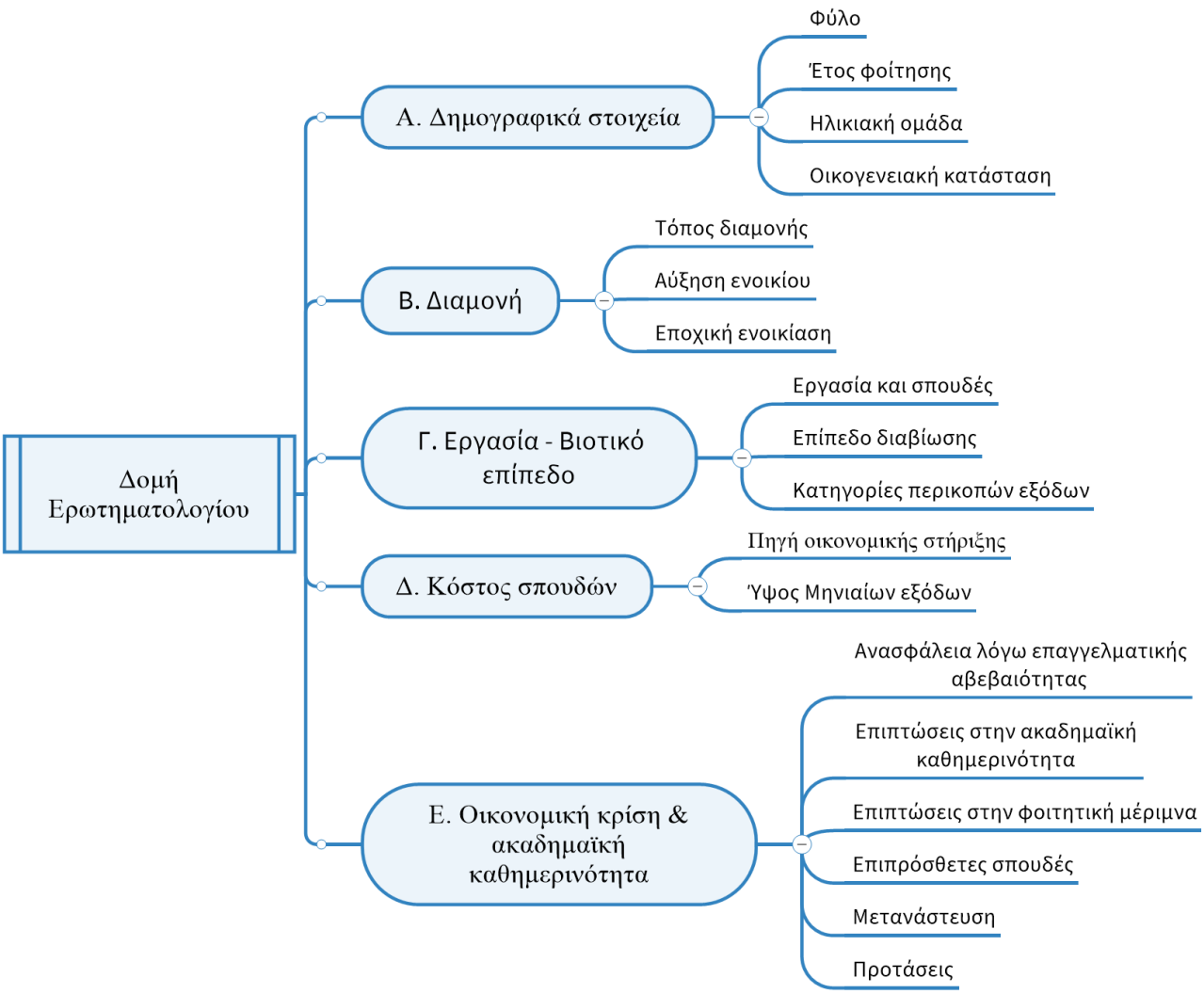

Α. Δημογραφικά στοιχεία. Η πρώτη θεματική ενότητα περιλαμβάνει τέσσερις (4) ερωτήσεις που αφορούν στα δημογραφικά στοιχεία των ερωτώμενων και αποσκοπούν στη διαμόρφωση της εικόνας του πληθυσμού. Οι ερωτήσεις εστιάζουν στο φύλο των ερωτώμενων, το έτος φοίτησής τους στο Πανεπιστήμιο, την ηλικιακή ομάδα στην οποία ανήκουν και εάν έχουν αδέρφια που σπουδάζουν την ίδια χρονική περίοδο.

Β. Διαμονή. Στη δεύτερη θεματική ενότητα περιλαμβάνονται ομοίως τέσσερις (4) ερωτήσεις που αφορούν στον τόπο διαμονής των ερωτώμενων κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Επιπλέον εξετάζεται πιθανή αύξηση του φοιτητικού ενοικίου,

καθώς και το ενδεχόμενο η φοιτητική κατοικία να μην ενοικιάζεται για όλο το έτος για τουριστικούς λόγους.

Γ. Εργασία και βιοτικό επίπεδο. Η τρίτη θεματική ενότητα εστιάζει στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην καθημερινότητα και το επίπεδο διαβίωσης των προπτυχιακών φοιτητών. Αποτελείται από τις επόμενες πέντε (5) ερωτήσεις οι οποίες επικεντρώνονται στην εργασία και το βαθμό που αυτή επηρεάζει τις ακαδημαϊκές δραστηριότητες των φοιτητών. Παράλληλα εξετάζεται η επίδραση της οικονομικής κρίσης στο επίπεδο διαβίωσης των φοιτητών και οι περικοπές που εκείνοι αναγκάστηκαν να κάνουν.

Δ. Κόστος σπουδών. Στην τέταρτη θεματική ενότητα περιλαμβάνονται τρεις (3) ερωτήσεις με τις οποίες εξετάζεται το κόστος σπουδών σε συνάρτηση με την κύρια πηγή οικονομικής στήριξης των φοιτητών και το απαιτούμενο, κατά προσέγγιση, ύψος των μηνιαίων εξόδων τους.

Ε. Οικονομική κρίση και ακαδημαϊκή καθημερινότητα. Στην πέμπτη θεματική ενότητα η οποία περιλαμβάνει τις τελευταίες δέκα (10) ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, εξετάζονται θέματα που αφορούν τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών, καθώς και την αβεβαιότητα της επαγγελματικής αποκατάστασης την οποία βιώνουν. Επιπροσθέτως, οι φοιτητές καλούνται να αξιολογήσουν τη φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους και να προτείνουν τρόπους για τη συμβολή του Πανεπιστημίου στην πρόληψη και αντιμετώπιση των προβλημάτων που σχετίζονται με την ακαδημαϊκή καθημερινότητα.

2.6 Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Η σχεδίαση συλλογής των δεδομένων μιας έρευνας απαιτεί πολλή προσοχή, ώστε η συλλογή τους να διεξάγεται όσο πιο αποδοτικά γίνεται χωρίς να χάνεται η ομοιογένεια του τρόπου διεξαγωγής της έρευνας. Προκειμένου να εξασφαλιστεί η ποιότητα των πληροφοριών και να βελτιωθούν τα ποσοστά απόκρισης πρέπει να προηγείται της έρευνας η επικοινωνία με το κατάλληλο άτομο σε κάθε οργανισμό, την κατάλληλη χρονική στιγμή.

Επιπλέον, κρίνεται σημαντικό το στάδιο της δοκιμαστικής έρευνας, αφού συντελεί στην τελική διαμόρφωση του ερωτηματολογίου και οι συμμετέχοντες σε αυτή κρίνουν τη σαφήνεια τω ερωτήσεων, τη ροή, την έκταση του ερωτηματολογίου, τον χρόνο που απαιτείται, ώστε να γίνουν οι απαιτούμενες αλλαγές (Κυριαζή, 2011). Το πιλοτικό ερωτηματολόγιο προηγήθηκε της παρούσας έρευνας, το οποίο δόθηκε σε

περιορισμένο αριθμό φοιτητών με σκοπό να πραγματοποιηθεί ο έλεγχος της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου. Αντικείμενο εξέτασης ήταν ο βαθμός κατανόησης των ερωτήσεων, χωρίς να προκαλούνται τάσεις πιθανής σύγχυσης και εάν το ερωτηματολόγιο είχε την κατάλληλη έκταση, χωρίς να είναι ιδιαίτερα εκτενές ώστε να προκαλεί την κόπωση των ερωτώμενων.

Για την υλοποίηση της έρευνας απαραίτητη προϋπόθεση υπήρξε η έγκριση από τα ακαδημαϊκά τμήματα, των οποίων οι φοιτητές συμμετείχαν στην έρευνα. Η επικοινωνία με τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας λάμβανε χώρα περίπου ένα μήνα πριν τη διεξαγωγή της έρευνας, προκειμένου να γίνει γνωστό το ερευνητικό αντικείμενο, ο σκοπός και η σημασία της έρευνας και να χορηγηθεί η απαραίτητη άδεια. Επιπροσθέτως γινόταν αποστολή του ερωτηματολογίου, το οποίο θα καλούνταν να συμπληρώσουν οι συμμετέχοντες στην έρευνα φοιτητές, ώστε να εγκριθεί τόσο το περιεχόμενο όσο και η συνάφεια του υπό διερεύνηση θέματος. Σε αυτό το σημείο οφείλει να σημειωθεί ότι οι υπεύθυνοι καθηγητές τόσο των κεντρικών όσο και των περιφερειακών ακαδημαϊκών ιδρυμάτων υποδέχτηκαν την παρούσα ερευνητική προσπάθεια με ενδιαφέρον και καλή προαίρεση.

Η συλλογή των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών ετών 2018-2019 και 2019-2020. Το τελικό ερωτηματολόγιο συμπλήρωσαν 2050 προπτυχιακοί φοιτητές. Τα ερωτηματολόγια δόθηκαν δια ζώσης και ιδιοχείρως στους φοιτητές στο σύνολο των πανεπιστημιακών σχολών που συμμετείχαν στην έρευνα. Τα συλλεχθέντα δεδομένα υπέστησαν έλεγχο ως την πληρότητα και την ορθότητά τους προκειμένου να ακολουθήσει η επεξεργασία τους.

2.7 Επεξεργασία Δεδομένων

2.7.1 Κωδικοποίηση και καταχώρηση των δεδομένων

Κωδικοποίηση ονομάζεται η διαδικασία με την οποία αντιστοιχούνται αριθμητικές τιμές στις απαντήσεις, ώστε να διευκολυνθεί τόσο η ηλεκτρονική καταχώρηση όσο και η επεξεργασία των δεδομένων. Μετά από τη συλλογή κάθε ερωτηματολογίου πραγματοποιήθηκε έλεγχος, ώστε να εξασφαλιστεί ότι όλες οι απαραίτητες πληροφορίες έχουν συλλεχθεί και καταγραφεί με ευανάγνωστο τρόπο. Η κωδικοποίηση προηγήθηκε της ηλεκτρονικής καταχώρηση των δεδομένων

διευκολύνοντας τη διαδικασία με την πληκτρολόγηση αριθμητικών κωδικών. Με την κωδικοποίηση, δηλαδή την απόδοση ενός κωδικού σε κάθε απάντηση, αντιστοιχήθηκαν αριθμητικές τιμές στις απαντήσεις ώστε να διευκολυνθεί η ηλεκτρονική καταχώρηση των δεδομένων αλλά και η γενικότερη επεξεργασία τους.

Η ηλεκτρονική καταχώρηση των δεδομένων περιλαμβάνει τη μετατροπή των απαντήσεων του ερωτηματολογίου σε μηχαναγνώσιμη μορφή. Αφού τα δεδομένα συλλέχθηκαν με έντυπα ερωτηματολόγια, η ηλεκτρονική καταχώρηση έγινε μετά τη συλλογή τους. Επρόκειτο για μια χρονοβόρα διαδικασία δεδομένου του αριθμού των συλλεχθέντων ερωτηματολογίων και του πλήθους των μεταβλητών που αυτά περιλάμβαναν.

2.7.2 Έλεγχοι Δεδομένων

Στα πρωτογενή δεδομένα της έρευνας εφαρμόστηκαν λογικοί έλεγχοι ορθότητας τιμών (edits) τόσο σε κάθε μεταβλητή χωριστά, όσο και συνδυαστικά σε ομάδες μεταβλητών (Petrakos, 2020). Δεδομένου ότι τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν με τη μέθοδο της αυτοσυμπλήρωσης τα δεδομένα έπρεπε να ελεγχθούν προκειμένου να διασφαλιστεί η ορθότητα των απαντήσεων και, κατά συνέπεια, η αξιοπιστία των αποτελεσμάτων. Στις ελλείπουσες τιμές που προέκυψαν από τη μερική μη απόκριση, δηλαδή τη μη απόκριση σε έναν μικρό αριθμό ερωτήσεων του ερωτηματολογίου, στο οποίο οι υπόλοιπες ήταν σωστά συμπληρωμένες, προστέθηκαν και όσες από τις τιμές δεν ήταν δυνατόν να διορθωθούν.

Για κάθε ερωτηματολόγιο υπολογίστηκε ο αριθμός των ελλειπουσών τιμών στο σύνολο, αλλά και ανά θεματική ενότητα. Εν συνεχεία, τα ερωτηματολόγια που εμφάνισαν μεγάλο αριθμό ελλειπουσών τιμών, είτε τοπικά είτε συνολικά, αποβλήθηκαν. Το κατώφλι (threshold) για την αποβολή ενός ερωτηματολογίου δεν είναι σταθερό, αλλά προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τη βαρύτητα των κενών πεδίων, αλλά και της θεματικής ενότητας που εμφανίζει μεγάλο αριθμό ελλειπουσών τιμών, το ποσοστό απόκρισης και τις ανάγκες του δείγματος για επάρκεια και αντιπροσωπευτικότητα. Η διαδικασία του ελέγχου έγινε με χρήση R κώδικα και επικεντρώθηκε στην αποβολή των προβληματικών ερωτηματολογίων που εντοπίσθηκαν μετά τη συλλογή τους.

2.8 Ανάλυση Δεδομένων

Η ανάλυση των βασικών μεγεθών της έρευνας ανά Πανεπιστήμιο έγινε με τη χρήση περιγραφικών και επαγωγικών στατιστικών μεθόδων. Συγκεκριμένα έγινε ανάλυση όλων των μεταβλητών με αριθμητικές και γραφικές μεθόδους περιγραφικής στατιστικής και ανάλυση των πιθανών συσχετίσεων ανάμεσα στις μεταβλητές με πίνακες συνάφειας και ελέγχους χ^2. Τέλος καταγράφηκαν και συζητήθηκαν τα αποτελέσματα που ήταν στατιστικά σημαντικά.

Η επεξεργασία των απαντήσεων του ερωτηματολογίου έγινε με τη χρήση της εξειδικευμένης για υπολογισμούς στατιστικής φύσεως και οπτικοποίησης γλώσσας προγραμματισμού R, ver. 3.4.1 (Πετράκος, 2016; Φουσκάκης, 2013 και Verzani, 2001). Η ανάλυση περιλαμβάνει πίνακες μονής και διπλής εισόδου, διαγράμματα, ελέγχους κατανομής ποσοστών και ελέγχους ανεξαρτησίας. Το ερωτηματολόγιο της έρευνας, καθώς και ο κώδικας που δημιουργήθηκε για την ανάλυση των δεδομένων παρατίθενται στο Παράρτημα Ι της παρούσας διατριβής.

Κεφάλαιο 3: Στατιστική ανάλυση των δεδομένων της έρευνας και βασικά ευρήματα

3.1 Εισαγωγή

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται η ανάλυση των βασικών μεγεθών της έρευνας ανά Πανεπιστήμιο με τη χρήση περιγραφικών και επαγωγικών στατιστικών μεθόδων και διερευνώνται πιθανές συσχετίσεις μεταξύ των κατηγορικών μεταβλητών της έρευνας. Αναζητούνται, δηλαδή, σχέσεις εξάρτησης που προκύπτουν από τις απαντήσεις των ερωτώμενων, ώστε να εξαχθούν συμπεράσματα για τις απόψεις του δείγματος και τον τρόπο με τον οποίο αυτές αλληλοεπηρεάζονται.

Σκοπός της στατιστικής ανάλυσης είναι ο προσδιορισμός των παραγόντων, οι οποίοι επηρεάζουν την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των προπτυχιακών φοιτητών. Οι υπό μελέτη παράγοντες είναι η επίδραση της οικονομικής κρίσης στο βιοτικό επίπεδο των προπτυχιακών φοιτητών, η επαγγελματική κατάστασή τους και η κύρια πηγή οικονομικής στήριξης κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην ακαδημαϊκή καθημερινότητά τους, καθώς και το αίσθημα αβεβαιότητας που ενδεχομένως αισθάνονται τόσο για την επαγγελματική αποκατάσταση τους όσο και για την καθημερινή τους διαβίωση. Επιπροσθέτως εξετάζεται η επίδραση της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημιακού Ιδρύματος στο οποίο οι ερωτώμενοι φοιτούν, το ενδεχόμενο επαναπροσδιορισμού του γνωστικού αντικειμένου τους, οι μελλοντικές επιδιώξεις τους ως απόρροια της οικονομικής κρίσης και, τέλος, η πιθανή μετανάστευση για σπουδές και εύρεση εργασίας.

Αρχικά γίνεται αναφορά στα αποτελέσματα της πιλοτικής δοκιμής (pilot test), η οποία πραγματοποιήθηκε σε περιορισμένο αριθμό φοιτητών του τμήματος Δημόσιας Διοίκησης του Παντείου Πανεπιστημίου με σκοπό να πραγματοποιηθεί ο έλεγχος της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας ανά Πανεπιστήμιο και συγκεκριμένα του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, του Πολυτεχνείου Κρήτης, του Πανεπιστημίου Πατρών και του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Σε κάθε Πανεπιστήμιο προηγούνται τα αποτελέσματα της περιγραφικής ανάλυσης και έπονται τα αποτελέσματα της διμεταβλητής ανάλυσης. Τέλος, παρατίθενται διαγραμματικά τα αποτελέσματα των συσχετίσεων και επιχειρείται συγκριτική ανάλυση των αποτελεσμάτων.

3.2 Πάντειο Πανεπιστήμιο

3.2.1 Περιγραφικά αποτελέσματα ποσοτικής έρευνας

Ο αριθμός του δείγματος που κλήθηκε να απαντήσει στις ερωτήσεις του πιλοτικού ερωτηματολογίου ανέρχεται στους 89 φοιτητές, εκ των οποίων το μεγαλύτερο ποσοστό είναι γυναίκες (76%). Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων φοιτητών κυμαίνεται από 18 έως 22 ετών και η οικογένειά τους διαμένει στην Αθήνα. Επιπροσθέτως, η πλειονότητα των φοιτητών (67%) δεν έχει άλλα αδέρφια τα οποία φοιτούν παράλληλα σε κάποιο ακαδημαϊκό ίδρυμα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η συντριπτική πλειονότητα των φοιτητών (81%) δηλώνει πως η κύρια πηγή οικονομικής στήριξης παραμένει η οικογένεια κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, ενώ μόλις το 19% υποστηρίζει ότι βασίζεται στην εργασία του για την κάλυψη των αναγκών του (διάγραμμα 3.1). Το ποσοστό αυτό κρίνεται δυσανάλογο αν αναλογιστεί κανείς πως οι μισοί φοιτητές δηλώνουν πως εργάζονται παράλληλα με τις σπουδές τους (50%).

Διάγραμμα 3.1 Πηγή οικονομικής στήριξης κατά τη διάρκεια των σπουδών

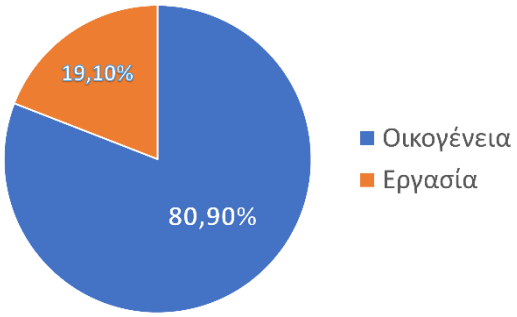

Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της πιλοτικής έρευνας, το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητών (58%) δηλώνει ότι έχει επηρεαστεί αρκετά από την οικονομική κρίση, ενώ το 42% παραδέχεται πως η επίδραση της κρίσης στο βιοτικό του επίπεδο είναι μεγάλη. Ως φυσικό επακόλουθο, οι φοιτητές παραδέχονται ότι χρειάστηκε να προβούν σε περικοπές των μηνιαίων τους εξόδων, κυρίως όσον αφορά στα προσωπικά τους έξοδα καθώς και τις ψυχαγωγικές τους δραστηριότητες. Σε αρκετές περιπτώσεις χρειάστηκε να γίνουν περικοπές στις δαπάνες φοίτησης, στις μετακινήσεις, ακόμη και σε είδη πρώτης ανάγκης. Αυτό συνεπάγεται γενικότερη μείωση των συνολικών μηνιαίων εξόδων των φοιτητών, εκ των οποίων το 50% υποστήριξε ότι τα συνολικά του έξοδα δεν υπερβαίνουν το ποσό των 200€ μηνιαίως. Ιδιαίτερης σημασίας κρίνεται το γεγονός ότι το 32% των φοιτητών δηλώνει πως είναι ικανοποιημένο από το ποσό αυτό και ότι μπορεί να καλύψει τις ανάγκες του. Αναμφίβολα, η προαναφερθείσα άποψη καταδεικνύει την ωριμότητα των σημερινών

φοιτητών, οι οποίοι εμφανίζονται περισσότερο προσαρμοστικοί και κατανοούν την αδυναμία της οικογένειας να τους προσφέρει επιπρόσθετη χρηματική ενίσχυση, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από το μεγάλο ποσοστό των εργαζόμενων φοιτητών. Ωστόσο, ακόμη ένα 32% των ερωτηθέντων επισημαίνει ότι για την απρόσκοπτη φοίτησή του στο πανεπιστήμιο είναι επαρκές ένα ποσό μέχρι 400€. Σημειώνεται ότι μικρότερα είναι τα ποσοστά των φοιτητών που ισχυρίστηκαν ότι θα ήταν ικανοποιημένοι με περισσότερα χρήματα.

Επιπροσθέτως, το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητών (52%) τονίζει ότι έχει επηρεαστεί τόσο όσον αφορά στην παρακολούθηση των μαθημάτων, όσο και στην αύξηση της διάρκειας των σπουδών, κυρίως λόγω παράλληλης εργασίας, σε αντίθεση με το 48% το οποίο δηλώνει ότι δεν έχει παρατηρήσει καμία μεταβολή στην ακαδημαϊκή του καθημερινότητα. Επιπλέον, η πλειοψηφία των φοιτητών (78%) αισθάνεται αβεβαιότητα περισσότερο όσον αφορά στην επαγγελματική της αποκατάσταση παρά στην καθημερινή διαβίωση (22%), όπως φαίνεται στο διάγραμμα 3.2.

Διάγραμμα 3.2 Βαθμός αβεβαιότητας για την επαγγελματική αποκατάσταση και την καθημερινή διαβίωση

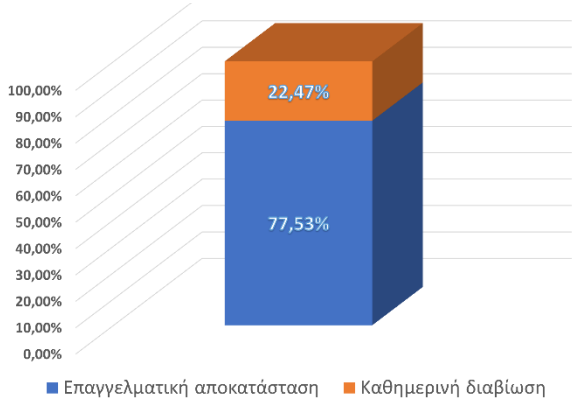

Συνεπώς, οι περισσότεροι φοιτητές επιδιώκουν την έγκαιρη ολοκλήρωση των σπουδών τους (60%), ώστε να εισέλθουν όσο το δυνατόν γρηγορότερα στην αγορά εργασίας. Αντιθέτως, μικρότερο ποσοστό φοιτητών δηλώνει ότι έχει αναγκαστικά παρατείνει τις σπουδές του (40%) λόγω αναγκαστικής, για βιοποριστικούς λόγους, εργασίας.

Δεδομένης της αβεβαιότητας αυτής παρατηρείται έλλειψη διάθεσης τόσο για παρακολούθηση των διαλέξεων όσο και για συμμετοχή των φοιτητών στις εξετάσεις (46%). Σημειώνεται όμως κι ένα ποσοστό φοιτητών (33%), το οποίο δε θεωρεί ότι έχει επηρεαστεί η διάθεσή του από την αβεβαιότητα που προκαλεί η οικονομική κρίση.

Είναι σκόπιμο, επίσης, να αναφερθεί ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων (77%) παρατήρησε τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα του Παντείου Πανεπιστημίου. Συγκεκριμένα, το 49% πιστεύει ότι η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει αρκετά όσα θέματα σχετίζονται με τη σίτιση, τη στέγαση και την

υγειονομική περίθαλψη των φοιτητών, ενώ το 28% τονίζει ότι η αρνητική επιρροή της κρίσης είναι μεγάλη (διάγραμμα 3.3). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εργαζόμενοι φοιτητές, οι οποίοι δήλωσαν ότι η συμμετοχή τους στις ακαδημαϊκές δραστηριότητες επηρεάζεται από τις ώρες εργασίας τους, προτείνοντας παράλληλα λύσεις για τη διευκόλυνση της ακαδημαϊκής τους καθημερινότητας, όπως την καθιέρωση σταθερού ωραρίου προγραμμάτων, τη δυνατότητα σημειώσεων σε ηλεκτρονική πλατφόρμα, καθώς και την επιπλέον λειτουργία των διοικητικών υπηρεσιών κατά τις απογευματινές ώρες.

Διάγραμμα 3.3 Βαθμός επίδρασης της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα

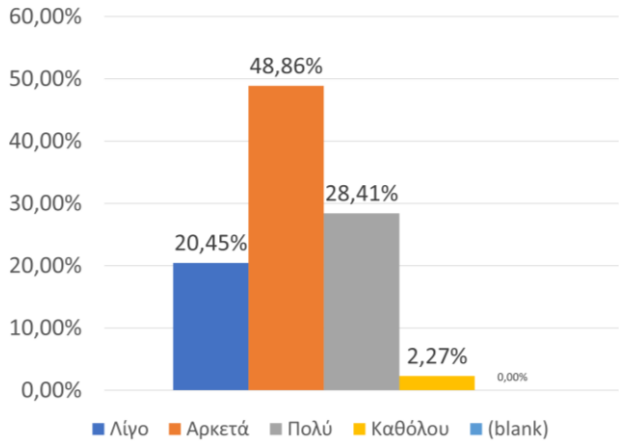

Αξίζει ακόμη να επισημανθεί ότι δεδομένης της απορρύθμισης του σύγχρονου εργασιακού περιβάλλοντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από αύξηση της ανεργίας, ένα μεγάλο ποσοστό φοιτητών (62%) θα επιθυμούσε να επαναπροσδιορίσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών του προκειμένου να καταστεί πιο ανταγωνιστικό στην αγορά εργασίας (διάγραμμα 3.4). Σε μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση το 80% των ερωτηθέντων σκέφτεται να επιδιώξει μεταπτυχιακές σπουδές, ενώ πολύ μικρότερο ποσοστό αποσκοπεί σε ένα δεύτερο πτυχίο (9%) ή παράλληλη εκμάθηση πρακτικών δεξιοτήτων (11%).

Διάγραμμα 3.4 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου

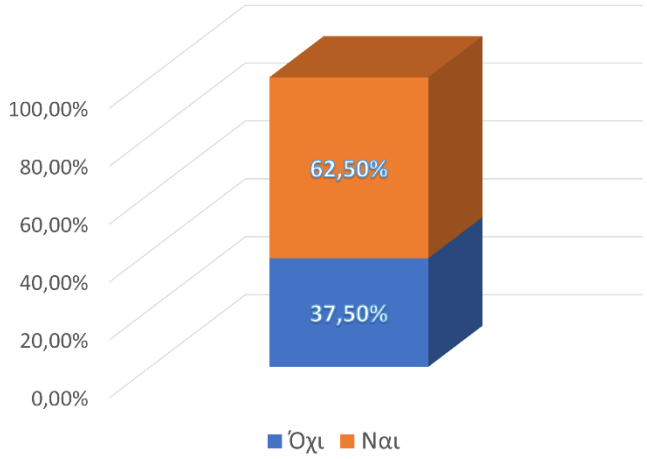

Τέλος, αναφορικά με το ενδεχόμενο μετανάστευσης τα ποσοστά των απαντήσεων παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Αν και οι φοιτητές που θα επέλεγαν το εξωτερικό μόνο για σπουδές καλύπτουν ένα πολύ μικρό ποσοστό (0.05%), όπως εξάλλου και εκείνοι οι οποίοι θα μετανάστευαν μόνο για εύρεση εργασίας (12%), παρόλα αυτά μεγάλο εμφανίζεται το ποσοστό των

ερωτηθέντων που επιλέγει και τις δύο προαναφερθείσες προοπτικές. Σε αυτό το σημείο τα ποσοστά των φοιτητών εμφανίζονται ισοκατανεμημένα. Επεξηγηματικά αναφέρεται ότι το 40% θα επέλεγε το εξωτερικό τόσο για σπουδές όσο και για επαγγελματική αποκατάσταση, ενώ το 43% δηλώνει ότι δε σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης, γεγονός που χρήζει ιδιαίτερης αναφοράς.

Τα προαναφερόμενα συμπεράσματα προέκυψαν από την καταμέτρηση των απαντήσεων των ερωτηματολογίων και τον υπολογισμό τους. Σκοπός ήταν να παρουσιαστούν αναλυτικά τα αποτελέσματα, μέσω των οποίων αναδεικνύεται το μέγεθος της επίδρασης της κρίσης στους προπτυχιακούς φοιτητές αναφορικά με τις αλλαγές στις συνθήκες διαβίωσης, στην ποιότητα της φοιτητικής μέριμνας, καθώς και στα εμπόδια φοίτησης.

3.2.2 Στατιστική Ανάλυση Ποσοτικής Έρευνας

Στη συνέχεια επιχειρήθηκε η διερεύνηση πιθανών συσχετίσεων μεταξύ των κατηγορικών μεταβλητών της έρευνας. Η αναζήτηση εξαρτημένων σχέσεων που προκύπτουν από τις απαντήσεις των ερωτώμενων, οδήγησε στην εξαγωγή συμπερασμάτων για την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών του Παντείου Πανεπιστημίου.

3.2.2.1 Η επαγγελματική κατάσταση σε σχέση με το φύλο

Από το σύνολο των φοιτητών του Παντείου Πανεπιστημίου, οι οποίοι συμμετείχαν στην έρευνα, το 24% των ερωτηθέντων είναι άνδρες και το 76% γυναίκες. Παράλληλα, το 50% του δείγματος δήλωσε ότι εργάστηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας, σε αντίθεση με το υπόλοιπο 50% των φοιτητών οι οποίοι απάντησαν αρνητικά.

Πίνακας 3.1 Επαγγελματική κατάσταση ανά φύλο

	Φύλο	
Επαγγελματική κατάσταση	Άνδρες	Γυναίκες
Εργαζόμενοι	0.1348	0.3596
Μη εργαζόμενοι	0.1011	0.4045

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε ότι το 14% του συνόλου των εργαζόμενων φοιτητών κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας είναι άνδρες, ενώ το 36% γυναίκες. Αντιστοίχως το 10% των ανδρών και το 40% των γυναικών δήλωσαν ότι δεν εργάζονται (πίνακας 3.1). Η διαφορά αυτή δεν κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό ($\chi^2 = 0.31163$, df = 1, $p = 0.5767$).

3.2.2.2 Σχέση οικονομικής στήριξης και επαγγελματικής κατάστασης

Από τις απαντήσεις της ερώτησης 14 διακρίνονται οι φοιτητές σε εκείνους που εξαρτώνται οικονομικά από την οικογένειά τους (81%) και στους εργαζόμενους φοιτητές (19%). Επιπλέον, στην ερώτηση 9 οι φοιτητές παρουσιάζονται μοιρασμένοι, με τους μισούς (50%) να δηλώνουν ότι εργάστηκαν κατά το ακαδημαϊκό έτος 2016-2017, σε αντίθεση με τους άλλους μισούς οι οποίοι απάντησαν αρνητικά.

Πίνακας 3.2 Σχέση οικονομικής στήριξης και επαγγελματικής κατάστασης

	Πηγή οικονομικής στήριξης	
Επαγγελματική κατάσταση	Οικογένεια	Εργασία
Εργαζόμενοι	0.3034	0.1910
Μη εργαζόμενοι	0.5056	0.0000

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.2). Οι φοιτητές που δεν εργάστηκαν εύλογα απάντησαν ότι στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους (50%). Από το σύνολο των εργαζόμενων φοιτητών, παρόλο που το 19% δήλωσε ότι βασίζεται στην εργασία του για την κάλυψη των αναγκών του, το 31% συνεχίζει να εξαρτάται οικονομικά από την οικογένειά του. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά πολύ σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2 =19.064, df =1, p = 1.264e-05).

3.2.2.3 Οι επιπτώσεις στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών σε σχέση με την επαγγελματική τους κατάσταση

Οι απαντήσεις στην ερώτηση 9 καταδεικνύουν ότι το 50% των φοιτητών είναι εργαζόμενοι. Από το σύνολο των ερωτηθέντων στην ερώτηση 17, το 10% δηλώνει πως εξαιτίας της οικονομικής κρίσης έχουν μειωθεί οι ώρες παρακολούθησης των διαλέξεων, το 23% ότι έχει αυξηθεί η διάρκεια σπουδών, το 19% πιστεύει ότι και οι δύο παραπάνω επιπτώσεις χαρακτηρίζουν την ακαδημαϊκή καθημερινότητα, ενώ το 48% δηλώνει ότι δεν υπάρχει καμία επίπτωση σ ’αυτή.

Πίνακας 3.3 Οι επιπτώσεις της εργασίας στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα

	Επαγγελματική κατάσταση	
Επιπτώσεις	Εργαζόμενοι	Μη εργαζόμενοι
Μείωση παρακολούθησης μαθημάτων	0.0795	0.0227
Αύξηση διάρκειας σπουδών	0.1250	0.1023
Καμία επίπτωση	0.1250	0.3523
Και οι δύο παραπάνω επιπτώσεις	0.1591	0.0341

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.3). Αναλύοντας τη σχέση των δύο ερωτήσεων διαπιστώνεται ότι το 36% των εργαζομένων (50%) υποστηρίζει ότι έχει επηρεαστεί στην ακαδημαϊκή του καθημερινότητα όσον αφορά είτε στην παρακολούθηση των μαθημάτων, είτε στη διάρκεια των σπουδών, είτε και στα δύο, ενώ οι φοιτητές που δήλωσαν ότι δεν εργάζονται δεν παρατηρούν καμία επίπτωση στην ακαδημαϊκή τους καθημερινότητα σε ποσοστό 35%. Από τους εργαζόμενους μόνο το 12% δεν έχει καμία επίπτωση. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά πολύ σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% ($\chi^2 = 19.584$, df = 3, p = 0.000207).

3.2.2.4 Το αίσθημα αβεβαιότητας σε σχέση με τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στο βιοτικό επίπεδο

Στην ερώτηση 12 οι φοιτητές παραδέχτηκαν ότι έχει επηρεαστεί το επίπεδο διαβίωσής τους εξαιτίας της οικονομικής κρίσης με το 42% να χαρακτηρίζει μεγάλη την επιρροή που έχει δεχτεί και το 58% μέτρια. Επιπλέον, στην ερώτηση 19, το 78% απάντησε ότι νιώθει αβεβαιότητα για την επαγγελματική του αποκατάσταση, ενώ το 22% για την καθημερινή του διαβίωση.

Πίνακας 3.4 Επίπεδο διαβίωσης και αβεβαιότητα

	Επίπεδο διαβίωσης		
Αβεβαιότητα	Καθόλου	Μέτρια	Πολύ
Καθημερινή διαβίωση	0.0000	0.0786	0.1461
Επαγγελματική αποκατάσταση	0.0000	0.5056	0.2697

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε ότι οι φοιτητές των οποίων το επίπεδο διαβίωσης έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση είτε σε μεγάλο είτε σε μέτριο βαθμό νιώθουν μεγαλύτερη αβεβαιότητα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση σε ποσοστό 78%. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές που έχουν δεχθεί επιρροή από την κρίση και νιώθουν αβεβαιότητα για την καθημερινή τους διαβίωση είναι 22% (πίνακας 3.4). Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό ($\chi^2 = 4.6511$, df =1, p = 0.03103).

3.2.2.5 Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα

Στην ερώτηση 12 το σύνολο των φοιτητών που συμμετείχαν στην έρευνα παραδέχτηκε ότι έχει επηρεαστεί το επίπεδο διαβίωσής του εξαιτίας της οικονομικής κρίσης (100%). Επιπλέον, σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτηθέντων στην ερώτηση 21, η συντριπτική πλειοψηφία (97%) θεωρεί ότι η οικονομική κρίση έχει επιδράσει αρνητικά στη φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους.

Πίνακας 3.5 Σχέση επίδρασης της κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα

Βαθμός επίδρασης της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα	Επίπεδο διαβίωσης		
	Καθόλου	Μέτρια	Πολύ
Καθόλου	0.0000	0.0227	0.0000
Λίγο	0.0000	0.1364	0.0682
Αρκετά	0.0000	0.2841	0.2045
Πολύ	0.0000	0.1477	0.1364

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε ότι το 98% των φοιτητών οι οποίοι παραδέχτηκαν ότι το βιοτικό τους επίπεδο έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, υποστηρίξαν ότι και η φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους έχει επηρεαστεί αρνητικά (πίνακας 3.55). Η διαφορά αυτή δεν κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό ($\chi^2 = 2.3481$, df =3, p = 0.5034).

3.2.2.6 Πηγή οικονομικής στήριξης και επιπτώσεις ανεργίας στις σπουδές

Από τις απαντήσεις της ερώτησης 14 προκύπτει ότι το 81% των φοιτητών στηρίζεται οικονομικά στην οικογένειά του κατά τη διάρκεια των σπουδών του, ενώ μόλις το 19% δηλώνει ως πηγή οικονομικής στήριξης την εργασία του. Επίσης, στην ερώτηση 18, εξαιτίας της αύξησης της ανεργίας και της δυσκολίας για επαγγελματική αποκατάσταση, το 40% των φοιτητών έχει αναγκαστεί να παρατείνει τις σπουδές του λόγω εργασίας, ενώ το 60% επιδιώκει να τις ολοκληρώσει έγκαιρα ώστε να αποκατασταθεί επαγγελματικά.

Πίνακας 3.6 Ανεργία και οικονομική στήριξη

	Πηγή οικονομικής στήριξης		
Επίδραση ανεργίας	Οικογένεια	Εργασία	Άλλη
Παράταση σπουδών	0.2584	0.1461	0.0000
Έγκαιρη ολοκλήρωση σπουδών	0.5506	0.0449	0.0000

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.6). Τα αποτελέσματα που προέκυψαν δείχνουν ότι το 55% όσων στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους επιδιώκουν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους ώστε να απορροφηθούν άμεσα στην αγορά εργασίας, ενώ το 26% υπολογίζει ότι θα χρειαστεί να τις παρατείνει. Από τους εργαζόμενους (19%), το 15% υποστηρίζει ότι αναγκάστηκε να παρατείνει τις σπουδές του λόγω αναγκαστικής εργασίας για βιοποριστικούς λόγους. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2 =9.5464, df =1, p 0.002003).

3.2.2.7 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου και μελλοντικές επιδιώξεις ως απόρροια της οικονομικής κρίσης

Στην ερώτηση 23 οι φοιτητές κλήθηκαν να απαντήσουν αν θα επαναπροσδιόριζαν το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους προκειμένου να διευκολυνθούν στην εύρεση εργασίας με το 62% των ερωτηθέντων να δίνει θετική απάντηση. Παράλληλα, από τα αποτελέσματα της ερώτησης 24 προκύπτει ότι το 80% θα κάνει μεταπτυχιακές σπουδές, το 9% θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 11% παράλληλη με τις σπουδές του εκμάθηση κάποιας πρακτικής δεξιότητας, προκειμένου να επηρεαστεί όσο το δυνατόν λιγότερο από την οικονομική κρίση.

Πίνακας 3.7 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου και επιδιώξεις

	Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου	
Μελλοντικές επιδιώξεις	Ναι	Όχι
Δεύτερο πτυχίο	0.0455	0.0455
Μεταπτυχιακό	0.4886	0.3068
Πρακτικές δεξιότητες	0.0909	0.0227

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε ότι από τους φοιτητές που θα επαναπροσδιόριζαν το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους το 49% θα κάνει μεταπτυχιακές σπουδές, το 4% σκοπεύει να επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 9% σκέφτεται την εκμάθηση μιας πρακτικής δεξιότητας προκειμένου να αντιμετωπίσει τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης. Στο σύνολο των ερωτηθέντων το 80% δήλωσαν ότι θα ακολουθήσουν μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο (πίνακας 3.7).. Η διαφορά αυτή δεν κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό ($\chi^2 = 1.8743$, df =2, $p = 0.3917$).

3.2.2.8 Οι επιδιώξεις των φοιτητών εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και το ενδεχόμενο μετανάστευσης

Στην ερώτηση 24 σχετικά με τις επιδιώξεις των φοιτητών προκειμένου να αντιμετωπίσουν με περισσότερα εφόδια την οικονομική κρίση, το 80% των ερωτηθέντων απαντά ότι θα επέλεγε να κάνει μεταπτυχιακές σπουδές, το 9% να πάρει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 11% να μάθει παράλληλα με τις σπουδές του μια πρακτική δεξιότητα. Επιπλέον, από τα αποτελέσματα της ερώτησης 25 προκύπτει ότι το 57% θα επέλεγε το εξωτερικό είτε για σπουδές είτε για επαγγελματική αποκατάσταση είτε και για τα δύο, ενώ το 43% δηλώνει ότι δε σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης.

Πίνακας 3.8 Επιδιώξεις λόγω της οικονομικής κρίσης και μετανάστευση

Μετανάστευση	Επιδιώξεις		
	Δεύτερο πτυχίο	Μεταπτυχιακό	Πρακτικές δεξιότητες
Για σπουδές	0.0000	0.0449	0.0000
Για εργασία	0.0225	0.0786	0.0225
Και για τα δύο	0.0000	0.3708	0.0337
Δε σκέφτομαι να μεταναστεύσω	0.0674	0.3034	0.0562

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε ότι από το σύνολο των φοιτητών που συμμετείχαν στην έρευνα, το 49% το οποίο σκοπεύει να φύγει στο εξωτερικό είτε για να σπουδάσει είτε για να εργαστεί είτε και για τα δύο δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές, το 2% ότι θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 6% επιθυμεί να μάθει παράλληλα με τις σπουδές του μια πρακτική δεξιότητα. Το 43% των ερωτηθέντων δεν σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης (πίνακας 3.8). Η διαφορά αυτή δεν κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό ($\chi^2 = 9.4663$, df = 6, p = 0.149).

3.2.3 Συμπεράσματα της στατιστικής ανάλυσης για την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών του Παντείου Πανεπιστημίου

Ο αριθμός του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα ανέρχεται στους 89 φοιτητές, οι οποίοι φοιτούν στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Από το σύνολο των ερωτηθέντων το 50% δήλωσε ότι εργάστηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας με το 14% των εργαζόμενων φοιτητών να είναι άνδρες και το 36% γυναίκες.

Είναι γεγονός ότι ο συνδυασμός σπουδών και εργασίας αποτελεί πρόκληση για τους φοιτητές. Αξιοσημείωτο είναι το εύρημα ότι από το σύνολο των φοιτητών οι οποίοι εργάζονται παράλληλα με τις σπουδές τους (50%), το 31% συνεχίζει να εξαρτάται οικονομικά από την οικογένειά του. Μόνο το 19% των εργαζόμενων φοιτητών δήλωσε ότι μπορεί να βασιστεί στην εργασία του για να καλύψει τις βιοποριστικές του ανάγκες.

Επιπλέον, το 36% του συνόλου των φοιτητών που εργάζονται (50%) δηλώνει ότι οι ώρες εργασίας δεν τους επιτρέπουν να είναι συνεπείς στις ακαδημαϊκές τους υποχρεώσεις. Ως απόρροια της παραπάνω τοποθέτησης σημειώνεται τόσο η μείωση των ωρών παρακολούθησης των μαθημάτων όσο και η αύξηση της διάρκειας σπουδών των εργαζόμενων φοιτητών.

Επιπροσθέτως, από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι η πλειοψηφία των φοιτητών που θεωρούν ότι το επίπεδο διαβίωσής τους έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση είτε σε μεγάλο είτε σε μέτριο βαθμό, αισθάνεται αβεβαιότητα για την επαγγελματική αποκατάσταση (78%), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές που νιώθουν αβεβαιότητα για την καθημερινή τους διαβίωση είναι 22%.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα φοιτητές, οι οποίοι παραδέχτηκαν ότι το βιοτικό τους επίπεδο έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, υποστηρίξαν ότι και η φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους έχει επηρεαστεί αρνητικά σε θέματα στέγασης, σίτισης και ιατρικής περίθαλψης σε ποσοστό 98%.

Η αβεβαιότητα για το μέλλον και ο φόβος της ανεργίας ωθούν τους φοιτητές να επιδιώκουν την ολοκλήρωση των σπουδών τους ώστε να απορροφηθούν άμεσα στην αγορά εργασίας, ιδίως εκείνοι που στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους (81%). Από το σύνολο των φοιτητών που στηρίζονται στην εργασία τους για την κάλυψη των βασικών αναγκών τους (19%), η πλειοψηφία (15%) υποστηρίζει ότι λόγω εργασίας αναγκάστηκε να παρατείνει τα ακαδημαϊκά έτη σπουδών.

Αξίζει ακόμη να επισημανθεί ότι δεδομένης της απορρύθμισης του σύγχρονου εργασιακού περιβάλλοντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από αύξηση της ανεργίας, ένα μεγάλο ποσοστό φοιτητών (62%) θα επιθυμούσε να επαναπροσδιορίσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών του προκειμένου να καταστεί πιο ανταγωνιστικό στην αγορά εργασίας επιδιώκοντας μεταπτυχιακές σπουδές (49%), ένα δεύτερο πτυχίο (4%) ή παράλληλη εκμάθηση πρακτικών δεξιοτήτων (9%). Στο σύνολο των φοιτητών του Παντείου Πανεπιστημίου που συμμετείχαν στην έρευνα, το 80% δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο.

Ένα από τα σημαντικότερα αποτελέσματα που αναδείχθηκε από τις συσχετίσεις εστιάζει στη γνώμη των φοιτητών σχετικά με το θέμα της πιθανής μετανάστευσης. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι το 57% των φοιτητών που σπουδάζουν στο Πάντειο Πανεπιστήμιο σκέφτονται να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό. Συγκεκριμένα, το 49% των φοιτητών οι οποίοι σκοπεύουν να φύγουν στο εξωτερικό είτε για να σπουδάσουν είτε για να εργαστούν είτε και για τα δύο δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές, το 2% ότι θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 6% επιθυμεί να μάθει παράλληλα με τις σπουδές του μια πρακτική δεξιότητα. Το 43% των ερωτηθέντων δεν σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης.

3.3 Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

3.3.1 Περιγραφικά αποτελέσματα ποσοτικής έρευνας

Ο αριθμός του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα ανέρχεται στους 469 φοιτητές, οι οποίοι φοιτούν στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Συγκεκριμένα οι 288 ερωτώμενοι προέρχονται από τα ακαδημαϊκά τμήματα που εδρεύουν στην Κομοτηνή, ενώ οι υπόλοιποι 181 από τα τμήματα της Πολυτεχνικής Σχολής με έδρα την Ξάνθη. Ως προς το φύλο των συμμετεχόντων στην έρευνα (διάγραμμα 3.5) το μεγαλύτερο ποσοστό είναι γυναίκες (56%).

Διάγραμμα 3.5 Φοιτητές ανά φύλο

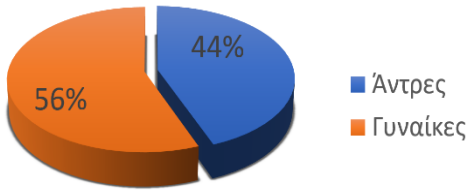

Η πλειοψηφία των φοιτητών (86%) κυμαίνεται από 18 έως 22 ετών και φοιτούν στο 3≤ έτος (43%). Αξίζει επίσης να επισημανθεί ότι το 34% έχει αδέρφια τα οποία φοιτούν παράλληλα σε κάποιο ακαδημαϊκό ίδρυμα. Το 81% του συνόλου του δείγματος διαμένει σε ενοικιαζόμενο σπίτι κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών του σπουδών (διάγραμμα 3.6). Από το σύνολο των φοιτητών που νοικιάζουν σπίτι στη Θράκη μόνο το 3% δήλωσε ότι έχει αυξηθεί το ενοίκιό του κατά τη διάρκεια των σπουδών του, ενώ το 2% παραδέχτηκε ότι υποχρεώθηκε να παραδώσει το σπίτι του στο τέλος της ακαδημαϊκής χρονιάς και να το ενοικιάσει ξανά στην αρχή της επόμενης προκειμένου αυτό να αξιοποιηθεί τουριστικά την καλοκαιρινή περίοδο.

Διάγραμμα 3.6 Διαμονή κατά τη διάρκεια των σπουδών

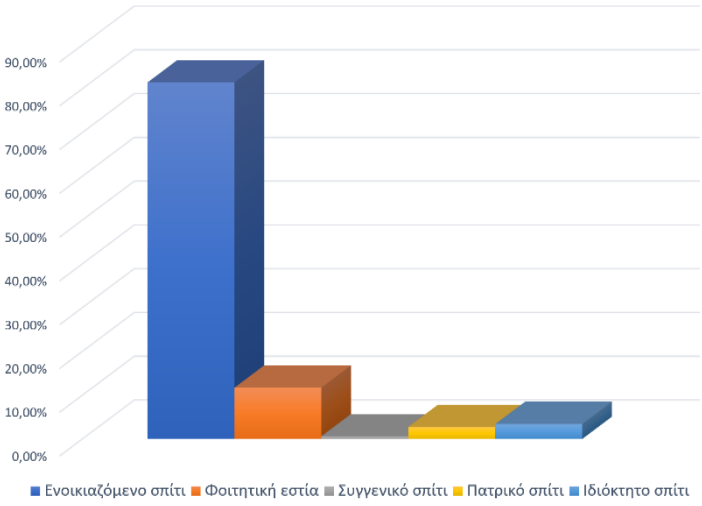

Επιπλέον το 17% του συνόλου των ερωτηθέντων εργάζεται παράλληλα με τις σπουδές τους, με το 58% των εργαζομένων να παραδέχονται ότι οι ώρες εργασίας επηρεάζουν τις ακαδημαϊκές τους υποχρεώσεις. Η συντριπτική πλειοψηφία των φοιτητών (93%) δηλώνει πως η κύρια πηγή οικονομικής στήριξης παραμένει η οικογένεια κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, ενώ μόλις το 5% υποστηρίζει ότι βασίζεται στην εργασία του για την κάλυψη των αναγκών του (διάγραμμα 3.7).

Διάγραμμα 3.7 Πηγή οικονομικής στήριξης

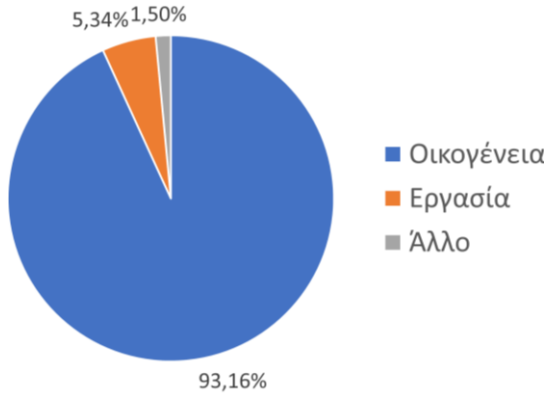

Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της έρευνας, το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητών (93%) δηλώνει ότι έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, ενώ το 29% παραδέχεται πως η επίδραση της κρίσης στο βιοτικό του επίπεδο είναι μεγάλη. Ως φυσικό επακόλουθο, οι φοιτητές παραδέχονται ότι χρειάστηκε να προβούν σε περικοπές των μηνιαίων τους εξόδων, κυρίως όσον αφορά στα προσωπικά τους έξοδα καθώς και τις ψυχαγωγικές τους δραστηριότητες. Σε αρκετές περιπτώσεις χρειάστηκε να γίνουν περικοπές στις δαπάνες φοίτησης, στις μετακινήσεις, ακόμη και σε είδη πρώτης ανάγκης.

Αναφορικά με τα μηνιαία φοιτητικά έξοδα το 81% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι είναι απαραίτητο ένα ποσό έως 600€ για την κάλυψη των μηνιαίων αναγκών του συμπεριλαμβανομένων των εξόδων στέγασης, θέρμανσης και σίτισης. Αξίζει επίσης να επισημανθεί ότι το 25% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι για την απρόσκοπτη φοίτησή του στις ακαδημαϊκές σχολές στην περιοχή της Θράκης χρειάζεται ένα μεγαλύτερο χρηματικό ποσό μηνιαίως.

Ακόμη δεν πρέπει να αγνοηθεί το γεγονός ότι το 32% των φοιτητών τονίζει ότι έχει επηρεαστεί τόσο όσον αφορά στην παρακολούθηση των μαθημάτων, όσο και στην αύξηση της διάρκειας των σπουδών, κυρίως λόγω παράλληλης εργασίας. Επιπλέον, η πλειοψηφία των φοιτητών (86%) αισθάνεται αβεβαιότητα περισσότερο όσον αφορά στην επαγγελματική της αποκατάσταση παρά στην καθημερινή διαβίωση (14%). Συνεπώς, οι περισσότεροι φοιτητές επιδιώκουν την έγκαιρη ολοκλήρωση των σπουδών τους (78%), ώστε να εισέλθουν όσο το δυνατόν γρηγορότερα στην αγορά εργασίας δεδομένου ότι το 67% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η εργασία αντιπροσωπεύει τον τρόπο βελτίωσης της ζωής και ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου. Αντιθέτως,

το 22% των φοιτητών δηλώνει ότι έχει αναγκαστικά παρατείνει τις σπουδές του λόγω αναγκαστικής, για βιοποριστικούς λόγους, εργασίας (διάγραμμα 3.8). Δεδομένης της αβεβαιότητας αυτής παρατηρείται έλλειψη διάθεσης τόσο για παρακολούθηση των διαλέξεων όσο και για συμμετοχή των φοιτητών στις εξετάσεις (55%).

Διάγραμμα 3.8 Επιπτώσεις της ανεργίας στη διάρκεια των σπουδών

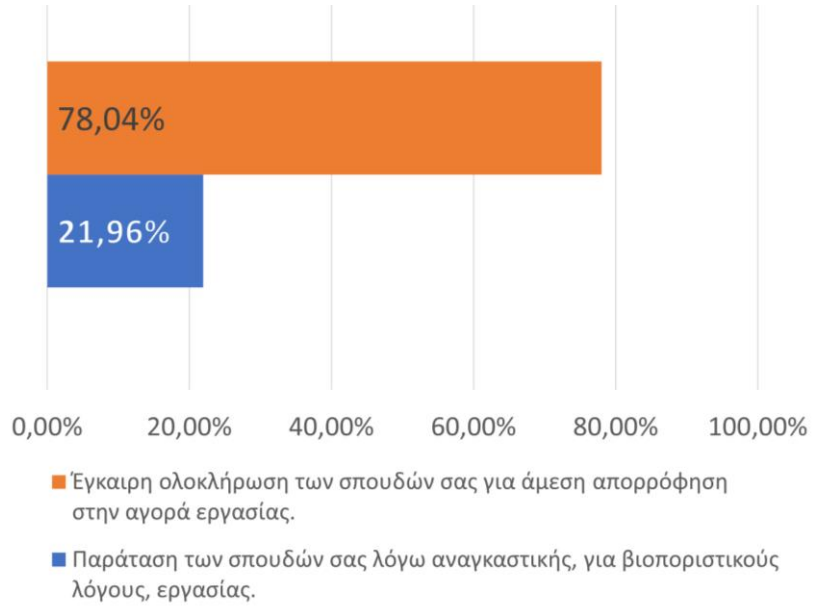

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εργαζόμενοι φοιτητές, οι οποίοι δήλωσαν ότι η συμμετοχή τους στις ακαδημαϊκές δραστηριότητες επηρεάζεται από τις ώρες εργασίας τους, προτείνοντας παράλληλα λύσεις για τη διευκόλυνση της ακαδημαϊκής τους καθημερινότητας, όπως τη δυνατότητα σημειώσεων σε ηλεκτρονική πλατφόρμα (39%), τη λειτουργία τμήματος διασύνδεσης με την αγορά εργασίας (27%), την καθιέρωση σταθερού ωραρίου μαθημάτων (23%), καθώς και λειτουργία των διοικητικών υπηρεσιών του Πανεπιστημίου κατά τις απογευματινές ώρες (11%).

Αξίζει ακόμη να επισημανθεί ότι δεδομένης της απορρύθμισης του σύγχρονου εργασιακού περιβάλλοντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από αύξηση της ανεργίας, το 49% των φοιτητών θα επιθυμούσε να επαναπροσδιορίσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών του προκειμένου να καταστεί πιο ανταγωνιστικό στην αγορά εργασίας. Σε μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση το 81% των ερωτηθέντων σκέφτεται να επιδιώξει μεταπτυχιακές σπουδές, ενώ πολύ μικρότερο ποσοστό αποσκοπεί σε ένα δεύτερο πτυχίο (10%) ή παράλληλη εκμάθηση πρακτικών δεξιοτήτων (9%).

Αναφορικά με το ενδεχόμενο μετανάστευσης τα ποσοστά των απαντήσεων παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Αν και οι φοιτητές που θα επέλεγαν το εξωτερικό μόνο για σπουδές καλύπτουν ένα πολύ μικρό ποσοστό (8%), καθώς και εκείνοι οι οποίοι θα μετανάστευαν μόνο για εύρεση εργασίας (17%), παρόλα αυτά μεγάλο εμφανίζεται το ποσοστό των ερωτηθέντων που επιλέγει και τις δύο προαναφερθείσες προοπτικές. Συγκεκριμένα το 44% θα επέλεγε το εξωτερικό τόσο για σπουδές όσο και για επαγγελματική αποκατάσταση, ενώ το 31% των φοιτητών που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσε ότι δε σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης.

Είναι σκόπιμο, επίσης, να αναφερθεί ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων παρατήρησε τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα στο σύνολο των σχολών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου. Συγκεκριμένα, το 98% πιστεύει ότι η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει όσα θέματα σχετίζονται με τη σίτιση, τη στέγαση και την υγειονομική περίθαλψη των φοιτητών, ενώ το 80% τονίζει ότι η αρνητική επιρροή της κρίσης είναι αρκετά μεγάλη (διάγραμμα 3.9).

Διάγραμμα 3.9 Η επίδραση της κρίσης στη φοιτητική μέριμνα του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου

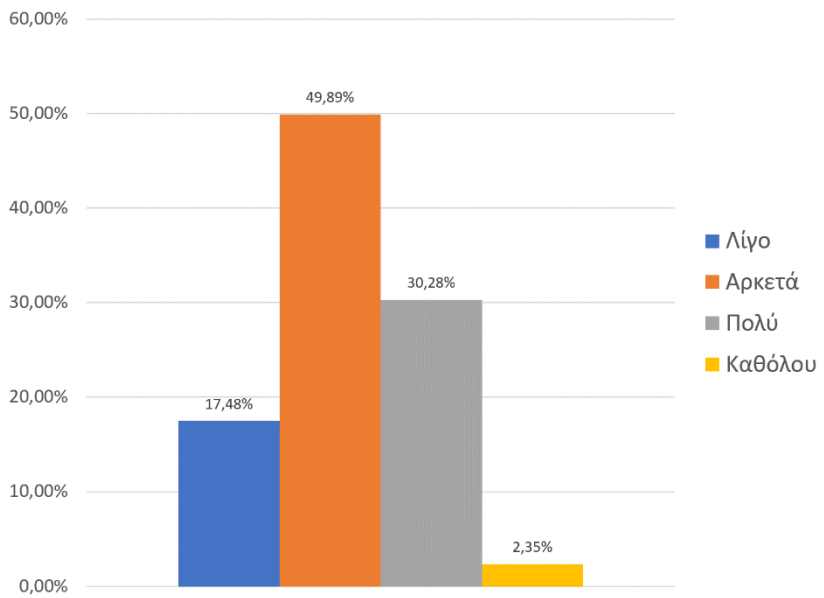

Τα προαναφερόμενα συμπεράσματα προέκυψαν από την καταμέτρηση των απαντήσεων των ερωτηματολογίων που συμπλήρωσαν οι φοιτητές του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης και τον υπολογισμό τους. Σκοπός ήταν να παρουσιαστούν αναλυτικά τα αποτελέσματα, μέσω των οποίων αναδεικνύεται το μέγεθος της

επίδρασης της κρίσης στους προπτυχιακούς φοιτητές των ακαδημαϊκών σχολών της Κομοτηνής και της Ξάνθης αναφορικά με τις αλλαγές στις συνθήκες διαβίωσης, στην ποιότητα της φοιτητικής μέριμνας, καθώς και στα εμπόδια φοίτησης.

3.3.2 Στατιστική Ανάλυση Ποσοτικής Έρευνας

Στη συνέχεια επιχειρείται η διερεύνηση πιθανών συσχετίσεων μεταξύ των κατηγορικών μεταβλητών της έρευνας. Η αναζήτηση εξαρτημένων σχέσεων που προκύπτουν από τις απαντήσεις των ερωτώμενων, θα οδηγήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων για την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

3.3.2.1 Η διαφοροποίηση της επαγγελματικής κατάστασης ως προς το φύλο

Από το σύνολο των φοιτητών των σχολών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης με έδρα την Κομοτηνή και της Πολυτεχνικής Σχολής με έδρα την Ξάνθη, οι οποίοι συμμετείχαν στην έρευνα, το 44% των ερωτηθέντων είναι άνδρες και το 56% γυναίκες. Παράλληλα, το 17% του δείγματος δήλωσε ότι εργάστηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας, σε αντίθεση με το 83% των φοιτητών οι οποίοι απάντησαν αρνητικά.

Πίνακας 3.9 Επαγγελματική κατάσταση ανά φύλο

	Φύλο	
Επαγγελματική κατάσταση	Άνδρες	Γυναίκες
Εργαζόμενοι	0.0917	0.0789
Μη εργαζόμενοι	0.3497	0.4797

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε ότι το 9% του συνόλου των εργαζόμενων φοιτητών (17%) κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας είναι άνδρες, ενώ το 8% γυναίκες. Αντιστοίχως το 35% των ανδρών και το 48% των γυναικών δήλωσαν ότι δεν εργάζονται (πίνακας 3.9). Η διαφορά αυτή δεν κρίνεται ιδιαίτερα στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό (χ^2=3.1606, df = 1, p =0.07544).

3.3.2.2 Η πηγή οικονομικής στήριξης σε σχέση με την επαγγελματική κατάσταση

Από τον έλεγχο των απαντήσεων στην ερώτηση 9 προκύπτει ότι το 17% του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα δήλωσε ότι εργάστηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας, σε αντίθεση με το 83% των φοιτητών οι οποίοι απάντησαν αρνητικά. Επιπλέον, στην ερώτηση 14 το 93% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι η κύρια πηγή οικονομικής στήριξης κατά τη διάρκεια των σπουδών παραμένει η οικογένεια, ενώ μόνο το 5% υποστήριξε ότι βασίζεται στην εργασία του για την κάλυψη των αναγκών του. Επιπλέον, το 2% απάντησε ότι χρηματοδοτείται από άλλη πηγή για την κάλυψη των αναγκών του.

Πίνακας 3.10 Σχέση οικονομικής στήριξης και επαγγελματικής κατάστασης

	Πηγή οικονομικής στήριξης		
Επαγγελματική κατάσταση	Οικογένεια	Εργασία	Άλλη
Εργαζόμενοι	0.1258	0.0448	0.0000
Μη εργαζόμενοι	0.8060	0.0085	0.0149

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.10). Οι φοιτητές που δεν εργάστηκαν εύλογα απάντησαν ότι στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους (81%), με ένα πολύ μικρό ποσοστό (2%) να αναφέρει ότι χρηματοδοτείται από άλλη πηγή. Από το σύνολο των εργαζόμενων φοιτητών (17%) μόνο το 4% δήλωσε ότι βασίζεται στην εργασία του για την κάλυψη των αναγκών του, ενώ το 13% συνεχίζει να εξαρτάται οικονομικά από την οικογένειά του. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά πολύ σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2= 84.532, df = 2, p = 2.2e-16).

3.3.2.3 Καθορισμός των επιπτώσεων της ακαδημαϊκής καθημερινότητας σε σχέση με την επαγγελματική ταυτότητα

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας το 17% των φοιτητών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης που φοιτούν στην περιοχή της Κομοτηνής και της Ξάνθης είναι εργαζόμενοι. Από το σύνολο των ερωτηθέντων, το 10% δηλώνει πως εξαιτίας της οικονομικής κρίσης έχουν μειωθεί οι ώρες παρακολούθησης των διαλέξεων, το 12% ότι έχει αυξηθεί η διάρκεια σπουδών, το 10% πιστεύει ότι και οι δύο παραπάνω επιπτώσεις χαρακτηρίζουν την ακαδημαϊκή καθημερινότητα, ενώ το 68% δηλώνει ότι δεν υπάρχει καμία επίπτωση σ ’αυτή.

Πίνακας 3.11 Οι επιπτώσεις της εργασίας στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα

	Επαγγελματική κατάσταση	
Επιπτώσεις	Εργαζόμενοι	Μη εργαζόμενοι
Μείωση παρακολούθησης μαθημάτων	0.0277	0.0704
Αύξηση διάρκειας σπουδών	0.0256	0.0960
Καμία επίπτωση	0.0746	0.6013
Και οι δύο παραπάνω επιπτώσεις	0.0426	0.0618

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.11). Αναλύοντας τη σχέση των δύο ερωτήσεων διαπιστώνεται ότι οι φοιτητές που δήλωσαν ότι δεν εργάζονται δεν παρατηρούν καμία επίπτωση στην ακαδημαϊκή τους καθημερινότητα σε ποσοστό 60%, ενώ το 10% των εργαζόμενων φοιτητών (17%) δηλώνει ότι οι ώρες εργασίας έχουν επηρεάσει την παρακολούθηση των μαθημάτων και τη διάρκεια των σπουδών. Το υπόλοιπο 7% υποστηρίζει ότι δεν έχει δεχτεί καμία επιρροή. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά πολύ σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2= 32.385, df = 3, p = 4.342e-07).

3.3.2.4 Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στο επίπεδο διαβίωσης σε σχέση με το αίσθημα αβεβαιότητας των φοιτητών

Στην ερώτηση 12 οι φοιτητές παραδέχτηκαν ότι έχει επηρεαστεί το επίπεδο διαβίωσής τους εξαιτίας της οικονομικής κρίσης με το 29% να χαρακτηρίζει μεγάλη την επιρροή που έχει δεχτεί και το 64% μέτρια, ενώ το 7% θεωρεί ότι δεν έχει επηρεαστεί καθόλου από την κρίση. Επιπλέον, στην ερώτηση 19, το 86% απάντησε ότι νιώθει αβεβαιότητα για την επαγγελματική του αποκατάσταση, ενώ το 14% για την καθημερινή του διαβίωση.

Πίνακας 3.12 Επίπεδο διαβίωσης και αβεβαιότητα

	Επίπεδο διαβίωσης		
Αβεβαιότητα	Καθόλου	Μέτρια	Πολύ
Καθημερινή διαβίωση	0.0128	0.0662	0.0620
Επαγγελματική αποκατάσταση	0.0598	0.5748	0.2244

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.12). Συγκεκριμένα, οι φοιτητές των οποίων το επίπεδο διαβίωσης έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση είτε σε μεγάλο είτε σε μέτριο βαθμό νιώθουν μεγαλύτερη αβεβαιότητα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση σε ποσοστό 80%. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές των οποίων το βιοτικό επίπεδο έχει επηρεαστεί από την κρίση και νιώθουν αβεβαιότητα για την καθημερινή τους διαβίωση είναι 13%. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2= 10.159, df =2, p = 0.006224).

3.3.2.5 Συσχέτιση επίδρασης της οικονομικής κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα

Στην ερώτηση 12 οι φοιτητές παραδέχτηκαν ότι έχει επηρεαστεί το επίπεδο διαβίωσής τους εξαιτίας της οικονομικής κρίσης (93%). Επιπλέον, σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτηθέντων στην ερώτηση 21, η συντριπτική πλειοψηφία (98%) θεωρεί ότι η οικονομική κρίση έχει επιδράσει αρνητικά στη φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους.

Πίνακας 3.13 Σχέση επίδρασης της κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα

Βαθμός επίδρασης της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα	Επίπεδο διαβίωσης		
	Καθόλου	Μέτρια	Πολύ
Καθόλου	0.0085	0.0107	0.0043
Λίγο	0.0171	0.1261	0.0321
Αρκετά	0.0406	0.3333	0.1239
Πολύ	0.0064	0.1709	0.1261

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.13). Συγκεκριμένα, το 91% των φοιτητών οι οποίοι παραδέχτηκαν ότι το βιοτικό τους επίπεδο έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, υποστηρίξαν ότι και η φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους έχει επηρεαστεί αρνητικά. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά πολύ σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2= 34.873, df =6, p = 4.561e-06).

3.3.2.6 Οικονομική υποστήριξη και επίδραση της ανεργίας στην περάτωση των ακαδημαϊκών σπουδών

Από τις απαντήσεις της ερώτησης 14 προκύπτει ότι το 93% των φοιτητών στηρίζεται οικονομικά στην οικογένειά του κατά τη διάρκεια των σπουδών του, ενώ μόλις το 5% δηλώνει ως πηγή οικονομικής στήριξης την εργασία του. Επιπλέον, το 2% απάντησε ότι χρηματοδοτείται από άλλη πηγή για την κάλυψη των αναγκών του. Επίσης, στην ερώτηση 18, εξαιτίας της αύξησης της ανεργίας και της δυσκολίας για επαγγελματική αποκατάσταση, το 22% των φοιτητών έχει αναγκαστεί να παρατείνει τις σπουδές του λόγω εργασίας, ενώ το 78% επιδιώκει να τις ολοκληρώσει έγκαιρα ώστε να αποκατασταθεί επαγγελματικά.

Πίνακας 3.14 Η επίδραση της ανεργίας σε σχέση με την πηγή οικονομικής στήριξης

Επίδραση ανεργίας	Πηγή οικονομικής στήριξης		
	Οικογένεια	Εργασία	Άλλη
Παράταση σπουδών	0.1940	0.0235	0.0021
Έγκαιρη ολοκλήρωση σπουδών	0.7377	0.0299	0.0128

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.14). Τα αποτελέσματα που προέκυψαν δείχνουν ότι το 74% όσων στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους επιδιώκουν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους ώστε να απορροφηθούν άμεσα στην αγορά εργασίας, ενώ μόνο το 19% υπολογίζει ότι θα χρειαστεί να τις παρατείνει. Από τους εργαζόμενους (5%), το 2% υποστηρίζει ότι αναγκάστηκε να παρατείνει τις σπουδές του λόγω αναγκαστικής εργασίας για βιοποριστικούς λόγους. Η διαφορά αυτή κρίνεται σημαντική στον πληθυσμό (χ^2= 7.6555, df = 2, p = 0.02176).

3.3.2.7 Επανακαθορισμός γνωστικής κατεύθυνσης και μελλοντικών επιδιώξεων υπό το πρίσμα της οικονομικής κρίσης

Στην ερώτηση 23 οι φοιτητές κλήθηκαν να απαντήσουν αν θα επαναπροσδιόριζαν το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους προκειμένου να διευκολυνθούν στην εύρεση εργασίας με το 49% των ερωτηθέντων να δίνει θετική απάντηση. Παράλληλα, από τα αποτελέσματα της ερώτησης 24 προκύπτει ότι το 82% επιλέγει μεταπτυχιακές σπουδές, το 9% θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 9% παράλληλη με τις σπουδές του εκμάθηση κάποιας πρακτικής δεξιότητας, προκειμένου να επηρεαστεί όσο το δυνατόν λιγότερο από την οικονομική κρίση.

Πίνακας 3.15 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου και επιδιώξεις

	Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου	
Μελλοντικές επιδιώξεις	Ναι	Όχι
Δεύτερο πτυχίο	0.0490	0.0426
Μεταπτυχιακό	0.3753	0.4392
Πρακτικές δεξιότητες	0.0640	0.0299

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.15). Από τους φοιτητές που θα επαναπροσδιόριζαν το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους το 38% θα κάνει μεταπτυχιακές σπουδές, το 5% σκοπεύει να επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 6% σκέφτεται την εκμάθηση μιας πρακτικής δεξιότητας προκειμένου να αντιμετωπίσει τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης. Στο σύνολο των ερωτηθέντων το 81% δήλωσαν ότι θα ακολουθήσουν μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2= 8.13, df = 2, p = 0.01716).

3.3.2.8 Οι επιδιώξεις των φοιτητών υπό το πρίσμα της οικονομικής κρίσης και η δυνατότητα μετανάστευσης

Από τα αποτελέσματα της ερώτησης 24 προκύπτει ότι το 82% των συμμετεχόντων στην έρευνα επιλέγει μεταπτυχιακές σπουδές, το 9% θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 9% παράλληλη με τις σπουδές του εκμάθηση κάποιας πρακτικής δεξιότητας, προκειμένου να επηρεαστεί όσο το δυνατόν λιγότερο από την οικονομική κρίση. Επιπλέον, από τα αποτελέσματα της ερώτησης 25 προκύπτει ότι το 69% θα επέλεγε το εξωτερικό είτε για σπουδές είτε για επαγγελματική αποκατάσταση είτε και για τα δύο, ενώ το 31% δηλώνει ότι δε σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης.

Πίνακας 3.16 Επιδιώξεις λόγω της οικονομικής κρίσης και μετανάστευση

Μετανάστευση	Επιδιώξεις		
	Δεύτερο πτυχίο	Μεταπτυχιακό	Πρακτικές δεξιότητες
Για σπουδές	0.0043	0.0704	0.0043
Για εργασία	0.0235	0.1215	0.0277
Και για τα δύο	0.0299	0.3774	0.031
Δε σκέφτομαι να μεταναστεύσω	0.0341	0.2452	0.0298

Από το σύνολο των φοιτητών που συμμετείχαν στην έρευνα, το 57% το οποίο σκοπεύει να φύγει στο εξωτερικό είτε για να σπουδάσει είτε για να εργαστεί είτε και για τα δύο δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές, το 6% ότι θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το υπόλοιπο 6% επιθυμεί να μάθει παράλληλα με τις σπουδές του μια πρακτική δεξιότητα. Το 31% των ερωτηθέντων δεν σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης (πίνακας 3.16). Η διαφορά αυτή δεν κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό ($\chi^2 = 11.629$, df =6, p = 0.07079).

3.3.3 Συμπεράσματα της στατιστικής ανάλυσης για την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Το μέγεθος του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα ανέρχεται στους 469 φοιτητές, οι οποίοι φοιτούν στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης στις Σχολές Κοινωνικών, Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών, Νομικής, Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών, οι οποίες εδρεύουν στην Κομοτηνή, καθώς και στην Πολυτεχνική Σχολή με έδρα την Ξάνθη. Από το σύνολο των ερωτηθέντων το 17% δήλωσε ότι εργάστηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας με το 9% των εργαζόμενων φοιτητών να είναι άνδρες και το 8% γυναίκες.

Είναι γεγονός ότι ο συνδυασμός σπουδών και εργασίας αποτελεί πρόκληση για τους φοιτητές. Αξιοσημείωτο είναι το εύρημα ότι από το σύνολο των φοιτητών οι οποίοι εργάζονται παράλληλα με τις σπουδές τους (17%), το 13% συνεχίζει να εξαρτάται οικονομικά από την οικογένειά του. Μόνο το 4% των εργαζόμενων φοιτητών δήλωσε ότι μπορεί να βασιστεί στην εργασία του για να καλύψει τις βιοποριστικές του ανάγκες.

Επιπλέον, το 10% του συνόλου των φοιτητών που εργάζονται (17%) δηλώνει ότι οι ώρες εργασίας δεν τους επιτρέπουν να είναι συνεπείς στις ακαδημαϊκές τους υποχρεώσεις. Ως απόρροια της παραπάνω τοποθέτησης σημειώνεται τόσο η μείωση των ωρών παρακολούθησης των μαθημάτων όσο και η αύξηση της διάρκειας σπουδών των εργαζόμενων φοιτητών.

Επιπροσθέτως, από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι η πλειοψηφία των φοιτητών που θεωρούν ότι το επίπεδο διαβίωσής τους έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση είτε σε μεγάλο είτε σε μέτριο βαθμό, αισθάνεται αβεβαιότητα για την επαγγελματική αποκατάσταση (80%), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές που νιώθουν αβεβαιότητα για την καθημερινή τους διαβίωση είναι 13%.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα φοιτητές, οι οποίοι παραδέχτηκαν ότι το βιοτικό τους επίπεδο έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, υποστηρίξαν ότι και η φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους έχει επηρεαστεί αρνητικά σε θέματα στέγασης, σίτισης και ιατρικής περίθαλψης σε ποσοστό 91%.

Η αβεβαιότητα για το μέλλον και ο φόβος της ανεργίας ωθούν τους φοιτητές να επιδιώκουν την ολοκλήρωση των σπουδών τους ώστε να απορροφηθούν άμεσα στην αγορά εργασίας, ιδίως εκείνοι που στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους

(74%). Από το σύνολο των φοιτητών που στηρίζονται στην εργασία τους για την κάλυψη των βασικών αναγκών τους (5%) σχεδόν οι μισοί (2%) υποστηρίζουν ότι λόγω της εργασίας τους αναγκάστηκαν να παρατείνουν τις σπουδές τους.

Αξίζει ακόμη να επισημανθεί ότι δεδομένης της απορρύθμισης του σύγχρονου εργασιακού περιβάλλοντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από αύξηση της ανεργίας, ένα μεγάλο ποσοστό φοιτητών (49%) θα επιθυμούσε να επαναπροσδιορίσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών του προκειμένου να καταστεί πιο ανταγωνιστικό στην αγορά εργασίας επιδιώκοντας μεταπτυχιακές σπουδές (38%), ένα δεύτερο πτυχίο (5%) ή παράλληλη εκμάθηση πρακτικών δεξιοτήτων (6%). Στο σύνολο των φοιτητών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου που συμμετείχαν στην έρευνα, το 81% δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο.

Ένα από τα σημαντικότερα αποτελέσματα εστιάζει στη γνώμη των φοιτητών σχετικά με το θέμα της πιθανής μετανάστευσης. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι το 69% των φοιτητών που σπουδάζουν στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης σκέφτονται να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό. Συγκεκριμένα, το 57% των φοιτητών οι οποίοι σκοπεύουν να φύγουν στο εξωτερικό είτε για να σπουδάσουν είτε για να εργαστούν είτε και για τα δύο δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές, το 6% ότι θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το υπόλοιπο 6% επιθυμεί να μάθει παράλληλα με τις σπουδές του μια πρακτική δεξιότητα. Το 31% των ερωτηθέντων δεν σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης.

3.4 Πολυτεχνείο Κρήτης

3.4.1 Περιγραφικά αποτελέσματα ποσοτικής έρευνας

Ο αριθμός του δείγματος από το Πολυτεχνείο των Χανίων ανέρχεται στους 489 φοιτητές, εκ των οποίων το μεγαλύτερο ποσοστό είναι άντρες (58%). Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων φοιτητών (84%) κυμαίνεται από 18 έως 22 ετών και φοιτούν στο 3≤ έτος (79%). Επιπροσθέτως, το 47% έχει αδέρφια τα οποία φοιτούν παράλληλα στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Το 82% δήλωσε ότι διαμένει σε ενοικιαζόμενο σπίτι κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών του σπουδών (διάγραμμα 3.10), ενώ από αυτό το ποσοστό το 36% δήλωσε ότι έχει αυξηθεί το ενοίκιό του κατά τη διάρκεια των σπουδών του. Παράλληλα η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων (95%) δεν υποχρεώθηκε να παραδώσει το ενοικιαζόμενο σπίτι στο τέλος της ακαδημαϊκής χρονιάς και να το ενοικιάσει ξανά στην αρχή της επόμενης προκειμένου αυτό να αξιοποιηθεί τουριστικά την καλοκαιρινή περίοδο.

Διάγραμμα 3.10 Αύξηση ενοικίου κατά τη διάρκεια των σπουδών

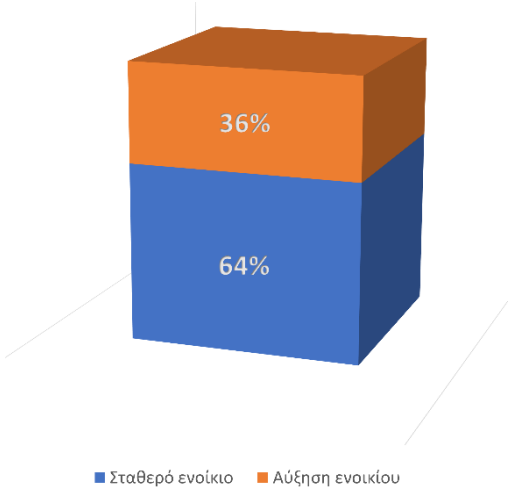

Ωστόσο ένα μικρό ποσοστό φοιτητών (5%) αναγκάζεται να νοικιάζει σπίτι κατά την έναρξη κάθε ακαδημαϊκής χρονιάς. Επιπλέον το 22% του δείγματος δηλώνει πως εργάζεται παράλληλα με τις σπουδές του (διάγραμμα 3.11), με το 60% των εργαζομένων να παραδέχονται ότι οι ώρες εργασίας επηρεάζουν τις ακαδημαϊκές τους δραστηριότητες. Η πλειοψηφία των φοιτητών (96%) δηλώνει πως η κύρια πηγή οικονομικής στήριξης παραμένει η οικογένεια κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, ενώ μόλις το 6% υποστηρίζει ότι βασίζεται στην εργασία του για την κάλυψη των αναγκών του. Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της έρευνας, το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητών (93%) δηλώνει ότι έχει επηρεαστεί αρκετά από την οικονομική κρίση, ενώ το 27% παραδέχεται πως η επίδραση της κρίσης στο βιοτικό του επίπεδο είναι μεγάλη. Ως φυσικό επακόλουθο, οι φοιτητές παραδέχονται ότι χρειάστηκε να προβούν σε περικοπές των μηνιαίων τους εξόδων, κυρίως όσον αφορά στα προσωπικά τους έξοδα καθώς και τις ψυχαγωγικές τους δραστηριότητες. Σε αρκετές περιπτώσεις χρειάστηκε

να γίνουν περικοπές στις δαπάνες φοίτησης, στις μετακινήσεις, ακόμη και σε είδη πρώτης ανάγκης. Αυτό συνεπάγεται γενικότερη μείωση των συνολικών μηνιαίων εξόδων των φοιτητών, εκ των οποίων το 68% υποστήριξε ότι τα συνολικά του έξοδα δεν υπερβαίνουν το ποσό των 600€ μηνιαίως συμπεριλαμβανομένων των εξόδων στέγασης, θέρμανσης και σίτισης, ενώ το 22% χρειάζεται περίπου έως 800€ κάθε μήνα. Επιπροσθέτως, το 33% δήλωσε πως θα χρειαζόταν ένα ποσό μεγαλύτερο των 600€ μηνιαίως για την κάλυψη των αναγκών του και την απρόσκοπτη φοίτησή του στο πανεπιστήμιο.

Διάγραμμα 3.11 Ποσοστό εργαζόμενων

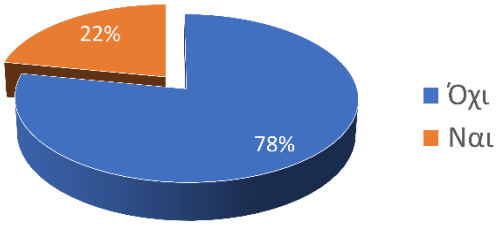

Αξίζει να τονιστεί ότι το 41% των φοιτητών θεωρεί ότι έχει επηρεαστεί τόσο όσον αφορά στην παρακολούθηση των μαθημάτων, όσο και στην αύξηση της διάρκειας των σπουδών, κυρίως λόγω παράλληλης εργασίας. Επιπλέον, η πλειοψηφία των φοιτητών (79%) αισθάνεται αβεβαιότητα περισσότερο όσον αφορά στην επαγγελματική της αποκατάσταση παρά στην καθημερινή διαβίωση (21%). Συνεπώς, οι περισσότεροι φοιτητές επιδιώκουν την έγκαιρη ολοκλήρωση των σπουδών τους (71%), ώστε να εισέλθουν όσο το δυνατόν γρηγορότερα στην αγορά εργασίας δεδομένου ότι το 66% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η εργασία αντιπροσωπεύει τον τρόπο βελτίωσης της ζωής και ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου. Αντιθέτως, μικρότερο ποσοστό φοιτητών δηλώνει ότι έχει αναγκαστικά παρατείνει τις σπουδές του (29%) λόγω αναγκαστικής, για βιοποριστικούς λόγους, εργασίας. Δεδομένης της αβεβαιότητας αυτής παρατηρείται έλλειψη διάθεσης τόσο για παρακολούθηση των διαλέξεων όσο και για συμμετοχή των φοιτητών στις εξετάσεις (59%).

Είναι σκόπιμο, επίσης, να αναφερθεί ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων παρατήρησε τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα των σχολών του Πολυτεχνείου Κρήτης. Συγκεκριμένα, το 98% πιστεύει ότι η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει όσα θέματα σχετίζονται με τη σίτιση, τη στέγαση και την υγειονομική περίθαλψη των φοιτητών, ενώ το 79% τονίζει ότι η αρνητική επιρροή της κρίσης είναι αρκετά μεγάλη.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εργαζόμενοι φοιτητές, οι οποίοι δήλωσαν ότι η συμμετοχή τους στις ακαδημαϊκές δραστηριότητες επηρεάζεται από τις ώρες εργασίας τους, προτείνοντας παράλληλα λύσεις για τη διευκόλυνση της ακαδημαϊκής τους καθημερινότητας, όπως τη δυνατότητα σημειώσεων σε ηλεκτρονική πλατφόρμα (44%), την καθιέρωση σταθερού ωραρίου μαθημάτων (30%), τη λειτουργία τμήματος διασύνδεσης με την αγορά εργασίας (20%), καθώς και λειτουργία των διοικητικών υπηρεσιών του Πανεπιστημίου κατά τις απογευματινές ώρες (6%).

Αξίζει ακόμη να επισημανθεί ότι δεδομένης της απορρύθμισης του σύγχρονου εργασιακού περιβάλλοντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από αύξηση της ανεργίας, το 41% των φοιτητών θα επιθυμούσε να επαναπροσδιορίσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών του προκειμένου να καταστεί πιο ανταγωνιστικό στην αγορά εργασίας. Σε μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση το 75% των ερωτηθέντων σκέφτεται να επιδιώξει μεταπτυχιακές σπουδές, ενώ πολύ μικρότερο ποσοστό αποσκοπεί σε ένα δεύτερο πτυχίο (7%) ή παράλληλη εκμάθηση πρακτικών δεξιοτήτων (18%).

Τέλος, αναφορικά με το ενδεχόμενο μετανάστευσης (διάγραμμα 3.12), αν και οι φοιτητές που θα επέλεγαν το εξωτερικό μόνο για σπουδές καλύπτουν ένα πολύ μικρό ποσοστό (10%), όπως εξάλλου και εκείνοι οι οποίοι θα μετανάστευαν μόνο για εύρεση εργασίας (18%), παρόλα αυτά μεγάλο εμφανίζεται το ποσοστό των ερωτηθέντων που επιλέγει και τις δύο προαναφερθείσες προοπτικές. Συγκεκριμένα το 51% θα επέλεγε το εξωτερικό τόσο για σπουδές όσο και για επαγγελματική αποκατάσταση, ενώ το 21% δηλώνει ότι δε σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης.

Διάγραμμα 3.12 Μετανάστευση λόγω οικονομικής κρίσης

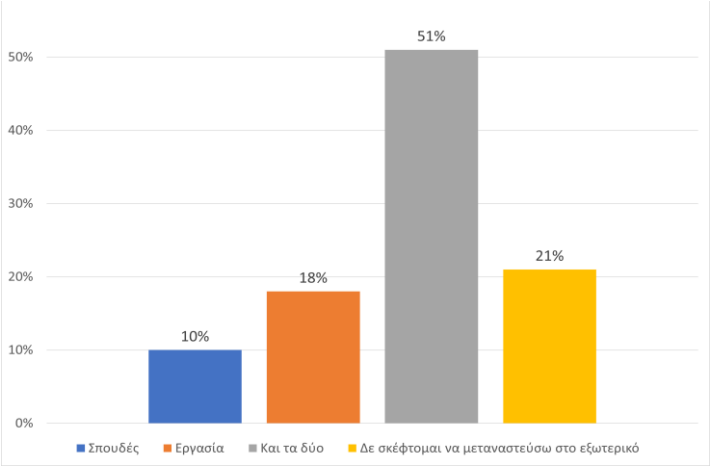

3.4.2 Στατιστική Ανάλυση Ποσοτικής Έρευνας

Στη συνέχεια επιχειρείται η διερεύνηση πιθανών συσχετίσεων μεταξύ των κατηγορικών μεταβλητών της έρευνας. Η αναζήτηση εξαρτημένων σχέσεων που προκύπτουν από τις απαντήσεις των ερωτώμενων, θα οδηγήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων για την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών του Πολυτεχνείου Κρήτης.

3.4.2.1 Σχέση φύλου και απασχόλησης

Από το σύνολο των φοιτητών των Σχολών του Πολυτεχνείου Κρήτης, οι οποίοι συμμετείχαν στην έρευνα, το 58% των ερωτηθέντων είναι άνδρες και το 42% γυναίκες. Παράλληλα, το 22% του δείγματος δήλωσε ότι εργάστηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας, σε αντίθεση με το 78% των φοιτητών οι οποίοι απάντησαν αρνητικά.

Πίνακας 3.17 Επαγγελματική κατάσταση ανά φύλο

	Φύλο	
Επαγγελματική κατάσταση	Άνδρες	Γυναίκες
Εργαζόμενοι	0.1595	0.0634
Μη εργαζόμενοι	0.4233	0.3538

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.17). Ειδικότερα, το 16% του συνόλου των εργαζόμενων φοιτητών (22%) κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας είναι άνδρες, ενώ το 6% γυναίκες. Αντιστοίχως το 42% των ανδρών και το 36% των γυναικών δήλωσαν ότι δεν εργάζονται. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2= 9.4794, df = 1, p = 0.002078).

3.4.2.2 Σχέση οικονομικής στήριξης και επαγγελματικής ταυτότητας

Από τον έλεγχο των απαντήσεων στην ερώτηση 9 προκύπτει ότι το 22% του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα δήλωσε ότι εργάστηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας, σε αντίθεση με το 78% των φοιτητών οι οποίοι απάντησαν αρνητικά. Επιπλέον, στην ερώτηση 14 το 92% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι η κύρια πηγή οικονομικής στήριξης κατά τη διάρκεια των σπουδών παραμένει η οικογένεια, ενώ μόνο το 6% υποστήριξε ότι βασίζεται στην εργασία του για την κάλυψη των αναγκών του. Επιπλέον, το 2% απάντησε ότι χρηματοδοτείται από άλλη πηγή για την κάλυψη των αναγκών του.

Πίνακας 3.18 Οικονομική στήριξη και επαγγελματική κατάσταση

	Πηγή οικονομικής στήριξης		
Επαγγελματική κατάσταση	Οικογένεια	Εργασία	Άλλη
Εργαζόμενοι	0.1595	0.0573	0.0061
Μη εργαζόμενοι	0.7628	0.0020	0.0123

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.18). Οι φοιτητές που δεν εργάστηκαν εύλογα απάντησαν ότι στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους (76%), με ένα πολύ μικρό ποσοστό (1%) να αναφέρει ότι χρηματοδοτείται από άλλη πηγή. Από το σύνολο των εργαζόμενων φοιτητών (22%) μόνο το 6% δήλωσε ότι βασίζεται στην εργασία του για την κάλυψη των αναγκών του, ενώ το 16% συνεχίζει να εξαρτάται οικονομικά από την οικογένειά του. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά ιδιαίτερα σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% ($\chi^2 = 99.459$, df = 2, p = 2.2e-16).

3.4.2.3 Η εικόνα της ακαδημαϊκής καθημερινότητας των φοιτητών σε συνάρτηση με την επαγγελματική τους κατάσταση

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας το 22% των φοιτητών του Πολυτεχνείου Χανίων είναι εργαζόμενοι. Επιπλέον, το 7% του δείγματος δηλώνει πως εξαιτίας της οικονομικής κρίσης έχουν μειωθεί οι ώρες παρακολούθησης των διαλέξεων, το 23% ότι έχει αυξηθεί η διάρκεια σπουδών, το 11% πιστεύει ότι και οι δύο παραπάνω επιπτώσεις χαρακτηρίζουν την ακαδημαϊκή καθημερινότητα, ενώ το 59% δηλώνει ότι δεν υπάρχει καμία επίπτωση σ ’αυτή.

Πίνακας 3.19 Οι επιπτώσεις της εργασίας στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα

	Επαγγελματική κατάσταση	
Επιπτώσεις	Εργαζόμενοι	Μη εργαζόμενοι
Μείωση παρακολούθησης μαθημάτων	0.0225	0.0491
Αύξηση διάρκειας σπουδών	0.0614	0.1656
Καμία επίπτωση	0.0920	0.4990
Και οι δύο παραπάνω επιπτώσεις	0.0470	0.0634

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.19). Αναλύοντας τη σχέση των δύο ερωτήσεων διαπιστώνεται ότι το 13% του συνόλου των εργαζόμενων φοιτητών (22%) δηλώνει ότι οι ώρες εργασίας έχουν επηρεάσει την παρακολούθηση των μαθημάτων και τη διάρκεια των σπουδών, ενώ μόνο το 9% υποστηρίζει ότι δεν έχει δεχτεί καμία επιρροή. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά πολύ σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2 = 23.508, df = 3, p =3.165e-05).

3.4.2.4 Συσχέτιση της επίδρασης της οικονομικής κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και στο αίσθημα αβεβαιότητας των φοιτητών

Στην ερώτηση 12 οι φοιτητές παραδέχτηκαν ότι έχει επηρεαστεί το επίπεδο διαβίωσής τους εξαιτίας της οικονομικής κρίσης με το 27% να χαρακτηρίζει μεγάλη την επιρροή που έχει δεχτεί και το 66% μέτρια, ενώ το 7% θεωρεί ότι δεν έχει επηρεαστεί καθόλου από την κρίση. Επιπλέον, στην ερώτηση 19, το 79% απάντησε ότι νιώθει αβεβαιότητα για την επαγγελματική του αποκατάσταση, ενώ το 21% για την καθημερινή του διαβίωση.

Πίνακας 3.20 Επίπεδο διαβίωσης και αβεβαιότητα

	Επίπεδο διαβίωσης		
Αβεβαιότητα	Καθόλου	Μέτρια	Πολύ
Καθημερινή διαβίωση	0.0123	0.1002	0.1002
Επαγγελματική αποκατάσταση	0.0532	0.5603	0.1738

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.20). Συγκεκριμένα, οι φοιτητές των οποίων το επίπεδο διαβίωσης έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση είτε σε μεγάλο είτε σε μέτριο βαθμό νιώθουν μεγαλύτερη αβεβαιότητα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση σε ποσοστό 73%. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές που έχουν δεχθεί επιρροή από την κρίση και νιώθουν αβεβαιότητα για την καθημερινή τους διαβίωση είναι 20%. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά ιδιαίτερα σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2= 26.025 , df = 2, p = 2.233e-06).

3.4.2.5 Η επιρροή του βιοτικού επιπέδου και της φοιτητικής μέριμνας από την οικονομική κρίση

Στην ερώτηση 12 οι φοιτητές παραδέχτηκαν ότι έχει επηρεαστεί το επίπεδο διαβίωσής τους εξαιτίας της οικονομικής κρίσης (93%). Επιπλέον, σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτηθέντων στην ερώτηση 21, η συντριπτική πλειοψηφία (98%) θεωρεί ότι η οικονομική κρίση έχει επιδράσει αρνητικά στη φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους.

Πίνακας 3.21 Επίδραση της κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα

Βαθμός επίδρασης της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα	Επίπεδο διαβίωσης		
	Καθόλου	Μέτρια	Πολύ
Καθόλου	0.0061	0.0164	0.0021
Λίγο	0.0204	0.1493	0.0184
Αρκετά	0.0286	0.3558	0.1350
Πολύ	0.0102	0.1391	0.1186

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.21). Συγκεκριμένα, το 92% των φοιτητών οι οποίοι παραδέχτηκαν ότι το βιοτικό τους επίπεδο έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, υποστηρίξαν ότι και η φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους έχει επηρεαστεί αρνητικά. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά πολύ σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2= 43.251, df =6, p =1.04e-07).

3.4.2.6 Πηγή χρηματοδότησης και επιπτώσεις της ανεργίας στην ολοκλήρωση των σπουδών

Από τις απαντήσεις της ερώτησης 14 προκύπτει ότι το 92% των φοιτητών στηρίζεται οικονομικά στην οικογένειά του κατά τη διάρκεια των σπουδών του, ενώ μόλις το 6% δηλώνει ως πηγή οικονομικής στήριξης την εργασία του. Επιπλέον, το 2% απάντησε ότι χρηματοδοτείται από άλλη πηγή για την κάλυψη των αναγκών του. Επίσης, στην ερώτηση 18, εξαιτίας της αύξησης της ανεργίας και της δυσκολίας για επαγγελματική αποκατάσταση, το 29% των φοιτητών έχει αναγκαστεί να παρατείνει τις σπουδές του λόγω εργασίας, ενώ το 71% επιδιώκει να τις ολοκληρώσει έγκαιρα ώστε να αποκατασταθεί επαγγελματικά.

Πίνακας 3.22 Ανεργία και οικονομική στήριξη

Επίδραση ανεργίας	Πηγή οικονομικής στήριξης		
	Οικογένεια	Εργασία	Άλλη
Παράταση σπουδών	0.2495	0.0368	0.0061
Έγκαιρη ολοκλήρωση σπουδών	0.6728	0.0225	0.0123

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.22). Τα αποτελέσματα που προέκυψαν δείχνουν ότι το 67% όσων στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους επιδιώκουν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους ώστε να απορροφηθούν άμεσα στην αγορά εργασίας, ενώ το 25% υπολογίζει ότι θα χρειαστεί να τις παρατείνει. Από τους εργαζόμενους (6%), το 4% υποστηρίζει ότι αναγκάστηκε να παρατείνει τις σπουδές του λόγω αναγκαστικής εργασίας για βιοποριστικούς λόγους. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά πολύ σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2= 16.222, df = 2, p = 0.0003002).

3.4.2.7 Επαναπροσδιορισμός εκπαιδευτικών στόχων και μελλοντικών προσδοκιών ως απόρροια της οικονομικής κρίσης

Στην ερώτηση 23 οι φοιτητές κλήθηκαν να απαντήσουν αν θα επαναπροσδιόριζαν το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους προκειμένου να διευκολυνθούν στην εύρεση εργασίας με το 41% των ερωτηθέντων να δίνει θετική απάντηση. Παράλληλα, από τα αποτελέσματα της ερώτησης 24 προκύπτει ότι το 75% θα κάνει μεταπτυχιακές σπουδές, το 7% θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 18% παράλληλη με τις σπουδές του εκμάθηση κάποιας πρακτικής δεξιότητας, προκειμένου να επηρεαστεί όσο το δυνατόν λιγότερο από την οικονομική κρίση.

Πίνακας 3.23 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου και επιδιώξεις

	Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου	
Μελλοντικές επιδιώξεις	Ναι	Όχι
Δεύτερο πτυχίο	0.0286	0.0429
Μεταπτυχιακό	0.2904	0.4581
Πρακτικές δεξιότητες	0.0900	0.0900

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε ότι από τους φοιτητές που θα επαναπροσδιόριζαν το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους το 29% θα κάνει μεταπτυχιακές σπουδές, το 3% σκοπεύει να επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 9% σκέφτεται την εκμάθηση μιας πρακτικής δεξιότητας προκειμένου να αντιμετωπίσει τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης. Στο σύνολο των ερωτηθέντων το 73% δήλωσαν ότι θα ακολουθήσουν μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο (πίνακας 3.223). Η διαφορά αυτή δεν κρίνεται στατιστικά ιδιαίτερα σημαντική στον πληθυσμό (χ^2= 3.6956, df = 2, p = 0.1576).

3.4.2.8 Οι επιδιώξεις των φοιτητών εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και το ενδεχόμενο μετανάστευσης

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η συγκριτική ανάλυση των αποτελεσμάτων των ερωτήσεων 24 και 25. Συγκεκριμένα, στην ερώτηση 24 το 75% των ερωτηθέντων απαντά ότι θα επέλεγε να κάνει μεταπτυχιακές σπουδές, το 7% να πάρει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 18% να μάθει παράλληλα με τις σπουδές του μια πρακτική δεξιότητα. Επιπλέον, από τα αποτελέσματα της ερώτησης 25 προκύπτει ότι το 79% θα επέλεγε το εξωτερικό είτε για σπουδές είτε για επαγγελματική αποκατάσταση είτε και για τα δύο, ενώ το 21% δηλώνει ότι δε σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης.

Πίνακας 3.24 Επιδιώξεις λόγω της οικονομικής κρίσης και μετανάστευση

Μετανάστευση	Επιδιώξεις		
	Δεύτερο πτυχίο	Μεταπτυχιακό	Πρακτικές δεξιότητες
Για σπουδές	0.0020	0.0900	0.0102
Για εργασία	0.0123	0.1248	0.0429
Και για τα δύο	0.0430	0.3926	0.0757
Δε σκέφτομαι να μεταναστεύσω	0.0143	0.1411	0.0511

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε ότι από το σύνολο των φοιτητών που συμμετείχαν στην έρευνα, το 61% το οποίο σκοπεύει να φύγει στο εξωτερικό είτε για να σπουδάσει είτε για να εργαστεί είτε και για τα δύο δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές, το 7% ότι θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 13% επιθυμεί να μάθει παράλληλα με τις σπουδές του μια πρακτική δεξιότητα. Το 21% των ερωτηθέντων δεν σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης (πίνακας 3.24). Η διαφορά αυτή δεν κρίνεται στατιστικά ιδιαίτερα σημαντική στον πληθυσμό ($\chi^2 = 12.078$, df = 6, $p = 0.06026$).

3.4.3 Συμπεράσματα της στατιστικής ανάλυσης για την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών του Πολυτεχνείου Κρήτης

Ο αριθμός του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα ανέρχεται στους 489 φοιτητές, οι οποίοι φοιτούν στις σχολές του Πολυτεχνείου της Κρήτης. Από το σύνολο των ερωτηθέντων το 22% δήλωσε ότι εργάστηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας με το 16% των εργαζόμενων φοιτητών να είναι άνδρες και το 8% γυναίκες.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι από το σύνολο των φοιτητών οι οποίοι εργάζονται παράλληλα με τις σπουδές τους (22%), το 16% συνεχίζει να εξαρτάται οικονομικά από την οικογένειά του. Μόνο το 6% των εργαζόμενων φοιτητών δήλωσε ότι μπορεί να βασιστεί στην εργασία του για να καλύψει τις βιοποριστικές του ανάγκες.

Επιπροσθέτως το 13% του συνόλου των φοιτητών που εργάζονται (22%) δηλώνει ότι οι ώρες εργασίας δεν τους επιτρέπουν να είναι συνεπείς στις ακαδημαϊκές τους υποχρεώσεις. Ως απόρροια της παραπάνω τοποθέτησης σημειώνεται τόσο η μείωση των ωρών παρακολούθησης των μαθημάτων όσο και η αύξηση της διάρκειας σπουδών των εργαζόμενων φοιτητών.

Επιπροσθέτως, από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι η πλειοψηφία των φοιτητών που θεωρούν ότι το επίπεδο διαβίωσής τους έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση είτε σε μεγάλο είτε σε μέτριο βαθμό, αισθάνεται αβεβαιότητα για την επαγγελματική αποκατάσταση (73%), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές που νιώθουν αβεβαιότητα για την καθημερινή τους διαβίωση είναι 20%.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα φοιτητές, οι οποίοι παραδέχτηκαν ότι το βιοτικό τους επίπεδο έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, υποστηρίξαν ότι και η φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους έχει επηρεαστεί αρνητικά σε θέματα στέγασης, σίτισης και ιατρικής περίθαλψης σε ποσοστό 92%.

Η αβεβαιότητα για το μέλλον και ο φόβος της ανεργίας ωθούν τους φοιτητές να επιδιώκουν την ολοκλήρωση των σπουδών τους ώστε να απορροφηθούν άμεσα στην αγορά εργασίας, ιδίως εκείνοι που στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους (67%). Από το σύνολο των φοιτητών που στηρίζονται στην εργασία τους για την κάλυψη των βασικών αναγκών τους (6%), η πλειοψηφία (4%) υποστηρίζει ότι λόγω εργασίας αναγκάστηκε να παρατείνει τα ακαδημαϊκά έτη σπουδών.

Επιπροσθέτως, από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι η πλειοψηφία των φοιτητών (73%) που θεωρούν ότι το επίπεδο διαβίωσής τους έχει επηρεαστεί από

την οικονομική κρίση είτε σε μεγάλο είτε σε μέτριο βαθμό, αισθάνεται αβεβαιότητα για την επαγγελματική της αποκατάσταση, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές που νιώθουν αβεβαιότητα για την καθημερινή τους διαβίωση είναι 20%.

Η αβεβαιότητα για το μέλλον και ο φόβος της ανεργίας ωθούν τους φοιτητές να επιδιώκουν την ολοκλήρωση των σπουδών τους ώστε να απορροφηθούν άμεσα στην αγορά εργασίας, ιδίως εκείνοι που στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους (67%). Από το σύνολο των φοιτητών που στηρίζονται στην εργασία τους για την κάλυψη των βασικών αναγκών τους (6%), η πλειοψηφία (4%) υποστηρίζει ότι λόγω εργασίας αναγκάστηκε να παρατείνει τα ακαδημαϊκά έτη σπουδών.

Αξίζει ακόμη να επισημανθεί ότι δεδομένης της απορρύθμισης του σύγχρονου εργασιακού περιβάλλοντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από αύξηση της ανεργίας, ένα μεγάλο ποσοστό φοιτητών (41%) θα επιθυμούσε να επαναπροσδιορίσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών του προκειμένου να καταστεί πιο ανταγωνιστικό στην αγορά εργασίας επιδιώκοντας μεταπτυχιακές σπουδές (29%), ένα δεύτερο πτυχίο (3%) ή παράλληλη εκμάθηση πρακτικών δεξιοτήτων (9%). Στο σύνολο των φοιτητών του Πολυτεχνείου Κρήτης που συμμετείχαν στην έρευνα, το 73% δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο.

Ένα από τα σημαντικότερα αποτελέσματα που αναδείχθηκε από τις συσχετίσεις εστιάζει στη γνώμη των φοιτητών σχετικά με το θέμα της πιθανής μετανάστευσης. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι το 79% των φοιτητών που σπουδάζουν στο Πολυτεχνείο της Κρήτης σκέφτονται να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό. Συγκεκριμένα, το 61% των φοιτητών οι οποίοι σκοπεύουν να φύγουν στο εξωτερικό είτε για να σπουδάσουν είτε για να εργαστούν είτε και για τα δύο δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές, το 7% ότι θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 13% επιθυμεί να μάθει παράλληλα με τις σπουδές του μια πρακτική δεξιότητα. Το 21% των ερωτηθέντων δεν σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης.

3.5 Πανεπιστήμιο Πατρών

3.5.1 Περιγραφικά αποτελέσματα ποσοτικής έρευνας

Ο αριθμός του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα ανέρχεται στους 523 φοιτητές, οι οποίοι φοιτούν κυρίως στο Πανεπιστήμιο Πατρών κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας. Στο σύνολο των ερωτηθέντων το μεγαλύτερο ποσοστό, όπως καταδεικνύεται στο διάγραμμα 3.13, είναι άντρες (61%).

Διάγραμμα 3.13 Φοιτητές ανά φύλο

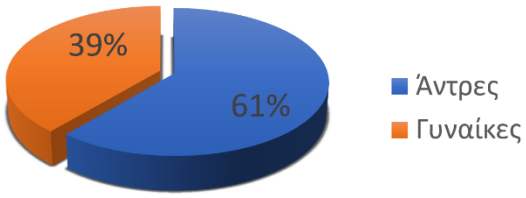

Η πλειοψηφία των φοιτητών (90%) κυμαίνεται από 18 έως 22 ετών και είναι τριτοετείς (40%), ενώ το 37% φοιτούν στο 4≤ έτος. Αξίζει επίσης να επισημανθεί ότι το 50% έχει αδέρφια τα οποία φοιτούν παράλληλα σε κάποιο ακαδημαϊκό ίδρυμα. Το 77% του δείγματος διαμένει σε ενοικιαζόμενο σπίτι κατά τη διάρκεια τω ακαδημαϊκών του σπουδών, ενώ από το ποσοστό αυτό το 5% δήλωσε ότι έχει αυξηθεί το ενοίκιό του κατά τη διάρκεια των σπουδών του. Επιπλέον μόνο το 0.007 δήλωσε ότι υποχρεώθηκε να παραδώσει το ενοικιαζόμενο σπίτι στο τέλος της ακαδημαϊκής χρονιάς και να το ενοικιάσει ξανά στην αρχή της επόμενης προκειμένου αυτό να αξιοποιηθεί τουριστικά την καλοκαιρινή περίοδο, αποτέλεσμα το οποίο καθορίζεται από το γεγονός ότι η Πάτρα δεν αποτελεί δημοφιλή καλοκαιρινό προορισμό.

Αξίζει να παρατηρηθεί ότι το 14% του συνόλου των ερωτηθέντων φοιτητών εργάζεται παράλληλα με τις σπουδές του, με το 64% των εργαζομένων να παραδέχονται ότι οι ώρες εργασίας επηρεάζουν τις ακαδημαϊκές τους υποχρεώσεις. Η συντριπτική πλειοψηφία των φοιτητών (94%) δηλώνει πως η κύρια πηγή οικονομικής στήριξης παραμένει η οικογένεια κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, ενώ μόλις το 4% υποστηρίζει ότι βασίζεται στην εργασία του για την κάλυψη των αναγκών του.

Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της έρευνας, το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητών (93%) δηλώνει ότι έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, ενώ το 22% παραδέχεται πως η επίδραση της κρίσης στο βιοτικό του επίπεδο είναι μεγάλη (διάγραμμα 3.14). Ως φυσικό επακόλουθο, οι φοιτητές παραδέχονται ότι χρειάστηκε

να προβούν σε περικοπές των μηνιαίων τους εξόδων, κυρίως όσον αφορά στα προσωπικά τους έξοδα

καθώς και τις ψυχαγωγικές τους δραστηριότητες.

Σε αρκετές περιπτώσεις χρειάστηκε να γίνουν περικοπές στις δαπάνες φοίτησης, στις μετακινήσεις, ακόμη και σε είδη πρώτης ανάγκης. Αυτό συνεπάγεται γενικότερη μείωση των συνολικών μηνιαίων εξόδων των φοιτητών, εκ των οποίων το 44% υποστήριξε ότι τα συνολικά του έξοδα δεν υπερβαίνουν το ποσό των 400€ μηνιαίως συμπεριλαμβανομένων των εξόδων στέγασης, θέρμανσης και σίτισης. Επιπροσθέτως το 35% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι είναι απαραίτητο ένα ποσό έως 600€ για την κάλυψη των μηνιαίων αναγκών του. Ιδιαίτερης σημασίας κρίνεται το γεγονός ότι το 42% των φοιτητών δηλώνει πως είναι ικανοποιημένο από το ποσό αυτό και ότι μπορεί να καλύψει τις ανάγκες του. Αναμφίβολα, η προαναφερθείσα άποψη καταδεικνύει την ωριμότητα των φοιτητών, κυρίως όσων φοιτούν σε άλλη πόλη από αυτή της μόνιμης κατοικίας τους, οι οποίοι εμφανίζονται περισσότερο προσαρμοστικοί και κατανοούν την αδυναμία της οικογένειας να τους προσφέρει επιπρόσθετη χρηματική ενίσχυση. Αξίζει επίσης να υπογραμμιστεί ότι το 50% των ερωτηθέντων επισημαίνει ότι για την απρόσκοπτη φοίτησή του στο πανεπιστήμιο και τη διαμονή του στην πόλη της Πάτρας χρειάζεται ένα ποσό μέχρι 800€ μηνιαίως. Σημειώνεται ότι μικρότερα είναι τα ποσοστά των φοιτητών που ισχυρίστηκαν ότι θα ήταν ικανοποιημένοι με περισσότερα χρήματα.

Διάγραμμα 3.14 Ο βαθμός επίδρασης της οικονομικής κρίσης στο επίπεδο διαβίωσης

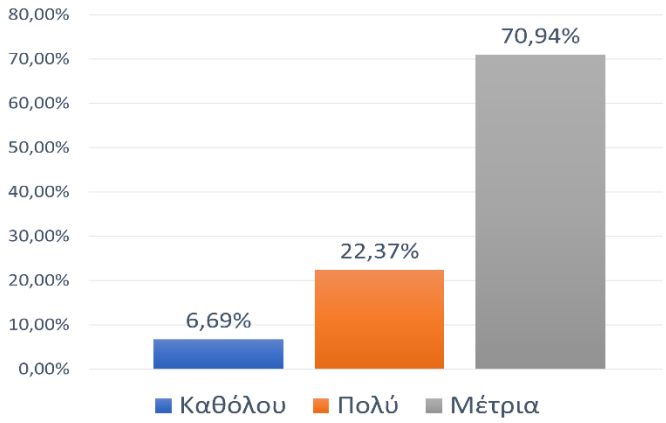

Ακόμη δεν πρέπει να αγνοηθεί το γεγονός ότι το 25% των φοιτητών τονίζει ότι έχει επηρεαστεί τόσο όσον αφορά στην παρακολούθηση των μαθημάτων, όσο και στην αύξηση της διάρκειας των σπουδών, κυρίως λόγω παράλληλης εργασίας. Επιπλέον, η πλειοψηφία των φοιτητών (87%) αισθάνεται αβεβαιότητα περισσότερο όσον αφορά στην επαγγελματική της αποκατάσταση παρά στην καθημερινή διαβίωση (13%). Συνεπώς, οι περισσότεροι φοιτητές επιδιώκουν την έγκαιρη ολοκλήρωση των σπουδών τους (80%), ώστε να εισέλθουν όσο το δυνατόν γρηγορότερα στην αγορά εργασίας δεδομένου ότι το 75% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η εργασία αντιπροσωπεύει τον

τρόπο βελτίωσης της ζωής και ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου. Αντιθέτως, το 20% των φοιτητών δηλώνει ότι έχει αναγκαστικά παρατείνει τις σπουδές του λόγω αναγκαστικής, για βιοποριστικούς λόγους, εργασίας. Δεδομένης της αβεβαιότητας αυτής παρατηρείται έλλειψη διάθεσης τόσο για παρακολούθηση των διαλέξεων όσο και για συμμετοχή των φοιτητών στις εξετάσεις (51%).

Είναι σκόπιμο, επίσης, να αναφερθεί ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων παρατήρησε τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα στο σύνολο των σχολών του Πανεπιστημίου Πατρών. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το διάγραμμα 3.15, το 97% πιστεύει ότι η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει όσα θέματα σχετίζονται με τη σίτιση, τη στέγαση και την υγειονομική περίθαλψη των φοιτητών, ενώ το 78% τονίζει ότι η αρνητική επιρροή της κρίσης είναι αρκετά μεγάλη.

Διάγραμμα 3.15 Ο βαθμός επίδρασης της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα

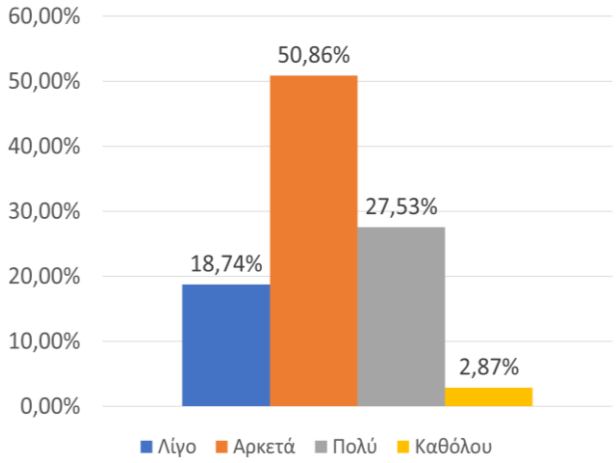

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εργαζόμενοι φοιτητές, οι οποίοι δήλωσαν ότι η συμμετοχή τους στις ακαδημαϊκές δραστηριότητες επηρεάζεται από τις ώρες εργασίας τους, προτείνοντας παράλληλα λύσεις για τη διευκόλυνση της ακαδημαϊκής τους καθημερινότητας, όπως τη δυνατότητα σημειώσεων σε ηλεκτρονική πλατφόρμα (49%), την καθιέρωση σταθερού ωραρίου μαθημάτων (26%), τη λειτουργία τμήματος διασύνδεσης με την αγορά εργασίας (21%),καθώς και λειτουργία των διοικητικών υπηρεσιών του Πανεπιστημίου κατά τις απογευματινές ώρες (4%).

Αξίζει ακόμη να επισημανθεί ότι δεδομένης της απορρύθμισης του σύγχρονου εργασιακού περιβάλλοντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από αύξηση της ανεργίας, το 36% των φοιτητών θα επιθυμούσε να επαναπροσδιορίσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών του προκειμένου να καταστεί πιο ανταγωνιστικό στην αγορά εργασίας. Σε μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση το 81% των ερωτηθέντων σκέφτεται να επιδιώξει μεταπτυχιακές σπουδές, ενώ πολύ μικρότερο ποσοστό αποσκοπεί σε ένα δεύτερο πτυχίο (4%) ή παράλληλη εκμάθηση πρακτικών δεξιοτήτων (15%).

Τέλος, αναφορικά με το ενδεχόμενο μετανάστευσης τα ποσοστά των απαντήσεων παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Αν και οι φοιτητές που θα επέλεγαν

το εξωτερικό μόνο για σπουδές καλύπτουν ένα πολύ μικρό ποσοστό (8%), καθώς και εκείνοι οι οποίοι θα μετανάστευαν μόνο για εύρεση εργασίας (18%), παρόλα αυτά μεγάλο εμφανίζεται το ποσοστό των ερωτηθέντων που επιλέγει και τις δύο προαναφερθείσες προοπτικές. Συγκεκριμένα το 53% θα επέλεγε το εξωτερικό τόσο για σπουδές όσο και για επαγγελματική αποκατάσταση, ενώ το 20% δηλώνει ότι δε σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης (διάγραμμα 3.16).

Διάγραμμα 3.16 Μετανάστευση λόγω οικονομικής κρίσης

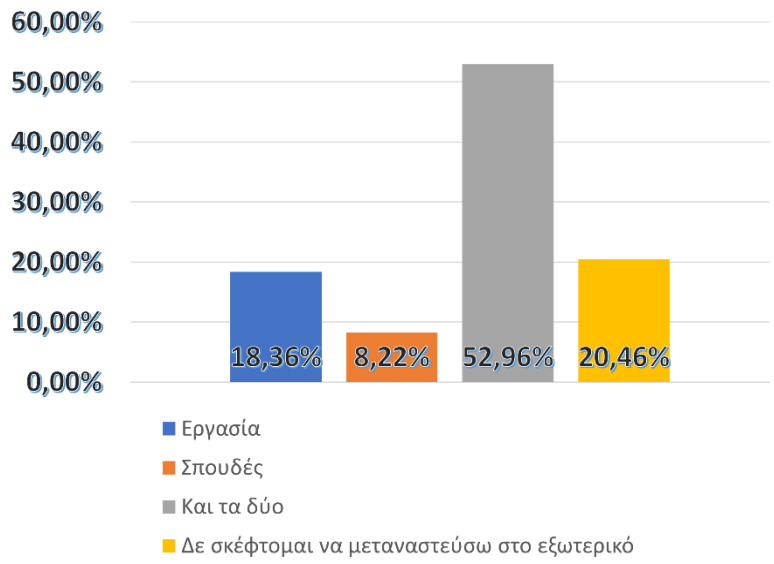

Τα προαναφερόμενα συμπεράσματα προέκυψαν από την καταμέτρηση των απαντήσεων των ερωτηματολογίων που συμπλήρωσαν οι φοιτητές του Πανεπιστημίου Πατρών και τον υπολογισμό τους. Σκοπός ήταν να παρουσιαστούν αναλυτικά τα αποτελέσματα, μέσω των οποίων αναδεικνύεται το μέγεθος της επίδρασης της κρίσης στους προπτυχιακούς φοιτητές του συγκεκριμένου Πανεπιστημίου αναφορικά με τις αλλαγές στις συνθήκες διαβίωσης, στην ποιότητα της φοιτητικής μέριμνας, καθώς και στα εμπόδια φοίτησης.

3.5.2 Στατιστική Ανάλυση Ποσοτικής Έρευνας

Στη συνέχεια επιχειρείται η διερεύνηση εξαρτημένων σχέσεων όπως προκύπτουν από τις απαντήσεις του δείγματος, με σκοπό την εξαγωγή συμπερασμάτων για την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών του Πανεπιστημίου Πατρών.

3.5.2.1 Επαγγελματική ταυτότητα και φύλο

Από το σύνολο των φοιτητών του Πανεπιστημίου Πατρών, οι οποίοι συμμετείχαν στην έρευνα, το 61% των ερωτηθέντων είναι άνδρες και το 39% γυναίκες. Παράλληλα, το 14% του δείγματος δήλωσε ότι εργάστηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας, σε αντίθεση με το 86% των φοιτητών οι οποίοι απάντησαν αρνητικά.

Πίνακας 3.25 Επαγγελματική κατάσταση ανά φύλο

Επαγγελματική κατάσταση	Φύλο	
	Άνδρες	Γυναίκες
Εργαζόμενοι	0.0727	0.0688
Μη εργαζόμενοι	0.5392	0.3193

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε ότι το 7% του συνόλου των εργαζόμενων φοιτητών (14%) κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας είναι άνδρες και το υπόλοιπο 7% γυναίκες. Αντιστοίχως το 54% των ανδρών και το 32% των γυναικών δήλωσαν ότι δεν εργάζονται (πίνακας 3.25). Η διαφορά αυτή δεν κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό (χ^2= 3.0443, df = 1, p = 0.08102).

3.5.2.2 Η σχέση της επαγγελματικής ταυτότητας την πηγή οικονομικής στήριξης

Από τον έλεγχο των απαντήσεων στην ερώτηση 9 προκύπτει ότι το 14% του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα δήλωσε ότι εργάστηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας, σε αντίθεση με το 86% των φοιτητών οι οποίοι απάντησαν αρνητικά. Επιπλέον, στην ερώτηση 14 το 94% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι η κύρια πηγή οικονομικής στήριξης κατά τη διάρκεια των σπουδών παραμένει η οικογένεια, ενώ μόνο το 4% υποστήριξε ότι βασίζεται στην εργασία του για την κάλυψη των αναγκών του. Επιπλέον, το 2% απάντησε ότι χρηματοδοτείται από άλλη πηγή για την κάλυψη των αναγκών του.

Πίνακας 3.26 Σχέση οικονομικής στήριξης και επαγγελματικής κατάστασης

	Πηγή οικονομικής στήριξης		
Επαγγελματική κατάσταση	Οικογένεια	Εργασία	Άλλη
Εργαζόμενοι	0.1071	0.0344	0.0000
Μη εργαζόμενοι	0.8375	0.0038	0.0172

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.26). Οι φοιτητές που δεν εργάστηκαν εύλογα απάντησαν ότι στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους (88%), με ένα πολύ μικρό ποσοστό (2%) να αναφέρει ότι χρηματοδοτείται από άλλη πηγή. Από το σύνολο των εργαζόμενων φοιτητών (14%) μόνο το 3% δήλωσε ότι βασίζεται στην εργασία του για την κάλυψη των αναγκών του, ενώ το 11% συνεχίζει να εξαρτάται οικονομικά από την οικογένειά του. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά ιδιαίτερα σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2= 99.429, df = 2, p = 2.2e-16).

3.5.2.3 Σχέση επαγγελματικής κατάστασης και επιπτώσεων στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας το 14% των ερωτηθέντων που φοιτούν στα ακαδημαϊκά τμήματα του Πανεπιστημίου Πατρών και της Πολυτεχνικής Σχολής του Πανεπιστημίου Πατρών είναι εργαζόμενοι. Από το σύνολο των ερωτηθέντων, το 5% δηλώνει πως εξαιτίας της οικονομικής κρίσης έχουν μειωθεί οι ώρες παρακολούθησης των διαλέξεων, το 12% ότι έχει αυξηθεί η διάρκεια σπουδών, το 8% πιστεύει ότι και οι δύο παραπάνω επιπτώσεις χαρακτηρίζουν την ακαδημαϊκή καθημερινότητα, ενώ το 75% δηλώνει ότι δεν υπάρχει καμία επίπτωση σ ’αυτή.

Πίνακας 3.27 Οι επιπτώσεις της εργασίας στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα

	Επαγγελματική κατάσταση	
Επιπτώσεις	Εργαζόμενοι	Μη εργαζόμενοι
Μείωση παρακολούθησης μαθημάτων	0.0153	0.0382
Αύξηση διάρκειας σπουδών	0.0210	0.0995
Καμία επίπτωση	0.0841	0.6654
Και οι δύο παραπάνω επιπτώσεις	0.0210	0.0555

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας $\alpha=0.01$, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.27). Αναλύοντας τη σχέση των δύο ερωτήσεων διαπιστώνεται ότι οι φοιτητές που δήλωσαν ότι δεν εργάζονται δεν παρατηρούν καμία επίπτωση στην ακαδημαϊκή τους καθημερινότητα σε ποσοστό 66%, ενώ οι εργαζόμενοι φοιτητές (14%) υποστηρίζουν ότι οι ώρες εργασίας έχουν επηρεάσει την παρακολούθηση των μαθημάτων σε ποσοστό 6% ενώ το υπόλοιπο 8% υποστηρίζει ότι δεν έχει δεχτεί καμία επιρροή. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά πολύ σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο $\alpha=1\%$ ($\chi^2= 13.993$, df =3, p = 0.002915).

3.5.2.4 Η σχέση της επίδρασης της οικονομικής κρίσης στο επίπεδο διαβίωσης με το αίσθημα αβεβαιότητας

Στην ερώτηση 12 οι φοιτητές παραδέχτηκαν ότι έχει επηρεαστεί το επίπεδο διαβίωσής τους εξαιτίας της οικονομικής κρίσης με το 22% να χαρακτηρίζει μεγάλη την επιρροή που έχει δεχτεί και το 71% μέτρια, ενώ το 7% θεωρεί ότι δεν έχει επηρεαστεί καθόλου από την κρίση. Επιπλέον, στην ερώτηση 19, το 87% απάντησε ότι νιώθει αβεβαιότητα για την επαγγελματική του αποκατάσταση, ενώ το 13% για την καθημερινή του διαβίωση.

Πίνακας 3.28 Επίπεδο διαβίωσης και αβεβαιότητα

	Επίπεδο διαβίωσης		
Αβεβαιότητα	Καθόλου	Μέτρια	Πολύ
Καθημερινή διαβίωση	0.0057	0.0708	0.0535
Επαγγελματική αποκατάσταση	0.0612	0.6386	0.1702

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.28). Συγκεκριμένα, οι φοιτητές των οποίων το επίπεδο διαβίωσης έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση είτε σε μεγάλο είτε σε μέτριο βαθμό νιώθουν μεγαλύτερη αβεβαιότητα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση σε ποσοστό 81%. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές που έχουν δεχθεί επιρροή από την κρίση και νιώθουν αβεβαιότητα για την καθημερινή τους διαβίωση είναι 12%. Η διαφορά αυτή κρίνεται οριακά στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2= 15.973, df = 2, p = 0.0003401).

3.5.2.5 Σχέση βιοτικού επιπέδου και φοιτητικής μέριμνας ως απόρροια της οικονομικής κρίσης

Στην ερώτηση 12 οι φοιτητές παραδέχτηκαν ότι έχει επηρεαστεί το επίπεδο διαβίωσής τους εξαιτίας της οικονομικής κρίσης (93%). Επιπλέον, σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτηθέντων στην ερώτηση 21, η συντριπτική πλειοψηφία (97%) θεωρεί ότι η οικονομική κρίση έχει επιδράσει αρνητικά στη φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους.

Πίνακας 3.29 Σχέση επίδρασης της κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα

Βαθμός επίδρασης της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα	Επίπεδο διαβίωσης		
	Καθόλου	Μέτρια	Πολύ
Καθόλου	0.0057	0.0172	0.0057
Λίγο	0.0191	0.1453	0.0230
Αρκετά	0.0287	0.3690	0.1110
Πολύ	0.0134	0.1778	0.0841

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.29). Συγκεκριμένα, το 91% των φοιτητών οι οποίοι παραδέχτηκαν ότι το βιοτικό τους επίπεδο έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, υποστηρίξαν ότι και η φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους έχει επηρεαστεί αρνητικά. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά πολύ σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2= 17.593, df =6, p = 0.007335).

3.5.2.6 Οικονομική στήριξη και ανεργία ως παράγοντες ολοκλήρωσης των σπουδών

Από τις απαντήσεις της ερώτησης 14 προκύπτει ότι το 94% των φοιτητών στηρίζεται οικονομικά στην οικογένειά του κατά τη διάρκεια των σπουδών του, ενώ μόλις το 4% δηλώνει ως πηγή οικονομικής στήριξης την εργασία του. Επιπλέον, το 2% απάντησε ότι χρηματοδοτείται από άλλη πηγή για την κάλυψη των αναγκών του. Επίσης, στην ερώτηση 18, εξαιτίας της αύξησης της ανεργίας και της δυσκολίας για επαγγελματική αποκατάσταση, το 20% των φοιτητών έχει αναγκαστεί να παρατείνει τις σπουδές του λόγω εργασίας, ενώ το 80% επιδιώκει να τις ολοκληρώσει έγκαιρα ώστε να αποκατασταθεί επαγγελματικά.

Πίνακας 3.30 Η επίδραση της ανεργίας σε σχέση με την πηγή οικονομικής στήριξης

Επίδραση ανεργίας	Πηγή οικονομικής στήριξης		
	Οικογένεια	Εργασία	Άλλη
Παράταση σπουδών	0.1702	0.0191	0.0057
Έγκαιρη ολοκλήρωση σπουδών	0.7744	0.0191	0.0115

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.30). Τα αποτελέσματα που προέκυψαν δείχνουν ότι το 77% όσων στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους επιδιώκουν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους ώστε να απορροφηθούν άμεσα στην αγορά εργασίας, ενώ μόνο το 17% υπολογίζει ότι θα χρειαστεί να τις παρατείνει. Από τους εργαζόμενους (4%), το 50% υποστηρίζει ότι αναγκάστηκε να παρατείνει τις σπουδές του λόγω αναγκαστικής εργασίας για βιοποριστικούς λόγους. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά πολύ σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2= 13.641, df =2, p = 0.001091).

3.5.2.7 Αναθεώρηση του γνωστικού πεδίου και μελλοντικοί στόχοι ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης

Στην ερώτηση 23 οι φοιτητές κλήθηκαν να απαντήσουν αν θα επαναπροσδιόριζαν το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους προκειμένου να διευκολυνθούν στην εύρεση εργασίας με το 36% των ερωτηθέντων να δίνει θετική απάντηση. Παράλληλα, από τα αποτελέσματα της ερώτησης 24 προκύπτει ότι το 81% θα κάνει μεταπτυχιακές σπουδές, το 4% θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 15% παράλληλη με τις σπουδές του εκμάθηση κάποιας πρακτικής δεξιότητας, προκειμένου να επηρεαστεί όσο το δυνατόν λιγότερο από την οικονομική κρίση.

Πίνακας 3.31 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου και επιδιώξεις

	Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου	
Μελλοντικές επιδιώξεις	Ναι	Όχι
Δεύτερο πτυχίο	0.0134	0.0229
Μεταπτυχιακό	0.2677	0.5468
Πρακτικές δεξιότητες	0.0746	0.0746

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.31). Από τους φοιτητές που θα επαναπροσδιόριζαν το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους το 27% θα κάνει μεταπτυχιακές σπουδές, το 1% σκοπεύει να επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 8% σκέφτεται την εκμάθηση μιας πρακτικής δεξιότητας προκειμένου να αντιμετωπίσει τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης. Στο σύνολο των ερωτηθέντων το 81% δήλωσαν ότι θα ακολουθήσουν μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% ($\chi^2 = 8.4622$, df =2, p = 0.01454).

3.5.2.8 Οι επιδιώξεις των φοιτητών εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και το ενδεχόμενο μετανάστευσης

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η συγκριτική ανάλυση των αποτελεσμάτων των ερωτήσεων 24 και 25. Συγκεκριμένα, στην ερώτηση 24 σχετικά με τις επιδιώξεις των φοιτητών προκειμένου να αντιμετωπίσουν με περισσότερα εφόδια την οικονομική κρίση, το 81% των ερωτηθέντων απαντά ότι θα επέλεγε να κάνει μεταπτυχιακές σπουδές, το 4% να πάρει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 15% να μάθει παράλληλα με τις σπουδές του μια πρακτική δεξιότητα. Επιπλέον, από τα αποτελέσματα της ερώτησης 25 προκύπτει ότι το 80% θα επέλεγε το εξωτερικό είτε για σπουδές είτε για επαγγελματική αποκατάσταση είτε και για τα δύο, ενώ το 20% δηλώνει ότι δε σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης.

Πίνακας 3.32 Επιδιώξεις λόγω της οικονομικής κρίσης και μετανάστευση

Μετανάστευση	Επιδιώξεις		
	Δεύτερο πτυχίο	Μεταπτυχιακό	Πρακτικές δεξιότητες
Για σπουδές	0.0000	0.0688	0.0134
Για εργασία	0.0019	0.1472	0.0344
Και για τα δύο	0.0210	0.4532	0.0555
Δε σκέφτομαι να μεταναστεύσω	0.0134	0.1453	0.0459

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.32). Από το σύνολο των φοιτητών που συμμετείχαν στην έρευνα, το 67% το οποίο σκοπεύει να φύγει στο εξωτερικό είτε για να σπουδάσει είτε για να εργαστεί είτε και για τα δύο δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές, το 3% ότι θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 10% επιθυμεί να μάθει παράλληλα με τις σπουδές του μια πρακτική δεξιότητα. Το 20% των ερωτηθέντων δεν σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2 = 16.686, df =6, p = 0.01051).

3.5.3 Συμπεράσματα της στατιστικής ανάλυσης για την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών του Πανεπιστημίου Πατρών

Ο αριθμός του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα ανέρχεται στους 523 φοιτητές, οι οποίοι φοιτούν στις Σχολές του Πανεπιστημίου Πατρών. Από το σύνολο των ερωτηθέντων το 14% δήλωσε ότι εργάστηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας με το ποσοστό αυτό να είναι ισομοιρασμένο μεταξύ των ανδρών (12%) και των γυναικών (12%).

Είναι γεγονός ότι ο συνδυασμός σπουδών και εργασίας αποτελεί πρόκληση για τους φοιτητές. Αξιοσημείωτο είναι το εύρημα ότι από το σύνολο των φοιτητών οι οποίοι εργάζονται παράλληλα με τις σπουδές τους (14%), το 11% συνεχίζει να εξαρτάται οικονομικά από την οικογένειά του. Μόνο το 3% των εργαζόμενων φοιτητών δήλωσε ότι μπορεί να βασιστεί στην εργασία του για να καλύψει τις βιοποριστικές του ανάγκες.

Επιπλέον, το 6% του συνόλου των φοιτητών που εργάζονται (14%) δηλώνει ότι οι ώρες εργασίας δεν τους επιτρέπουν να είναι συνεπείς στις ακαδημαϊκές τους υποχρεώσεις. Ως απόρροια της παραπάνω τοποθέτησης σημειώνεται τόσο η μείωση των ωρών παρακολούθησης των μαθημάτων όσο και η αύξηση της διάρκειας σπουδών των εργαζόμενων φοιτητών.

Επιπροσθέτως, από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι η πλειοψηφία των φοιτητών που θεωρούν ότι το επίπεδο διαβίωσής τους έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση είτε σε μεγάλο είτε σε μέτριο βαθμό, αισθάνεται αβεβαιότητα για την επαγγελματική αποκατάσταση (81%), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές που νιώθουν αβεβαιότητα για την καθημερινή τους διαβίωση είναι 12%.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα φοιτητές, οι οποίοι παραδέχτηκαν ότι το βιοτικό τους επίπεδο έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, υποστηρίξαν ότι και η φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους έχει επηρεαστεί αρνητικά σε θέματα στέγασης, σίτισης και ιατρικής περίθαλψης σε ποσοστό 91%.

Η αβεβαιότητα για το μέλλον και ο φόβος της ανεργίας ωθούν τους φοιτητές να επιδιώκουν την ολοκλήρωση των σπουδών τους ώστε να απορροφηθούν άμεσα στην αγορά εργασίας, ιδίως εκείνοι που στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους (77%). Από το σύνολο των φοιτητών που στηρίζονται στην εργασία τους για την

κάλυψη των βασικών αναγκών τους (4%), το 50% υποστηρίζει ότι λόγω εργασίας αναγκάστηκε να παρατείνει τα ακαδημαϊκά έτη σπουδών (2%).

Αξίζει ακόμη να επισημανθεί ότι δεδομένης της απορρύθμισης του σύγχρονου εργασιακού περιβάλλοντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από αύξηση της ανεργίας, ένα μεγάλο ποσοστό φοιτητών (36%) θα επιθυμούσε να επαναπροσδιορίσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών του προκειμένου να καταστεί πιο ανταγωνιστικό στην αγορά εργασίας επιδιώκοντας μεταπτυχιακές σπουδές (27%), ένα δεύτερο πτυχίο (1%) ή παράλληλη εκμάθηση πρακτικών δεξιοτήτων (8%). Στο σύνολο των φοιτητών του Πανεπιστημίου Πατρών που συμμετείχαν στην έρευνα, το 81% δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο.

Ένα από τα σημαντικότερα αποτελέσματα που αναδείχθηκε από τις συσχετίσεις εστιάζει στη γνώμη των φοιτητών σχετικά με το θέμα της πιθανής μετανάστευσης. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι το 80% των φοιτητών που σπουδάζουν στο Πανεπιστήμιο Πατρών και την Πολυτεχνική Σχολή του Πανεπιστημίου Πατρών σκέφτονται να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό. Συγκεκριμένα, το 67% των φοιτητών οι οποίοι σκοπεύουν να φύγουν στο εξωτερικό είτε για να σπουδάσουν είτε για να εργαστούν είτε και για τα δύο δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές, το 3% ότι θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 10% επιθυμεί να μάθει παράλληλα με τις σπουδές του μια πρακτική δεξιότητα. Το 20% των ερωτηθέντων δεν σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης.

3.6 Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΟΠΑ)

3.6.1 Περιγραφικά αποτελέσματα ποσοτικής έρευνας

Ο αριθμός του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα ανέρχεται στους 569 φοιτητές, οι οποίοι φοιτούν στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ως προς το φύλο το μεγαλύτερο ποσοστό είναι γυναίκες (51%). Η πλειοψηφία των φοιτητών (89%) κυμαίνεται από 18 έως 22 ετών και φοιτούν στο 3≤ έτος (86%). Αξίζει επίσης να επισημανθεί ότι το 45% έχει αδέρφια τα οποία φοιτούν παράλληλα σε κάποιο ακαδημαϊκό ίδρυμα. Από το σύνολο των ερωτηθέντων μόνο το 24% διαμένει σε ενοικιαζόμενο σπίτι κατά τη διάρκεια τω ακαδημαϊκών του σπουδών, ενώ το 60% δήλωσε ως μέρος διαμονής το πατρικό σπίτι, γεγονός που αποδεικνύει ότι η πλειοψηφία του φοιτητικού πληθυσμού σπουδάζει στον τόπο κατοικίας του. Επιπλέον το 17% δήλωσε ότι έχει αυξηθεί το ενοίκιό του κατά τη διάρκεια των σπουδών του. ενώ η συντριπτική πλειοψηφία 99% δήλωσε ότι δεν χρειάστηκε να παραδώσει το σπίτι διαμονής της στο τέλος της ακαδημαϊκής χρονιάς και να το ενοικιάσει ξανά στην αρχή της επόμενης προκειμένου αυτό να αξιοποιηθεί τουριστικά την καλοκαιρινή περίοδο.

Αξίζει να παρατηρηθεί ότι το 33% του συνόλου των ερωτηθέντων φοιτητών εργάζεται παράλληλα με τις σπουδές του (διάγραμμα 3.17), με το 70% των εργαζομένων να παραδέχονται ότι οι ώρες εργασίας επηρεάζουν τις ακαδημαϊκές τους υποχρεώσεις.

Διάγραμμα 3.17 Ποσοστό εργαζόμενων φοιτητών

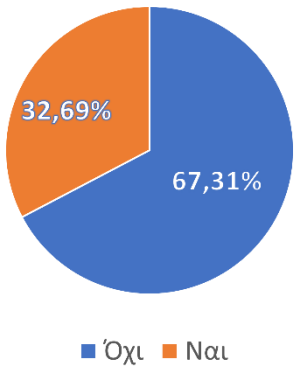

Η συντριπτική πλειοψηφία των φοιτητών (85%) δηλώνει πως η κύρια πηγή οικονομικής στήριξης παραμένει η οικογένεια κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, ενώ μόλις το 14% υποστηρίζει ότι βασίζεται στην εργασία του για την κάλυψη των αναγκών του.

Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της έρευνας, το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητών (93%) δηλώνει ότι έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, ενώ το 28% παραδέχεται πως η επίδραση της κρίσης στο βιοτικό του επίπεδο είναι μεγάλη. Ως φυσικό επακόλουθο, οι φοιτητές παραδέχονται ότι χρειάστηκε να προβούν σε περικοπές των μηνιαίων τους εξόδων,

κυρίως όσον αφορά στα προσωπικά τους έξοδα καθώς και τις ψυχαγωγικές τους δραστηριότητες. Σε αρκετές περιπτώσεις χρειάστηκε να γίνουν περικοπές στις δαπάνες φοίτησης, στις μετακινήσεις, ακόμη και σε είδη πρώτης ανάγκης.

Αναφορικά με τα μηνιαία φοιτητικά έξοδα το 73% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι είναι απαραίτητο ένα ποσό έως 400€ για την κάλυψη των μηνιαίων αναγκών του συμπεριλαμβανομένων των εξόδων. Φυσικά πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων δήλωσε ότι μένει στο πατρικό σπίτι γεγονός που περιορίζει τα έξοδα στέγασης, θέρμανσης και σίτισης. Αξίζει επίσης να επισημανθεί ότι το 41% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι για την απρόσκοπτη φοίτησή του χρειάζεται ένα μεγαλύτερο χρηματικό ποσό μηνιαίως.

Ακόμη δεν πρέπει να αγνοηθεί το γεγονός ότι το 34% των φοιτητών τονίζει ότι έχει επηρεαστεί τόσο όσον αφορά στην παρακολούθηση των μαθημάτων, όσο και στην αύξηση της διάρκειας των σπουδών, κυρίως λόγω παράλληλης εργασίας. Επιπλέον, η πλειοψηφία των φοιτητών (82%) αισθάνεται αβεβαιότητα περισσότερο όσον αφορά στην επαγγελματική της αποκατάσταση παρά στην καθημερινή διαβίωση (18%). Συνεπώς, οι περισσότεροι φοιτητές επιδιώκουν την έγκαιρη ολοκλήρωση των σπουδών τους (71%), ώστε να εισέλθουν όσο το δυνατόν γρηγορότερα στην αγορά εργασίας δεδομένου ότι το 73% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η εργασία αντιπροσωπεύει τον τρόπο βελτίωσης της ζωής και ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου. Αντιθέτως, το 29% των φοιτητών δηλώνει ότι έχει αναγκαστικά παρατείνει τις σπουδές του λόγω αναγκαστικής, για βιοποριστικούς λόγους, εργασίας. Δεδομένης της αβεβαιότητας αυτής παρατηρείται έλλειψη διάθεσης τόσο για παρακολούθηση των διαλέξεων όσο και για συμμετοχή των φοιτητών στις εξετάσεις (52%).

Διάγραμμα 3.18 Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα

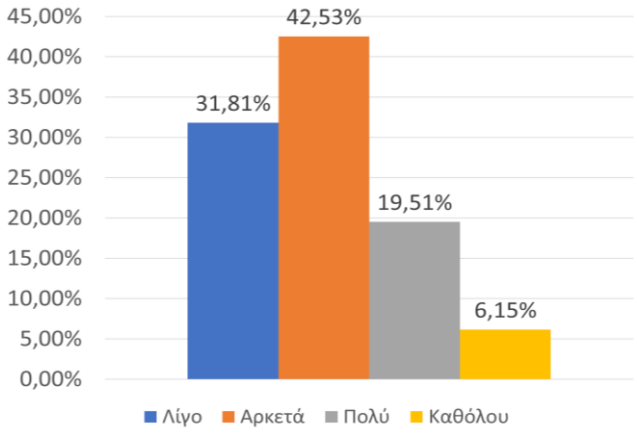

Είναι σκόπιμο, επίσης, να αναφερθεί ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων παρατήρησε τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου (διάγραμμα 3.18). Συγκεκριμένα, το 94% πιστεύει ότι η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει όσα θέματα σχετίζονται με τη σίτιση, τη στέγαση

και την υγειονομική περίθαλψη των φοιτητών, ενώ το 62% τονίζει ότι η αρνητική επιρροή της κρίσης είναι αρκετά μεγάλη.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εργαζόμενοι φοιτητές, οι οποίοι δήλωσαν ότι η συμμετοχή τους στις ακαδημαϊκές δραστηριότητες επηρεάζεται από τις ώρες εργασίας τους, προτείνοντας παράλληλα λύσεις για τη διευκόλυνση της ακαδημαϊκής τους καθημερινότητας, όπως τη δυνατότητα σημειώσεων σε ηλεκτρονική πλατφόρμα (45%), την καθιέρωση σταθερού ωραρίου μαθημάτων (31%), τη λειτουργία τμήματος διασύνδεσης με την αγορά εργασίας (19%),καθώς και λειτουργία των διοικητικών υπηρεσιών του Πανεπιστημίου κατά τις απογευματινές ώρες (5%).

Αξίζει ακόμη να επισημανθεί ότι δεδομένης της απορρύθμισης του σύγχρονου εργασιακού περιβάλλοντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από αύξηση της ανεργίας, το 40% των φοιτητών, όπως φαίνεται στο διάγραμμα 3.19, θα επιθυμούσε να επαναπροσδιορίσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών του προκειμένου να καταστεί πιο ανταγωνιστικό στην αγορά εργασίας.

Διάγραμμα 3.19 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου

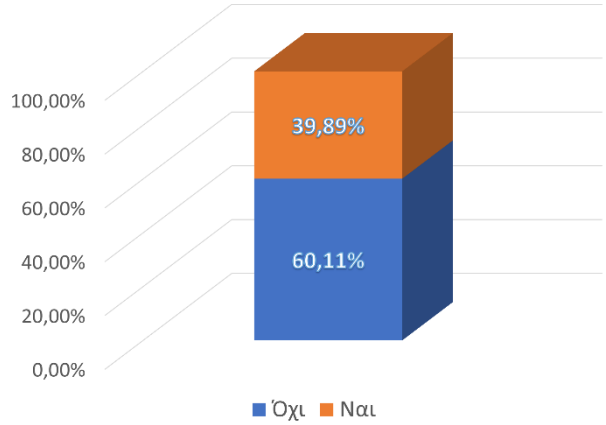

Σε μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση το 82% των ερωτηθέντων σκέφτεται να επιδιώξει μεταπτυχιακές σπουδές, ενώ πολύ μικρότερο ποσοστό αποσκοπεί σε ένα δεύτερο πτυχίο (6%) ή παράλληλη εκμάθηση πρακτικών δεξιοτήτων (12%).

Τέλος, αναφορικά με το ενδεχόμενο μετανάστευσης τα ποσοστά των απαντήσεων παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Αν και οι φοιτητές που θα επέλεγαν το εξωτερικό μόνο για σπουδές καλύπτουν ένα πολύ μικρό ποσοστό (10%), καθώς και εκείνοι οι οποίοι θα μετανάστευαν μόνο για εύρεση εργασίας (14%), παρόλα αυτά μεγάλο εμφανίζεται το ποσοστό των ερωτηθέντων που επιλέγει και τις δύο προαναφερθείσες προοπτικές. Συγκεκριμένα το 52% θα επέλεγε το εξωτερικό τόσο για σπουδές όσο και για επαγγελματική αποκατάσταση, ενώ το 24% των φοιτητών που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσε ότι δε σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης.

Τα προαναφερόμενα συμπεράσματα προέκυψαν από την καταμέτρηση των απαντήσεων των ερωτηματολογίων που συμπλήρωσαν οι φοιτητές του που σπουδάζουν στην Αθήνα και τον υπολογισμό τους. Σκοπός ήταν να παρουσιαστούν αναλυτικά τα αποτελέσματα, μέσω των οποίων αναδεικνύεται το μέγεθος της επίδρασης της κρίσης στους προπτυχιακούς φοιτητές του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών αναφορικά με τις αλλαγές στις συνθήκες διαβίωσης, στην ποιότητα της φοιτητικής μέριμνας, καθώς και στα εμπόδια που αντιμετωπίζουν για την ομαλή φοίτησή τους.

3.6.2 Στατιστική Ανάλυση Ποσοτικής Έρευνας

Στη συνέχεια επιχειρείται η διερεύνηση εξαρτημένων σχέσεων όπως προκύπτουν από τις απαντήσεις του δείγματος, με σκοπό την εξαγωγή συμπερασμάτων για την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

3.6.2.1 Σχέση μεταξύ φύλου και απασχόλησης

Από το σύνολο των φοιτητών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, οι οποίοι συμμετείχαν στην έρευνα, το 49% των ερωτηθέντων είναι άνδρες και το 51% γυναίκες. Παράλληλα, το 33% του δείγματος δήλωσε ότι εργάστηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας, σε αντίθεση με το 67% των φοιτητών οι οποίοι απάντησαν αρνητικά.

Πίνακας 3.33 Επαγγελματική κατάσταση ανά φύλο

Επαγγελματική κατάσταση	Φύλο	
	Άνδρες	Γυναίκες
Εργαζόμενοι	0.1652	0.1617
Μη εργαζόμενοι	0.3199	0.3532

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε ότι το 17% του συνόλου των εργαζόμενων φοιτητών (33%) κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας είναι άνδρες, ενώ το 16% γυναίκες. Αντιστοίχως το 32% των ανδρών και το 35% των γυναικών δήλωσαν ότι δεν εργάζονται (πίνακας 3.33). Η διαφορά αυτή δεν κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό ($\chi^2 = 0.34373$, df = 1, p = 0.5577).

3.6.2.2 Η επαγγελματική κατάσταση των φοιτητών σε σχέση με την πηγή οικονομικής στήριξής τους

Από τον έλεγχο των απαντήσεων στην ερώτηση 9 προκύπτει ότι το 32% του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα δήλωσε ότι εργάστηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας, σε αντίθεση με το 68% των φοιτητών οι οποίοι απάντησαν αρνητικά. Επιπλέον, στην ερώτηση 14 το 85% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι η κύρια πηγή οικονομικής στήριξης κατά τη διάρκεια των σπουδών παραμένει η οικογένεια, ενώ μόνο το 14% υποστήριξε ότι βασίζεται στην εργασία του για την κάλυψη των αναγκών του. Επιπλέον, το 1% απάντησε ότι χρηματοδοτείται από άλλη πηγή για την κάλυψη των αναγκών του.

Πίνακας 3.34 Σχέση οικονομικής στήριξης και επαγγελματικής κατάστασης

	Πηγή οικονομικής στήριξης		
Επαγγελματική κατάσταση	Οικογένεια	Εργασία	Άλλη
Εργαζόμενοι	0.1916	0.1318	0.0035
Μη εργαζόμενοι	0.6538	0.0088	0.0105

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.34). Οι φοιτητές που δεν εργάστηκαν εύλογα απάντησαν ότι στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους (65%), με ένα πολύ μικρό ποσοστό (1%) να αναφέρει ότι χρηματοδοτείται από άλλη πηγή. Από το σύνολο των εργαζόμενων φοιτητών (33%) το 13% δήλωσε ότι βασίζεται στην εργασία του για την κάλυψη των αναγκών του, ενώ το 19% συνεχίζει να εξαρτάται οικονομικά από την οικογένειά του. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2 = 157.76, df = 2, p = 2.2e-16).

3.6.2.3 Συσχέτιση των επιπτώσεων στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα και της επαγγελματικής κατάστασης

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας το 33% των φοιτητών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών είναι εργαζόμενοι. Από το σύνολο των ερωτηθέντων, το 9% δηλώνει πως εξαιτίας της οικονομικής κρίσης έχουν μειωθεί οι ώρες παρακολούθησης των διαλέξεων, το 13% ότι έχει αυξηθεί η διάρκεια σπουδών, το 12% πιστεύει ότι και οι δύο παραπάνω επιπτώσεις χαρακτηρίζουν την ακαδημαϊκή καθημερινότητα, ενώ το 66% δηλώνει ότι δεν υπάρχει καμία επίπτωση σ ’αυτή.

Πίνακας 3.35 Οι επιπτώσεις της εργασίας στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα

	Επαγγελματική κατάσταση	
Επιπτώσεις	Εργαζόμενοι	Μη εργαζόμενοι
Μείωση παρακολούθησης μαθημάτων	0.0545	0.0369
Αύξηση διάρκειας σπουδών	0.0439	0.0844
Καμία επίπτωση	0.1582	0.4991
Και οι δύο παραπάνω επιπτώσεις	0.0703	0.0527

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας $\alpha=0.01$, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.35). Αναλύοντας τη σχέση των δύο ερωτήσεων διαπιστώνεται ότι οι φοιτητές που δήλωσαν ότι δεν εργάζονται δεν παρατηρούν καμία επίπτωση στην ακαδημαϊκή τους καθημερινότητα σε ποσοστό 50%, ενώ από τους εργαζόμενους φοιτητές (33%) το 17% από το σύνολο των εργαζομένων δηλώνει ότι οι ώρες εργασίας έχουν επηρεάσει την παρακολούθηση των μαθημάτων και τη διάρκεια των σπουδών τους, ενώ το υπόλοιπο 16% υποστηρίζει ότι δεν έχει δεχτεί καμία επιρροή. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά πολύ σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο $\alpha=1\%$ ($\chi^2= 48.883$, df =3, p = 1.381e-10).

3.6.2.4 Συσχέτιση αβεβαιότητας και βιοτικού επιπέδου

Στην ερώτηση 12 οι φοιτητές παραδέχτηκαν ότι έχει επηρεαστεί το επίπεδο διαβίωσής τους εξαιτίας της οικονομικής κρίσης με το 27% να χαρακτηρίζει μεγάλη την επιρροή που έχει δεχτεί και το 65% μέτρια, ενώ το 7% θεωρεί ότι δεν έχει επηρεαστεί καθόλου από την κρίση. Επιπλέον, στην ερώτηση 19, το 82% απάντησε ότι νιώθει αβεβαιότητα για την επαγγελματική του αποκατάσταση, ενώ το 18% για την καθημερινή του διαβίωση.

Πίνακας 3.36 Επίπεδο διαβίωσης και αβεβαιότητα

	Επίπεδο διαβίωσης		
Αβεβαιότητα	Καθόλου	Μέτρια	Πολύ
Καθημερινή διαβίωση	0.0053	0.0967	0.0808
Επαγγελματική αποκατάσταση	0.0650	0.5571	0.1951

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.36). Συγκεκριμένα, οι φοιτητές των οποίων το επίπεδο διαβίωσης έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση είτε σε μεγάλο είτε σε μέτριο βαθμό νιώθουν μεγαλύτερη αβεβαιότητα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση σε ποσοστό 75%. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές που έχουν επηρεαστεί από την κρίση και νιώθουν αβεβαιότητα για την καθημερινή τους διαβίωση είναι 18%. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά πολύ σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2 = 18.917, df =2, p = 7.802e-05).

3.6.2.5 Ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα

Στην ερώτηση 12 οι φοιτητές παραδέχτηκαν ότι έχει επηρεαστεί το επίπεδο διαβίωσής τους εξαιτίας της οικονομικής κρίσης (93%). Επιπλέον, σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτηθέντων στην ερώτηση 21, η συντριπτική πλειοψηφία (94%) θεωρεί ότι η οικονομική κρίση έχει επιδράσει αρνητικά στη φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους.

Πίνακας 3.37 Σχέση επίδρασης της κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα

Βαθμός επίδρασης της οικονομικής κρίσης στη φοιτητική μέριμνα	Επίπεδο διαβίωσης		
	Καθόλου	Μέτρια	Πολύ
Καθόλου	0.0141	0.0422	0.0053
Λίγο	0.0228	0.2425	0.0527
Αρκετά	0.0264	0.2724	0.1265
Πολύ	0.0070	0.0967	0.0914

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.37). Συγκεκριμένα, το 88% των φοιτητών οι οποίοι παραδέχτηκαν ότι το βιοτικό τους επίπεδο έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, υποστηρίξαν ότι και η φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους έχει επηρεαστεί αρνητικά. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά πολύ σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2 = 50.087, df = 6, p = 4.516e-09).

3.6.2.6 Πηγή χρηματοδότησης των φοιτητών και επίδραση της ανεργίας στην ολοκλήρωση των ακαδημαϊκών σπουδών

Από τις απαντήσεις της ερώτησης 14 προκύπτει ότι το 85% των φοιτητών στηρίζεται οικονομικά στην οικογένειά του κατά τη διάρκεια των σπουδών του, ενώ μόλις το 14% δηλώνει ως πηγή οικονομικής στήριξης την εργασία του. Επιπλέον, το 1% απάντησε ότι χρηματοδοτείται από άλλη πηγή για την κάλυψη των αναγκών του. Επίσης, στην ερώτηση 18, εξαιτίας της αύξησης της ανεργίας και της δυσκολίας για επαγγελματική αποκατάσταση, το 29% των φοιτητών έχει αναγκαστεί να παρατείνει τις σπουδές του λόγω εργασίας, ενώ το 71% επιδιώκει να τις ολοκληρώσει έγκαιρα ώστε να αποκατασταθεί επαγγελματικά.

Πίνακας 3.38 Η επίδραση της ανεργίας σε σχέση με την πηγή οικονομικής στήριξης

	Πηγή οικονομικής στήριξης		
Επίδραση ανεργίας	Οικογένεια	Εργασία	Άλλη
Παράταση σπουδών	0.2144	0.0738	0.0053
Έγκαιρη ολοκλήρωση σπουδών	0.6309	0.0668	0.0088

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.38). Τα αποτελέσματα που προέκυψαν δείχνουν ότι το 63% όσων στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους επιδιώκουν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους ώστε να απορροφηθούν άμεσα στην αγορά εργασίας, ενώ το 21% υπολογίζει ότι θα χρειαστεί να τις παρατείνει. Από τους εργαζόμενους (14%), το 50% υποστηρίζει ότι αναγκάστηκε να παρατείνει τις σπουδές του λόγω αναγκαστικής εργασίας για βιοποριστικούς λόγους (7%). Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά πολύ σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% (χ^2 = 24.618, df =2, p = 4.51e-06).

3.6.2.7 Επαναπροσδιορισμός του γνωστικού πεδίου και μελλοντικοί στόχοι λόγω της οικονομικής κρίσης

Στην ερώτηση 23 οι φοιτητές κλήθηκαν να απαντήσουν αν θα επαναπροσδιόριζαν το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους προκειμένου να διευκολυνθούν στην εύρεση εργασίας με το 40% των ερωτηθέντων να δίνει θετική απάντηση. Παράλληλα, από τα αποτελέσματα της ερώτησης 24 προκύπτει ότι το 82% θα κάνει μεταπτυχιακές σπουδές, το 6% θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 12% παράλληλη με τις σπουδές του εκμάθηση κάποιας πρακτικής δεξιότητας, προκειμένου να επηρεαστεί όσο το δυνατόν λιγότερο από την οικονομική κρίση.

Πίνακας 3.39 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου και επιδιώξεις

	Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου	
Μελλοντικές επιδιώξεις	Ναι	Όχι
Δεύτερο πτυχίο	0.0316	0.0282
Μεταπτυχιακό	0.3058	0.5149
Πρακτικές δεξιότητες	0.0615	0.0580

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε επίπεδο σημαντικότητας α=0.01, μεταξύ των παραπάνω απαντήσεων (πίνακας 3.39). Από τους φοιτητές που θα επαναπροσδιόριζαν το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους το 31% θα κάνει μεταπτυχιακές σπουδές, το 3% σκοπεύει να επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 6% σκέφτεται την εκμάθηση μιας πρακτικής δεξιότητας προκειμένου να αντιμετωπίσει τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης. Στο σύνολο των ερωτηθέντων το 82% δήλωσαν ότι θα ακολουθήσουν μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο. Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό σε επίπεδο α=1% ($\chi^2 = 7.5664$, df =2, p = 0.02275).

3.6.2.8 Τρόποι αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης και πιθανότητα μετανάστευσης

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η συγκριτική ανάλυση των αποτελεσμάτων των ερωτήσεων 24 και 25. Συγκεκριμένα, στην ερώτηση 24 σχετικά με τις επιδιώξεις των φοιτητών προκειμένου να αντιμετωπίσουν με περισσότερα εφόδια την οικονομική κρίση, το 82% των ερωτηθέντων απαντά ότι θα επέλεγε να κάνει μεταπτυχιακές σπουδές, το 6% να πάρει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 12% να μάθει παράλληλα με τις σπουδές του μια πρακτική δεξιότητα. Επιπλέον, από τα αποτελέσματα της ερώτησης 25 προκύπτει ότι το 76% θα επέλεγε το εξωτερικό είτε για σπουδές είτε για επαγγελματική αποκατάσταση είτε και για τα δύο, ενώ το 24% δηλώνει ότι δε σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης.

Πίνακας 3.40 Επιδιώξεις λόγω της οικονομικής κρίσης και μετανάστευση

Μετανάστευση	Επιδιώξεις		
	Δεύτερο πτυχίο	Μεταπτυχιακό	Πρακτικές δεξιότητες
Για σπουδές	0.0053	0.0931	0.0070
Για εργασία	0.0123	0.1072	0.0176
Και για τα δύο	0.0229	0.4376	0.0562
Δε σκέφτομαι να μεταναστεύσω	0.0193	0.1828	0.0387

Από τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 που πραγματοποιήθηκε προέκυψε ότι, από το σύνολο των φοιτητών που συμμετείχαν στην έρευνα, το 64% το οποίο σκοπεύει να φύγει στο εξωτερικό είτε για να σπουδάσει είτε για να εργαστεί είτε και για τα δύο δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές, το 4% ότι θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 8% επιθυμεί να μάθει παράλληλα με τις σπουδές του μια πρακτική δεξιότητα. Το 24% των ερωτηθέντων δεν σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης (πίνακας 3.40). Η διαφορά αυτή δεν κρίνεται στατιστικά σημαντική στον πληθυσμό ($\chi^2 = 8.3977$, df =6, p = 0.2104).

3.6.3 Συμπεράσματα της στατιστικής ανάλυσης για την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΟΠΑ)

Ο αριθμός του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα ανέρχεται στους 569 φοιτητές, οι οποίοι φοιτούν στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Από το σύνολο των ερωτηθέντων το 33% δήλωσε ότι εργάστηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας με το 17% των εργαζόμενων φοιτητών να είναι άνδρες και το 16% γυναίκες.

Είναι γεγονός ότι ο συνδυασμός σπουδών και εργασίας αποτελεί πρόκληση για τους φοιτητές. Αξιοσημείωτο είναι το εύρημα ότι από το σύνολο των φοιτητών οι οποίοι εργάζονται παράλληλα με τις σπουδές τους (33%), το 20% συνεχίζει να εξαρτάται οικονομικά από την οικογένειά του. Το 13% των εργαζόμενων φοιτητών δήλωσε ότι μπορεί να βασιστεί στην εργασία του για να καλύψει τις βιοποριστικές του ανάγκες.

Επιπλέον, το 17% του συνόλου των φοιτητών που εργάζονται (33%) δηλώνει ότι οι ώρες εργασίας δεν τους επιτρέπουν να είναι συνεπείς στις ακαδημαϊκές τους υποχρεώσεις. Ως απόρροια της παραπάνω τοποθέτησης σημειώνεται τόσο η μείωση των ωρών παρακολούθησης των μαθημάτων όσο και η αύξηση της διάρκειας σπουδών των εργαζόμενων φοιτητών.

Επιπροσθέτως, από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι η πλειοψηφία των φοιτητών που θεωρούν ότι το επίπεδο διαβίωσής τους έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση είτε σε μεγάλο είτε σε μέτριο βαθμό, αισθάνεται αβεβαιότητα για την επαγγελματική αποκατάσταση (75%), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές που νιώθουν αβεβαιότητα για την καθημερινή τους διαβίωση είναι 18%.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα φοιτητές, οι οποίοι παραδέχτηκαν ότι το βιοτικό τους επίπεδο έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, υποστηρίξαν ότι και η φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους έχει επηρεαστεί αρνητικά σε θέματα στέγασης, σίτισης και ιατρικής περίθαλψης σε ποσοστό 88%.

Η αβεβαιότητα για το μέλλον και ο φόβος της ανεργίας ωθούν τους φοιτητές να επιδιώκουν την ολοκλήρωση των σπουδών τους ώστε να απορροφηθούν άμεσα στην αγορά εργασίας, ιδίως εκείνοι που στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους (63%). Από το σύνολο των φοιτητών που στηρίζονται στην εργασία τους για την

κάλυψη των βασικών αναγκών τους (14%), το 50% υποστηρίζει ότι λόγω εργασίας αναγκάστηκε να παρατείνει τα ακαδημαϊκά έτη σπουδών (7%).

Αξίζει ακόμη να επισημανθεί ότι δεδομένης της απορρύθμισης του σύγχρονου εργασιακού περιβάλλοντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από αύξηση της ανεργίας, ένα μεγάλο ποσοστό φοιτητών (40%) θα επιθυμούσε να επαναπροσδιορίσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών του προκειμένου να καταστεί πιο ανταγωνιστικό στην αγορά εργασίας επιδιώκοντας μεταπτυχιακές σπουδές (31%), ένα δεύτερο πτυχίο (3%) ή παράλληλη εκμάθηση πρακτικών δεξιοτήτων (6%). Στο σύνολο των φοιτητών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών που συμμετείχαν στην έρευνα, το 82% δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο.

Ένα από τα σημαντικότερα αποτελέσματα που αναδείχθηκε από τις συσχετίσεις εστιάζει στη γνώμη των φοιτητών σχετικά με το θέμα της πιθανής μετανάστευσης. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι το 76% των φοιτητών που σπουδάζουν στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών σκέφτονται να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό. Συγκεκριμένα, το 64% των φοιτητών οι οποίοι σκοπεύουν να φύγουν στο εξωτερικό είτε για να σπουδάσουν είτε για να εργαστούν είτε και για τα δύο δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές, το 4% ότι θα επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο, ενώ το 8% επιθυμεί να μάθει παράλληλα με τις σπουδές του μια πρακτική δεξιότητα. Το 24% των ερωτηθέντων δεν σκέφτεται το ενδεχόμενο μετανάστευσης.

3.7 Διαγράμματα συσχετίσεων

Διάγραμμα 3.20 Η επαγγελματική κατάσταση των φοιτητών ανά φύλο

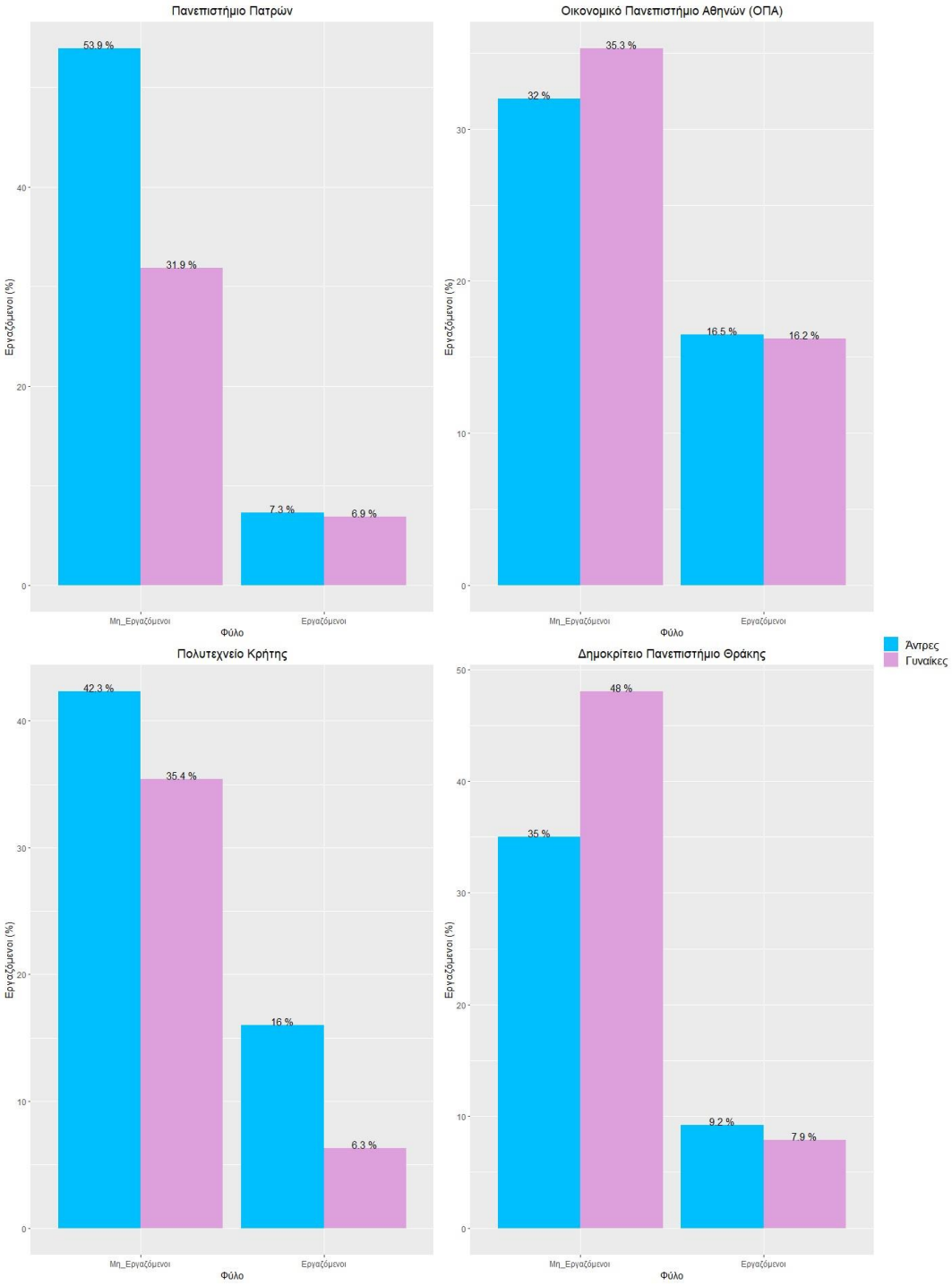

Η όξυνση της οικονομικής κρίσης τα τελευταία χρόνια οδήγησε την πλειονότητα των φοιτητών στην αναζήτηση εργασίας για βιοποριστικούς λόγους, σε τέτοιο βαθμό ώστε οι εργαζόμενοι φοιτητές να αποτελούν πλέον αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής πραγματικότητας. Φοιτητές και φοιτήτριες αποφασίζουν να θυσιάσουν μέρος του ελεύθερου χρόνου τους προκειμένου να ανταπεξέλθουν στη νέα τάξη πραγμάτων. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα από το Πολυτεχνείο Κρήτης (489 φοιτητές/-τριες), δήλωσαν ότι εργάστηκαν κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας σε ποσοστό 22%, με το 16% των εργαζόμενων φοιτητών να είναι άνδρες και το 6% γυναίκες. Επιπλέον οι συμμετέχοντες στην έρευνα από τις Σχολές του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης (469 φοιτητές/τριες) δήλωσαν σε ποσοστό 17% ότι εργάστηκαν κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας με το 9% των εργαζόμενων φοιτητών να είναι άνδρες και το 8% γυναίκες. Από τις Σχολές του Πανεπιστημίου Πατρών συμπληρώθηκαν 523 ερωτηματολόγια με τους φοιτητές να δηλώνουν σε ποσοστό 14% ότι εργάστηκαν κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας με το 50% να είναι άνδρες. Στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών από το σύνολο των ερωτηθέντων (569 φοιτητές) το 32% δήλωσε ότι εργάστηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος διεξαγωγής της έρευνας με το 16% των εργαζόμενων φοιτητών να είναι άνδρες και το 16% γυναίκες (διάγραμμα 3.20).

Διάγραμμα 3.21 Πηγή οικονομικής στήριξης & επαγγελματική κατάσταση

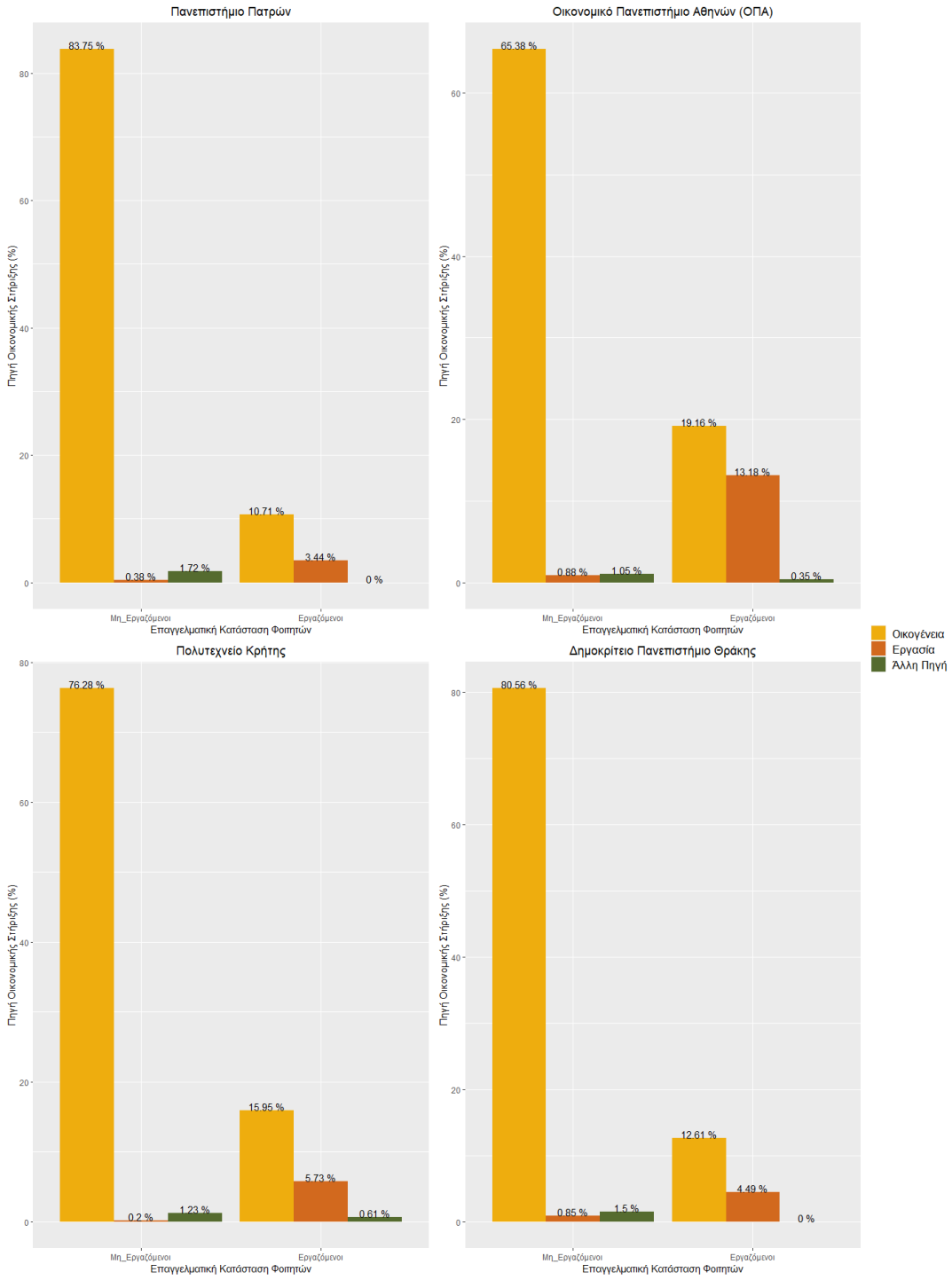

Ακολούθως, ενδιαφέρον παρουσιάζει η παραδοχή της πλειοψηφίας των φοιτητών πως η κύρια πηγή οικονομικής στήριξης παραμένει η οικογένεια κατά τη διάρκεια των σπουδών τους και, παρόλο που πολλοί φοιτητές δηλώνουν πως εργάζονται, λίγοι είναι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι βασίζονται στην εργασία τους για την κάλυψη των αναγκών τους. Οι εργαζόμενοι φοιτητές του Πολυτεχνείου Κρήτης (22%) παραδέχτηκαν σε ποσοστό 16% ότι συνεχίζουν να εξαρτώνται οικονομικά από την οικογένειά τους. Μόνο το 6% των εργαζόμενων φοιτητών δήλωσε ότι μπορεί να βασιστεί στην εργασία του για να καλύψει τις βιοποριστικές του ανάγκες. Παράλληλα οι συμμετέχοντες στην έρευνα από το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, οι οποίοι δουλεύουν παράλληλα με τις σπουδές τους (17%) συνεχίζουν να εξαρτώνται οικονομικά από την οικογένειά τους σε ποσοστό 13%, ενώ μόνο το 4% μπορεί να βασιστεί στην εργασία του για να καλύψει τις βιοποριστικές του ανάγκες. Στο Πανεπιστήμιο Πατρών το ποσοστό των εργαζόμενων φοιτητών ανέρχεται στο 14%, από το οποίο το 11% συνεχίζει να εξαρτάται οικονομικά από την οικογένειά του, ενώ μόνο το 3% μπορεί να βασιστεί στην εργασία του. Στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών οι εργαζόμενοι φοιτητές που συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια της έρευνας ανέρχονται στο 32%, με το 19% να συνεχίζει να εξαρτάται οικονομικά από την οικογένειά του και το 13% να στηρίζεται στην εργασία του για να καλύψει τις βιοποριστικές του ανάγκες (διάγραμμα 3.21).

Διάγραμμα 3.22 Οι επιπτώσεις στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών σε σχέση με την επαγγελματική τους κατάσταση

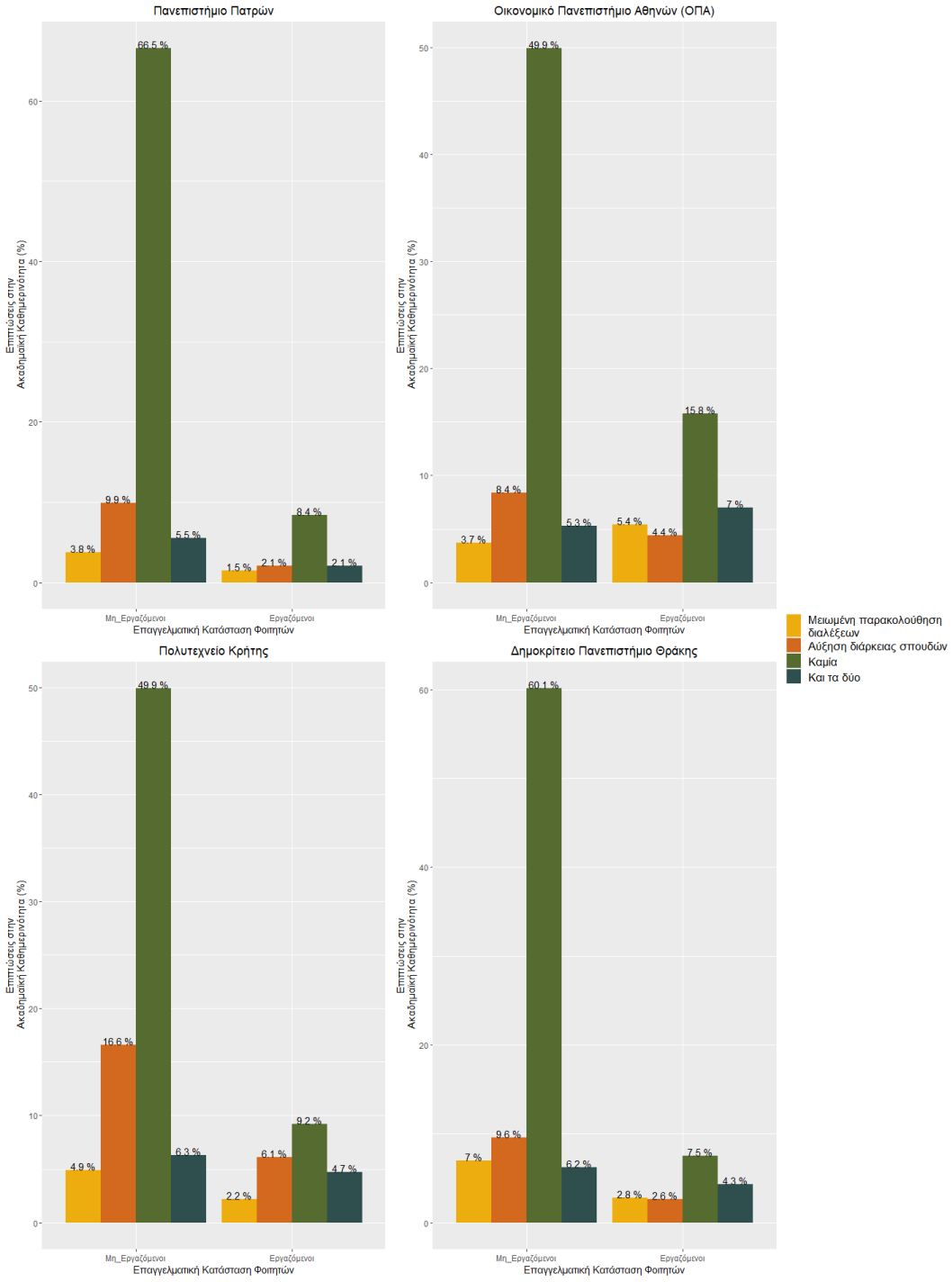

Είναι γεγονός ότι ο συνδυασμός σπουδών και εργασίας αποτελεί πρόκληση για τους φοιτητές. Ως απόρροια της παραπάνω τοποθέτησης σημειώνεται τόσο η μείωση των ωρών παρακολούθησης των μαθημάτων όσο και η αύξηση της διάρκειας σπουδών των εργαζόμενων φοιτητών. Στο Πολυτεχνείο Κρήτης το 13% του συνόλου των φοιτητών που εργάζονται (22%) δήλωσε ότι οι ώρες εργασίας δεν του επιτρέπουν να είναι συνεπείς στις ακαδημαϊκές του υποχρεώσεις. Στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο, το 10% του συνόλου των φοιτητών που εργάζονται (17%) δηλώνει αντίστοιχα ότι οι ώρες εργασίας δεν τους επιτρέπουν να είναι συνεπείς στις ακαδημαϊκές τους υποχρεώσεις. Επιπροσθέτως στο Πανεπιστήμιο Πατρών το 6% του συνόλου των φοιτητών που εργάζονται (14%) θεωρεί ότι η εργασία έχει επιπτώσεις στην απρόσκοπτη φοίτηση. Τέλος, από τους φοιτητές που σπουδάζουν στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών το 17% του συνόλου των φοιτητών που εργάζονται (32%) δηλώνει ότι οι ώρες εργασίας δεν τους επιτρέπουν να είναι συνεπείς στις ακαδημαϊκές τους υποχρεώσεις (διάγραμμα 3.22). Ως απόρροια της παραπάνω τοποθέτησης σημειώνεται τόσο η μείωση των ωρών παρακολούθησης των μαθημάτων όσο και η αύξηση της διάρκειας σπουδών των εργαζόμενων φοιτητών.

Διάγραμμα 3.23 Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στο επίπεδο διαβίωσης και στο αίσθημα αβεβαιότητας των φοιτητών

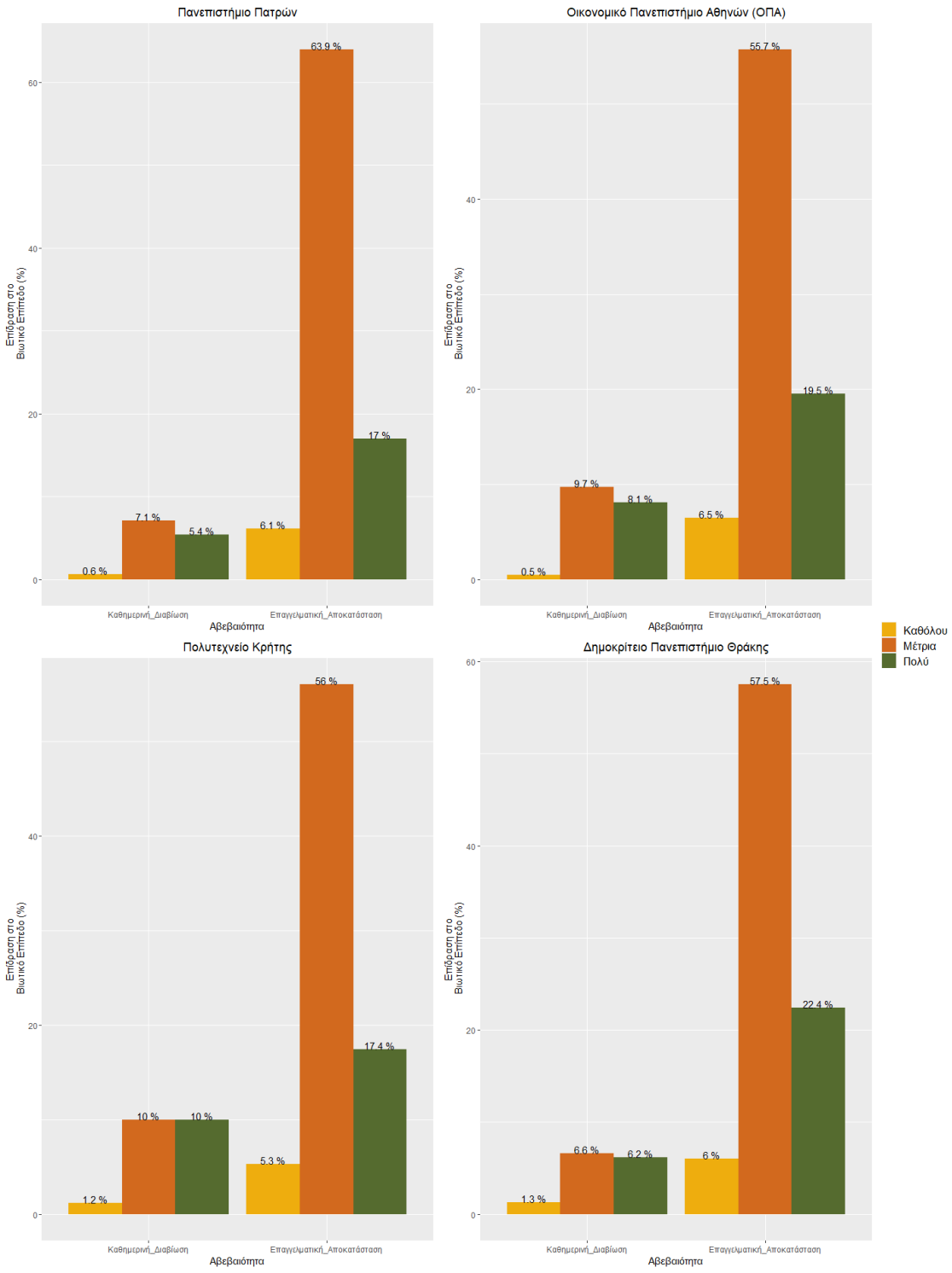

Αναμφισβήτητα η συντριπτική πλειοψηφία των φοιτητών αισθάνεται έντονη αβεβαιότητα για την επαγγελματική της αποκατάσταση ανεξάρτητα από το μέγεθος της επιρροής που έχει δεχθεί από την οικονομική κρίση. Στη σύγχρονη εποχή μία από τις σημαντικότερες πηγές άγχους κάθε φοιτητή που επιδιώκει να αποκατασταθεί επαγγελματικά αποτελεί η αβεβαιότητα για το μέλλον και ο φόβος της ανεργίας. Από τα αποτελέσματα της έρευνας στους προπτυχιακούς φοιτητές του Πολυτεχνείου της Κρήτης προέκυψε ότι η πλειοψηφία των φοιτητών που θεωρούν ότι το επίπεδο διαβίωσής τους έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, αισθάνεται αβεβαιότητα για την επαγγελματική αποκατάσταση (73%) και για την καθημερινή τους διαβίωση (20%). Από το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης οι ερωτώμενοι φοιτητές θεωρούν ότι το επίπεδο διαβίωσής τους έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, με αποτέλεσμα να αισθάνονται αβεβαιότητα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση (80%) και για την καθημερινή τους διαβίωση (13%). Στο Πανεπιστήμιο Πατρών τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 81% για το αίσθημα αβεβαιότητας που νιώθουν οι φοιτητές για την επαγγελματική τους αποκατάσταση και 12% για την καθημερινή τους διαβίωση. Οι φοιτητές του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών παραδέχονται ότι η οικονομική κρίση τους έχει προκαλέσει αβεβαιότητα αναφορικά με την επαγγελματική τους αποκατάσταση σε ποσοστό 75%, ενώ ένα ποσοστό 18% δηλώνει ότι νιώθει αβεβαιότητα για την καθημερινή του διαβίωση (διάγραμμα 3.23).

Διάγραμμα 3.24 Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στο βιοτικό επίπεδο και τη φοιτητική μέριμνα

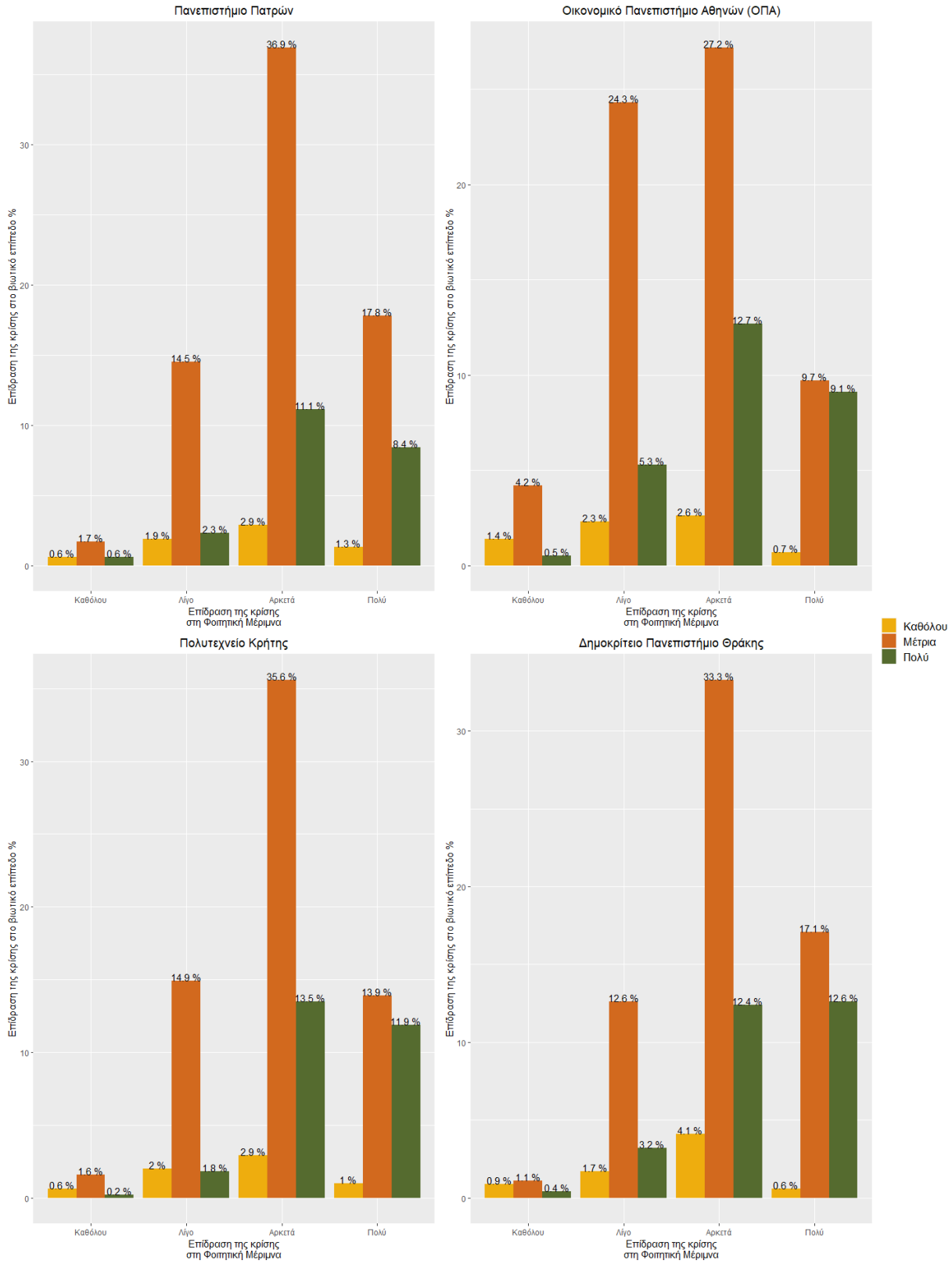

Αξίζει, επιπλέον, να διερευνηθεί η άποψη των συμμετεχόντων στην έρευνα φοιτητών, οι οποίοι στη συντριπτική πλειοψηφία τους υποστήριξαν ότι η οικονομική κρίση έχει επιδράσει αρνητικά, εκτός από το βιοτικό τους επίπεδο, και στη φοιτητική μέριμνα των Πανεπιστημίων τους, κυρίως σε θέματα που αφορούν τη σίτιση, τη στέγαση και την υγειονομική περίθαλψη. Συγκεκριμένα οι φοιτητές του Πολυτεχνείου Κρήτης οι οποίοι παραδέχτηκαν ότι το βιοτικό τους επίπεδο έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, υποστηρίξαν ότι και η φοιτητική μέριμνα του ακαδημαϊκού ιδρύματος έχει επηρεαστεί αρνητικά σε ποσοστό 92%. Ομοίως, στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, οι φοιτητές θεωρούν σε ποσοστό 91% ότι η κρίση είχε αρνητική επίδραση στο Πανεπιστήμιο τους. Οι απαντήσεις των φοιτητών του Πανεπιστημίου Πατρών κυμάνθηκαν στο ίδιο επίπεδο (91%). Στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών οι φοιτητές υποστήριξαν ότι η φοιτητική μέριμνα του Πανεπιστημίου τους έχει επηρεαστεί αρνητικά σε θέματα στέγασης, σίτισης και ιατρικής περίθαλψης, παράλληλα με το βιοτικό τους επίπεδο, σε ποσοστό 88% (διάγραμμα 3.24).

Διάγραμμα 3.25 Πηγή οικονομικής στήριξης και διάρκεια σπουδών

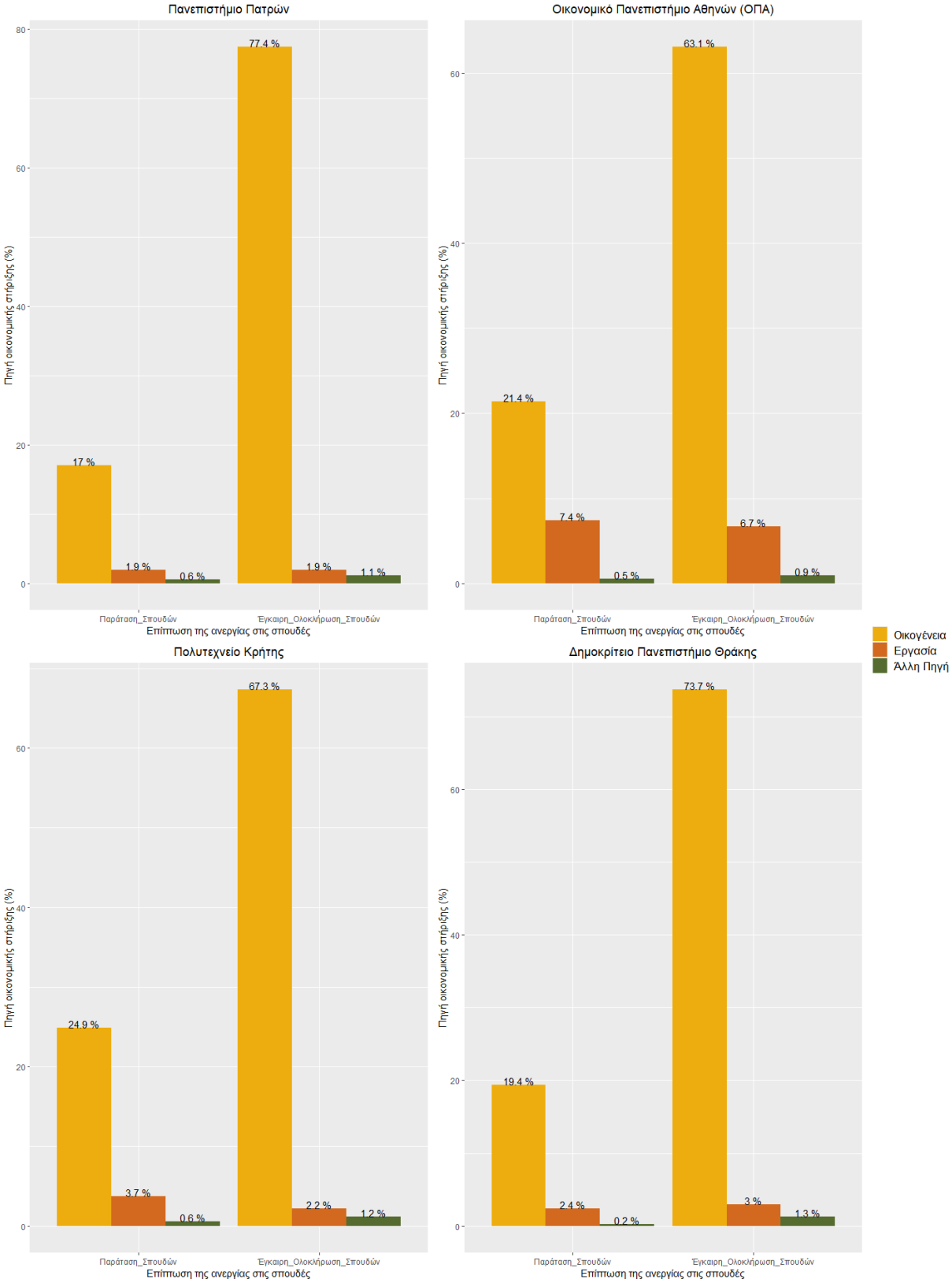

Οι περισσότεροι φοιτητές, λόγω της αβεβαιότητας που αισθάνονται για την επαγγελματική τους αποκατάσταση, επιδιώκουν την έγκαιρη ολοκλήρωση των σπουδών τους, ώστε να απορροφηθούν όσο το δυνατόν γρηγορότερα από την αγορά εργασίας. Παράλληλα ένα σημαντικό ποσοστό δηλώνει ότι έχει παρατείνει τις σπουδές του λόγω αναγκαστικής, για βιοποριστικούς λόγους, εργασίας με άμεσο επακόλουθο την ασυνέπεια στις ακαδημαϊκές του δραστηριότητες. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα φοιτητές, οι οποίοι δήλωσαν πως επιδιώκουν την ολοκλήρωση των σπουδών τους ώστε να απορροφηθούν άμεσα στην αγορά εργασίας και οι οποίοι στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους καλύπτουν το 67% των συμμετεχόντων στην έρευνα από το Πολυτεχνείο της Κρήτης. Το αντίστοιχο ποσοστό στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης ανέρχεται στο 74%, ενώ στο Πανεπιστήμιο Πατρών στο 77%. Οι φοιτητές του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών που επιδιώκουν την ολοκλήρωση των σπουδών τους ώστε να απορροφηθούν άμεσα στην αγορά εργασίας, ιδίως εκείνοι που στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους, αγγίζουν το 63%. Όσον αφορά στους φοιτητές, οι οποίοι στηρίζονται στην εργασία τους για την κάλυψη των βασικών αναγκών τους και αναγκάστηκαν να παρατείνουν τα ακαδημαϊκά έτη σπουδών λόγω εργασίας, τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την έρευνα είναι τα ακόλουθα. Από το σύνολο των φοιτητών του Πολυτεχνείου της Κρήτης που στηρίζονται στην εργασία τους για την κάλυψη των βασικών αναγκών τους (6%), η πλειοψηφία (4%) υποστηρίζει ότι λόγω εργασίας αναγκάστηκε να παρατείνει τα ακαδημαϊκά έτη σπουδών. Στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης από το σύνολο των φοιτητών που στηρίζονται στην εργασία τους για την κάλυψη των βασικών αναγκών τους (5%) σχεδόν οι μισοί (2,4%) υποστηρίζουν ότι λόγω της εργασίας τους αναγκάστηκαν να παρατείνουν τις σπουδές τους. Ακολούθως στο Πανεπιστήμιο Πατρών από το σύνολο των φοιτητών που στηρίζονται στην εργασία τους για την κάλυψη των βασικών αναγκών τους (4%), το 50% υποστηρίζει ότι λόγω εργασίας αναγκάστηκε να παρατείνει τα ακαδημαϊκά έτη σπουδών (2%). Στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών από το 14% των ερωτώμενων που στηρίζεται στην εργασία για την κάλυψη των βασικών αναγκών τους, οι μισοί (7%) υποστηρίζουν ότι λόγω εργασίας αναγκάστηκαν να παρατείνουν τη διάρκεια των σπουδών στη σχολή φοίτησής τους (διάγραμμα 3.26).

Διάγραμμα 3.26 Επαναπροσδιορισμός γνωστικού αντικειμένου και μελλοντικές επιδιώξεις ως απόρροια της οικονομικής κρίσης

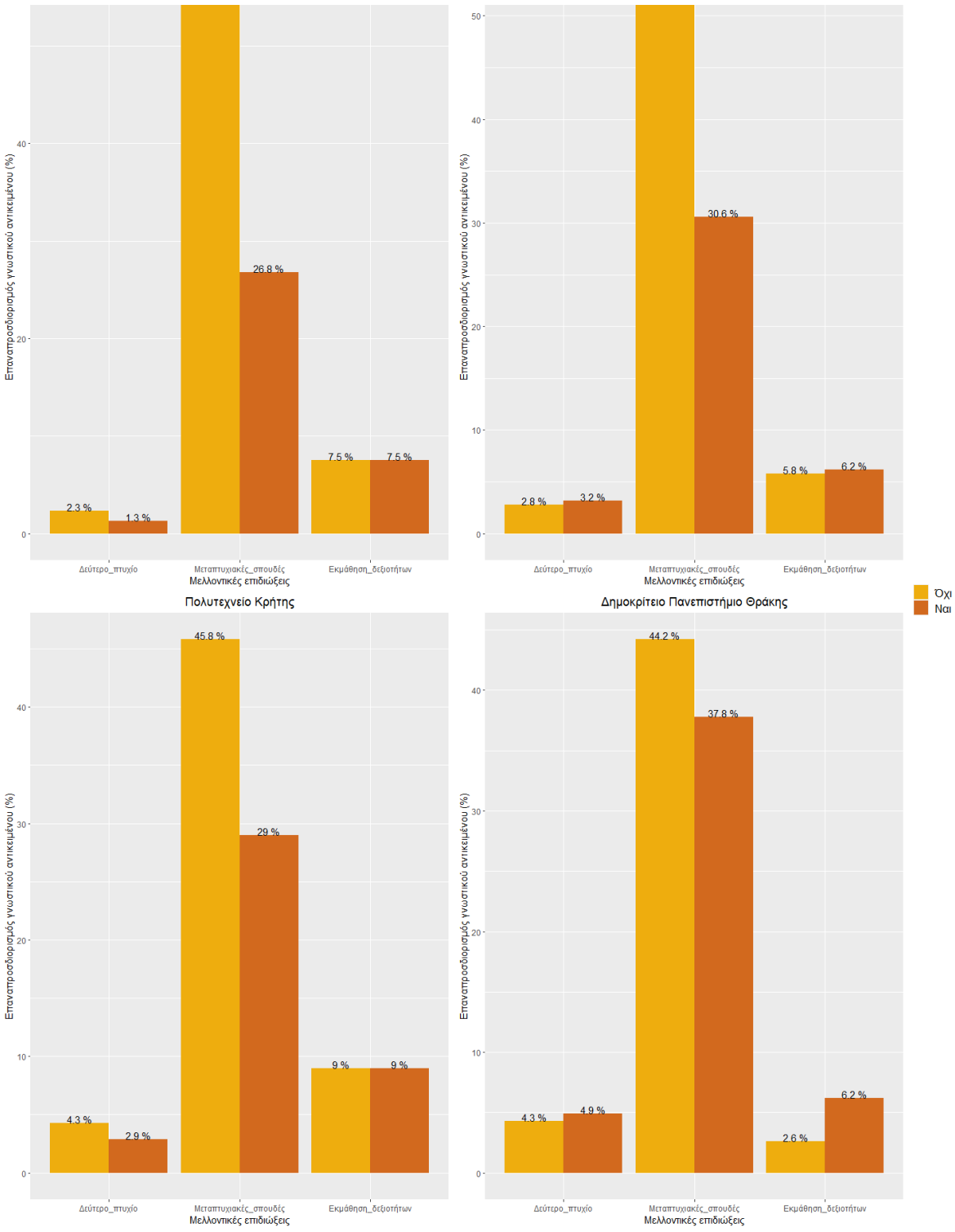

Αξίζει ακόμη να επισημανθεί ότι δεδομένης της απορρύθμισης του σύγχρονου εργασιακού περιβάλλοντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από αύξηση της ανεργίας, ένα μεγάλο ποσοστό φοιτητών θα επιθυμούσε να επαναπροσδιορίσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών του προκειμένου να καταστεί πιο ανταγωνιστικό στην αγορά εργασίας. Σε μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση οι περισσότεροι φοιτητές σκέφτονται να επιδιώξουν μεταπτυχιακές σπουδές, ένα δεύτερο πτυχίο ή παράλληλη εκμάθηση πρακτικών δεξιοτήτων. Από τους φοιτητές του Πολυτεχνείου Κρήτης ένα μεγάλο ποσοστό φοιτητών (41%) θα επιθυμούσε να επαναπροσδιορίσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών του προκειμένου να καταστεί πιο ανταγωνιστικό στην αγορά εργασίας επιδιώκοντας μεταπτυχιακές σπουδές (29%), ένα δεύτερο πτυχίο (3%) ή παράλληλη εκμάθηση πρακτικών δεξιοτήτων (9%). Στο σύνολο των φοιτητών του Πολυτεχνείου Κρήτης που συμμετείχαν στην έρευνα, το 75% δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο. Οι φοιτητές που συμμετείχαν στην έρευνα από το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο στη Θράκη δήλωσαν σε ποσοστό 49% ότι επιθυμούν να επαναπροσδιορίσουν το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους προκειμένου να καταστούν πιο ανταγωνιστικοί στην αγορά εργασίας επιδιώκοντας μεταπτυχιακές σπουδές (38%), ένα δεύτερο πτυχίο (5%) ή παράλληλη εκμάθηση πρακτικών δεξιοτήτων (6%). Το 82% δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο. Παράλληλα το 36% των ερωτηθέντων φοιτητών του Πανεπιστημίου Πατρών θα επαναπροσδιόριζε τις σπουδές του προκειμένου να εργαστεί, με το 27% να επιδιώκει μεταπτυχιακές σπουδές, το 8% παράλληλη με τις σπουδές του εκμάθησης μια δεξιότητας, ενώ μόλις το 1% σκέφτεται να επιδιώξει ένα δεύτερο πτυχίο. Στο σύνολο των φοιτητών του Πανεπιστημίου Πατρών που συμμετείχαν στην έρευνα, το 81% δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο. Τέλος, οι φοιτητές που σπουδάζουν στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών δηλώνουν σε ποσοστό 40% ότι σκέφτονται να επαναπροσδιορίσουν το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους επιδιώκοντας μεταπτυχιακές σπουδές (31%), ένα δεύτερο πτυχίο (3%) ή παράλληλη εκμάθηση πρακτικών δεξιοτήτων (6%). Στο σύνολο των φοιτητών που συμμετείχαν στην έρευνα στην περιοχή της Αττικής, το 82% δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο.

Διάγραμμα 3.27 Μελλοντικές επιδιώξεις και μετανάστευση

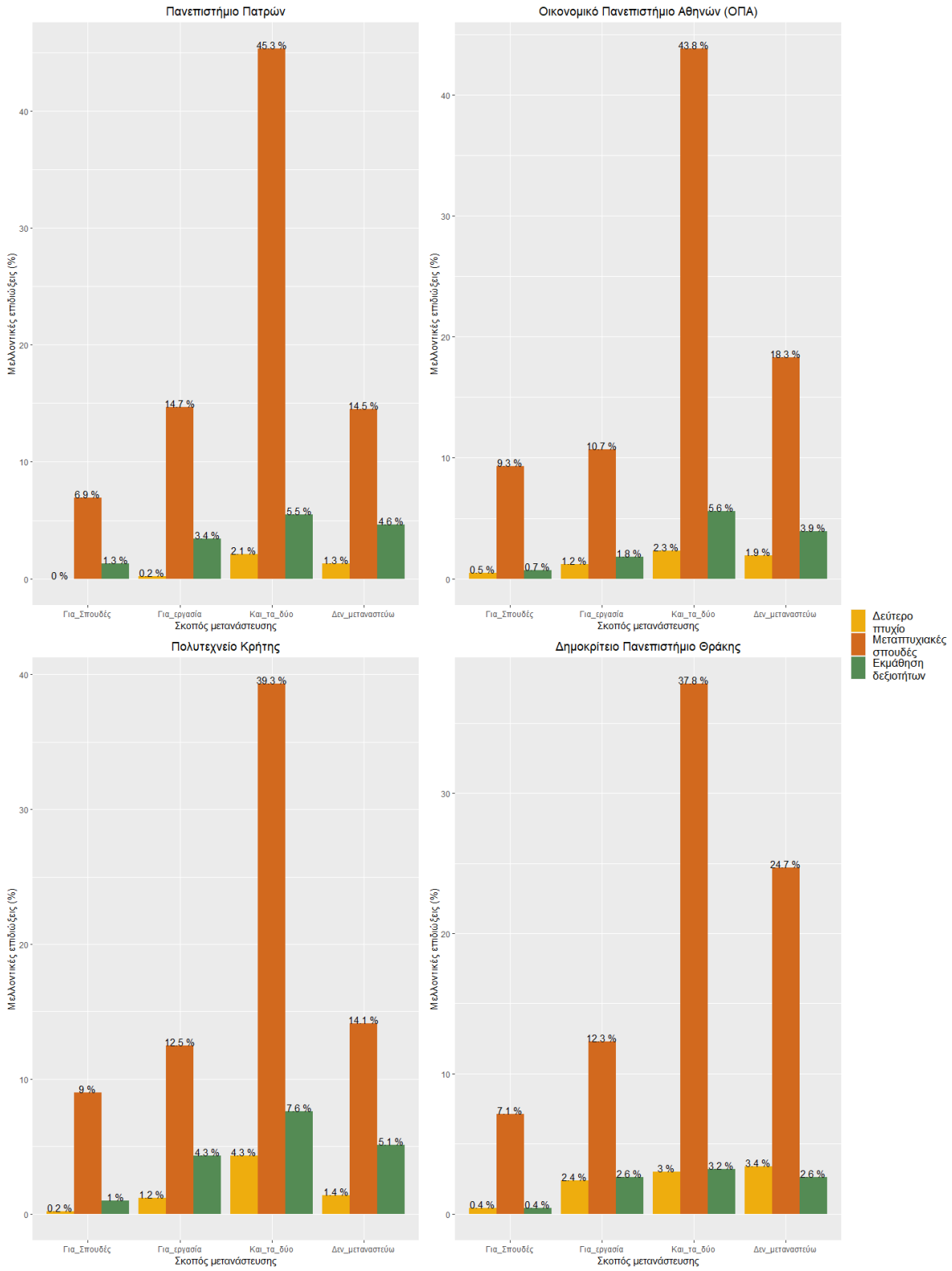

Η εκτίναξη του ποσοστού ανεργίας αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα ώστε η ελληνική οικονομία και κοινωνία να επιλέξει, ως αντίδραση, τη μετανάστευση. Από την έναρξη της οικονομικής κρίσης καταγράφεται ραγδαία αύξηση της διαφυγής νέων επιστημόνων από την Ελλάδα με κατεύθυνση πιο αναπτυγμένες χώρες, αναζητώντας εργασία με καλύτερη αμοιβή και καλύτερες προοπτικές κοινωνικής και οικονομικής προόδου. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας στα οποία διαφαίνεται η πρόθεση ενός μεγάλου αριθμού φοιτητών να μεταναστεύσουν με σκοπό τις σπουδές και την επαγγελματική αποκατάσταση. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που συνεπάγεται δυσμενείς επιπτώσεις για την ελληνική κοινωνία αφού χαρακτηρίζεται από τη μαζική φυγή στο εξωτερικό του πλέον υγιούς και παραγωγικού τμήματος του ανθρώπινου δυναμικού της χώρας (brain drain). Τα αποτελέσματα της έρευνας (διάγραμμα 3.27) έδειξαν ότι το 79% των φοιτητών που σπουδάζουν στο Πολυτεχνείο της Κρήτης σκέφτονται να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό είτε για να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους είτε για να εργαστούν. Οι φοιτητές του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης σκέφτονται το ενδεχόμενο μετανάστευσης σε ποσοστό 69%, του Πανεπιστημίου Πατρών σε ποσοστό 80%, ενώ οι φοιτητές που σπουδάζουν στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών σκοπεύουν σε ποσοστό 76% να κατοικήσουν σε άλλη χώρα είτε για να σπουδάσουν είτε για να εργαστούν είτε για να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους και παράλληλα να αναζητήσουν εργασία.

Κεφάλαιο 4: Συμπεράσματα

Η σύγχρονη κοινωνικοοικονομική κρίση οδήγησε στην αποσταθεροποίηση της ελληνικής κοινωνίας σε θέματα πρωτίστως οικονομικά και ακολούθως κοινωνικά. Άμεση απόρροια αποτελεί η επιρροή της κρίσης στο σύγχρονο οικογενειακό περιβάλλον με κύριο χαρακτηριστικό τη μείωση των μισθών, η οποία σε συνάρτηση με το αυξανόμενο ποσοστό ανεργίας οδηγεί στην πτώση του βιοτικού επιπέδου, την ανασφάλεια και την αβεβαιότητα για το μέλλον. Η σύγχρονη οικογένεια βιώνει καθημερινά τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, οι οποίες αποτυπώνονται στον προϋπολογισμό της και προκαλούν μεγάλα προβλήματα επιβίωσης. Η δραματική αύξηση της ανεργίας οδήγησε αναπόφευκτα στην αύξηση των νοικοκυριών που διαβιούν κάτω από τα όρια της φτώχειας, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά τα ποσοστά επιτυχούς ολοκλήρωσης των σπουδών των φοιτητών, αφού πολλές οικογένειες δεν είναι πλέον σε θέση να παρέχουν οικονομική στήριξη στα παιδιά τους, τα οποία φοιτούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η παρούσα έρευνα εστιάζει στη μελέτη των επιδράσεων της οικονομικής κρίσης στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα. Στόχος υπήρξε η συλλογή δεδομένων τα οποία αποτυπώνουν με πληρότητα τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών. Ο αριθμός του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα ανέρχεται στους 2.050 φοιτητές, οι οποίοι φοιτούσαν στις σχολές του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, του Πολυτεχνείου Κρήτης, του Πανεπιστημίου Πατρών και του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, κατά τον χρόνο διεξαγωγής της έρευνας (2019-2020) και από τους οποίους το 53% είναι άντρες και το 47% γυναίκες. Η πλειοψηφία είναι τελειόφοιτοι φοιτητές γεγονός που καταδεικνύει ότι τα αποτελέσματα της έρευνας αντικατοπτρίζουν τις απόψεις του φοιτητικού πληθυσμού, ο οποίος έχει βιώσει περισσότερο τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα και είναι σε θέση να σχηματίσει μια εμπεριστατωμένη άποψη γι' αυτή.

Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της έρευνας, το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητών παραδέχεται την επίδραση της οικονομικής κρίσης στο βιοτικό του επίπεδο. Ως φυσικό επακόλουθο οι φοιτητές χρειάστηκε να προβούν σε περικοπές των μηνιαίων τους εξόδων, κυρίως όσον αφορά στα προσωπικά τους έξοδα καθώς και τις ψυχαγωγικές τους δραστηριότητες. Σε αρκετές περιπτώσεις χρειάστηκε να γίνουν περικοπές στις δαπάνες φοίτησης, στις μετακινήσεις, ακόμη και σε είδη πρώτης

ανάγκης, τόσο από όσους εργάζονται παράλληλα με τις σπουδές τους, όσο και από τους μη εργαζόμενους. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει το βαθμό επιρροής της κρίσης ακόμα και σε εκείνους τους φοιτητές οι οποίοι παρόλο που εργάζονται δεν είναι σε θέση να καλύψουν τα μηνιαία τους έξοδα.

Βασική συνέπεια της συρρίκνωσης του ΑΕΠ στην Ελλάδα εξαιτίας των μνημονιακών επιβαρύνσεων αποτελεί η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης των νοικοκυριών. Η δραματική αύξηση των ποσοστών της ανεργίας οδήγησε αναπόφευκτα στην αύξηση των νοικοκυριών που διαβιούν κάτω από τα όρια της φτώχειας, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά τα ποσοστά επιτυχούς ολοκλήρωσης των σπουδών των φοιτητών. Ως εκ τούτου, παρατηρείται η εγκατάλειψη των ακαδημαϊκών σπουδών, κυρίως από τους φοιτητές που προέρχονται από χαμηλό κοινωνικό-οικονομικό περιβάλλον. Σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημανθεί ότι το 44% των φοιτητών που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσε ότι έχει αδέρφια τα οποία φοιτούν παράλληλα σε κάποιο ακαδημαϊκό ίδρυμα. Εύλογο είναι ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης των νοικοκυριών είναι αναπόφευκτη.

Όπως προαναφέρθηκε, ο αριθμός των φοιτητών που έχουν ολοκληρώσει τα προβλεπόμενα από το νόμο έτη σπουδών και οφείλουν μαθήματα έχει διπλασιαστεί. Η μη έγκαιρη ολοκλήρωση των σπουδών οφείλεται κυρίως στην παρατεταμένη οικονομική κρίση η οποία έχει επιδράσει αρνητικά στην προσπάθεια των φοιτητών να σπουδάσουν. Η αδυναμία της οικογένειας να συνδράμει στα φοιτητικά έξοδα έχει ως αναπόφευκτη συνέπεια πολλοί φοιτητές να εγκαταλείπουν τις σπουδές τους ή να υποαπασχολούνται σε προσωρινές εργασίες για να εξοικονομήσουν κάποιο εισόδημα. Συνέπεια των εργασιακών ωρών είναι η επιλογή των φοιτητών να μην παραστούν στις εξετάσεις των μαθημάτων λόγω έλλειψης επαρκούς προετοιμασίας. Γίνεται σαφές ότι σε μια χώρα στην οποία οι σπουδές παρέχονται δωρεάν, οι νέοι αναγκάζονται να αναβάλλουν τη φοίτησή τους ή αδυνατούν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους εξαιτίας του κόστους σίτισης και στέγασης, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου απαιτείται μετεγκατάσταση από το μόνιμο τόπο διαμονής των φοιτητών.

Ως εκ τούτου η εύρεση φοιτητικής κατοικίας έχει εξελιχθεί σε κοινωνικό πρόβλημα. Τα αποτελέσματα της έρευνας κατέδειξαν ότι η συντριπτική πλειοψηφία των φοιτητών διαμένει σε ενοικιαζόμενο σπίτι κατά τη διάρκεια των σπουδών με τους φοιτητές του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης (81%), του Πολυτεχνείου Κρήτης (82%) και του Πανεπιστημίου Πατρών (77%) να συγκεντρώνουν τα μεγαλύτερα ποσοστά. Στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών το ποσοστό είναι αισθητά μικρότερο

(24%) καθώς η πλειοψηφία των φοιτητών (60%) διαμένει στο πατρικό σπίτι κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών σπουδών.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι παρατηρείται αύξηση του φοιτητικού ενοικίου κατά τη διάρκεια των σπουδών, η οποία μπορεί να ανέλθει και σε μεγαλύτερα ποσοστά ανάλογα με την περιοχή. Συγκεκριμένα, με βάση τα αποτελέσματα των αναλύσεων, οι περισσότεροι φοιτητές, οι οποίοι δήλωσαν ότι σημειώθηκε αύξηση του ενοικίου τους, φοιτούν στο Πολυτεχνείο Κρήτης (36%) και στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (17%). Τα αντίστοιχα ποσοστά στην περιοχή της Πάτρας (5%) και της Θράκης (3%) είναι πολύ μικρότερα. Επιπλέον αξίζει να σημειωθεί ότι ένα ποσοστό των ερωτηθέντων φοιτητών στην Κρήτη δήλωσε ότι υποχρεώθηκε να παραδώσει το σπίτι του στο τέλος της ακαδημαϊκής χρονιάς και να το ενοικιάσει ξανά στην αρχή της επόμενης προκειμένου αυτό να αξιοποιηθεί τουριστικά την καλοκαιρινή περίοδο, αποτέλεσμα το οποίο καθορίζεται από το γεγονός ότι η Κρήτη αποτελεί δημοφιλή καλοκαιρινό προορισμό. Αντιστοίχως ένα μικρότερο ποσοστό σημειώθηκε και στην περιοχή της Θράκης. Στην Πάτρα και την Αττική δεν παρατηρήθηκε ανάλογο φαινόμενο.

Η όξυνση της οικονομικής κρίσης τα τελευταία χρόνια οδήγησε την πλειονότητα των φοιτητών στην αναζήτηση εργασίας για βιοποριστικούς λόγους, σε τέτοιο βαθμό ώστε οι εργαζόμενοι φοιτητές να αποτελούν πλέον αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής πραγματικότητας. Φοιτητές και φοιτήτριες αποφασίζουν να θυσιάσουν μέρος του ελεύθερου χρόνου τους προκειμένου να ανταπεξέλθουν στη νέα τάξη πραγμάτων. Από την ανάλυση των δεδομένων προέκυψαν τα μεγαλύτερα ποσοστά εργαζόμενων φοιτητών στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (33%) και στο Πολυτεχνείο Κρήτης (22%). Ακολουθούν οι εργαζόμενοι φοιτητές του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου (17%) και του Πανεπιστημίου Πατρών (14%). Επιπροσθέτως, η έρευνα κατέδειξε ότι στο Πολυτεχνείο Κρήτης και στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο υπερτερούν οι άνδρες εργαζόμενοι φοιτητές έναντι των γυναικών, ενώ στο Πανεπιστήμιο Πατρών και στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών τα ποσοστά είναι ισομοιρασμένα.

Ακολούθως, ενδιαφέρον παρουσιάζει η παραδοχή της πλειοψηφίας των φοιτητών πως η κύρια πηγή οικονομικής στήριξης παραμένει η οικογένειά τους κατά τη διάρκεια των σπουδών τους και, παρόλο που πολλοί φοιτητές δηλώνουν πως εργάζονται, λίγοι είναι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι βασίζονται στην εργασία τους για την κάλυψη των αναγκών τους. Από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα εργαζόμενων φοιτητών προέκυψε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων που

παραδέχτηκαν ότι συνεχίζουν να εξαρτώνται οικονομικά από την οικογένειά τους αντιστοιχεί στους φοιτητές του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (19%). Ακολουθούν διαδοχικά οι φοιτητές του Πολυτεχνείου Κρήτης (16%), του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης (13%) και του Πανεπιστημίου Πατρών (11%). Αντίστοιχη είναι η κατανομή των ποσοστών των εργαζόμενων φοιτητών οι οποίοι δήλωσαν ότι μπορούν να βασιστούν στην εργασία τους για να καλύψουν τις βιοποριστικές τους ανάγκες με το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών να προπορεύεται (13%), το Πολυτεχνείο Κρήτης (6%) και το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο (5%) να ακολουθούν και το Πανεπιστήμιο Πατρών να σημειώνει το μικρότερο ποσοστό (3%). Εύλογα προκύπτει το συμπέρασμα ότι ελάχιστοι φοιτητές μπορούν να βασιστούν στην εργασία τους για να καλύψουν τις βιοποριστικές τους ανάγκες, ενώ οι περισσότεροι εξαρτώνται οικονομικά από την οικογένειά τους κατά τη διάρκεια των σπουδών τους παρόλο που εργάζονται.

Είναι γεγονός ότι ο συνδυασμός σπουδών και εργασίας αποτελεί πρόκληση για τους φοιτητές. Ως απόρροια της παραπάνω τοποθέτησης σημειώνεται τόσο η μείωση των ωρών παρακολούθησης των μαθημάτων όσο και η αύξηση της διάρκειας σπουδών των εργαζόμενων φοιτητών. Από τους φοιτητές του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών το 17% του συνόλου των φοιτητών που εργάζονται (33%) δηλώνει ότι οι ώρες εργασίας δεν του επιτρέπουν να είναι συνεπείς στις ακαδημαϊκές υποχρεώσεις. Ακολουθεί το Πολυτεχνείο Κρήτης, όπου το 13% του συνόλου των εργαζόμενων φοιτητών (22%) δήλωσε ομοίως ότι οι ώρες εργασίας επηρεάζουν τις ακαδημαϊκές του υποχρεώσεις. Στη συνέχεια έπονται το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο (10%) και το Πανεπιστήμιο Πατρών (6%) των οποίων οι εργαζόμενοι φοιτητές (17% και 14% αντίστοιχα) θεωρούν ότι η εργασία έχει επιπτώσεις στην απρόσκοπτη φοίτησή τους.

Αναμφισβήτητα η συντριπτική πλειοψηφία των φοιτητών αισθάνεται έντονη αβεβαιότητα για την επαγγελματική της αποκατάσταση ανεξάρτητα από το μέγεθος της επιρροής που έχει δεχθεί από την οικονομική κρίση. Στη σύγχρονη εποχή μία από τις σημαντικότερες πηγές άγχους κάθε φοιτητή που επιδιώκει να αποκατασταθεί επαγγελματικά αποτελεί η αβεβαιότητα για το μέλλον και ο φόβος της ανεργίας. Από τα αποτελέσματα της έρευνας στους προπτυχιακούς φοιτητές των ελληνικών ακαδημαϊκών ιδρυμάτων, οι οποίοι παραδέχονται ότι το επίπεδο διαβίωσής τους έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση προκύπτει ότι οι φοιτητές του Πανεπιστημίου Πατρών αισθάνονται αβεβαιότητα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση σε μεγαλύτερο ποσοστό (81%). Ακολουθούν οι φοιτητές του Δημοκρίτειου

Πανεπιστημίου Θράκης (80%) και στη συνέχεια οι φοιτητές του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (75%) και του Πολυτεχνείου Κρήτης (73%). Παράλληλα οι φοιτητές του Πολυτεχνείου Κρήτης, οι οποίοι έχουν επηρεαστεί από την οικονομική κρίση και νιώθουν αβεβαιότητα για την καθημερινή τους διαβίωση, συγκεντρώνουν μεγαλύτερο ποσοστό (20%), με τους φοιτητές του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (18%), του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου (13%) και του Πανεπιστημίου Πατρών (12%) να ακολουθούν.

Οι περισσότεροι φοιτητές, λόγω της αβεβαιότητας που αισθάνονται για την επαγγελματική τους αποκατάσταση, επιδιώκουν την έγκαιρη ολοκλήρωση των σπουδών τους, ώστε να απορροφηθούν όσο το δυνατόν γρηγορότερα στην αγορά εργασίας. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα φοιτητές, οι οποίοι δήλωσαν πως επιδιώκουν την ολοκλήρωση των σπουδών τους ώστε να απορροφηθούν άμεσα στην αγορά εργασίας και οι οποίοι στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους καλύπτουν το 67% των συμμετεχόντων στην έρευνα από το Πολυτεχνείο της Κρήτης. Το αντίστοιχο ποσοστό στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης ανέρχεται στο 74%, ενώ στο Πανεπιστήμιο Πατρών στο 77%. Στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών οι φοιτητές που επιδιώκουν την ολοκλήρωση των σπουδών τους ώστε να απορροφηθούν άμεσα στην αγορά εργασίας, ιδίως εκείνοι που στηρίζονται οικονομικά στην οικογένειά τους, αγγίζουν το 63%. Μελετώντας τα προαναφερόμενα αποτελέσματα προκύπτει το συμπέρασμα ότι μεγαλύτερη αβεβαιότητα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση βιώνουν οι φοιτητές του Πανεπιστημίου Πατρών, με τους φοιτητές του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου, τους φοιτητές του Πολυτεχνείου Κρήτης και τους φοιτητές του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών να έπονται. Παράλληλα το ποσοστό των εργαζόμενων φοιτητών που αναγκάστηκε να παρατείνει τις σπουδές του λόγω αναγκαστικής, για βιοποριστικούς λόγους, εργασίας με άμεσο επακόλουθο την ασυνέπεια στις ακαδημαϊκές του δραστηριότητες είναι υψηλότερο στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και ακολουθούν οι εργαζόμενοι φοιτητές του Πολυτεχνείου Κρήτης και στη συνέχεια της Πάτρας και της Θράκης.

Αξίζει ακόμη να επισημανθεί ότι δεδομένης της απορρύθμισης του σύγχρονου εργασιακού περιβάλλοντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από αύξηση της ανεργίας, ένα μεγάλο ποσοστό φοιτητών θα επιθυμούσε να επαναπροσδιορίσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών του προκειμένου να καταστεί πιο ανταγωνιστικό στην αγορά εργασίας. Σε μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση οι περισσότεροι φοιτητές σκέφτονται να επιδιώξουν μεταπτυχιακές σπουδές, ένα δεύτερο πτυχίο ή παράλληλη εκμάθηση

πρακτικών δεξιοτήτων. Από τους φοιτητές του Πολυτεχνείου Κρήτης ένα μεγάλο ποσοστό φοιτητών (41%) θα επιθυμούσε να επαναπροσδιορίσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών του προκειμένου να καταστεί πιο ανταγωνιστικό στην αγορά εργασίας. Στο σύνολο των φοιτητών του Πολυτεχνείου Κρήτης που συμμετείχαν στην έρευνα, το 73% δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο. Οι φοιτητές που συμμετείχαν στην έρευνα από το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο στη Θράκη δήλωσαν σε ποσοστό 49% ότι επιθυμούν να επαναπροσδιορίσουν το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών, ενώ συγχρόνως το 81% δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο. Παράλληλα το 36% των ερωτηθέντων φοιτητών του Πανεπιστημίου Πατρών θα επαναπροσδιόριζε τις σπουδές του προκειμένου να εργαστεί. Στο σύνολο των φοιτητών του Πανεπιστημίου Πατρών που συμμετείχαν στην έρευνα, το 81% δήλωσε ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές. Τέλος, οι φοιτητές που σπουδάζουν στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών δηλώνουν σε ποσοστό 40% ότι σκέφτονται να επαναπροσδιορίσουν το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους, με το 82% να δηλώνει ότι θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο. Ερμηνεύοντας τα αποτελέσματα προκύπτει το συμπέρασμα ότι το μεγαλύτερο ποσοστό φοιτητών θα ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο ή σε διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο με τους φοιτητές του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών να προπορεύονται, του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης και του Πανεπιστημίου Πατρών να ακολουθούν, ενώ μικρότερο ποσοστό αντιστοιχεί στους φοιτητές του Πολυτεχνείου Κρήτης. Επιπροσθέτως οι φοιτητές του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου θα επιθυμούσαν να επαναπροσδιορίσουν το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους προκειμένου να καταστούν πιο ανταγωνιστικοί στην αγορά εργασίας σε μεγαλύτερο ποσοστό, με τους φοιτητές του Πολυτεχνείου Κρήτης να ακολουθούν και τους φοιτητές του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών και του Πανεπιστημίου Πατρών να έπονται.

Η εκτίναξη του ποσοστού ανεργίας αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα ώστε η ελληνική οικονομία και κοινωνία να επιλέξει, ως αντίδραση, τη μετανάστευση. Από την έναρξη της οικονομικής κρίσης καταγράφεται ραγδαία αύξηση της διαφυγής νέων επιστημόνων από την Ελλάδα με κατεύθυνση πιο αναπτυγμένες χώρες, αναζητώντας εργασία με καλύτερη αμοιβή και καλύτερες προοπτικές κοινωνικής και οικονομικής προόδου. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας στα οποία διαφαίνεται η πρόθεση ενός μεγάλου αριθμού φοιτητών να

μεταναστεύσουν με σκοπό τις σπουδές και την επαγγελματική αποκατάσταση. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που συνεπάγεται δυσμενείς επιπτώσεις για την ελληνική κοινωνία αφού χαρακτηρίζεται από τη μαζική φυγή στο εξωτερικό του πλέον υγιούς και παραγωγικού τμήματος του ανθρώπινου δυναμικού της χώρας (brain drain). Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι το 79% των φοιτητών που σπουδάζουν στο Πολυτεχνείο της Κρήτης σκέφτονται να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό είτε για να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους είτε για να εργαστούν. Οι φοιτητές του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης σκέφτονται το ενδεχόμενο μετανάστευσης σε ποσοστό 69%, του Πανεπιστημίου Πατρών σε ποσοστό 80%, ενώ οι φοιτητές που σπουδάζουν στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών σκοπεύουν σε ποσοστό 76% να κατοικήσουν σε άλλη χώρα είτε για να σπουδάσουν είτε για να εργαστούν είτε για να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους και να αναζητήσουν παράλληλα εργασία. Με βάση τα συγκεκριμένα ποσοστά προκύπτει το συμπέρασμα ότι οι φοιτητές του Πανεπιστημίου Πατρών είναι περισσότερο διατεθειμένοι να μεταναστεύσουν σε μια χώρα του εξωτερικού για να σπουδάσουν, να εργαστούν ή να σπουδάσουν και να εργαστούν ταυτόχρονα. Ακολουθούν οι φοιτητές του Πολυτεχνείου Κρήτης, οι φοιτητές του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών και, τέλος, οι φοιτητές του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

Επιπλέον, σε μια προσπάθεια προσδιορισμού των παραγόντων που συντελούν στην υποβάθμιση της ακαδημαϊκής καθημερινότητας υπογραμμίζεται η δραματική μείωση των κονδυλίων για την Ανώτατη Εκπαίδευση, η οποία καθιστά τα πανεπιστήμια ανεπαρκή να ανταπεξέλθουν στην κάλυψη των βασικών τους αναγκών. Η υποχρηματοδότηση της Α.Ε. συμβάλλει στην αρνητική εικόνα των πανεπιστημίων σε θέματα που αφορούν τη διαθεσιμότητα των κτιριακών υποδομών, την υγειονομική περίθαλψη, τη σίτιση, καθώς και την ποιότητα του ψηφιακού εξοπλισμού. Οι φοιτητές υποστήριξαν ότι η φοιτητική μέριμνα των Πανεπιστημίων τους έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση. Κοινός τόπος των συμμετεχόντων στην έρευνα υπήρξε η άποψη ότι η οικονομική κρίση έχει επιδράσει αρνητικά κυρίως σε θέματα που αφορούν τη σίτιση, τη στέγαση, την υγειονομική περίθαλψη και την εξυπηρέτηση των φοιτητών. Εστιάζοντας στα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση των δεδομένων προκύπτει ότι η συντριπτική πλειοψηφία (91%) των φοιτητών της Θράκης, της Πάτρας και του Πολυτεχνείου Κρήτης θεωρούν ότι η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει και το βιοτικό τους επίπεδο αλλά και τις σπουδές τους δεδομένου των επιπτώσεων που έχει στη φοιτητική μέριμνα των Πανεπιστημίων. Σε πολύ κοντινά επίπεδα κυμαίνονται και

οι απαντήσεις των φοιτητών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (88%). Την αρνητική εικόνα των ιδρυμάτων Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης συμπληρώνουν οι υπάρχουσες ελλείψεις σε υποδομές φοιτητικής μέριμνας αλλά και οι ανάγκες αναβάθμισης υφιστάμενων κτηριακών υποδομών ώστε να καλυφθούν καλύτερα οι ανάγκες μεγαλύτερου αριθμού φοιτητών με καλύτερη αξιοποίηση της υφιστάμενης χρηματοδότησης και των δημοσίων δαπανών ως προς τις παροχές φοιτητικής μέριμνας.

Είναι γεγονός ότι η ακαδημαϊκή καθημερινότητα έχει επηρεαστεί αρνητικά από την υπάρχουσα οικονομική πραγματικότητα ώστε να κρίνεται επιτακτική ανάγκη η εξέταση προτάσεων για τη διευκόλυνσή της. Οι συσχετίσεις που πραγματοποιήθηκαν με τη βοήθεια στατιστικών ελέγχων ανέδειξαν ως κυριότερη ανάγκη των φοιτητών, ιδίως των εργαζόμενων, τη λειτουργία ηλεκτρονικής πλατφόρμας, η οποία θα περιλαμβάνει σημειώσεις από τις παραδόσεις των μαθημάτων, αλλά και κάθε πληροφορία σχετική με το διδακτικό υλικό. Παράλληλα, υποστηρίχθηκε η πρόταση για σταθερό ωράριο μαθημάτων, πρωινό ή απογευματινό, το οποίο θα εξυπηρετούσε τη ρύθμιση τόσο των ωρών εργασίας των εργαζόμενων φοιτητών, όσο και τη σταθεροποίηση των ωρών παρακολούθησης των ακαδημαϊκών μαθημάτων. Ακολούθως, τονίστηκε η σκοπιμότητα της λειτουργίας των διοικητικών υπηρεσιών κατά τις απογευματινές ώρες, με στόχο την εξυπηρέτηση όσων φοιτητών αδυνατούν να προσέλθουν στο Πανεπιστήμιο τις υφιστάμενες ώρες λειτουργίας τους προκειμένου να διεκπεραιώσουν τις απαιτούμενες υποθέσεις τους.

Στη σύγχρονη εποχή όπου η αγορά εργασίας μεταβάλλεται συνεχώς παρουσιάζεται ιδιαίτερα έντονο το πρόβλημα της επαγγελματικής αποκατάστασης των αποφοίτων των ΑΕΙ. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα φοιτητές υπογράμμισαν την ανάγκη να υποστηριχθεί η λειτουργία του Γραφείου Διασύνδεσης και Σταδιοδρομίας του Πανεπιστημίου, με στόχο να προσφερθούν υπηρεσίες Ενημέρωσης σε θέματα απασχόλησης και δια βίου μάθησης, καθώς και υπηρεσίες Συμβουλευτικής, οι οποίες σχετίζονται με την καθοδήγηση και παροχή συμβουλών σε θέματα σταδιοδρομίας. Επιπροσθέτως κρίνεται αναγκαία η σύνδεση των φοιτητών και των αποφοίτων με την αγορά εργασίας μέσω δημιουργίας διαύλων επικοινωνίας ανάμεσα σε άτομα που αναζητούν και φορείς που προσφέρουν εργασία. Για την επίτευξη του ανωτέρου σκοπού είναι απαραίτητη η δικτύωση και συνεργασία των Πανεπιστημίων με οικονομικούς και κοινωνικούς φορείς. Βασικός στόχος του Γραφείου Διασύνδεσης θα πρέπει να είναι η ενεργή υποστήριξη των φοιτητών και η δημιουργία σχέσεων

συνεργασίας με επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα και δημόσιους οργανισμούς ώστε να επιτευχθεί η πολυεπίπεδη προσέγγιση της αγοράς εργασίας.

Οι πολλαπλές και πολύπλοκες οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις συνιστούν μια εν δυνάμει πρόκληση για την προσαρμογή των Δημόσιων Πανεπιστημίων σε ένα περιβάλλον δράσης, ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν επιτυχώς στις ανάγκες και τις προσδοκίες των σύγχρονων φοιτητών (Κέφης, 2014). Η δημιουργία και η αξιοποίηση δεσμών των πανεπιστημίων με τον ελληνικό δημόσιο και ιδιωτικό τομέα κρίνεται απαραίτητη, ώστε να καλυφθούν οι ανάγκες και η ζήτηση της αγοράς εργασίας από υψηλής ποιότητας εργατικό δυναμικό, το οποίο θα συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Η οικοδόμηση μιας ισχυρής κοινωνίας της μάθησης και της οικονομίας, βασισμένης στη γνώση, απαιτεί αναμφίβολα τη συνεργασία και την ενεργό συμμετοχή τόσο των κεντρικών όσο και των περιφερειακών Ανώτατων Ιδρυμάτων της χώρας.

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την παρούσα έρευνα αποσκοπούν στη διαμόρφωση της εικόνας της σύγχρονης ακαδημαϊκής καθημερινότητας των φοιτητών των ελληνικών Πανεπιστημίων και στη διερεύνηση και τη συγκριτική μελέτη της ακαδημαϊκής πραγματικότητας τόσο των κεντρικών όσο και των περιφερειακών πανεπιστημίων της χώρας, καταδεικνύοντας το μέγεθος της επίδρασης της οικονομικής κρίσης στους προπτυχιακούς φοιτητές αναφορικά με τις αλλαγές στις συνθήκες διαβίωσης, τη φοιτητική μέριμνα, καθώς και τα εμπόδια ομαλής φοίτησης με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι. Τα συμπεράσματα από μία τέτοια διαπανεπιστημιακή έρευνα συντελούν στην αποτελεσματικότερη συμβολή της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην ενίσχυση της καινοτομίας, της κοινωνικής συνοχής και γενικότερα της αναπτυξιακής διαδικασίας της χώρας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Ασδεράκη, Φ. (2008). *Ευρώπη και Παιδεία. Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Εκδόσεις ΣΙΔΕΡΗΣ.

Βαβούρας, Ι. (2016). *Πολιτική Οικονομικής Ανάπτυξης, Οικονομική και Θεσμική Προσέγγιση.* Αθήνα: Παπαζήσης.

Δημητρίου, Π. (2014). *Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στους προπτυχιακούς φοιτητές του ΕΜΠ*. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, (2015). *Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών 2015.* Ελλάδα: ΕΛΣΤΑΤ.

Ζαβλανός, Μ. (2003). *Η Ολική Ποιότητα στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Σταμούλης.

Ζαμπαρλούκου, Σ., & Κούση, Μ. (2014). *Κοινωνικές όψεις της κρίσης στην Ελλάδα.* Αθήνα: Πεδίο.

Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, (2017). *Τριτοβάθμια Εκπαίδευση στην Ελλάδα-Επιπτώσεις της κρίσης και προκλήσεις.* Αθήνα: ΙΟΒΕ.

ΙΚΥ, (2014). *Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης. Μια κοινή πορεία*. Ανακτήθηκε από https://www.iky.gr/el/idrymata-anwtaths-ekpaideyshs/2014-07-16-11-07-35

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2016). *Δεκέμβριος 2016 Εισόδημα-Δαπάνες νοικοκυριών.* Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.

Κάτσικας, Χ. & Παναγιώτης Σ. (2003). *Η αναδιάρθρωση του ελληνικού πανεπιστημίου. Από την Μπολόνια στην Πράγα και στο Βερολίνο*. Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.

Κέντρο Πολιτισμού Έρευνας και Τεκμηρίωσης (2014). *Το χρονικό της μεγάλης κρίσης. Η Τράπεζα της Ελλάδος 2008-2013.* Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

Κέφης, Β. (2014). *Διοίκηση Ολικής Ποιότητας.* Αθήνα: Κριτική.

Κέφης, Β. (2005). *Ολοκληρωμένο Μάνατζμεντ. Βασικές αρχές για σύγχρονες οικονομικές μονάδες*. Αθήνα: Κριτική.

Κέφης, Β. & Παπαζαχαρίου, Π. (2009). *Το επιχειρηματικό όραμα σε business plan.* Αθήνα: Κριτική.

Κυριαζή, Ν. (2011). *Η κοινωνιολογική έρευνα: Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.

Κυριάκου, Α. (2017). *Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών από την Ανώτατη Εκπαίδευση* (Bachelor's thesis, Τμήμα Μηχανολόγων Μηχανικών και Επιστήμης και Μηχανικής Υλικών, Σχολή Μηχανικής και Τεχνολογίας, Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου).

Κωτσίκη, Β. (2003). *Εκπαιδευτική Διοίκηση και Πολιτική. Οργάνωση και διοίκηση εκπαιδευτικών συστημάτων και συστημάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης*. Αθήνα: Έλλην.

Λαζαρέτου, Σ. (2016). Φυγή ανθρώπινου κεφαλαίου: Η σύγχρονη τάση μετανάστευσης των Ελλήνων στα χρόνια της κρίσης. *Οικονομικό Δελτίο Τράπεζας της Ελλάδος, 43,* 44.

Μαριόλης, Θ. (2011). *Ελλάδα, Ευρωπαϊκή Ένωση και Οικονομική Κρίση.* Αθήνα: matura.

Μπουζάκης, Σ. (2008). *Ιστορία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης. Πρακτικά του 4ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης (Πάτρα, 6-8 Οκτωβρίου 2006)*. Αθήνα: Εκδόσεις GUTENBERG.

Παγανός, Η. (1998). *Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και Μάρκετινγκ. Το στρατηγικό μάρκετινγκ των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και υπηρεσιών*. Αθήνα: Leader Books.

Ν.4957/2022 (ΦΕΚ Α 141-21.07.2022): «Νέοι Ορίζοντες στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Ενίσχυση της ποιότητας, της λειτουργικότητας και της σύνδεσης των Α. Ε. Ι. με την κοινωνία και λοιπές διατάξεις».

Παπαστάμου, Α. (2009). Τα πανεπιστήμια απέναντι στη διεθνή κρίση. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 23, 155-175.

Πετράκος, Γ. (2020). *Μέθοδοι και Πρακτικές Στατιστικών Ερευνών. Χαρακτηριστικές Εφαρμογές*. Αθήνα: Εκδόσεις Σοφία.

Πετράκος, Γ. & Παπαϊωάννου, Β. (2017). *Οι Επιδράσεις της Οικονομικής Κρίσης στην Ακαδημαϊκή Καθημερινότητα των φοιτητών του Παντείου Πανεπιστημίου*. Statistical Review, vol 11.

Πετράκος, Γ. (2016). *Εφαρμογές της Θεωρίας Πιθανοτήτων με τη χρήση της R.* Αθήνα: Τσότρας.

Ρόντος Κ. και Παπάνης Ε. (2006) *«Στατιστική Έρευνα-Μέθοδοι και Εφαρμογές»,* εκδόσεις Ι. Σιδέρη, Αθήνα.

Ρόντος Κ. **(**2011) *«Στατιστική Ανάλυση Δεδομένων και Δημογραφικές-Κοινωνικές Εφαρμογές»* εκδόσεις Γεωργίας Μπένου, Αθήνα.

Σακελλαρόπουλος, Σ. (2014). *Κρίση και κοινωνική διαστρωμάτωση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα.* Αθήνα: Τόπος.

Σιμάκη, Χ. (2014). *Οι επιπτώσεις της κοινωνικοοικονομικής κρίσης στους φοιτητές-φοιτήτριες του ΠΤΠΕ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας*. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.

Τσαούσης, Δ. (2007). *Η εκπαιδευτική πολιτική των Διεθνών Οργανισμών. Παγκόσμιες και ευρωπαϊκές διαστάσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις GUTENBERG.

Τσαούσης, Δ. (2003). *Από τη Διεθνοποίηση των Πανεπιστημίων προς την Παγκοσμιοποίηση της Εκπαίδευσης.* Αθήνα: Gutenberg.

Τσαούσης, Δ. (1994). *Πανεπιστήμιο και Οικονομία στις αναπτυσσόμενες και αναπτυγμένες χώρες*. Αθήνα: Gutenberg.

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων (2016). *Η στρατηγική της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα, 2016-2020.* Αθήνα: ΥΠΕΠΘ.

Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου (2018). *Το Εκπαιδευτικό Σύστημα της Κύπρου*. Λευκωσία: Διεύθυνση Ανώτερης και Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Φουσκάκης, Δ. (2013). *Ανάλυση Δεδομένων με Χρήση της R.* Αθήνα: Τσότρας.

Φραγκάκης, Μ. (2014). *Ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης στους φοιτητές του Πανεπιστημίου Αιγαίου*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Χίος.

Ξενόγλωσση

Azaria, A., Karavasilis, G., Kehris, E. & Vrana, V. (2019). *The impact of the financial crisis on university students in Greece.* South-Eastern Europe Journal of Economics 2 (2019) 193-219.

Arnold, J. & Farinha Rodrigues, C. (2015). *Reducing inequality and poverty in Portugal*. Organisation for Economic Co-operation and Development. Economics department working papers No. 1258. ECO/WKP (2015)76

Attali, J. (1998). *Pour un Modèle Européen d'Enseignement Supérieur*. Retrieved September 24, 2018 from http://www.education.gouv.fr/cid1911/pour-un-modele-europeen-d'enseignement-superieur.html

Beine, M., F. Docquier and H. Rapaport (2003), "Brain drain and LDC's growth: winners and losers", IZA Discussion Paper no. 819, Institute for the Study of Labour, Bonn.

Bridget Terry, L. (2015). "The Financial Crisis and College Enrollment: How Have Students and Their Families Responded?." In *How the Financial Crisis and Great Recession Affected Higher Education*. Edited by Jeffrey R. Brown (ed.). University of Chicago Press, 2015. Chicago Scholarship Online, 2015. https://doi.org/10.7208/chicago/9780226201979.003.0007.

Corbett, A. (2008). «Steering the Bologna Process – Creating a New Political Space», Excellence and Diversity in Higher Education. Meanings, Goals and Istruments, CHER Conference, Universita degli Studi di Pavia, September, 11-13, 2008.

Crosier D. & Parveva T. (2013). *The Bologna Process: Its impact on higher education development in Europe and beyond*. Paris: International Institute for Educational Planning, UNESCO. ISBN: 978-92-803-1368-0

David, F., Abreu, R., Segura, L., Formigoni, H., Mantovani, F. (2015). *Impact of the economic crisis on the Higher Education: The case of Portugal*. Proceedings of INTED2015. Conference 2nd-4th March 2015, Madrid, Spain. ISBN: 978-84-606-5763-7.

De Wit, H. (2000). The Sorbonne and Bologna Declarations on European Higher Education. *International Higher Education*, No 18, pp 8-9. Retrieved September 22,2018, from https://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ihe/article/view/6850/6068.

European Association of Institutions in Higher Education (2016). *The Bologna Declaration of 19 June 1999 : Joint declaration of the European Ministers of Education. Retrieved* https://www.eurashe.eu/library/bologna_1999_bologna-declaration-pdf

European Commission (2018). *The Bologna Process and the European Higher Education Area*. Retrieved July 3, 2018 from https://ec.europa.eu/education/policy/higher-education/bologna-process

European Commission (2010). *Efficiency and effectiveness of public expenditure on tertiary education in the EU. ANNEX: COUNTRY FICHE PORTUGAL*. Joint

Report by the Economic Policy Committee (Quality of Public Finances) and the Directorate-General for Economic and Financial Affairs. European Economy Occasional Papers No 70.

EHEA Ministerial Conference, (1998). Sorbonne Joint Declaration, Joint declaration on harmonization of the architecture of the European higher education system. Ministerial conference, Paris, France, May, 25, 1998. Retrieved from http://www.ehea.info/cid100203/sorbonne-declaration-1998.html

EHEA Ministerial Conference, (2001). *TOWARDS THE EUROPEAN HIGHER EDUCATION AREA.* Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education. Prague, May 19, 2001.

EHEA Ministerial Conference, (2003). *Realising the European Higher Education Area*. Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education. Berlin, September 19, 2003.

EHEA Ministerial Conference, (2005). *The European Higher Education Area – Achieving the Goals*. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. Bergen, May, 19-20, 2005.

EHEA Ministerial Conference, (2007). *Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalized world*. London Communiqué. London, May, 18, 2007.

EHEA Ministerial Conference, (2010). *Budapest – Vienna Declaration on the European Higher Education Area.* Budapest and Vienna, March 12, 2010.

EHEA Ministerial Conference, (2012). *Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area*. Bucharest Communiqué. Bucharest, April, 26-27, 2012.

EHEA Ministerial Conference, (2015). *Yerevan Communiqué*. Armenia, May 14-15, 2015.

EHEA Ministerial Conference, (2018). *Conférence ministérielle européenne pour l'enseignement supérieur*. Paris Communiqué. France, May, 25, 2018.

European Parliament (2015). *Implementation of the Bologna process. European Parliament resolution of 28 April 2015 on follow-up on the implementation of the Bologna Process (2015/2039(INI)).* Official Journal of the European Union C 346, 21.9.2016, p. 2-9.

European Parliament (2015). European Parliament resolution of 28 April 2015 on follow-up on the implementation of the Bologna Process (2015/2039(INI)). http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P8-TA-2015-0107

European Union Parliament (2000). *Lisbon European Council 23 and 24 March Presidency Conclusion.* Retrieved September 14, 2018, from http://www.europarl.europa.eu/ summits/lis1_en.htm

European Commission, (2018). *Greece: Other Dimensions of Internationalization in Higher Education*. EACEA National Policies Platform, Eurydice. Retrieved from https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/other-dimensions-internationalisation-higher-education.

Eurydice, (2007). *Focus on the Structure of Higher Education in Europe 2006/2007, National Trends in the Bologna Process*. Retrieved from http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/EURYDICE/21/6/0607_Eurydice_NationalTrends_581216.pdf

Geiger, R. (2010). Impact of the Financial Crisis on Higher Education in the United States. International Higher Education, (59).

Huang, F. (2011). The Impact of the Global Financial Crisis on Japan's Higher Education. *Higher Education Policy*, *v24 n2*, p275-283

Kotz, D. (2009). The Financial and Economic Crisis of 2008 : A Systemic Crisis of Neoliberal Capitalism. *Economics, University of Massachusetts Amherst, 41*, 305-317.

Lybacka, K. (2015). *Draft Report on Follow-up on the implementation of the Bologna Process*. European Parliament. Committee on Culture and Education (2015/0000(INI)).

Martínez-Campillo, A. & Fernández-Santos, Y. (2020). *"The impact of the economic crisis on the (in)efficiency of public Higher Education institutions in Southern Europe: The case of Spanish universities,"* Socio-Economic Planning Sciences, Elsevier, vol. 71(C).

OECD (2018). *Portugal, in Education at a Glance 2018: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris. DOI: https://doi.org/10.1787/eag-2018-63-en

Pedroso, P. (2014). *Portugal and the Global Crisis. The impact of austerity on the economy, the social model and the performance of the state*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung. ISBN: 978-3-86498-840-0

Stark, O. (2004). "Rethinking the brain drain", World Development, 32, 15-22.

Stockhammer, E. (2015). The increase in inequality as a cause of the current crisis. *The Journal of Economics Cambridge, 39,* 935-958.

Verzani, J. (2001). *Simple R - Using R for Introductory Statistics.* Ανάκτηση από https://cran.r-project.org/doc/contrib/Verzani-SimpleR.

Weber, L. & Bergan, S. (2005). *The public responsibility for higher education and research,* Council of Europe higher education series, No. 2. Council of Europe Publishing: Strasbourg. ISBN 978-92-871-5679-2.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Ερωτηματολόγιο Έρευνας

«Η περίοδος της οικονομικής κρίσης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση Επιπτώσεις και συμπεράσματα»

Η έρευνα διεξάγεται στα πλαίσια εκπόνησης διδακτορικής διατριβής του τμήματος Δημόσιας Διοίκησης του Παντείου Πανεπιστημίου. Σκοπός της έρευνας είναι να μελετηθεί η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα. Η συμβολή σας στην επιτυχή διεξαγωγή της έρευνας είναι ιδιαίτερα σημαντική. Το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο, εμπιστευτικό και τα αποτελέσματα θα χρησιμοποιηθούν αυστηρά και μόνο στα πλαίσια της στατιστικής ανάλυσης της έρευνας. Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη συνεργασία σας.

1. Φύλο:

☐ Άνδρας

☐ Γυναίκα

2. Έτος φοίτησης στο Πανεπιστήμιο:

☐ 1ο

☐ 2ο

☐ 3ο

☐ 4ο

☐ 5ο και άνω

3. Σε ποια ηλικιακή ομάδα ανήκετε;

☐ Από 18 έως 22

☐ Από 23 έως 26

☐ Άνω των 26

4. Έχετε άλλα αδέρφια τα οποία σπουδάζουν;

☐ Ναι

☐ Όχι

5. Κατά τη διάρκεια των σπουδών σας πού διαμένετε;

☐ Ιδιόκτητο σπίτι

☐ Πατρικό σπίτι

☐ Συγγενικό σπίτι

☐ Ενοικιαζόμενο σπίτι

☐ Φοιτητική εστία

6. Εάν διαμένετε σε ενοικιαζόμενο σπίτι έχει σημειωθεί αύξηση στο ενοίκιο σας κατά τη διάρκεια των σπουδών σας;

☐ Ναι

☐ Όχι

7. Εάν αυξήθηκε το ενοίκιό σας ποια εκτιμάτε ότι είναι η βασική αιτία;

8. Εάν διαμένετε σε ενοικιαζόμενο σπίτι είστε υποχρεωμένοι να το παραδώσετε στο τέλος κάθε ακαδημαϊκού έτους (Ιούνιο) και να το ενοικιάσετε πάλι (Σεπτέμβριο) λόγω τουριστικής περιόδου;

☐ Ναι

☐ Όχι

9. Εργάζεστε κατά τη διάρκεια του τρέχοντος ακαδημαϊκού έτους;

☐ Ναι

☐ Όχι

10. Γενικά, η εργασία για σας αντιπροσωπεύει:

☐ Τον τρόπο κάλυψης των βασικών αναγκών σας

☐ Τον τρόπο βελτίωσης της ζωής σας και ανάπτυξης της προσωπικότητάς σας

11. Εάν εργάζεστε, οι ώρες εργασίας σας επηρεάζουν τη συμμετοχή σας στις ακαδημαϊκές δραστηριότητες (παρακολούθηση μαθημάτων, συναντήσεις με καθηγητές, βιβλιοθήκη);

☐ Ναι

☐ Όχι

12. Πόσο θεωρείτε ότι έχει επηρεάσει η οικονομική κρίση το επίπεδο διαβίωσής σας;

☐ Καθόλου

☐ Μέτρια

☐ Πολύ

13. Ιεραρχείστε τις παρακάτω κατηγορίες εξόδων σύμφωνα με το μέγεθος των περικοπών που χρειάστηκε να κάνετε λόγω της οικονομικής κρίσης (από 1 έως 7, ξεκινώντας από εκείνη που κάνατε τις μεγαλύτερες περικοπές):

☐ Τρόφιμα και άλλα είδη πρώτης ανάγκης

☐ Στέγαση (περιλαμβάνονται και οι δαπάνες θέρμανσης)

☐ Διασκέδαση/ψυχαγωγία/εκδρομές

☐ Ξένες γλώσσες, εκμάθηση Η/Υ, εκμάθηση λοιπών δεξιοτήτων

☐ Δαπάνες φοίτησης (συγγράμματα, βοηθήματα, αναλώσιμα, κ.ά.)

☐ Προσωπικά έξοδα εντός του πανεπιστημιακού χώρου (καφές, φαγητό, κ.λπ.)

☐ Μετακινήσεις

14. Ποια είναι η κύρια πηγή οικονομικής στήριξης κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; (σημειώνετε μία επιλογή)

☐ Οικογένεια

☐ Εργασία

☐ Άλλη

15. Ποιο είναι κατά προσέγγιση το ύψος των συνολικών μηνιαίων σας εξόδων; (συμπεριλαμβανομένων πιθανών εξόδων στέγασης και σίτισης)

☐ Έως 200 ευρώ

☐ 201-400 ευρώ

☐ 401-600 ευρώ

☐ 601-800 ευρώ

☐ 801-1.000 ευρώ

☐ Πάνω από 1.000 ευρώ

16. Δεδομένης της οικονομικής κρίσης ποιο θα ήταν κατά τη γνώμη σας το ικανοποιητικό συνολικό ύψος μηνιαίων εξόδων για τη χωρίς προβλήματα φοίτησή σας στο πανεπιστήμιο;

☐ Έως 200 ευρώ

☐ 201-400 ευρώ

☐ 401-600 ευρώ

☐ 601-800 ευρώ

☐ 801-1.000 ευρώ

☐ Πάνω από 1.001 ευρώ

17. Σημειώστε ποια είναι η πιο αντιπροσωπευτική για εσάς επίπτωση της οικονομικής κρίσης, η οποία χαρακτηρίζει την ακαδημαϊκή σας καθημερινότητα.

☐ Μείωση ωρών παρακολούθησης μαθημάτων

☐ Αύξηση της διάρκειας σπουδών

☐ Καμία

☐ Και οι δύο

18. Η αύξηση της ανεργίας και η δυσκολία για επαγγελματική αποκατάσταση κυρίως των νέων, αποτελούν αφορμή για:

☐ Παράταση των σπουδών σας λόγω αναγκαστικής, για βιοποριστικούς λόγους, εργασίας.

☐ Έγκαιρη ολοκλήρωση των σπουδών σας για άμεση απορρόφηση στην αγορά εργασίας.

19. Ως φυσικό επακόλουθο της οικονομικής κρίσης αισθάνεστε αβεβαιότητα περισσότερο όσον αφορά στην: (σημειώνετε μία επιλογή)

☐ Καθημερινή σας διαβίωση

☐ Επαγγελματική σας αποκατάσταση

20. Ως επακόλουθο της αβεβαιότητας αυτής θεωρείτε ότι έχει επηρεαστεί η διάθεσή σας για την τακτική παρουσία σας στις παραδόσεις και στις εξετάσεις των μαθημάτων;

☐ Καθόλου

☐ Μέτρια

☐ Πολύ

21. Θεωρείτε ότι η οικονομική κρίση έχει επιδράσει αρνητικά στη φοιτητική μέριμνα (σίτιση, στέγαση, υγειονομική περίθαλψη, κέντρο εξυπηρέτησης φοιτητών) του Πανεπιστημίου σας;

☐ Καθόλου

☐ Λίγο

☐ Αρκετά

☐ Πολύ

22. Ποια από τις ακόλουθες προτάσεις θεωρείτε πιο σημαντική για τη διευκόλυνση της ακαδημαϊκής καθημερινότητας; Ιεραρχείστε τις απαντήσεις σύμφωνα με την προσωπική σας προτίμηση. (Από 1 έως 4)

☐ Σταθερό, πρωινό ή απογευματινό, ωράριο μαθημάτων

☐ Σημειώσεις των παραδόσεων και σχετικού με το μάθημα υλικού (ύλη, παλαιότερα θέματα κ.λπ.) σε ηλεκτρονική πλατφόρμα

☐ Λειτουργία της γραμματείας και των διοικητικών υπηρεσιών και κατά τις απογευματινές ώρες

☐ Τμήμα διασύνδεσης-επαγγελματικής αποκατάστασης

23. Δεδομένης της απορρύθμισης του σύγχρονου εργασιακού περιβάλλοντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από γενικότερη αύξηση της ανεργίας, ιδιαίτερα σε συγκεκριμένους επαγγελματικούς κλάδους (δημόσιος τομέας, κατασκευαστικές και ναυτιλιακές εταιρείες κ.α.), θα επαναπροσδιορίζατε το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών σας προκειμένου να διευκολυνθείτε στην εύρεση εργασίας;

☐ Ναι

☐ Όχι

24. Εξαιτίας της οικονομικής κρίσης σκέφτεστε να επιδιώξετε: (σημειώνετε μία επιλογή)

☐ Ένα δεύτερο πτυχίο;

☐ Μεταπτυχιακές σπουδές;

☐ Παράλληλη εκμάθηση πρακτικών δεξιοτήτων (μαγειρική-ζαχαροπλαστική, ηλεκτρολογικές-υδραυλικές γνώσεις, κατασκευές, μουσική, ναυαγοσωστική κ.λπ.)

25. Εξαιτίας της οικονομικής κρίσης σκέφτεστε να μεταναστεύσετε στο εξωτερικό για:

☐ Σπουδές

☐ Εργασία

☐ Και τα δύο

☐ Δε σκέφτομαι να μεταναστεύσω στο εξωτερικό

26. Με ποιους τρόπους πιστεύετε ότι θα μπορούσε το πανεπιστήμιο να συμβάλει στην πρόληψη και αντιμετώπιση των προβλημάτων που σχετίζονται με την ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών; (επιγραμματικά)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Correlations_RCode

```
# Chi-squared Test of Independence on the results of a statistical survey in a sample of students of the Technical University of Chania in November 2019.

# The survey was part of a broader study regarding the impact of economic crisis in Academic Life.

library(xlsx)

setwd ("D:/OneDrivePersonal/OneDrive/PHD/Questionnaires/Data")

AreaDAT <- read.xlsx ("Attiki.xlsx",1, header = TRUE)    # loading data file

#-----------------------------------------------


Q9_Work_yes <- subset(AreaDAT, Q9=="Y")

        # Keep only lines that Q9=Y and store it in Q9_Work_yes

Q11_No_of_affected <- subset(Q9_Work_yes, Q11=="Y")

Q11_No_of_not_affected <- subset(Q9_Work_yes, Q11=="N")

Q11_answer <- matrix(c(nrow(Q11_No_of_affected), nrow(Q11_No_of_not_affected)),nrow=1)

colnames(Q11_answer) <- c("Yes", "no")

#-------------------------------------------------------------------------


Q5_Rental_Yes <- subset(AreaDAT, Q5 == 4)

Q5_6_8 <- data.frame(Q5_Rental_Yes$Q5,Q5_Rental_Yes$Q6,Q5_Rental_Yes$Q8)

#-----------------------------------------------------------------


View(AreaDAT)

        # exclude variables

RemovedVars <- names(AreaDAT) %in% c("Q5", "Q6", "Q8", "Q13_1", "Q13_2", "Q13_3", "Q13_4", "Q13_5", "Q13_6", "Q13_7", "Q15", "Q16", "Q22_1", "Q22_2", "Q22_3", "Q22_4")
```

```
 # Create a logical variable with values "TRUE" only the ones named above
RemovedVars <- !RemovedVars
AreaDAT <- AreaDAT[RemovedVars]
          #Choose all except(!) the ones that are TRUE in RemovedVars
k<-0   # Sequence Number set to 0
kk<-0
for (i in 1:(length(AreaDAT)-1))
           #Loop1: (i) is a pointer indicating the first column of current correlation
{
  for (j in (i+1):length(AreaDAT))
          #Loop2: (j) is a pointer indicating the second column of current correlation
  {
    k<-k+1 # Add 1 to sequence number
    Header1 <- paste("Set #",k,", Table of question ",colnames(AreaDAT[i])," and
",colnames(AreaDAT[j]))

    #  constructing a string of characters as Header to our correlation
    print("-------------------------")  # print a separation line

    T1<-table(AreaDAT[[i]],AreaDAT[[j]])
          # definition of variable T1 for processing the current set of questions
    ind=1    # set indicator "ind" equal to one
    if(T1[1,1]==0 && T1[1,2]==0) {ind=0}    #  if element [1,1] and element [1,2]
equal zero then ind=0
    if(T1[2,1]==0 && T1[2,2]==0) {ind=0}    #  if element [2,1] and element [2,2]
equal zero then ind=0
    if (ind==1) {CHI<-(chisq.test(AreaDAT[[i]],AreaDAT[[j]])) }
          # chi-squared test is stored in variable "CHI"
           # if ind=1 then chi-squared test is executed
    if (CHI$p.value<0.05)
    {print(Header1)
```

```
    print(T1)
    print(prop.table(T1))
    print(CHI)    # if p.value < 0.05 then results of chi-squared test are presented
    BPmain <- paste("Question",colnames(AreaDAT[i]),"&",colnames(AreaDAT[j]))
    barplot(T1, main = BPmain,xlab = colnames(AreaDAT[j]),col =
c("darkblue","red","green","orange","lightblue"),legend.text = row.names(T1))
          # barplot of the current table is presented
    kk=kk+1
    print("----------Next table----------")
   }
  }
}
```

Κώδικας διαγραμμάτων

```
libs = c("readxl", "dplyr", "ggplot2", "pastecs", "scales", "ggpubr") # make a string vector with required libs
lapply(libs, library, character.only = T)
        # load the required libs all at one with lapply

        # Load the file with All results
setwd("D:/OneDrivePersonal/OneDrive/1PHD")
DBall <- read_xlsx("ALL.xlsx") # load the complete file

        # Some of our data, actually most of them, are categorical. We need to transform them to FACTOR type
        # Import function does not automatically assign "factor" type to data frame columns
        # So we process them here:
factorCols = c(1:35) # Numbers of DBall columns to be converted to factor
DBall[ ,factorCols] <- lapply( DBall[ ,factorCols], as.factor) # Transform as.factor the specific columns
```

```
Sxoles = levels(DBall$Sxoles)
        # Get the names (as factors) of the levels in DBall$Sxoles in the new variable "Sxoles"
SxolesGRnames = rep("",length(Sxoles))
        # Initialize a vector with empty "" strings. REPetitions according to length of Sxoles
names(SxolesGRnames)=Sxoles
         #Assign to above vector names, equal to the values in Sxoles

for (Sxoli in Sxoles) {
         # Run a loop to assign the correct GR names on the corresponding SxolesGRname[Sxoli]
  if (Sxoli == "Chania") {SxolesGRnames[Sxoli] = "Κρήτη Χανιά"}
  else if (Sxoli == "Heraclion") {SxolesGRnames[Sxoli] = "Κρήτη Ηράκλειο"}
  else if (Sxoli == "Komotini") {SxolesGRnames[Sxoli] = "Δημοκρίτειο Κομοτηνή"}
  else if (Sxoli == "Xanthi") {SxolesGRnames[Sxoli] =  "Δημοκρίτειο Ξάνθη"}
  else if (Sxoli == "OPA") {SxolesGRnames[Sxoli] = "ΟΠΑ"}
  else if (Sxoli == "Patra_Non") {SxolesGRnames[Sxoli] = "Πάτρα Πανεπιστήμιο"}
  else if (Sxoli == "Poly_Patra") {SxolesGRnames[Sxoli] = "Πάτρα Πολυτεχνική Σχολή"}
  else if (Sxoli == "Rethimno") {SxolesGRnames[Sxoli] =  "Κρήτη Ρέθυμνο"}
  else if (Sxoli == "Panteion") {SxolesGRnames[Sxoli] =  "Πάντειο Πανεπιστήμιο"}
}

Prefecture = levels(DBall$Prefecture)
        # Get the names (as factors) of the levels in DBall$Prefecture in the new variable "Prefecture"
PrefectureGRnames = rep("",length(Prefecture))
```

```
        # Initialize a vector with empty "" strings. Length as many as in Prefecture
names(PrefectureGRnames)=Prefecture
        #Assign to above vector names, equal to the values in Prefecture

for (Prefec in Prefecture) {
        # Run a loop to assign the correct GR names on the corresponding
PrefectureGRname[Prefec]
 if (Prefec == "Creta") {PrefectureGRnames[Prefec] =  "Κρήτη Συγκεντρωτικά"}
 else if (Prefec == "Achaia") {PrefectureGRnames[Prefec] =  "Πάτρα
Συγκεντωτικά"}
 else if (Prefec == "Thrace") {PrefectureGRnames[Prefec] =  "Δημοκρίτειο
Συγκεντωτικά"}
}
         # This was a necessity cause any change in the source file could create
random name assignments.

        # We do not need Attica consolidated results so we remove Attica from
Prefecture
Prefecture <- Prefecture[!Prefecture %in% "Attica"]  # Keep all items in Prefecture
BUT NOT the ones with "Attica"

        #-----------------------------------------------------------------
        # Question 5 - Who lives on rented apartment?

        # Initialize a temporary list to encapsulate the ggplots
plot_list_A = list()

levels(DBall$Q6) <- list(Q6_no="N", Q6_yes="Y")
levels(DBall$Q8) <- list(Q8_no="N", Q8_yes="Y")
# Let ggplot loop for Q5 begin!
for (Sxoli in Sxoles) {          # go 1 by 1 in all the "Sxoles"

 Visual_DF <-                  # Create a new data frame Visual_DF
  DBall %>%                    # Use DBall to create a pipeline selection
  select(Sxoles, Q5, Q6, Q8) %>%          # Select columns from DBalll$Area
  filter(Q5 == 4) %>%                     # Select all that rental is yes=4
  filter(Sxoles==Sxoli) %>%               # Select one Sxoli for each loop pass
  select(Q6, Q8)       # We do not need Q5 or Sxoli anymore, they have fixed value

 Stat_Table <-as.data.frame(prop.table(table(Visual_DF))*100)
 Stat_Table$Freq <- trunc(Stat_Table$Freq)
  # as.data.frame(table(Visual_DF )) # Creating data.frame for visualization

        #levels(Stat_Table$Q6) <- list(Q6_no="N", Q6_yes="Y")
        #levels(Stat_Table$Q8) <- list(Q8_no="N", Q8_yes="Y")

 print(Sxoli)
 print(prop.table(table(Visual_DF))*100)
```

```
  if (Sxoli!="") {Title = SxolesGRnames[Sxoli]} else {Title = "Σύνολο Σχολών"}
          # And the plot...
 plot_list_A[[Sxoli]] <-
          # Visualization
   ggballoonplot(Stat_Table, fill = "value", show.label = TRUE, size.range = c(1,10),
main=paste(Sxoli,", Results in %"))+
   scale_fill_viridis_c(option = "C")
          #https://search.r-project.org/CRAN/refmans/ggpubr/html/ggballoonplot.html
}

ggarrange(plotlist=plot_list_A, common.legend = T)
          # arrange the list of plots (plot_list_Q5_4) in one big plot

#-----------------------------------------------------------------------
           # Question 1-9 -

          # Initialize a temporary list to encapsulate the ggplots
   plot_list_A = list()

 levels(DBall$Q1) <- list(Άντρες ="A", Γυναίκες ="Θ")
 levels(DBall$Q9) <- list(Μη_Εργαζόμενοι ="N", Εργαζόμενοι ="Y")
          # Let ggplot loop for Q1-9 begin!
 for (Sxoli in Sxoles) { # go 1 by 1 in all the "Sxoles"

   Visual_DF <-          # Create a new data frame Visual_DF
     DBall %>%           # Use DBall to create a pipeline selection
     filter(Sxoles==Sxoli) %>%
     select( Q1, Q9)     # Select columns from DBalll$Area

   Stat_Table <-  as.data.frame(prop.table(table(Visual_DF), margin = 1)*100)
   Stat_Table$Freq <- round(Stat_Table$Freq, digits = 1)
   Stat_Table<-
     Stat_Table %>%
       filter(Q9=="Work_yes")

    print(Sxoli)
   print(prop.table(table(Visual_DF))*100)

   if (Sxoli!="") {Title = SxolesGRnames[Sxoli]} else {Title = "Σύνολο Σχολών"} #
When select all Sxoles, Correct title
          # And the plot...
   plot_list_A[[Sxoli]] <-
                    # Visualization
     ggplot(Stat_Table[,1-3], aes(x=Q1, y=Freq, fill=Q1))+
     ggtitle(paste(SxolesGRnames[Sxoli], "_Ποσοστό εργαζομένων φοιτητών ανά
φύλο")) + xlab("φύλο") + ylab("Εργαζόμενοι(%)")+
```

```
    geom_bar(stat="identity")+scale_fill_manual(values=c("deepskyblue",
"coral"))+geom_text(aes(label = Freq))

}

 ggarrange(plotlist=plot_list_A, common.legend = T)
          # arrange the list of plots (plot_list_Q5_4) in one big plot

           #-----------------------------------------------------------------
          # Question 9-11 -

          # Initialize a temporary list to encapsulate the ggplots
 plot_list_A = list()

 levels(DBall$Q11) <- list(Επηρεάζει ="Y", Δεν_Επηρεάζει ="N")

 for (Sxoli in Sxoles) { # go 1 by 1 in all the "Sxoles"Z

   Visual_DF <-# Create a new data frame Visual_DF
    DBall %>% # Use DBall to create a pipeline selection
    filter(Sxoles==Sxoli) %>%
    select( Q9, Q11)  # Select columns from DBalll$Area

   Stat_Table <-  as.data.frame(prop.table(table(Visual_DF), margin = 1)*100)
   Stat_Table$Freq <- round(Stat_Table$Freq, digits = 1)
   Stat_Table<-
    Stat_Table %>%
    filter(Q9=="Εργαζόμενοι")

   print(Sxoli)
   print(prop.table(table(Stat_Table)))

   if (Sxoli!="") {Title =  SxolesGRnames[Sxoli]} else {Title = "Σύνολο Σχολών"} #
When select all Sxoles, Correct title
          # And the plot...
   plot_list_A[[Sxoli]] <-
    ggplot (Stat_Table, aes(x="", y=Freq, fill=Q11)) +
          # Save the ggplot in a list according to the name of "Sxoli"
    geom_col( color="black" ) +
    labs (title = Title) +
    geom_text(aes(label=paste(Freq,"%")), position = position_stack(vjust = 0.5))+
    scale_fill_manual(values = c("Επηρεάζει" = "darkorange", "Δεν_Επηρεάζει" =
"darkgreen")) +
    coord_polar("y")+  #there is no PIE in ggplot2 so we "bend" the data in polar
coordinates. Turn it by half a circle = 3.14159
    guides(fill = guide_legend(title = ""))+ #remove titile from legent
    theme_void()+
```

```
    scale_fill_discrete(labels=c("Επηρεάζει", "Δεν Επηρεάζει"))+ #customize legend
names
    theme(plot.title = element_text(hjust = 0.5),
          legend.title=element_text(size=14), legend.text=element_text(size=13))
  }

  plot <- ggarrange(plotlist=plot_list_A, common.legend = T, legend = "right") #
arrange the list of plots (plot_list_Q5_4) in one big plot

  annotate_figure(plot, top = text_grob("Η επίδραση της εργασίας στις σπουδές\n",
                                        color = "black", face = "bold", size = 16))

   #---------------------------------------------------------------------
          # Question 9-14 -

          # Initialize a temporary list to encapsulate the ggplots
  plot_list_A = list()

  levels(DBall$Q14) <- list(Οικογένεια ="1", Εργασία ="2", Άλλη_Πηγή = "3")
  for (Sxoli in Sxoles) { # go 1 by 1 in all the "Sxoles"

    Visual_DF <-# Create a new data frame Visual_DF
      DBall %>% # Use DBall to create a pipeline selection
      filter(Sxoles==Sxoli) %>%
      select( Q9, Q14)  # Select columns from DBalll$Area

    Stat_Table <-  as.data.frame(prop.table(table(Visual_DF) )*100)
    Stat_Table$Freq <- round(Stat_Table$Freq, digits = 1)

    print(Sxoli)
    Stat_Table

    if (Sxoli!="") {Title =  SxolesGRnames[Sxoli]} else {Title = "Σύνολο Σχολών"} #
When select all Sxoles, Correct title to
    # And the plot...
    plot_list_A[[Sxoli]] <-
      ggplot (Stat_Table, aes(x=Q9, y=Freq, fill=Q14))+  # Save the ggplot in a list
according to the name of "Sxoli"
      geom_bar(position="dodge", stat="identity")+
      geom_text(aes(label=paste(Freq,"%")), position=position_dodge(width=0.9),
vjust=0)+
      labs (title = Title, x="Επαγγελματική Κατάσταση Φοιτητών", y = "Πηγή
Οικονομικής Στήριξης (%)") +
      guides(fill = guide_legend(title = ""))+ #remove title from legent
      scale_fill_manual(labels=c("Οικογένεια", "Εργασία", "Άλλη Πηγή"), values = c(
"darkgoldenrod2",  "chocolate", "darkolivegreen")) +
      theme(plot.title = element_text(hjust = 0.5),
            legend.title=element_text(size=14), legend.text=element_text(size=13))
```

```
  }

  plot <- ggarrange(plotlist=plot_list_A, common.legend = T, legend = "right") #
arrange the list of plots (plot_list_Q5_4) in one big plot

  annotate_figure(plot, top = text_grob("Πηγές Οικονομικής Στήριξης &
Επαγγελματική Κατάσταση\n",
      color = "black", face = "bold", size = 16))


  #-----------------------------------------------------------------
          # Question 9-17 -

          # Initialize a temporary list to encapsulate the ggplots
  plot_list_A = list()

  levels(DBall$Q17) <- list(Μείωση_Ωρών ="1", Διάρκεια_Σπουδών ="2", Καμμιά =
"3", Και_τα_Δύο = "4")
  for (Sxoli in Sxoles) { # go 1 by 1 in all the "Sxoles"

    Visual_DF <-# Create a new data frame Visual_DF
      DBall %>% # Use DBall to create a pipeline selection
      filter(Sxoles==Sxoli) %>%
      select( Q9, Q17)  # Select columns from DBalll$Area

    Stat_Table <-  as.data.frame(prop.table(table(Visual_DF) )*100)
    Stat_Table$Freq <- round(Stat_Table$Freq, digits = 1)

    print(Sxoli)
    Stat_Table

    if (Sxoli!="") {Title =  SxolesGRnames[Sxoli]} else {Title = "Σύνολο Σχολών"} #
When select all Sxoles, Correct title to
    # And the plot...
    plot_list_A[[Sxoli]] <-
      ggplot (Stat_Table, aes(x=Q9, y=Freq, fill=Q17))+  # Save the ggplot in a list
according to the name of "Sxoli"
      geom_bar(position="dodge", stat="identity")+
      geom_text(aes(label=paste(Freq,"%")), position=position_dodge(width=0.9),
vjust=0)+
      labs (title = Title, x="Επαγγελματική Κατάσταση Φοιτητών", y = "Επιπτώσεις
στην\n Ακαδημαϊκή Καθημερινότητα(%)") +
      guides(fill = guide_legend(title = ""))+ #remove titile from legent
      scale_fill_manual(labels = c("Μειωμένη Παρακολούθηση Διδασκαλίας",
"Άυξηση Διάρκειας Σπουδών", "Καμιά", "Και οι Δύο"),
                        values = c( "darkgoldenrod2",  "chocolate", "darkolivegreen",
"darkslategrey")) +
      theme(plot.title = element_text(hjust = 0.5),
```

```
        legend.title=element_text(size=14), legend.text=element_text(size=13))
  }

  plot <- ggarrange(plotlist=plot_list_A, common.legend = T, legend = "right") #
arrange the list of plots (plot_list_Q5_4) in one big plot

  annotate_figure(plot, top = text_grob("Επαγγελματική κατάσταση και επιπτώσεις
στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα \n",
                                        color = "black", face = "bold", size = 16))


  #---------------------------------------------------------------------
        # Question 12-19 -

        # Initialize a temporary list to encapsulate the ggplots
  plot_list_A = list()

  levels(DBall$Q12) <- list(Καθόλου ="0", Μέτρια ="1", Πολύ = "2")
  levels(DBall$Q19) <- list(Καθημερινή_Διαβίωση ="1",
Επαγγελματική_Αποκατάσταση ="2")
  for (Sxoli in Sxoles) { # go 1 by 1 in all the "Sxoles"

    Visual_DF <-# Create a new data frame Visual_DF
      DBall %>% # Use DBall to create a pipeline selection
      filter(Sxoles==Sxoli) %>%
      select( Q12, Q19)  # Select columns from DBalll$Area

    Stat_Table <-  as.data.frame(prop.table(table(Visual_DF) )*100)
    Stat_Table$Freq <- round(Stat_Table$Freq, digits = 1)

    print(Sxoli)
    Stat_Table

    if (Sxoli!="") {Title =  SxolesGRnames[Sxoli]} else {Title = "Σύνολο Σχολών"}

    plot_list_A[[Sxoli]] <-
      ggplot (Stat_Table, aes(x=Q19, y=Freq, fill=Q12))+  # Save the ggplot in a list
according to the name of "Sxoli"
      geom_bar(position="dodge", stat="identity")+
      geom_text(aes(label=paste(Freq,"%")), position=position_dodge(width=0.9),
vjust=0)+
      labs (title = Title, x="Αβεβαιότητα", y = "Επίδραση στο\n Βιωτικό Επίπεδο(%)")
+
      guides(fill = guide_legend(title = ""))+ #remove titile from legent
      scale_fill_manual(labels = c("Καθόλου", "Μέτρια", "Πολύ"),
                        values = c( "darkgoldenrod2",  "chocolate", "darkolivegreen")) +
      theme(plot.title = element_text(hjust = 0.5),
            legend.title=element_text(size=14), legend.text=element_text(size=13))
```

```
  }

  plot <- ggarrange(plotlist=plot_list_A, common.legend = T, legend = "right") #
arrange the list of plots (plot_list_Q5_4) in one big plot

  annotate_figure(plot, top = text_grob("Βιωτικό Επίπεδο και Αβεβαιότητα \n",
                                        color = "black", face = "bold", size = 16))
```